

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI



George  
CĂLINESCU

*Viata lui Mihai*  
**EMINESCU**

LITERA

biblioteca  școlarului

George  
CĂLINESCU



VIAȚA LUI MIHAI EMINESCU



INTERNĂȚIONAL

BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

## CUPRINS

<i>Notă asupra ediției</i> .....	2
<i>Tabel cronologic</i> .....	3
Strămoșii.....	13
Gheorghe Eminovici.....	18
Raluca Eminovici și copiii.....	30
Nașterea și copilăria lui Mihai Eminescu (1850—1858) .....	43
Școlar la Cernăuți (1858—1863) .....	58
Privatist la Cernăuți. Fugar cu trupa Tardini (1864—1866) .....	70
La Blaj (1866) .....	88
Priveag și sufleur (1866—1869) .....	101
Student la Viena (1869—1872) .....	129
Student la Berlin (1872—1874) .....	176
Biblioteca și revizor școlar (1874—1876) .....	196
Eminescu și Junimea .....	218
Eminescu și dragostea .....	249
Eminescu gazetar (1876—1883) .....	273
Agonia morală și moartea (1883—1889) .....	301
Masca lui Eminescu .....	340
<i>Bibliografie eminesciană: viața</i> .....	344
<i>Aprecieri</i> .....	358

## NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Textele ediției de față se reproduc după:

George Călinescu. *Viața lui Mihai Eminescu*. Ediția a IV-a revăzută, Editura pentru literatură. București, 1964.

George Călinescu. *Opere, vol. 11. Viața lui Mihai Eminescu*. Editura pentru literatură. București, 1969.

George Călinescu. *Viața lui Mihai Eminescu*. Prefață de G. Dimisianu. Tabel cronologic de Ecaterina Țărălungă. Colecția “Biblioteca pentru toți”. Editura Minerva. București, 1983.

George Călinescu. *Viața lui Mihai Eminescu*. Ion Creangă (Viața și Opera). Editura Literatura artistică. Chișinău, 1989.

Textele, cu excepția particularităților de limbă și stil ale autorului (și ale autorilor citați), respectă normele ortografice în vigoare.

Coperta: *Isai Cârmu*

## TABEL CRONOLOGIC

- 1899 2 iulie (stil vechi, 19 iunie). Se naște, la Spitalul Filantropia din București, Gheorghe Vișan, fiul Mariei Vișan și al lui Tache Căpitănescu, cel care avea să devină G. Călinescu.
- 1907 17 martie Soții Constantin și Maria Călinescu (n. Căpitănescu) adoptă pe Gheorghe Vișan, elev în clasa a doua primară. Familia se află la Iași. În același an moare tatăl adoptiv.
- 1908 iunie Maria Călinescu se mută la București, în casa surorilor sale.
- 1910-1914 Este elev la gimnaziul “Dimitrie Cantemir”.
- 1914-1916 Elev la secția modernă a Liceului “Gh. Lazăr”, unde-i are ca profesori pe C. Giurescu, Gr. Tăușan, Hildebrand Frolo ș. a.
- 1916-1917 Fiind în refugiu la Iași, face aici, în particular, ultima clasă de liceu.
- 1918 octombrie Trece bacalaureatul la liceul “Mihai Viteazul” din capitală.
- 1919 19 aprilie Apare *Sburătorul*, revistă literară condusă de E. Lovinescu, și unde G. Călinescu trimite primele versuri. D. N. [anu] reproduce o strofă nereușită la “Poșta redacției” din mai. Spre sfârșitul aceluiași an, E. Lovinescu îi răspunde la aceeași “Poștă a redacției” cu privire la niște “cugetări” de originalitatea cărora se îndoiește. Primul semn încurajator din partea lui E. Lovinescu survine la aceeași rubrică, în 15 noiembrie.
- 1919 octombrie Se înscrie la Facultatea de filosofie și litere, secția filologie modernă a Universității din București, iar în luna următoare se angajează ca subbibliotecar la biblioteca facultății.
- 1920 Urmează cursurile de literatură română ținute de Mihail Dragomirescu. Îl cunoaște pe Ramiro Ortiz, titularul catedrei de limba și literatura italiană a universității bucureștene. Se angajează ca paleograf și bibliotecar, ulterior ca arhivar la Arhivele Statului, fiind recomandat

de D. Onciul, decanul Facultății de litere. Își dă demisia din postul de subbibliotecar.

Debutează în publicistică în paginile ziarului *Dimineața*.

- 1921 Semnează în revista *Roma*, I, nr. 3, traducerea nuvelei *Nastagio degli onesti* din *Decameronul* lui Boccaccio. Participă la excursia organizată în Italia de Ramiro Ortiz, vizitând, în drum spre Roma, Istanbulul, Atena, Catania, Napoli. Colaborează la ziarul *Dacia*.
- 1923 Apare romanul lui Giovanni Papini — *Un uomo finito (Un om sfârșit)*, tradus de G. Călinescu, cu o prefață a autorului, scrisă pentru această traducere, și cu un cuvânt înainte de Al. Marcu. În același an își trece examenul de licență și devine profesor suplinitor la Liceele “Gh. Șincai” și “Matei Basarab” din capitală. Renunță la postul de arhivar.
- 1924 Redactează, scriindu-le de fapt, numerele pe ianuarie, martie, iunie—iulie și august ale revistei *Roma*. Promovează examenul de capacitate la limbile italiană și română și devine profesor la Liceul “Diaconovici Loga” din Timișoara, prin ordin ministerial. Nu se prezintă însă la post, deoarece obține concediu de studii și o bursă de doi ani pentru Școala Română din Roma, atunci de arheologie și istorie. Fusese recomandat ministerului de Ramiro Ortiz, iar hotărârea o luaseră D. Onciul și Vasile Pârvan. Va frecventa biblioteca Școlii, a Institutului “De propaganda fide” și a Vaticanului. Va asculta cursurile lui Adolfo Venturi și va vizita muzeele Renașterii. Se va feri să se specializeze strict, dar va deprinde obișnuința muncii organizate.
- 1925 Publică în revista *Diplomatarium italicum* studiul *Alcuni missionari catolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII*, studiu tipărit apoi în volum de Academia Română în colaborare cu Libreria di scienze e lettere din Roma.
- 1926 Se întoarce în țară, unde este detașat, prin ordin ministerial, ca profesor de limba și literatura italiană, la Liceul “Gh. Șincai” din capitală. Frecventează cnaclul lui E. Lovinescu și debutează în *Universul literar* (nr. 51) cu poezia *Nova mihi apparuit Beatrix*.
- 1927 Își extinde colaborarea la diverse publicații: *Vremea* lui I. Valerian (unde scrie până în 1929, apoi, sporadic, în 1932 și 1933); *Sinteza* (unde începe polemica cu E. Lovinescu, dusă intermitent, până la moartea acestuia, în diverse publicații); *Gândirea* (unde publică neregulat până în 1929); *Politica* (accidental, dar revine și în 1928).
- 1928 Colaborează la *Universul literar*, condus de Camil Petrescu, la revista *Opoziția*, preia cronica literară a *Vieții literare*. Începe polemica cu

- revista *Kalende*, condusă de Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu, Tudor Șoimaru și Șerban Cioculescu. Își ia în primire postul de la Liceul "Diaconovici Loga" din Timișoara, dar vine lunar în București.
- 1929 Se căsătorește cu Alice Vera Trifu, fiica lui Simion și a Elisabetei Trifu din București. Vor locui până către sfârșitul anului la Timișoara. Atunci obține aprobare ministerială pentru detașare la Școala superioară de comerț nr. 2 din capitală.
- Colaborează cu studiul *Valachia și Moldavia în vechile periple italiene* la volumul colectiv *Omagiu lui Ramiro Ortiz*.
- 1930 Se transferă la catedra vacantă de italiană de la Școala superioară de comerț nr. 2 din București. Redactează revista *Roma* (unde publică mai intens până în 1932), scoate revista *Capricorn*, două numere, unde folosește, prima oară, pseudonimul *Capricorn*, începe să publice în *Vremea* un studiu despre E. Lovinescu (ultimul episod în febr. 1931), începe polemica cu *Gândirea*, colaborează întâmplător la *Vestul*. Apare *Altre notizie sui missionari cattolici nei paesi romeni* în același *Diplomatium italicum*, publicat apoi în volum de Academia Română împreună cu Libreria di scienze e lettere din Roma.
- 1931 Este numit profesor titular de limba italiană în învățământul secundar și comercial din București. Colaborează la *Adevărul literar și artistic*, ziarul *Cuvântul*, la *Viața românească*. Termină de scris *Viața lui Mihai Eminescu* și începe s-o publice în foileton în ziarul *Miscarea*. Mihai Ralea o citește în manuscris și o recomandă călduros lui Al. Rosetti, directorul Editurii "Cultura națională".
- 1932 Colaborează regulat la *Adevărul literar și artistic* (până în 1939). Publică și cu pseudonimele *Sportiv*, *Ovidius* (în 1932); *Ad. Lit.* (în 1933, 1937); *Al.* (1933-1938); *Aristarc* (în 1933-1938). Publică manuscrise eminesciene în *Adevărul literar și artistic* ca și în *Viața românească*, *România literară* (colaborare solicitată de Camil Baltazar). Tot în *România literară* publică un prim capitol al romanului intitulat inițial *Ursitoarele* (viitoarea *Cartea nunții*). Apare *Viața lui Mihai Eminescu*. Este propus de G. Ibrăileanu și numit codirector al *Vieții românești*, alături de Mihai Ralea. Este ales, la propunerea lui Al. Posetti, membru în juriul pentru decernarea premiului "Tekirghiol-Eforie", premiu ce va fi obținut de Mircea Eliade pentru romanul *Maitrey*.
- 1933 Apare ultimul foileton al romanului în *România literară*. Apare, în Editura "Adevărul", *Cartea nunții*. Începe polemica cu Camil Baltazar.

Inaugurează, în *Adevărul literar și artistic*, “Cronica mizantropului”, pe care o semnează la început *Al.*, apoi *Aristarc*, pseudonim folosit frecvent până în 1947 și, mai rar, până la sârșitul vieții. Inițiază apariția bilunară a *Vieții românești*. Aici, ca și în *Adevărul literar și artistic*, publică fragmente din *Opera lui Mihai Eminescu*. Apare ediția a doua a *Vieții lui Mihai Eminescu*. Colaborează la numărul festiv al ziarului *Dimineața*. În vara acestui an începe polemicile cu Mihail Sebastian, Pompiliu Constantinescu și I. Valerian. Este ales din nou membru în juriul premiului “Tekirghiol-Eforie”.

1934 Apare primul volum din *Opera lui Mihai Eminescu*.

Se îmbolnăvește de astenie nervoasă și părăsește redacția *Vieții românești*.

1935 Apar volumele II și III din *Opera lui Mihai Eminescu*.

1936 Apar volumele IV și V din *Opera lui Mihai Eminescu*. Primește premiul “Hamangiu” al Academiei Române pentru *Viața lui Mihai Eminescu* și volumele I-III ale *Operei lui Mihai Eminescu*. Începe colaborarea la *Revista Fundațiilor Regale*, unde va publica intermitent până în 1940. Reîncepe colaborarea la *Viața românească*. Apar în *Adevărul literar și artistic* primele fragmente din *Istoria literaturii române....*, cu titlul *Din istoria literaturii românești*. Face o excursie în Franța și Italia.

Se înscrie la doctorat la Universitatea din Iași. Comisia, formată din I. M. Marinescu, Mihai Ralea, Iorgu Iordan și Octav Botez, președinte O. Trafali, conferă titlul de doctor în litere lui Gheorghe Călinescu pentru teza *Analiza unui manuscris eminescian* (“Avatarii faraonului Tlă”), teză complementară fiind volumele IV și V din *Opera lui Mihai Eminescu*.

1937 Dă concurs pentru conferința, vacantă, de estetică și critică literară a universității ieșene. Comisia este alcătuită din Mihai Ralea, președinte, Iorgu Iordan și Octav Botez, membri, I. M. Marinescu și I. C. Balmuş, membri supleanți.

1938 Apare romanul *Enigma Otiliei*, 2 vol.

Înființează asociația literară “Noua Junime”, care-și deschide ședințele în redacția ziarului *Iașul*, în prezența lui Andrei Oțetea, Iorgu Iordan, George Ivașcu ș. a. Va colabora la *Iașul*. Apare *Viața lui Ion Creangă*. E considerat demisionat de la Școala superioară de comerț din București. Se stabilește la Iași, unde va sta cu intermitențe până în 1944. Apare ediția a III-a a *Vieții lui Mihai Eminescu* și ediția *Poezii* de Mihai Eminescu, întocmită și comentată de G. Călinescu. Călătorește în Franța și Italia.



Reîncepe cursul la universitatea ieșeană cu prelegerea *Despre biografiile romanțate*.

- 1939 Apare la Iași *Jurnalul literar*, săptămânal de critică și informație literară, scos de G. Călinescu. Filosește aici și pseudonimele *Aristarc*, *Nostradamus*, *Vera Comșa*, J. L. Revista apare până la sfârșitul anului, funcționând și cu drept de editură. Astfel apar studiile *Liviu Rebreanu* și *Tudor Arghezi*, semnate de G. Călinescu. Peste vară se mută la București, lăsând secretariatul publicației lui George Ivașcu.

Publică *Principii de estetică*. Sporadic, colaborează la *Însemnări ieșene*, unde va mai publica și în 1940.

- 1940 Lucrează la *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, din care publică fragmente în *Revista Fundațiilor Regale*. G. Călinescu obține de la Comandamentul cercului de recrutare din Iași ordinul de "Rechiziționat pe loc pentru lucru" la facultate, iar din partea Ministerului Educației Naționale, concediu cu salariu întreg, cu începere din decembrie și până în aprilie anul următor, pentru urmărirea tipăririi *Istoriei literaturii...*

- 1941 iulie Apare *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, stârnind un puternic ecou în critica literară a vremii. Se publică peste o sută de recenzii, articole și broșuri. Acestea apar pe tot parcursul anului 1941, la începutul anului 1942 și, mai rar, în anii următori. Printre cele mai notabile intervenții menționăm următoarele: a lui Eugen Lovinescu în *Curentul literar* (sept. 1941), Șerban Cioculescu în *Revista română* (oct.-dec. 1941), Perpessicius în *Universul literar* (mai 1945) și a lui Pompiliu Constantinescu la radio (iunie 1945).

- 1942 Obține definitivarea pe postul ocupat la universitatea ieșeană.

- 1943 Apare *Șun sau Calea neturburată. Mit mongol*, dedicată lui Iorgu Iordan, "pentru marele său caracter". Semnează până în 1944, cu pseudonimul *Aristarc*, o rubrică în *Vremea*.

- 1944 Publică la *Vremea* 12 poeme. Colaborează la *Ecoul*; scoate ziarul *Tribuna poporului*.

Se alcătuiește o "Comisie de chemare" pentru catedra vacantă de Istoria literaturii române moderne a universității ieșene, comisie alcătuită din Dan Simonescu, Iorgu Iordan, Petru Caraman, D. Caracostea (scrie raportul de chemare), D. Popovici. G. Călinescu este votat în unanimitate și numit, prin Decret, profesor titular la respectiva catedră.

- 1945 Este numit profesor titular la catedra de Istoria literaturii române moderne a Universității din București. *Tribuna poporului* își încetează

apariția. Scoate săptămânalul literar, artistic și social *Lumea*, care va apare până în 1946. Reîncepe colaborarea la *Revista Fundațiilor Regale* și o continuă până în 1947.

Apare *Istoria literaturii române. Compendiu*.

- 1946 Ține lecția de deschidere la Facultatea de litere și filozofie a Universității din București, cu prelegerea *Sensul clasicismului*. Apare volumul *Impresii asupra literaturii spaniole* și ediția a doua a *Istoriei literaturii române. Compendiu*. Începe colaborarea la *Contemporanul*, unde publică până în 1964. Va folosi și pseudonimul *Aristarc*.

*Ianuarie* Uniunea Patrioților se transformă cu prilejul Congresului care are loc acum în Partidul Național Popular. G. Călinescu este ales membru al Biroului Executiv. Apare ziarul *Națiunea* al Partidului Național Popular, ziar condus de G. Călinescu. Aici începe publicarea impresiilor de călătorie în urma vizitei în U.R.S.S., întreprinsă în același an, pe ruta Kiev—Moscova—Leningrad.

- 1947 Apare ediția a doua din *Enigma Otiliei*. Termină noua redactare a *Operei lui Mihai Eminescu* și Editura Fundației Regale începe culegerea ei. Apare primul număr din noua serie a *Jurnalului literar*. Reîncepe să scrie cronică literară la *Națiunea*, care-și va înceta apariția în 1949. Folosește pseudonimele *Aristarc* (1946-1948); *Belfegor*, *Aretino*, *Selta-badil*, *Machiavel* (toate în 1947). Scoate manualele de limba română pentru clasele I-III de gimnaziu și pentru clasa a IV-a de liceu.

Deschide cursul de la Facultatea de litere și filozofie cu prelegerea *Istoria ca știință inefabilă și sinteză epică*.

Moare Maria Călinescu.

- 1948 Este ales deputat al Marii Adunări Naționale în Circumscripția electorală Brăila din partea Frontului Democrației Populare. Este ales membru activ al Secției literare a Academiei Române în locul lui Sextil Pușcariu. Apare ultimul număr din *Jurnalul literar*. Renunță la cronică din *Națiunea*. Moare Maria Vișan.

- 1949 *ianuarie* Ține ultimul curs la Facultatea de litere și filozofie. Este detașat la Institutul de istorie literară și folclor. Apare volumul *Kiev—Moscova—Leningrad*. Este numit membru în Comitetul național jubiliar pentru sărbătorirea centenarului lui Mihai Eminescu, comitet condus de Mihail Sadoveanu.

- 1950 Colaborează sporadic la *Flacăra*.

- 1951 E încadrat director la Institutul de istorie literară și folclor.

- 1952 Ține în sala Dalles conferința *Caragiale despre alegerile din trecut în țara noastră*. Publică în *Contemporanul* nuvela *Necunoscut*. Publică în revista *Studii* articolul *Al. Odobescu și Rusia*. Este ales membru în Comitetul pentru sărbătorirea centenarului Gogol. I se acordă medalia “A cincea aniversare a proclamării R. P. R.”.
- 1953 Apare romanul *Bietul Ioanide*. Apare manualul de *Istoria literaturii române pentru clasa a VIII-a* redactat de Ion Vitner și Ov. S. Crohmălniceanu, colectiv condus de George Călinescu. Călătorește în R. P. Chineză. Mai. Apare nr.1 al revistei *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, buletinul anual al Institutului.
- 1954 Cu aceiași colaboratori editează manualul *Istoria literaturii române pentru clasa a IX-a*. Îngrijește și prefățează ediția *Opere* de Ion Creangă. Apar litografiate, sub egida Institutului, monografiile *Scriptori minori* și *Nicolae Filimon*. Este numit directorul revistei *La Roumanie Nouvelle*, care va apare până în 1958.
- 1955 Apare volumul *Am fost în China nouă*. Apare litografiată la Institut monografia *Gr. M. Alexandrescu*. Apare în *Contemporanul*, pentru prima oară, “Cronica optimistului”.
- 1956 Apar volumele *Studii și conferințe, Trei nuvele, Enigma Otiliei*, ediția a III-a. Publică în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor* monografiile *Nicolae Filimon* și *Gr. M. Alexandrescu*. Colaborează la revista *Steaua*. Este ales membru în Comitetul Uniunii Scriitorilor. Întreprinde, împreună cu membri ai Institutului, o călătorie de studii prin țară, pe urmele lui Goga, Slavici, Blaga.
- 1957 Publică în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor* un capitol din noua versiune a *Operei lui Mihai Eminescu*. Revizuieste documentația *Vieții lui Mihai Eminescu*. Întreprinde călătorii de studii prin vechi orașe românești. Organizează acasă spectacole cu scenetele *Directorul nebun* și *Irod*. Participă membri ai Institutului și invitați.
- 1958 Călătorii de studii în Moldova și Transilvania. Spectacole acasă cu *Brezaia*, *Napoleon* și *Fouché*, *Napoleon* și *Sf. Elena*, *Ileana Flutureanca*. Publică în *Contemporanul* un studiu despre Nicolae Labiș.
- 1959 Apar edițiile a IV-a și a V-a din *Enigma Otiliei*, ca și versiunea în limba franceză a cărții. Apare în volum monografia *Nicolae Filimon*. Se constituie colegiul redacțional pentru elaborarea tratatului de *Istoria literaturii române*, condus de George Călinescu. Este sărbătorit în ședință solemnă de către Academia R.P. R. și Uniunea Scriitorilor cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani. I se acordă Ordinul Steaua Republicii

- clasa a II-a. Publică în *Gazeta Literară* un ciclu de poezii erotice. Merge la Praga pe itinerarul lui Nicolae Filimon. Organizează spectacol acasă cu piesa *Tragedia regelui Otakar și a prințului Dalibor*.
- 1960 Apare romanul *Scrinul negru*. Este numit profesor onorific la catedra de Istoria literaturii române a Facultății de filologie a Universității din București, unde are dreptul să “țină cursuri facultative de specialitate”. Călătorește în Cehoslovacia pe aceeași rută ca mai sus. Organizează spectacole acasă cu piesele *Phedra*, *Secretarii domnului de Voltaire*, *Soarele și Luna*.
- 1961 Apare ediția definitivă a *Enigmei Otiliei*, ca și versiunea ei germană, scoasă la Berlin de editura “Der Morgen”. Călătorește în Franța, la invitația lui Jean Louis Vigier, președintele grupului de prietenie franco-română din Senatul francez. Călătorește la Moscova. Este ales deputat al MAN în Circumscripția electorală nr. 24 din fostul raion Răcari.
- 1962 Apare monografia *Gr. M. Alexandrescu*. Apare la Praga și Vilnius *Enigma Otiliei*, iar la Varșovia *Scrinul negru*. Este reales în Comitetul de conducere al Uniunii Scriitorilor. Inițiază înființarea unui Muzeu de istorie literară și folclor al literaturii române, în sediul Institutului, și donează piesele care alcătuiesc fondul de bază. Ține un curs despre Eminescu la Facultatea de filologie a Universității din București.  
Merge la Florența la Adunarea generală a Comunității europene a scriitorilor.
- 1963 Apare volumul de versuri *Lauda lucrurilor*. Apare *Scrinul negru* ediția a doua. Îngrijește ediția bilingvă, româno-franceză, a *Operelor* lui Ion Creangă. Publică, în *Gazeta literară*, *Tragedia regelui Otakar și a prințului Dalibor*. Publică fragmente din piesa *Ludovic al XIX-lea*, fără a-și destăinui paternitatea. Merge la Modena pentru festivitățile dedicate celui de-al cincilea centenar al nașterii lui Pico della Mirandola.
- 1964 Apare *Viața lui Eminescu* în ediție definitivă. Apare tratatul de *Istoria literaturii române* vol. I, al cărui coordonator este. Ține la Sala Mică a Palatului comunicarea *Eminescu — poet național* în cadrul Sesiunii științifice a Academiei și Uniunii Scriitorilor, organizată cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la moartea lui Mihai Eminescu. Prezintă comunicarea *Umanismul lui Creangă* la Sesiunea jubiliară a Facultății de limba și literatura română. Ține la Facultate cursul special despre Ion Creangă. Este numit “șef de catedră onorific” și “conducător științific al cadrelor care doresc să obțină titlul de candidat în științe, specialitatea română”. Primește Premiul de Stat pentru “activitatea literară și publi-

cistică“ din ultimii ani. Este internat la Sanatoriul Otopeni cu diagnosticul “ciroză hepatică“.

- 1965 Apare, într-o formă revăzută, monografia *Ion Creangă*. Apare versiunea maghiară a *Enigmei Otiliei*. Este propus candidat de deputat în Marea Adunare Națională din partea Circumscripției electorale Răcari. Este ales din nou în Comitetul de conducere al Uniunii Scriitorilor. Publică în *Contemporanul* versuri. Apare primul volum din ediția de *Opere* de G. Călinescu.

12 martie Se sfârșește din viață, la Sanatoriul Otopeni, G. Călinescu. Începe destinul postum al operei sale.

Apar următoarele volume din scrierile lui G. Călinescu: *Vasile Alecsandri, Impresii asupra literaturii spaniole, Estetica basmului, Eminescu, Bietul Ioanide, Enigma Otiliei*, care se publică tot în acest an și la Atena, în versiune greacă, *Teatru, Iubita lui Bălcescu*.

Institutul pe care l-a condus se va numi “G. Călinescu”.

- 1966 *Viața lui Mihai Eminescu* în versiune românească și maghiară, *Studii și cercetări de istorie literară, Studii și comunicări, Poezii, Ion Creangă (Viața și Opera), Ion Eliade Rădulescu și școala sa*, ediția a doua a *Enigmei Otiliei*, în germană, la Berlin.
- 1967 *Scriitori străini, Ulysse, Enigma Otiliei*, care se și traduce la Buenos Aires. Apoi versiunea germană a *Vieții lui Mihai Eminescu* și, în limba magiară, o selecție de poezii.
- 1968 *Catină Damnatul, Istoria literaturii române. Compendiu, Principii de estetică* (antologie), *Scrieri despre artă, Scrinul negru*. Apar în maghiară *Bietul Ioanide* și un volum de critică literară, iar în bulgară *Enigma Otiliei*.
- 1969 *Cartea nunții și Enigma Otiliei*. Apare în maghiară *Scrinul negru*.
- 1970 *Opera lui Mihai Eminescu*, în 2 vol. Ion Bălu publică G. Călinescu. *Eseu despre etapele creației*.
- 1971 *Universul poeziei, Texte social-politice 1944-1965, Enigma Otiliei, Bietul Ioanide* și, în limba bulgară, *Viața lui Mihai Eminescu*, iar în maghiară *Cartea nunții*.
- 1972 *Studii de literatură universală, Literatura nouă, Cartea nunții*, iar în franceză și engleză *Studii de poetică*.
- 1973 *Viața lui Mihai Eminescu, Universul poeziei, Gâlceava înțeleptului cu lumea, Pseudojurnal de moralist*, vol. I, *Ion Creangă (Viața și Opera), Însemnări de călătorie, Bietul Ioanide*, versiunea poloneză la Varșovia a *Bietului Ioanide*.

- 1974 *Principii de estetică, Enigma Otiliei, Scrinul negru*, versiunea maghiară a Laudei lucrurilor.
- 1975 *Viața lui Mihai Eminescu, Ion Creangă (Viața și Opera), Bietul Ioanide, Opere alese*, în limba rusă, la Moscova; *Enigma Otiliei, Ion Creangă și Cartea nunții*, în maghiară. Ion Bălu publică *George Călinescu (1899—1965) Biobibliografie*.
- 1976 *Opera lui Mihai Eminescu, Enigma Otiliei, Șun sau Calea neturburată. Mit mongol*. Apare în bulgară *Scrinul negru*.
- 1977 *Scrinul negru, Viața lui Mihai Eminescu și Corespondența lui George Călinescu cu Al. Rosetti*.
- 1978 *Mihai Eminescu (Studii și articole), Ion Creangă (Viața și Opera), Cartea nunții*.
- 1979 *Avatarii faraonului Tlă, Scrisori și documente, Enigma Otiliei*. Dumitru Micu publică studiul *G. Călinescu. Între Apollo și Dionysos*, iar Ion Nuță îngrijește ediția *Amintiri despre G. Călinescu*.
- 1980 *Bietul Ioanide*.
- 1981 Ion Bălu *Viața lui G. Călinescu și Mircea Martin — G. Călinescu și “complexele” literaturii române*.
- 1982 Apare ediția a doua a *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva. Este o ediție revăzută și adăugită. Autorul a început revizia *Istoriei...* încă din 1946.

Ediția a doua cuprinde cam o sută de pagini în plus (de formatul primei ediții). Deși viziunea de ansamblu, periodizarea, structura lucrării și judecățile de valoare nu sunt substanțial modificate, totuși exactitatea informației este net superioară primei ediții. Exemplificăm: documentație îmbunătățită la Gr. Alexandrescu, Al. Odobescu, Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, Al. Vlahuță, B. Șt. Delavrancea ș. a.; știri biobibliografice noi despre C. D. Aricescu, G. Baronzi, Șt. O. Iosif, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, N. T. Orășanu ș. a. Au fost luate în considerație, în prezenta ediție, modificările operate de Călinescu în paginile primei ediții, în număr de 58, ca și informațiile, în număr de 138, publicate cu începere din 1946 în diverse periodice (*Națiunea, Studii și cercetări de istorie literară și folclor, Lumea, Revista Fundațiilor Regale*) cu mențiunea “completări la *Istoria literaturii române*”... Unele capitolele ale prezentei ediții sunt rescrise în întregime în vederea reeditării lucrării (ex. Kogălniceanu, Negruzzi, Bolintineanu, I. L. Caragiale ș. a.).

ECATERINA ȚARĂLUNGĂ

## STRĂMOȘII

Conștiința românească a voit să dea celui mai mare poet al ei o obârșie fabuloasă. Dar pentru că misticismul genealogic a devenit din ce în ce mai prudent, nimeni nu se gândește ca, asemeni lui Virgiliu, care descindea pe August din miticul Aeneas, să tragă pe Eminescu din sângele balaurului din poveste, dintr-un zmeu sau măcar din Buddha. De asemeni, lipsind orice vești scrise din recea noapte scitică, rămâne oricum hotărât, că poetul nostru nu poate coborî din Brig-Belu sau nebunul Boerebist, precum nici din Zamolxe, nici din Baba Dochia. Sângele său subțire cere însă o origine aleasă, străveche și îndepărtată, fiind îndoială că un căminar moldovean și o fată de stolnic ar fi putut da ființă întristatului contemplator al Luceafărului.

Întâia bănuială, dar, este că strămoșul său ar fi fost *turc*. Emin Efendi, neguțator turc, pripășit prin țară, s-ar fi așezat după unii la Vatra-Dornei, după alții la Suceava și mai apoi la Botoșani, s-ar fi botezat creștinește schimbându-și numele în Eminovici și, însurat cu o româncă, ar fi pus temelia ilustrei familii (152). Ciudățenia numelui a sprijinit această geneză; prietenii ziceau poetului în glumă “turcule” (99), și el însuși, în epoca rătăcirii, lăsându-se în voia unei amare fantezii, se declara urmaș al lui Utungi Emin Aga (68). Chipul său senin-meditativ ducea gândul spre Orient. Când pentru întâia oară Slavici îl văzu la Viena, pe sălile Universității, îl crezu un *albanez* sau un *persan* (210). Dar dacă Asia își dispută

onoarea de a fi dat obârșie poetului lui Buddha Sakya-Muni, Septentrionul revendică și el cinstea de a fi sălășluit pe strămoșii celui care a cântat diamantul ascuns în Marea Nordului. După unii, deci, Eminescu este, prin origine, *suedez*. El ar fi fost nepot de fiu al unui ofițer de cavalerie invalid din oastea lui Carol al XII-lea, stabilit după bătălia de la Poltava la Suceava, pe lângă familia baronului Mustăță (58, 152, 159). După mamă, Eminescu pare însă, indiscutabil, *rus*. Căci moșul acesteia era un muscal, de nu cumva cazac, anume Alexa Potlov, fugit din Rusia pentru pricini politice și așezat pe malul Siretului, în apropiere de satul Sarafinești, unde, în straie țărănești și sub numele de Donțu, se îndeletnicea cu prisaca. Mama poetului, Raluca, ținea pe soțul ei de *rutean*, și aceasta devine credibil când aflăm că urmașii, în viață încă, ai lui Eminescu, vorbesc rutenește (159). Adversarii contemporani îl socoteau *bulgar* (150). Unul din ei scria (244):

“Acei cari cunosc de aproape pe dl Eminovici — citiți *Eminescu*, vă rog — vor recunoaște acest portret. Adeseori privirile trecătorului sunt atrase de un individ cu un ciudat cap în patru muchi, astfel cum bucureștenii vor fi văzut uneori la lucrătorii bulgari (cu ocazia canalizării Dâmboviței este dat fiecăruia să constate acest fapt)... băiatul are oarecare imaginație, și într-o bună dimineată, părăsind fructuoasa meserie a pastramagiilor (o industrie foarte răspândită în Botoșani, dar din păcate e toată în mâinile bulgarilor), și-a pus în minte să ajungă om mare...”

Dacă știrea dată de un francez că Eminescu ar fi de origine *sârbă* (*Dacoromania*, II, p. 871) e o simplă extravaganță, mai nouă și mai măgulitoare este ipoteza unei descendențe *polone*. O familie Eminowicz din Polonia, care numără doi poeți (Ludwig Eminowicz și Roman Eminowicz, m. oct, 1920), și-a alcătuit nu demult arborele genealogic. Ea a descoperit că se trage din Murad Eminowicz, negustor armean și cetățean al Liovului, după cum glăsuiește un manuscris din 1646, aflat în Biblioteca Ossolinski. Acesta era cel mai bogat din colonia celor 82 de familii armene



din Liov, iar casa sa străjuia mândră între acelea ale familiilor Gluszkiewicz și Domozycki din ulița armeană. Trădare a sângelui! În anul 1874, Eminescu trecea prin Cracovia, reședință a ilustrei sale rude dr. Vichentie Eminowicz, consilier comunal, și pășea și în Lemberg. Dacă instinctul său atavic ar fi fost mai viu, poetul s-ar fi dus pe ulița armeană și ar fi contemplat îndelung, între casele Gluszkiewicz și Domozycki, mândra casă a străbunului său Murad Eminowicz. El însă umbla să scoată fotografie a bisericii Movileștilor și de pe portretul unui urmaș din Țara Românească, ajuns mare cancelar al Poloniei (192).

*Și când propria ta viață singur n-o știi pe de rost,  
O să-și bată alții capul s-o pătrunză cum a fost?*

Iată, noi ni-l batem! Noi aflăm, mai târziu, pe urmașii bogatului armean înnobilați. O linie principală Eminowicz-Dolenga stăruie în Polonia, o alta laterală Eminowicz-Emberg apare în Podolia. Un oarecare membru al familiei ar fi emigrat acolo și s-ar fi legat prin căsătorie cu casa Emberg din Silezia, căci un Petru Eminowicz din Podolia se legitima la 1802, în fața comisiei nobililor, ca descinzând din sus-numita casă sileziană. Ramura aceasta își întinde crengile până prin Bucovina și Basarabia, în fața Mohilăului unde urmași ai ei ar fi avut, zice-se, averi. Din ea se trage, fără îndoială, Mihai Eminescu, ridicând la trei numărul poezilor dați omenirii de nobila șleahță polacă (146). Cei care sprijină această înrudire au băgat de seamă, cu multă perspicacitate, că cei mai mulți din Eminowiczenii bucovineni și basarabeni se cheamă tot Mihai. Ergo! (131)

Cineva însă, bizuindu-se pe această spiță, a rămas uimit de un alt adevăr. Dacă numita familie polonă se izvodește din armeanul Murad Eminowicz, atunci și Mihai Eminescu este *armean* (222). Și iată-ne întorși pe lângă Marea Caspică în enigmatica Asie. Acela care în numele unei străvechi români se înspuma de indignare împotriva traianomaniei unor elemente, pe care, exagerând, le declara străine:

*Toate mutrele acestea sunt pretinse de roman,*

năpăstuit de legendă și de știința biografică, este întins de zece nații deodată, spre a fi pe rând *turc, albanez, persan, suedez, rus, bulgar, sârb, rutean, polon, armean*.

În vreme ce biografii caută strămoși de-ai poetului între Marea Baltică și Marea Caspică, într-un sat din Bucovina, jud. Suceava, zis Călinești lui Cuparencu, trăiau până deunăzi și mai trăiesc încă rude țărănești ale lui Mihai Eminescu. Satul, românesc, era prin secolul al XVIII-lea jumătate al familiei Cuparencu, jumătate al boierului Cârstea. Satul exista cu mult înainte de ocupația austriacă (1775) și fiindcă Petrea Eminovici, întâiul cu acest nume pe care îl găsim prin scripte și amintiri, mergând îndărăt în vreme, se născuse cu probabilitate între 1732 și 1736, e lucru hotărât că Eminovicieni au trăit și înainte de 1736, fie în satul Călinești, fie pe moșia boierului Cârstea de la Costâna. Înfrăurirea galițiană nu începuse a se arăta cu putere, deoarece vorbeau încă limba lor moldovenească. Feciorul lui Petrea se chema Vasile Iminovici, s-a născut prin 1780 și a murit la 20 februarie 1844. Era țăran și el, ca și părintele său. Știa puțină carte și, având darul cântării, boierul îl orânduise *dascăl*. Tot boierul i-a dat patru fălci de pământ, către sfârșitul veacului. Devenită slobodă, familia capătă stare și trecere în sat. Răzășia este prin ea însăși o noblețe, și tatăl poetului trecea, fără săritură, în boieria mărunță (78,79).

Vasile are patru fete și trei feciori. Cel mai mare, Gheorghe (n. 10. II. 1812), tatăl lui Mihai Eminescu, părăsește casa părintească. Al doilea, Ioan (n. 14. III. 1816 — m. 21. II. 1877), rămâne la glie, se însoară cu Maria Mareci, ruteancă sau româncă rutenizată, are copii și trăiește țărănește. La curtea lui Gheorghe Eminovici din Ipotești veni odată un frate al boierului, îmbrăcat ca la țăară. Copiii îl auziră vorbind românește, dar și rutenește, voind să tăinuiască vreun lucru. Mezinul, Ștefan (n. 24. I, 1819), se duce de acasă, fără urme. Ar fi plecat în Moldova, s-ar fi călugărit și ar fi murit de holeră pe undeva (63).

Ioan a avut o fată, dată după un Ioan Florea, cu care face un băiat, Vasile Petrea, nu demult smintit, răătăcitor pe ulițele satului. Un fecior al său, Gheorghe, are la rândul său o fată, Xenia, căsătorită cu Nicolai al lui Vasile, a cărui mamă, Chița (Evdochia) Huțan, vorbește numai limba ruteană. După altă ipoteză, probabil tot prin anchetă, Vasile Petrea ar înfățișa doi copii, Vasile și Petrea, Vasile având într-adevăr un fecior Gheorghe, însă Chița Huțan ar fi din linia Mariei Iminovici, o fată a lui Vasile Iminovici și soră cu Gheorghe, tatăl poetului. Fata Mariei, Evdochia, s-ar fi căsătorit cu Vasile Huțan. Arborele rămâne încă în ceață, dar rădăcina e găsită. Cum se face că această familie, cu înfățișare și nume românești, vorbește de la o vreme rutenește, se lămurește de către cei care au cercetat satul astfel: Maria Mareci, nevasta lui Ioan, de fel din Șerbăuți (n. 1819 —m. 22 dec. 1897), era ruteancă. Fiind mai în vârstă decât bărbatul și mai cu tărie în casă asupra copiilor, ca îndeobște în familiile țărănești de peste munți, ea face pe toți ai casei să vorbească rutenește și chiar pe bărbatul ei, Ioan, care mânuiește rău această limbă și nu e slobod la vorbă decât pe moldovenie, ca frații și părinții săi (78, 79). Eminescu însuși, fără să cunoască de aproape familia, nici din vedere, nici din documente, nu se îndoia că se trage din răzeși moldoveni, rutenizați abia în vremea din urmă, fiindcă tată-său fusese dat la carte românească în Suceava (63).

A crede acum că între urmașii țaranului Petrea Eminovici și aceia ai lui Murad Eminowicz poate fi vreo legătură afară de aceea întâmplătoare a potrivirii sunetelor, că Michael von Eminowicz, Kriminal-Akzessist în 1819 la tribunalul din Vijnița, este pe de o parte polon, pentru că adaugă din orgoliu de șleahță un *von* înaintea numelui, iar pe de altă rudă cu dascălul de țară Vasile, opincar din moși-strămoși, ce nici visează la mândra spiță leșească și la curțile boierești din Lemberg, Silezia și Podolia; că aflarea numelui Mihai la preținsele rude nobile e un semn de rudenie, când nici cei din Călineștii lui Cuparencu, nici cei de la Ipotești nu știu de asta și-și numesc copiii Petre, Ioan, Vasile, Gheorghe,

Ștefan, Niculae, Șerban, Matei și numai o dată Mihai — este totuna cu a se pierde în legendă, cu a socoti pe Eminescu născut din zmeu și din Baba Dochia (80).

Judecând în lumina însăși a documentelor putem spune că nici un scriitor român nu-și poate afirma mai cu putere ca Eminescu însușirea de poet ce aparține poporului român și nu-și poate număra ca el strămoșii moldoveni pe degete, vreme de două veacuri. Încât, îndreptățit să ia biciul împotriva celor care, străini ei înșiși de origine, îl învinovăteau a fi străin, el putea fi iertat să răspundă adversarului cu aceste cuvinte de foc (143):

“... eu nu mă supăr deloc de modul cum se reflectă persoana mea în ochii d-tale, căci de la așa oglindă nici nu mă pot aștepta la alt reflex. Dar acest reflex nu schimbă deloc realitatea; el nu mă oprește de-a fi dintr-o familie nu numai română, ci și nobilă neam de neamul ei — să nu vă fie cu supărare — încât vă asigur că între strămoșii din țara de sus a Moldovei, de cari nu mi-e rușine să vorbesc, s-or fi aflând poate țărani liberi, dar [...] păzitori de temniță măcar nici unul.”

CUPRINS

## GHEORGHE EMINOVICI

Fecior mai mare al lui Vasile, dascălul din Călinești, tatăl lui Eminescu, Gheorghe Eminovici, Iminovici, sau Gheorghiiș Eminovici, cum îi va zice lumea prin ținutul Botoșanilor, s-a născut la 10 februarie 1812 (78). Fiind băiat de cântăreț în strană, adică de om mai cu învățătură, îl vedem învățând carte, vreo trei ani, la dascălul Ioniță din Suceava (66, 159). La școli mai înalte nu se știe, nici nu e probabil, să fi umblat. Trebuie să fi fost însă ager la minte, în stare să prindă multe, ca atâta lume veche sau fără școală, din simpla experiență, și deloc doritor să se întoarcă la sapă, deoarece boierul Ioan Ienacaki Cârstea de la Costâna (lângă Suceava) îl ia în slujba sa, desigur pentru oarecare treburi

căncelărești. Avea scriere citeață și condei cult, expresie potrivită pentru abstracțiile administrative. Baronul Jean Mustață din Bucovina, luând cu arendă de la boierul velit Balș moșia Dumbrăveni, aduce pe Gheorghe Eminovici ca scriitorăș. Baronul n-a ținut multă vreme moșia, căci, fie termenul arendei a expirat fără reînnoire, fie s-au ivit neînțelegeri între el și proprietar (159), s-a dus de s-a stabilit la Botoșani, unde a murit, îngropat fiind în biserica Vovidenia, de dânsul zidită. Se vede că isteția scriitorășului ajunsese la cunoștința boierului Balș ca ceva deosebit, de vreme ce Eminovici e oprit mai departe pe moșie. Acest Balș e probabil Alexandru, vistier, fiul lui Iordachi Balș, vistier așijderi. Acela căpătase în 1875 de la Al. Mavrocordat vv. întărire asupra unui schimb de moșii, prin care devenea proprietar al moșiei Brehuești, dincolo de Siret, cam în dreptul Dumbrăvenilor. Iordachi, la rândul lui fiu al unui Lupu, mare logofăt, ridicase în iunie 1801 bisericuța din Dumbrăveni, cu cornișe întrerupte și foarte ondulate, de un aspect baroc cvasi maur, cu mici ferestre ogivale fără chenare, însă cu un arc oriental foarte caligrafic deasupra ușii de la intrare. Murind bătrânul Alexandru, fiul acestuia, Constantin, îl face administrator peste Dumbrăveni, dându-i toate de trebuință vieții și leafă bună de 250 galbeni pe an (66). Tot Balș îi capătă probabil de la vodă titlul de sulger. De va mai fi fost și alt administrator (Năstase Enacovici) nu e sigur (159), dar ceea ce rămâne neîndoios este că Gheorghe Eminovici devenise mâna dreaptă a boierului Costache Balș, făcând și dregând pe moșie, după cum ne dovedesc scrisorile și rapoartele ce încă din 1839 le scria, în nemțește sau în moldovenește, mai ceremonios ori mai pripit, boierului Costache și secretarului acestuia, serdarului Alexander von Bizay de Holdmesisch, la Galbena și la Kișinău, unde era atunci reședința “milostivului stăpân” (mss. G. E.).

Astfel, venind în 1841 o comisie alcătuită din spătarul Iancul Kogălniceanu, vornicul Ioan Costachi și postelnicul Asachi, cu scopul de a stinge unele pricini de încălcări de moșie și a ridica

un plan topografic, și cerând cinstita comisiune vechilului nostru să vină la zi hotărâtă cu documentele de proprietate ori să cheme în grabă pe boier, Iminovici răspunde dârz că “eu nu am altă instrucție de la dumnealui boieriul Balș, decât să păzesc hotarele moșiilor supt numi di Dumbră-veni, pi sămnile pân acum păzite, și să caut interesul gospodăriei, din care înțăleg că dumnealui boierul Balș, știind că nimica nu stăpânește cu răcredință, pornind din țară afară, nu i-au cerut trebuință ca să-și lesă documentele moșiilor sale în mâinile mele, pi care cinst[ita] comisie le ceri de la mine așa di aspru ca să le înfățoșez”. Balș era boier mare. Neputând s-o scoată la capătâi cu vechilul, comisia lăsa lucrurile baltă (153).

Agonisind oarecare stare, tânărul Eminovici se însură în primăvara anului 1840. Avea 28 de ani. S-a socotit destul de subțire ca să ceară stolnicului Jurașcu din Joldești pe fata sa Ralù, cu vreo patru ani mai tânără decât dânsul. Socrul i-a dat zestre bunicică. Pe lângă scule și alte de-ale casei, i-a dat înainte de nuntă 1.500 de galbeni, iar în ziua cununiei, la 20 iunie anul 1840, i-a numărat în mână bani buni încă 1.500 galbeni, în total 3.000 de galbeni. Ba mai mult. Soția se vede a fi având și o moșie Orășanii, din vânzarea căreia soțul ia în arendă moșia Dornești, mai primind pe deasupra zestrei 1.400 galbeni tot de la soție “spre a pute spicularisă” pământurile ce le are (31).

La așa stare, îmboldit poate de soția sa Ralù, care avea ușoare fumuri nobilitare, îi trebuia lui Gh. Eminovici o urcare pe treapta boierească. Și iată-l cerând și căpătând fără îndoială cu bani, de la vodă Mihail Grigore Sturza, la 12 mai 1841, decretul de căminar (159):

*“Cu mila lui Dumnezeu, Noi Mihail Grigoriu Sturza Vv., Domn Țării Moldovii.*

*Dumisale Slugerului Gheorghie Eminovici.*

*Luând în băgare di samă slujbile ce ai săvârșit patrii în osăbite*

*vremi, dar mai ales supt vremelniceasca cărmuire, noi găsim de cuviință aț face cuvinita răsplătire și dar după prerogativa ce avem iată prin acest al Nostru Domnesc Decret îți hărăzim rangul de [...] Căminar dânduț dreptate a te iscăli și a fi obștești cunoscut cu acest rang pentru care poruncim și sfatului ca să te treacă prin acturile cărmuirii cu rang de căminar.*

(ss) Mihail Gr. Sturza Vy.

*1841 mai 12 zile”*

Cu hârtia în buzunar, Eminovici se duse să se înfățișeze, după obicei, lui vodă.

— Ei, ce-i? l-a întâmpinat acesta, văzându-l.

— Să trăiești, măria-ta, am venit să mulțumesc pentru boierie!

— Prin ce crâșme te-i tăvăli de-acu înainte?”

Și cu asta audiența luă sfârșit (159). Gheorghe Eminovici era trecut acum printre boierii cu moșii în ținutul Botoșanilor, cu drept de a fi aleși și alegători pentru Obșteasca Adunare a Moldovei (153).

Încă aproape un deceniu mai stă Eminovici la moșie, după căsătorie, peste anii pe care îi va fi petrecut înainte. Gândul de a lăsa “blestemata și gre slujbă”, pe care l-a nutrit o vreme (1839), sub cuvântul unei boli de piept, poate fi pus în legătură cu unele nemulțumiri trecătoare (mss. G. E.). Din viațuirea la această curte nu avea decât să folosească dinspre partea culturii. Familia Balș era una dintre cele mai cu vază și mai vechi din Moldova. Arborele său genealogic, confecționat mai târziu, întinzându-se negru și stufos înspre evul mediu, arată rădăcini, probabil fanteziste, fie în seniorii Baux din Provența, emigrați la Napoli și deveniți del Balzo, fie în Balc, fiul lui Sas-voievod, fiul lui Dragoș. Trăiau domnește ca marii feudali, Dumbrăvenii fiind întinși ca un principat, cuprinzând acareturi, arături, pădure și patruspre-zece sate și cătune. Curtea avea personal numeros, camerdiner, doctor de casă (Schwartzenberg), preceptor pentru copilul Muți (Deme-

triu), căsătorit mai târziu cu Zoe Sturdza și mort nebun, paisprezece slujbași de administrație. Conacul însă, care, judecând după marele aparat feudal, ne-am aștepta să fie un somptuos castel, nu era decât o casă gospodărească, în felul aceleia a lui Ion Ghica de la Ghergani. Au fost fără îndoială ziduri împrejmuitoare și porți. Casa, rectificată, are profilul neoclasic rusesc al începutului veacului al XIX-lea, cu restaurări mai recente. Intrarea principală dinspre parc, care era imens, constă, după urcarea câtorva trepte, dintr-o zidărie văruiată. De o parte și de alta, despărțită de câte un fals pilastru, câte două ferestre cu grilaje de fier în rozete. E mai mult ca sigur că “personalul” ședea în mizerabile bordeie. Satul însuși, în mijlocul unei vegetații în care abundă sălciile și salcâmi, era sărăcăcios, casele acoperite cu draniță și cu paie. Când seara, familia boierească, împreună cele mai adese cu invitații boieri de prin împrejurimi, se așeza la masă în marele salon, întocmai ca la Versailles, cei paisprezece slujbași asistau nemișcați, tăcuți, către ușă, ca numeroasele lumânări aprinse în candelabre, făcând curtea lor până spre miezul nopții acestui mic rege-soare (54), care, scurt, gros — poreclit pentru aceea tăbăltoc — conducea mai gălăgios decât toți discuția, tronând în jilțul său pe trei perini de catifea. Ce putea auzi de la boierii mari căminarul Gheorghe din colțul său, unde răsărea înalt, voinic, cu ochi albaștri, barbă castanie și unde Balș îi arunca, desigur, din când în când, câte o vorbă? Boierii adunați în somptuosul salon erau foarte culti, de cultură străină, se înțelege, îndeobște franceză, dar și de nuanță germană la aceia din Bucovina. Anexarea Bucovinei (1775) și evenimentele din 1812 aruncă boierimea Moldovei-de-Sus peste două granițe. Recunoscuți și botezați cu titluri nouă de nobleță (Hurmuzăkeștii, Petrinii erau baroni, Costachi Balș, căsătorit cu Ana Biberstein, era nadvornâi sovetnik în Basarabia (153), ca și fratele său George), duc, mulțumită averilor lor uneori imense, o viață de lux, între metropolele occidentale și moșiile lor. Trăgând dar din lungile ciubuce, făceau



ideologie, aducând vorba despre cei mai de seamă gânditori (Malebranche, Voltaire, Diderot, Rousseau, Spinoza, Locke, Leibniz), scormonind îndeosebi însă raționalismul secolului al XVIII-lea. Ar fi luat parte la aceste dispute Balș, Alexandru Sturza Miclăușanul, Constantin Hurmuzaki, Ștefan Dunca de Sajo, Vârnăv și Miclescu, ultimii doi tari în istoria religiunilor vechi, dr. Schwartzenberg, plin de Kant și de Spinoza, și, probabil, preceptorul. Erau și de aceia care ascultau cu ochii holbați. Vechilul nostru nu era om pregătit să urmărească asemenea speculațiuni înalte, dar avea memorie extraordinară și minte dornică de cunoștințe. Prindea fapte memorabile, date istorice, genealogice, ajungând să cunoască pe degete rosturile boierilor mari și mici din Moldova, cine a cui fată este și a cui nepoată, și mai ales își lustruia vorbirea. Învățase binișor, din conviețuirea cu Balș, franțuzește și nemțește (în această din urmă limbă scriind cu totul curgător și cu slovă gotică citeață, ceea ce ne face să bănuim că o știuse într-o măsură și mai înainte) și mai știa pe deasupra rutenește, leșește, rusește și evreiește cu accent (63). Prinse gust la citit și cumpăra cărți, traduceri din franțuzește, mai târziu desigur cronicile, în sfârșit tipăriturile vremii. Răftuite în niște dulapuri și însemnate pe măsura cumpărăturii într-un catastih, ele alcătuiau, într-o odaie închisă, ferită de copii, desfătarea zilelor fără lucru, de iarnă. Îl știa lumea ca pe un om cu cărți. Însuși boierul Balș i-ar fi cerut cu împrumut unele cărți, toate traduceri din franțuzește, dar lista pare falsificată, pentru că nu reiese de nicăieri că boierul ar fi avut gustul filologic de a compara stilul lui Voltaire cu al tălmăcitorului său G. Sion (124\*).

Gheorghe Eminovici căpătase într-acestea copii, patru băieți și două fete, veniți pe lume cam la un an unul: Șerban (1841), Nicolae (1843), George (1844), Ruxandra (1845), Ilie (1846), Maria (1848-1849) și care umpleau o casă lungă, scundă, ascunsă de arborii imensului parc al Dumbrăvenilor și privind în grădină prin șase ferestre. Pe acolo, jucându-se, copiii boierilor descoperiră

în goana după fluturi pe copiii din casă, urmărindu-i din ochi cu tristețe, fiindcă n-aveau voie să intre în parc. Mama născuse, pare-se, o fetiță, pe Maria, și copiii boierești veniră s-o boteze cu fluturi și flori. Cine se poate bizui pe amintirea fragedă a unui copil? Prin ceața aducerii-aminte a Constanței Dunca, unul din copii, se deslușește înaintea noastră un interior posibil: “o odaie mică, joasă, sclipitoare de curățenie, apoi o alta mai mare. Aci iarăș pereții albi, văruiți, dar și perdele albe, dese, slobozite. Miros mare de sulcină, podele uscate, gălbii, proaspăt unse cu lutișor galben. La dreapta două divanuri cu macaturi și saltele de lână roșii și verzi, țesătură de casă. Între ferestre o masă de cărți închisă. Pe dânsa o lampă mare cu sfeșnice de argint și un serviciu de cafea neagră, porcelan frumos — toate prezente de Anul Nou de la boierul proprietar și stăpân.” (54)

Având copii mulți, e firesc ca Eminovici să fi căutat să facă avere și pe altă cale decât prin slujba de vechil. Astfel, într-o vreme, ia cu arendă moșia Dornești, pe malul Prutului (în 1842 o avea), și în antrepriză, împreună cu un evreu, Nusăm Cucoș, accizul băuturilor spirtoase din Botoșani, devenind prin contract din 23 decembrie 1843 “otcupgiul iratului băuturilor”, iar la 8 decembrie 1844 cumpără de la un Zeilicovici o crâșmă “de veci” în Târgul vitelor, alergând, prin urmare, veșnic după treburi, de la o moșie la alta și de acolo în oraș. Cu banii agonisiți de la aceste întreprinderi își făcu case la Botoșani, unde acum mama cu copiii ședea mai bucuroasă, fiind aproape de părinții ei.

În sfârșit, prin 1849-1850, după nașterea celui de-al șaselea copil, cumpără jumătate din moșia răzășească Ipoteștii, la 8 km depărtare de orașul Botoșani, cealaltă jumătate stăpânind-o frații Isăcescu și sârbul Gheorghe Ciofu. Avea acum 288 fâlcă moldovești de arătură și pădure și era bun stăpân pe avutul lui, iar nu slugă, ca la Dumbrăveni, de unde plecase la moartea lui Balș. Pentru a plăti cei 4.000 de galbeni cât costa moșia, își vându “altă casă” din Botoșani și se împrumută. Opt sute de galbeni luă de

la maica Fevronia, sora nevestei, 200 de la altă soră, Maria Mavrodin (159), și-l mai vedem dator cu încă 10 galbeni olandezi către un grec supus englez, Nicolai Macri, pe care în 1853 nu și-i plătitise încă. Pentru ca să poată face față, arendează Ipoteștii cu toate acareturile pe șase ani (1851-1857) bănesei Maria Mavrodin, cu câte 350 galbeni pe an (M. E., I, 2,3). Ar urma de aci că în toată această vreme familia Eminovici n-a mai locuit la Ipotești. Aceasta însă nu s-a întâmplat, căci ar fi în contradicție cu toate amintirile copilăriei lui Eminescu. Ea a rămas, printr-un fel sau altul, în casa de la țară. Dacă, după cum pare dovedit, băneasa Maria Mavrodin este însăși sora Raliței, care a împrumutat pe Eminovici cu 200 de galbeni, atunci lucrurile se explică. Arendașa n-avea vreun interes să locuiască în casele cumnatului, care poate a continuat să se ocupe de moșie, ci s-a acoperit numai de banii împrumutați, dând acestuia un venit sigur pentru stingerea datoriilor.

Gh. Eminovici își face la moșie casă bună, gospodărească, deși de paiantă, în locul alteia vechi ce o găsisese, sădește tei în grădină, ba soția, Raluca, mai evlavioasă, cumpără, zice-se, de la o rudă a fostului stăpân, Teodor Murguleț, o bisericuță fără turlă, cu clopotniță de lemn, și duc împreună trai îmbelșugat, invitându-și și ospătându-și rudele la zile mari. Întărit într-ale vieții și împăcat cu Dumnezeu, Eminovici își sporește cu râvnă familia. Încă cinci copii (Mihai, Aglaia, Henrieta, Matei, Vasile) măresc întinsa familie, care ar fi numărat pe acea vreme unsprezece copii, dacă doi n-ar fi murit foarte de mici (159).

Avut-a Gheorghe Eminovici destulă avere pentru a-și crește bine copiii? Fără îndoială. Căminarul era un om cuprins. Poate că proiectele sale pedagogice să-i fi întrecut mijloacele bănești, el însă ar fi putut să-și câpătuiască toți copiii în chip onorabil, departe de orice umbră de mizerie. Titu Maiorescu aflase că bătrânul mai avea, spre sfârșitul vieții, 18.000 franci capital mobil (31, 33), după ce în 1878 își vânduse Ipoteștii cu 8.200 galbeni

austrieci, spre a plăti dota fetei sale Aglae, de 2.000 galbeni (159). “Bunii și străbunii noștri — zice Henrieta Eminovici — au fost oameni foarte bogați, și chiar părinții noștri n-au fost săraci, și nu pot roși c-a pierdut vreunul averea în vânt, ci numai în urma multor nenorociri.” (61) Viața chinuită a o parte din copii se datorește unor cauze de ordin psihologic, dintr-o parte și dintr-alta.

Gheorghe Eminovici era un om de modă veche. Înalt, voinic mai mult decât gras, “munte de om”, de o putere herculeană, trup sănătos, minte sănătoasă, el ne privește din fotografie cu un cap masiv, acoperit cu păr trainic și învăluit cu barba castanie, tunsă cu foarfecele, spre împăcarea tradiției cu civilizația, cu nas prădalnic și ochi albaștri-verzui, care trec, disprețuitori, dincolo de lucruri, cu falca de jos ușor obstinată și plină de sine. Înfașurarea trădează pe omul de muncă, răzbătător și cu voința de avere, în acel stadiu de înaltă liniște a omului care și-a agonisit totul prin sine și, fără slăbiciuni, e oricând gata s-o ia de la început. Un astfel de om este într-o privință superior și într-alta inferior individului obișnuit. El e mai bine înarmat în lupta pentru existență a speței, dar e lipsit de acel dezechilibru interior între gândire și putere, care face noblețea vieții morale. Căminarul avea un mănunchi mic de principii sănătoase și nici o subtilitate ori complicație sufletească. Slugă de tânăr la boieri mai mari, el era pătruns de ierarhia lumii, împărțită de la Dumnezeu până la prostime în trepte nemișcătoare și de principiul de superioritate ce derivă din ele. De aceea postea posturile, iar duminica și sărbătorile asculta cu evlavie și cap descoperit sfânta liturghie, de la început până la sfârșit, tot așa cum în colțul salonului de la Dumbrăveni urmărea cu smerenie mișcarea și vorbirea boierilor. La rându-i, însă, aplica același postulat al autorității în propria familie și față de subalterni, alergând cu harapnicul călare, vociferând, bătând strașnic la nevoie, ca pe evreii de la Cătămărești, care îi oprise vitele, proferând înjurături răcoritoare și patriarhale. El nu putera avea pe acele vremuri față de femeie,

afară de respect, cine știe ce gingășii. Cu cât o societate este mai rafinată, cu atât — în ciuda instinctului de conservare a speței — erotica se disociază de efectele ei fiziologice, dă un precipitat psihic, superior, femeia devine simbol, iar natalitatea — când rafinamentul e dus până la gratuitate — scade. Cultivat la Biblie și la tradiție, Gh. Eminovici vedea în femeie un tovarăș inferior și util, ursit să procreeze și să îngrijească de gospodărie și care, exclusă de la orice viață spirituală, n-vea nevoie de învățătură. În răgazurile pe care i le lăsau treburile grele de la câmp, el făcea amoruri fructuoase, transformând pe căminăreasă într-o eternă cloșcă cu pui, închisă în casă, într-o vreme, aproape în fiecare an, nouă luni din douăsprezece. Asemeni unor ființe gregare, ca de pildă furnicile, care trăiesc ca speță și înving dușmanul prin înmulțire, lumea de țară de-atunci n-avea adesea respectul individualității, nici mila. Dintr-un simț aprig al conservării colective, moartea era așteptată și primită cu indiferență, într-o preocupare crâncenă de păstrare și sporire a bunurilor sociale. O viziune politică de acest fel — poate mai blândă — asupra familiei sale, trebuie să fi avut și Eminovici. Pe măsură ce odăile se umpleau cu paturi și masa cu tăcămuri, mintea sa în funcție de speță rumina ridicarea și conservarea familiei. Țăran, boiernaș slujbaș, boiernaș liber și proprietar, visa pentru copiii săi o treaptă socială mai înaltă, un copac genealogic care se înalță spre cer, în umbra căruia — el, respectuos de genealogii — să-și sfârșească bătrânețea. În chip cu totul absolut el își puse în aplicare puținele și “sănătoasele” principii pedagogice: fetelor nici o instruire spirituală, rostul lor fiind casnic, dar zestre bună; băieților nici o avere, ei putându-și-o agonisi singuri, dar cultură temeinică. Fetele rămaseră acasă (Henrieta învățase numai abecedarul). Băieții fură trimiși la Cernăuți, la carte bună, nemțească. Tatăl îi tratează cu o severitate metodică. Atunci când un copil fuge de la școală, face un scandal strașnic, ia biciul în mână, pune oameni călări să prindă pe fugar și cu multă autoritate îl duce pe sus înapoi la școală, fără să se

întrebe ce cauze externe sau lăuntrice au putut pricinui asemenea faptă. Întrărirea casei lui Balș și inteligența nativă dăduse, ce e drept, în privința culturii lui Eminovici, idei foarte înaintate. El alege pentru copiii săi cariere care aduc bani mulți și onoare omului activ, și cu multă abnegație și bun-simț trimite pe băieți la școli înalte în străinătate. Șerban studiază medicina la Viena și la Erlangen, Nicolae dreptul la Sibiu, Iorgu științele militare în Prusia, Ilie medicina în școala doctorului Davila din București, iar Matei urmează politehnicul din Praga. După cum se vede, tot meserii practice (159).

Spiritele contemplative, înclinate către activitatea aparent gratuită a spiritului, repugnau lui Gh. Eminovici. Când își bănuia copiii căzuți în această suferință, îi pișca cu vorba, îi cicălea, până ce-i făcea să se ascundă care încotro. Având obiceiul a recita versuri, Mihai era zeflemisit cu vorba “poetul”, așa încât, înghimpat adesea cu aluzii răutăcioase despre nulitatea sa, sfârși prin a evita casa părintească, așezându-se pe vacanță în vreo casă de țaran sau petrecându-și toată vara cu ciobanii la stână (152). Tatăl înțelegea, ca multă lume respectuoasă de cultură, să-și pedepsească progenitura când nu învăța poeziile din cartea de școală, dar ca însăși odrasla sa să ajungă a face poezii, asta n-o înțelegea! Un băiat trebuie să-și facă viitorul, “să se chivernisească”!

“Dacă nu ți-am scris până-acum — spune poetul tatălui într-o scrisoare de la Berlin — cauza a fost neîncrederea cu care întâmpini orice voință proprie a oricărui din fiii dumitale, neîncredere augmentată de privirea formalistă ce-o ai despre lume, după care orice om care nu caută numaidecât a se chivernisi, după cum o numești d-ta, trebuie să fie un om de nimic. Ești un părinte nenorocit — adevărat [se poate]. Dar ești nenorocit mai mult pentru că vrei ca fiecare să trăiască și să-și măsoare pașii după cum dorești d-ta.” (Ms. 2258, f. 169.)

Multă vreme părintele a refuzat să creadă că e ceva de capul fiului său Mihai, până când, uimit de considerația ce i se da, se lasă biruit.

Altcum, căminarul era o fire veselă și la vreme bună, și la vreme rea. Ceremonios, îi plăceau ziafeturile cu măsură, dădea ospete de Paști sau de Sfântul Gheorghe, când își serba ziua numelui. Cititor de cărți privitoare mai cu seamă la trecutul țării și înzestrat cu memorie mare, îi plăcea să povestească. Se indigna împotriva grecilor și contrafăcea cu mult umor vocea și mersul inșilor, pe cepelegi, pe gângavi și pe boierii cu tabieturi. Călătorea, ca un om luminat, în străinătate. La 30 august 1860 cerea pașaport pentru toate provinciile Austriei. La 29 iunie 1870 Raluca și Aglae treceau granița, urmate la 30 august și de Gh. Eminovici. În 1874 își căuta la Praga fetele bolnave plecate din Teplitz (192). O fotografie a Ralucăi Eminovici e făcută acolo. Henri-eta fusese la Viena într-un sanatoriu (61), băieții mai toți prin străinătăți.

Fiul Mihai îl socotea plin de vanitate și în stare să se ruineze spre a părea mai generos decât putea fi:

“Nu știi ce tată am — scrie cuiva (c. 1870). Sărac și împovărat de familie grea (șapte copii) — e cu toate astea înzestrat c-o deșertăciune atât de mare, încât ar putea servi de prototip pentru acest viciu, după părerea mea cel mai nesuferit din lume.

Măritându-se soră-mea, el i-a promis o zestre de două mii de galbeni. Este ridicul când un om promite înscris ceea ce nici are, nici poate realiza, dar obligațiunea față de cumnatu-meu este pozitivă, și bătrânul meu e ca și ruinat...

Am frați mai mari și [mai] mici decât mine, fără pozițiune-n lume, și asta nu din cauza lor, ci numai din a deșertului, care voia a face din fiecare din ei om mare și sfârșind prin a-i lăsa cu studii neisprăvite, risipiți prin străinătate, fără subsistență, la voia sorții lor.

O familie grea, îngreuiată încă prin deșertăciunea îndărătnicului bătrân — și întristarea mea cea mare este că eu ajut de a-ngreui prin nefolositoarea mea existență. (18; ms. 2255, f. 294.)”

Că bătrânul n-a avut bani spre a întreține cum se cade pe copiii săi, acolo unde îi trimisese nobilele sale intenții, aceasta este

probabil. El însă nu era om să înțeleagă dezolarea unui tânăr pentru așa ceva. Odată puși pe drum, copiii trebuiau să dea din mâini, să-și câștige dreptul la existență, așa cum el, feciorul dascălului Vasile, și-l câștigase.

Activ până la sfârșitul vieții (la 8 octombrie 1876 e numit membru al Consiliului general — 169), Gh. Eminovici se ocupă în 1881 tot cu agricultura, deoarece fiul său Nicolae îi dădea într-o scrisoare lămuriri despre recoltă și arată că prinsese pe 3 vagoane de păpușoi bani în numerar 2.620 franci (ms. 2255, f. 342—44). Se afla atunci (19 iunie 1881) la București, la fiul său Mihai, în strada Biserica Enei nr. 1. Cargiale îl văzuse: “Era un om bătrân foarte drăguț, glumeț și original. Făcuse o bună afacere și venise să-i cumpere fiului haine și ceasornic și să-i deie din viață o sută de galbeni, partea lui de moștenire din averea părintească.” (42)

După ce-și văzu aproape toată familia măcinată de moarte și de boală (soția și șase copii morți, Mihai, Nicolae, Henrieta bolnavi), urându-i-se cu viața, dar cu acel calm ce e aproape indiferență, caracteristic sufletelor sănătoase și patriarhale, moare subit, “eri ora unsprizăci din noapte”, după actul de deces din 9 ianuarie 1884 st. v. “ora zeci dimineăța”, și e înmormântat lângă biserița din “cotuna Ipotești, comuna Cucorâni (61,63).

CUPRINS

## RALUCA EMINOVICI ȘI COPIII

Pe lângă un bărbat așa de întărâtat în ideile lui și cu atâta violență autoritar, femeia nu putea fi decât o ființă supusă și blândă, mângâindu-se cu copiii și îngenunchind pe la icoane. Și, într-adevăr, amintirile ne-o arată astfel. Ralu, Raluca sau Ralița Eminovici — cu adevăratul nume Rareșa — era, cum am văzut, a patra fiică a stolnicului Vasile Iurașcu din Joldești și a Paraschivei Donțu. La Joldești a fost lupta între Ștefan cel Mare și Aron-vodă. Dacă pulberea luptelor trecute nu intră în sângele urmașilor



spre a le răscoli instinctele, amintirea trebuie să fi dat totuși lui Eminescu un fior de mândrie nobilitară. Jurăsceștii erau de fel din Hotin, unde un strămoș s-ar fi fost aflând cândva pârcălab. Raluca era foarte mândră de străbunii ei, pe care-i pretindea boieri de rangul întâi. În vrajbele amicale ce se iscau pe această temă între soți, Eminovici, om mușcător, consimțea liniștit, dar își da cu părerea, ironic, că la o adică Donțu fusese și mai boier decât Jurăsceștii. Donțu era rusul de pripas prin Moldova, Alexa Potlov, tată al Paraschivei Jurașcu, mama Ralucăi. Muscal sau cazac, se credea că era un refugiat din motive politice. Se așezase pe malul Siretului, nu departe de satul Sarafinești, într-un loc numit și azi Vadul Donțului, și trăia țărănește cu o țiitoare, Catrina, fata țaranului Ion Brehuescu. Fata, care mai apoi a murit de holeră, era bunica Raliței. Donțu își dăduse fiica după stolnicul Vasile Jurașcu și era în părerea lumii că rusul, bogat, îl umpluse pe ginere de bani. Potlov fusese om cult, căci vorbea nemțește, franțuzește și leșește. Mama poetului îl văzuse sau auzise povestindu-se de el. Purta barbă și plete, era alb ca neaua de bătrân, iar vara ședea numai în cămașă de borangic la umbra unui plop, pe malul Siretului, în apropierea prisăcii lui, cu care se îndeletnicea (58, 159).

De la Donțu sau nu fi-va avut stolnicul Jurașcu averea, el dădu fetei zestre bună, după cum urmează (89):

“Isvodul di zăstri ci dau fiicei meli Ralu cu blagoslovenie și sănătate. Din anul 1840 mai 26:

Una icoană Maica Domnului, fericată în argint. — Una candelă tij de argint. — Patru ineli cu diamant. — Una părechi cercei cu mărgean. — Un fermual. — Două brațele de aur. — Una perechi de cercei cu coletul lor. — Una alesidă de aur. — 12 linguri. — 12 cuțițe. — 12 furculițe. — 12 lingurițe. — 1 lingură mare. — un paneraș lucrat în ajur. — Una ladă mare. — Șasă tingiri de aramă. — Două tablale de Liptca. — 6 sfeșnice. — Un lighean.

— Un ibric de alamă. — Un salop de atlas. — 7 rochii de mătăasă. — 1 rochie de alibet. — 8 straie de cit. — 2 măsuți de cărți. — 3 tacâmuri de masă. — Pânză de fabrică — 4 tacâmuri. — Pânză de casă. — 24 bucăți, cămăși și fuste. — 4 bucăți scorțuri. — 2 scrinuri. — 2 salteli. — 2 oghealuri. — 3 rânduri prostiri. — 8 perini cu trei rânduri de feți. — 3 capeli. — 7 șaluri și unul turcesc. — 2 mindiri de lână. — 8 prosoape. — 1 gardirop. — 10 părechi scarpe de tot soiul. — 12 părechi colțuni. — Sticlării și farfurii. — Bani în numărătoare înaintea cununiei #1.500. — Bani în numărătoare în ziua cununiei la 29 iunie anul 1840, rest #1.500. — Adică în bani #3.000 [galbeni] și zestre în haine și obiecte 576#.

(ss) STOLNICUL JURAȘCU

Întocmai am primit

(ss) GHEORGHE EMINOVICI

(ss) RALU EMINOVICI.”

Alesida de aur despre care pomenește foaia de zestre fusese a Paraschivei Jurașcu, căreia i-o dăruise, când cu venirea rușilor la 1828, un general de intendență, Jeltuhin. Un portret în ulei, din chiar anul nunții, 1840, ne-o înfățișează pe Raluca cu alesida de aur masiv, învârtită de trei ori în jurul gâtului. E o femeie tânără (se născuse în 1816), cu trăsături nobile, fin conturate, cu ochi întunecați, pătrunzători și gură senzuală, neted tăiată, totul într-o față slabă, oblongă, de o blândețe suavă, imperceptibil zâmbitoare. Spre bătrânețe, însă, se accentuează masivitatea stâncoasă a feței, eminesciana buză groasă, care dacă la poet dă acea astrală adulmecare în infinit, la femei (Raluca, Henrieta) este de o supărătoare, androgină ambiguitate de eunuc. Raluca poartă în portret părul împărțit cu romantică eleganță în două zone netede printr-o cărare la mijloc și un veșmânt somptuos de atlas sau velur, lăsând umerii goi străjuți de dantele, ale cărui cute largi, ca în picturile Renașterii, se lasă de pe piept și de pe mâneci, în raze

centripete, spre talie, pentru a se desface, probabil, în jos, într-o unduitoare, rotată crinolină. Măinile sale albe sunt împreunate spre a expune inelele cu pietre mari prevăzute în foaia de zestre. De statură era mică, dar robustă. Umbla tăcută prin casă, cu un aer de resemnare: ochii negri aveau o orientare îndepărtată, visătoare, iar colțul gurii, un zâmbet dureros. Era plină de bună-tate, statornică în iubire, ca și în ură și, ca mai toate ființele slabe și pasive, cu ieșiri, uneori, de sarcasm. Existența Ralucăi Eminovici s-a scurs, fără îndoială, obscură și trudită, într-o casă plină de copii, în grija continuă de ei, într-o hărnicie casnică necesară pentru a menține o familie atât de numeroasă. La dese supărări ce se vor fi ivit din pricina firii violente a lui Eminovici și a pedagogiei sale sumare, s-a adăugat pierderea unora din copii și mai ales a doi din cei mai mari (Șerban și Iorgu), morți în plină vigoare bărbătească, aproape unul după altul. Aceasta trebuie să fie și pricina boalei sale (cancerul) și a morții întâmplare curând după moartea băiatului mai mare, Șerban (13 august 1876). Copiii o iubeau mai mult decât pe tată, pentru că, blândă și miloasă, îi apăra și îi ascundea de vajnica mânie pedagogică a acestuia. Este înmormântată împreună cu Gh. Eminovici lângă biserița din Ipotești, sub chiar ferestrele ei, într-o mică împrejmuire, precum arată inscripția: “Colea zace rămășițele robilor lui Dumnezeu Gheorghe și Raluca Eminovici, în somnul cel de veci”. Câțiva salcâmi umbresc mormântul și ușa biseriței — biserică de lemn, văruiată pe dinafară, pleoștită, joasă și cu ochiuri mici de fereastră ca orice casă de țară (159). Acoperișul de tablă veche și ierburile cotropitoare fac și mai melancolică dezolata chemare eminesciană:

*O, mamă, dulce mamă, din negura de vremi  
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi;  
Deasupra criptei negre a sfântului mormânt  
Se scutură salcâmi de toamnă și de vânt,  
Se bat încet din ramuri, îngână glasul tău...  
Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu.*

Despre frații și surorile lui Eminescu avem știri puține și nesigure. Această familie ciudată, asupra căreia a apăsător o soartă tragică, începe să fie mistuită de legendă. Opinia unei familii originale și nevrozate, în care copiii se împușcă din senin după ce dau dovezi de sclipitoare inteligență, aerul de tristeță fatală indicibilă, în care aceștia erau înfățișați de către unii, se dovedesc, la lumina documentelor, falsă literatură. Frații erau oameni normali, cu o varietate de atitudini psihologice care îi depărtau unul de altul, unii din ei poate cu o sensibilitate prea acută, care la o izbitură morală prea mare putea să aducă zdruncinarea sufletului. Despre vreo manifestare patologică hotărâtă nu avem însă, după cum vom vedea, nici un indiciu serios.

Șerban, întâiul copil, născut în 1841, oacheș, slăbuț, tăcut, seamănă, așadar, mai mult cu mamă-sa. Nu știm nimic din copilăria sa, petrecută în parte și la Dumbrăveni, decât că a urmat liceul la Cernăuți, unde și-au făcut studiile toți frații. Trăsătură comună copiilor, Șerban se împacă și el destul de greu cu școala, rămânând repetent și recurgând probabil la examene particulare pentru a recâștiga anii pierduți. Cauza nu poate fi inaptitudinea la studii, căci îi vedem deosebit de aplicați în școlile mai înalte, ci o recalcitrantă la ordine, o turbulență care îi făcea chiar bătăuși și greu de ținut laolaltă, derivat al unei copilării zvăpăite, la câmp și la pădure. Intrat în lumina cercetărilor biografice printr-o întâmplare a soartei pentru care nu se pregătise, Șerban plutește într-o ceață enigmatică, din care se deslușesc vagi contururi. Gh. Eminovici a trimis pe acest întâi vlăstar al său să studieze medicina la Viena și apoi la Erlangen (Bavaria) (159). La ce vârstă? Părăsise liceul fără să-l sfârșească pe la 18 ani (1852—1853, cl. I; 1853—1854, cl. a II-a; 1854-1855, repetent cl. a II-a; 1855-1856, cl. a III-a, medie rea; 1856—1857, lipsă; 1857—1858, cl. a V-a; 1858—1859, cl. a VI-a, medie rea, retras) (185). Dacă la 1870, pe primăvară, când ar fi adus pe Eminescu bolnav la Ipotești, se întorcea de la studii, înseamnă că le sfârșise destul de târziu, la

29 de ani. Lăsat, ca de obicei, de către tată fără suficiente mijloace bănești, el a trebuit să ducă, după câțiva ani de flămânzire pe la gazdele din Cernăuți, o studenție amarnică, nevoit adesea, la Viena, din lipsă de lumânare, să studieze la lumina felinarelor (159). Supărase cu ceva pe morocănosul bătrân, cu care, de asemenea, era înăsprit, căci Eminescu apăra față de Gh. Eminovici pe acest “fiu nenorocit, care desigur a greșit mai mult printr-o înnăscută slăbiciune de caracter, căruia natura nu-i dăduse nici o energie și nici o putere”: “Șerban a fost un om slab, iar nu om rău, asta a fost părerea mea despre el întotdeauna, și desigur că a fost mai nenorocit de cum merita să fie. El n-a avut pentru nimenea ură în lume, n-a avut nici o patimă urâtă, și dac-a greșit, nu din răutate, ci dintr-o nemărginită slăbiciune a greșit. El era un copil bătrân și astfel ar fi trebuit tratat.” (33) Fusesse, de altfel, un student strălucit și ținuse la Viena, o vreme, de casa unui medic vestit, Opolze. Era un chirurg remarcabil și savant.

Șerban se îmbolnăvește de tuberculoză și se duce la Berlin să se caute, ori pentru a-și continua studiile, pe care Eminescu însuși nu știa de și le-a isprăvit. Henrieta, care și ea are hemoptizii și moare de o boală de piept, pretinde că tuberculoza e o boală ereditară în familie, negreșit dinspre partea mamei (61). În 1873 și 1874, când Eminescu era la Berlin, se afla, dar, și fratele Șerban. Firea sa deosebită și boala îl făcuseră rece, sumbru și disimulat, și-l țineau departe de fratele mai mic. “Pe Șerban îl văd rar, căci șade foarte departe de mine. Dacă vorbesc cu el despre afacerile lui, el nu mă clarifică niciodată într-atâta ca să știu ce are de gând să facă. Ceea ce știți d-voastră despre el știu și eu... și nici cred ca să-i fi descoperit el vrunui om din lume tot ce gândește. Astfel, el o duce destul de pasabil; are amici, cunoștințe cu doctori germani și societatea lui e foarte căutată. El e și membru la o societate științifică-medicală. Ce sunt românii cari învață medicina aicea, pe lângă el? Pot să zic că dispar... Și, cu toate acestea... Eu o spun curat: nu-l înțeleg, și pace. Eu gândesc că n-ar avea decât să se

prezintă aici la Universitate, pentru ca să-l facă de trei ori doctor, dacă nu este încă. Aici în Berlin poartă acest titlu fără ca cineva să i-l contesteze, scrie rețete, face chiar vizite, căci după legile prusiane-i este permis aceasta, se-nțelege că sub responsabilitatea sa personală. Dar presupunem c-ar rămânea chiar aici, ce viitor îl poate aștepta în mijlocul unui oraș unde sunt atâția alții?” (193).

Viitorul ce-l aștepta e acesta. În toamna anului 1874 boala se agrava, și Șerban, zdruncinat sufletește, dădea semne de alienație. Internat în spitalul “Charité”, pentru “Brustkrankheit” cu semne “von Geistesaberration”, murea la 29 noiembrie 1874 “um zwei ein halb Uhr” (Sterbe-Urkunde, nr. 458 din 30 noiembrie/ 2 decembrie în cimitirul “Charité”), în vreme ce Eminescu implora pe bătrân să plătească întreținerea (33). Șerban datora bani la feluriți, dintre care și gazdei, d-ra Lange, în Albrechtstrasse 6, și abia în iulie 1876 Gh. Eminovici expedie sus-numitei domnișoare corespondentul a 99 mărci, 9 pfennigi, autorizând-o să vândă în folosul ei lucrurile rămase.

*Niculae*, născut la 2 februarie 1843, urmează și el școala la Cernăuți, odată cu Șerban, deși mai tânăr, rămânând și el repetent și corijent (1852—1853, cl. I; 1853—1854, cl. a II-a; 1854—1855, repetă cl. a II-a; 1855—1856, cl. a III-a, corijent; 1856—1857, cl. a IV-a; 1857—1858, cl. a V-a; 1858—1859, cl. VI-a, corijent; 1859—1860, cl. a VII-a, medie rea) (185). După aceea a studiat dreptul la Sibiu și s-a așezat în urmă la Timișoara, unde se afla prin 1867, ca scriitor al avocatului Emerich Christiani (159, 198; ms. 2287, f. 38). Era blând, bine crescut și foarte simțitor, încât atunci când tată-său îl certa se închidea în odaia lui și ședea tot timpul abătut (159). De aceea, probabil, îi ziceau “Neculai cel prost” (ms. 2255, f. 333). Prin 1881 îl găsim întors acasă și ocupându-se pe lângă tată-său cu treburile agriculturii. Nenorocul a făcut să se îmbolnăvească și el de o gravă boală venerică (61). Bătrânul, văzând că și acest băiat, care nu se chivernisise, îi cade pe cap, scrie iritat în 1883 lui Mihai: “Mi s-a urât viața... fă ce

faci și vino de-l ia, ca să-l duci în vreo casă de sănătate”. Într-adevăr, Eminescu, săritor pentru frații lui, ia cu împrumut de pe unde poate 2.000 de lei cu gândul de a i-i trimite (210). Înainte de Paști 1883, Niculae aștepta cu nerăbdare banii, într-o scrisoare ce arată un om cu desăvârșire sănătos la minte. Dar în curând se întâmplă boala lui Eminescu (vara 1883) și nu mult după aceea moartea bătrânului (8 ianuarie 1884). Nu este de trebuință nici o cauză patologică pentru a explica ceea ce a urmat. Bătrânul n-a lăsat băieților nici un ban de pe vânzarea moșiei. O parte din capital l-a încredințat ca depozit Henrietei, cealaltă o va fi dat — după concepțiile sale — Aglaiei. Fără nici un sprijin, bolnav, în neputință de a-și câștiga existența, Niculae moare, “prin împușcare de sine însuși” la 7 martie 1884, la Ipotești, unde a și fost înmormântat (159).

A treia victimă a soartei, *Iorgu* (George), născut în 1844 (!), își are și el mica sa legendă. “L-am întâlnit — zice Caragiale —... pe Eminescu cu un frate al lui, ofițer. Plecau amândoi în străinătate, el la Viena, celălalt la Berlin.

Militarul era frate mai mare; tot așa de frumos, de blând și de ciudat — o izbitoare asemănare în toate.

Acela a mers la Berlin; în câteva luni a speriat Academia militară cu talentele-i și a dat un examen care l-a făcut pe mareșalul Moltke să se intereseze foarte de aproape de soarta lui, hotărât să-l ia pe lângă dânsul. Ca să-și încoroneze succesul, militarul s-a dus acasă și, fără să lase măcar o vorbă, s-a împușcat.” (42)

Adevărat din aceasta este că, după ce urmasse târâș-grăpiș câteva clase secundare la Cernăuți (1854—1855), cl. I, particular; 1855—1856, cl. a II-a; 1856—1857, lipsă; 1857—1858, cl. a IV-a; 1858—1859, cl. a V-a, medie rea; 1859—1860, repetă cl. a V-a; 1860—1861, cl. a VI-a, retras 4 ian. 1861) (185), a studiat științele militare în Prusia. Intrând în armată, fu trimis în 1869 la Berlin, într-o misiune din care făceau parte colonelul Manu, maiorul Cantili, locot. Oteteleșanu și alții. Iorgu era însărcinat în

mod deosebit să ducă o corespondență a regelui către Bismarck sau către un membru al familiei regelui și autorizat să asiste la manevrele germane în Brandenburg. În urma unei răceli contractate la acele manevre sau a unei căderi de pe cal, s-a îmbolnăvit, și după vreo trei ani, la 21 septembrie 1873, muri, în vârstă de 29 ani, fiind înmormântat la Ipotești. Se prea poate totuși să fi fost atins de ftizie. Acest frate înalt, negricios, asemănător mamei, era o fire tot așa de întunecată ca și Șerban. “Când râdea, se schimba vremea.” (189)

După *Ruxandra*, născută la 5 mai 1845 și moartă de copil (89), urma *Ilie*. Mai aproape prin vârstă de Eminescu (născut 1 iulie 1846), el a fost fără îndoială tovarășul de joc al acestuia, la Ipotești. Era și mai vesel, de altfel, semănând într-aceasta cu tată-său, ai cărui ochi îi avea. El este negreșit fratele mort “în streinătate”, pe care îl plângea Eminescu într-o încercare de poezie, pentru că el avea ochi albaștri (27):

*Mort e al meu frate.*

*Nimene ochii-i n-a închis*

*În streinătate,*

*Poate-s deschiși și-n groapă.*

*Dar ades într-al meu vis*

*Ochii mari albaștri*

*Luminează un surâs*

*Din doi vineți aștri.*

La Cernăuți, *Ilie* a urmat numai trei clase, rămânând, firește, corijent și repetent (1857—1858, cl. I; 1858—1859, cl. a II-a; 1859—1860, cl. a III-a, medie rea, retras) (185). Urmând apoi medicina la școala lui Davila din București, se îmbolnăvește de tifos, luându-l de la soldații bolnavi din spitalul militar, și moare în iarna anului 1862 sau 1863 (159).

Al șaselea copil, *Maria* (Marghioala), a murit de 7 ani și jumătate (n. 1848—1849, m. 1855-1856) (137). *Mihai* era al șaptelea. După el urmează *Aglae* (n. 7 mai 1852—m. 30 iulie 1900), născută la Ipotești (63). Într-o fotografie o vedem adolescentă — buclată și grațioasă. Mai târziu, însă, liniile se aspresc și se usucă (159). Era conștientă de frumusețea ei, dar foarte



solitară. Fusesse măritată de tânără, la vreo 18 ani (7 ianuarie 1871), cu Ioan Droqli, profesor la școala normală de învățători, care între 1875—1882, fiind inspector districtual pentru județele Suceava și Câmpulung, locuia la Suceava. Cu Droqli, Aglae a avut doi băieți, Ioan și George. Cel din urmă a fost prilej de considerațiuni romantico-medicale, dat fiind că, infectat cu lues, și-a purtat o parte din viață prin ospicii, apăsător de *paranoia*. Fusesse căpitan auditor. Se mai vorbește și de o fată, moartă de difterie. Murind Droqli (22 noiembrie 1887), Aglae se recăsătorește în 1890 cu un căpitan austriac Heinrich Gareiss von Döllizsturm, trecând la catolicism. Morbul lui Basedow, care i-a pricinuit sfârșitul, poate fi iarăși prilej de lungi dizertații în jurul eredității (82, 159).

“Mai am o soră — zice Eminescu — un geniu în felul ei, cu o memorie ca a lui Napoleon I și c-o înțelepciune naturală cum rar se află. Dar ea-i pe jumătate moartă, căci aeî lovită de apoplexie” (ms. 2255, f. 294, 311).

Infirmitatea acestei ilustre de acum femeii numite *Henrieta* sau *Harieta* (n. poate la 1854) (63) s-ar fi datorat faptului că dormise, copil de cinci ani, în casele ude pe care le zidea Gh. Eminovici la Ipotești. Fără nici o cultură — studiase doar abecedarul — izbutise să poată exprima idei destul de complicate într-un stil cult. Compunea chiar versuri și avea un anume umor crud. E, de altfel, în felul ei de a fi ceva din bizareria și febrilitatea culturală a autodidacților, împreunate cu o notă de mizantropie și cu evidente reminiscențe eminesciene. Iată o cugetare filozofică (61):

“Sunt momente în care nu mă pricep eu pe mine însumi... când, nemulțumită de mine și de lume, aș vrea să nu mai fiu. Oare de ce te supăr cu astfel de reflecțiuni? Când sunt convinsă că nenorocitul și fericitul are tot aceeași venire și trecere în repauzul de veci. Când soarele apune, când stelele pic, îmi vine a crede că totul e nimic.

Lumea întreagă nu-și poate da cont de ce a venit în lume și pentru ce dispare fără un scop altul decât instinctul de a trăi, și

cu cât pătrunzi durerile morale și fizice, vezi că ești martirul, fără a putea pătrunde cauza.”

Iată și versurile, furate din C. Negruzzi, într-o scrisoare către d-ra Cornelia Emilian:

“SCUMPĂ SORIOARĂ,

*O puternică plecare ce nu rabdă-mpotrivire  
Mă-ndeamnă să-ți scriu astăzi acea tânără simțire  
Ce numai în singurătate își are locașul său,  
Dar ceresc trimis în lume din sânul lui D-zeu.  
Fie ca aceste scrisori ce curând vor fi uitate  
Să-ți aducă alinare unor zile întristate  
Și, resfirând pe a lor cale niște nemernice flori,  
Să-ți împrăștie necazul și-al supărărilor nori.*

Acuma, sorioară, nu știu ce vei crede de prostiile mele, de cari sunt convinsă că sunt greșite în ortografie, rimă etc.; însă în totul, în lume se sacrifică ideea pentru rimă, și în viața oamenilor inima pentru situația socială. Pentru asta sunt de acuzat, cum n-am învățat decât abecedarul și din cauza boalei îmi lipsește chiar și aceea ce aș fi putut câștiga umblând în societate cu persoane culte, adică, cum zice românul, m-aș fi ros cu oarecare știință. Mai la urmă, și dacă aș fi cultă, ce folos aș aduce societății sau științei? Din nimic rămâne tot nimic. În prezent îmi rămâne cel puțin regretul că nu-s ceva, însă având cultura aș cunoaște și mai mult răul și poate atunci m-aș simți moral și mai zdrobită decât cum sunt.

Să las filosofia deoparte, căci nu-i de samă, și să vin la o veste nouă ce voiesc să-ți scriu și de care poate ești încă străină. Te-am intitulat sorioară, aceasta provine dintr-o schimbare ce s-a făcut între mine și mama matală, de când ai părăsit Patria și te-ai dus în lumea mare. Mama matală, rămânând fără mata, s-a hotărât să mai aibă o fiică din poveste:

Vineri m-a făcut,  
Sâmbătă am crescut,  
Duminică m-a botezat,  
Luni de fiică m-a închinat,  
Și de atunci fiică îmi scrie mereu,

Dragă sufletului meu,  
Iar eu mamă o numesc  
Cu simț dumnezeiesc,  
De care mă simt legată  
Pe viața-mi toată.”

Henrieta știa puțin și nemțește, din auzite, din timpul cât șezuse în clinica d-rului Billoth, la Viena. Era pătrunsă de “ce însemnează Eminescu pentru cultura românească” și numea cu umor, pe cine credea că sunt dușmani ai poetului, “bonjuriști”. Pe Veronica Micle o poreclise “bălăuca” și “berecheta”. Trăia la Botoșani din venitul a câtorva mii de lei lăsați de bătrânul Eminovici (61).

Devotamentul arătat de această nefericită soră față de Eminescu bolnav, în 1887—1888, este vrednic de laudă. Ea a vegheat cu trudă un om pierdut la minte, obstinat în tăcere, deși picioarele i se mișcau greu, cu ajutorul unor “mașini... în greutate de 5 oca de fier”. Chemată adesea peste noapte la bolnav, se târa pe brânci la patul lui ca să-l ajute. Paralitică, poate și ftizică, Henrieta fu rănită în amorul propriu de plecarea lui Eminescu cu Veronica Micle în București și doborâtă de moartea poetului (61). Câteva luni după aceea (14 octombrie 1889), se stingea uitată de toți și, pusă într-un coșciug ordinar de brad, era dusă la cimitir, într-o birjă cu un cal a lui Cristea N. Suceveanu din Botoșani. Birjarul și un zugrav Florian Cotuf declarau moartea la ofițerul stării civile. Cele câteva lucruri rămase pe urmă-i, o canapea, vreo două sofale și câteva cărți, fură vândute la mezat pe strada Teatrului din Botoșani (159).

Al zecelea copil, *Matei* (n. 20 noiembrie 1856), fost elev al Institutului politehnic din Praga și căpitan în armata română, căsătorit de trei ori (întâia oară în 1880), și având din prima căsătorie un băiat și din a doua patru copii, doi băieți și două fete — singuri urmași cu acest nume ai familiei Eminovici — pare a semăna prin longevitate și frigiditate față de familie cu tatăl său (137). În noiembrie 1892 era citat de tribunalul Buzău în

calitate de căpitan în Regimentul Mircea nr. 32 (staționat în urbea Mizil), iar acum cu domiciliul necunoscut, în procesul de divorț cu a doua sa soție (întâia Matilda Ilian, profesoară), Ana Condeescu, care se pronunța în favoarea ei abia în iulie 1898. Căpitan “în demisie”, era numit, la 29 octombrie 1892, subprefect al plășii Afumați, spre a fi destituit la 4 aprilie 1894 și numit în aceeași calitate la plasa Bistrița-de-Jos, din jud. Bacău, la 10 decembrie 1894. De la 1 aprilie 1899 primea, ca militar, pensie de lei 185, bani 65 brutto. Absent în vremea boalei poetului — spre mirarea lui Maiorescu — apare deodată, în 1889, ca să ne dea câteva știri utile despre familia sa, dar și multe greșite, și ca să împiedice — pe nedrept — edițiile eminesciene, puse la cale de Maiorescu (221), declarând, în 1894, “că voi urmări și sechestra oriunde voi găsi asemenea ediții”, iar în 1895 înregistra firma “Matei Eminescu și Stavri Dimitriu”, “în scop de a culege, clasifica, edita și a da publicității toate scrierile poetului Eminescu”. În decembrie 1913, avea gradul de maior și era președintele delegației județene de Mehedinți și prezidentul biroului. Trăia în 1923 la Turnu-Severin (str. G-ral Manu 8), căsătorit cu Silvia Maieru (63), dar și-a petrecut ultimii ani la Bistrița, murind acolo la 12 decembrie 1929 (I.I.L.F.).

Ultimul copil, *Vasile*, a încetat din viață la vârsta fragedă de un an și jumătate, născându-se și murind nu se știe când (159).

Spre deosebire de animale, omul își conservă speța pe cale fiziologică, dar și morală, aceste principii fiind în multe privințe chiar ostile. Ei bine, ironia firii a făcut ca lunga sânguință paternă să fie înghițită de moarte și să fie salvată prin spiritualitatea neprocreatoare a poetului Eminescu, fără de care uitarea ar fi șters numele de pe crucile tuturor.

## NAȘTEREA ȘI COPILĂRIA LUI MIHAI EMINESCU

(1850—1858)

CUPRINS

Ca și în privința strămoșilor, biografii au arătat în jurul nașterii lui Eminescu o înclinare către fabulos și controversă. Dacă ar fi lipsit orice indicație, închipuirea putea născoci lucruri frumoase — *exempli gratia* — o aeriană naștere mitologică în patru cetăți deodată, pentru a simboliza întreaga conștiință românească. Din nefericire, există documente îndoielnice, care dau prilej numai la discuțiuni prozaice.

Pe când trăia Eminescu, un conferențiar putea spune publicului la Ateneu (31 martie 1889) că poetul e născut la *Soleni*, sat în Moldova (44). Junimiștii știau însă, din registrul societății în care se înscrisese și poetul, că e născut la Botoșani, la 20 decembrie 1849 (95). Eminescu deținea, fără îndoială, această dată de la părinți, dar nu era sigur. În 1883, scăzând 1849, anul nașterii, din anul curgător și obținând vârsta de 34 ani, făcea următoarea reflecție: “78 de ani viața mea întreagă, atâta am să trăiesc. Bătrânul tot astfel. Asta e mărimea constantă de timp a vieții unui individ din rasa noastră. Vor fi urcări și scăderi pe această scară, va fi o oscilație, născută din coadaptarea cu împrejurările, dar în fine un constant rămâne constant. Când s-a născut bătrânul? 34. Când am văzut eu pe Leda și mi-a plăcut? 34 de ani. Să întreb foarte exact — căci e de cel mai mare interes”. (Ms. 2258, f. 347.). Rudele sale nu cunoșteau mai bine lucrurile. La școala primară, comunicaseră probabil ele data de 6 decembrie 1850 (Botoșani). În gimnaziu era înscris, însă, ca fiind născut la 14 decembrie 1849 (185). Aglae, într-o scrisoare către Maioreșcu, admitea data de 20 decembrie 1849, dar socotea Ipoteștii ca loc de naștere (224, V). Matei susține la început o dată fantastică (8 noiembrie 1848) și, ca localitate, Dumbrăvenii (57). După aceea, însă, revine cu o alta. Găsisese anume o Psaltire veche, pe scoarțele căreia bătrânul Gh. Eminovici însemnase nașterea tuturor copiilor și unde sta scris (58):

“Astăzi, 20 decembrie, anul 1849, la patru ceasuri și cincisprezece minute evropienesti, s-au născut fiul nostru Mihai.”

Cu aceasta problema ar fi părut înșchisă. Fetița care luase parte la botezul cu fluturi al unui copil de-al lui Eminovici, la Dumbrăveni, devenită cu vremea dna Constanța de Dunca-Schiau, ține morțiș că pruncul era Mihai și că nașterea s-a petrecut la 21 mai 1849, fapt aflat și de principesa Ghica (n. Balș) din registrele bisericii din Dumbrăveni (54, 53). Lucrul este într-adevăr miraculos și vrednic de minunatele vremi cu zâne, căci și la Botoșani s-a găsit registrul de nașteri și botez pe anul 1850, unde este trecut și Eminescu în acest fel (29, 159):

Trii	NL cungă- toriu	
Cinci-spre-zece	Ziua	Data nașterii
Ghenari	Luna	
Două-zeci și una	Ziua	Data Botezului
Ghenari	Luna	
Fiu	Fiu	Secsul
	Fică	
Mihail	Numele carele s-au dat pruncului la Botez	
Dl. Gheorghi Iminovici căminar cu soția sa Ralu, proprietari	Numele și pronumele, starea sau Meseria Părinților Pruncului	

În orașul Botoșani	Politica sau Statul unde s-au născut Princii
Dl. Vasile Jurașcu, stolnic	Numele și Pronumele Născutului sau a Nașii
(ss) Ioan Iconom (ss) Vasile Jurașcu stolnic, am fost naș (ss) G. Iminovici căm[ina]r (ss) Raluca Iminovici Căm[ină]r[ea]să	Locuințe: a. Preotului, a. Născutului și a Părinților

Ceea ce este sigur din toate acestea este că Mihai a fost botezat în ziua de 21 ianuarie 1850, la Botoșani. Un bătrân popă, Ion Stamate de la Biserica Uspenia (Adormirea Maicii Domnului), ajutat de fiul său, Dimitrie, diacon, l-a vârat în cristelniță, pe vreme de iarnă, citindu-i cele de cuviință (159):

*L-au spălatu-l, pieptănatu-l,  
La botez l-au dus pe micul,  
La icoane l-a-nchinatu-l,  
Un diac citi tipicul.  
Când pe el veni botezul*

*Îi trecu auzul, văzul,  
Nici că-i pasă lui, săracul,  
Că nănașa spune crezul  
Și se leapădă de dracul.  
(Miron și frumoasa fără corp)*

În afară de părinți și de stolnicul Vasile Jurașcu, naș, mai era de față și maica Fevronia Jurașcu de la schitul Agafton, soră cu mama (83).

Dacă lăsăm la o parte versiunile nașterii la Dumbrăveni, Soleni, în mai, noiembrie sau 5 și 14 decembrie, ca fiind cu totul absurde, rămân două ipoteze dârze în vrajbă și acum: 15 ianuarie 1850, conform actului oficial (95), 20 decembrie 1849, după însemnările de familie (171). Problema localității o lăsăm pe al doilea plan. Argumentele pro și contra se nasc pe întrecute și se ucid unele pe altele fără nici o victorie. Dacă susținem că data de 15 ianuarie

nu e admisibilă, fiindcă ar veni prea devreme și nimeni n-avea de ce să se grăbească, răspundem că e obiceiul să se boteze mai curând câteodată copiii, ca să nu moară păgâni, că familia Eminovici putea să se teamă de acest lucru și chiar botezase pe fetița Ruxandra, dacă nu și pe alții, la cinci zile după naștere. Atunci ni se răspunde că Gh. Eminovici știa mai bine decât popa când i se născuseră copiii, că ținea răboj de ei și însemnase negru pe alb, zicând *astăzi*, ziua, ceasul și minutele nașterii. Va să zică popa, care era bătrân, scrisese o dată greșită în mitrică. Dar tatăl, mama, nașul — care semnaseră — erau orbi? Nu văzuse că data nașterii era greșită? Răspunsul îl avem gata: vreme de iarnă, frig în biserică, lumea grăbită să ducă acasă copilul. Au iscălit la repezeală, fără să se mai uite, și, poate, chiar în alb, urmând ca pe urmă părintele econom să completeze formularul (scrisul Ralu-chii e în chip suspect aidoma cu al lui Gheorghe Eminovici). Dar a doua zi a uitat ziua nașterii, pe care o auzise de la părinți, și a pus una la întâmplare, cum i s-a părut mai potrivit. Dacă însă admitem că preasfinția sa a putut uita într-o îndeletnicire ce-i era profesională, de ce n-am admite că și Gh. Eminovici uitase, când însemnase pe scoapța Psaltirii? Aci replica ce ni se poate da este că Eminovici avea o memorie extraordinară și că însemnarea o făcuse *astăzi*, adică chiar în ziua nașterii. Nu ne îndoim de memoria familiei Eminovici, ea însă pare a fi avut altă aplicare decât aceea a datelor de familie, așa de încurcat transmise. Cât despre expresia *astăzi*, ea nu spune mult, o formulă patriarhală echivalentă celei mai adese cu locuțiunea *în ziua de*. Însemnările diurne trebuiau să dea iluzia actualității, și de aceea, chiar scrise mai târziu, erau readuse la prezent. Când toate însemnările sunt începute cu *astăzi*, este greu cronicarului să strice simetria punând *ieri*, numai pentru că n-a avut în ziua respectivă răgaz de scris. Mai avem și un alt argument. Copilul se născuse la Botoșani. Deși Eminovici vânduse o casă, mai avea alta, și apoi putea să se tragă în casele socrului (95). Întrebarea pe care o punem este de unde



luase tatăl *Psaltirea* și pomelnicul copiilor, pe care e de la sine înțeles că o ținea în biblioteca lui de la Ipotești? A luat-o cu sine numai și numai ca să însemne în ea data nașterii? Ar fi fost o ciudățenie. Atunci copilul s-a născut la Ipotești. De ce atunci în toate însemnările se pomeneste de Botoșani? Atâta lucru putea fi sigur în familie. Și cu toate acestea, fapt deconcertant, acel *patru ceasuri și cincisprezece minute evropienești* sună prea detot a fapt adevărat. Pare că vezi pe voinicul căminar, străbătând odaia în lung și în lat, în așteptarea evenimentului. O ușă se deschide, cineva din familie aduce vestea. Tatăl scoate ceasul din buzunar, moaie peana în călimară și înseamnă în *Psaltire* sau într-altă parte, transcriind apoi în *Psaltire*. Ipoteza este într-adevăr foarte atrăgătoare, dar numai în baza datelor ce le avem nu ne vom putea niciodată hotărî pentru o dată sau pentru alta. În afară de aceasta, este o împrejurare ce face susținerea exclusivă a datei de 20 decembrie dificilă. Însemnarea lui Gh. Eminovici o cunoaștem indirect, din spusele lui Matei Eminovici. *Psaltirea* n-a văzut-o însă nimeni, și deși chestiunea era arzătoare, fratele nu s-a simțit obligat s-o arate, s-o comunice în facsimil, și nici măcar să dea vreo lămurire în privința ei. Și, de altminteri, la 21 decembrie 1849 Gh. Eminovici era la Iași, unde întocmea o procură avocatului său Panaite Cristea, iar la 23 era de față la legalizare (254). Neexistând dar direct un document sigur, însuși actul de naștere, bunul-simț cere să păstrăm ca dată a nașterii ziua de 15 ianuarie 1850, cu observarea în privința locului că totul fiind cu puțință pe această lume, n-ar fi exclus ca pruncul să se fi născut la Ipotești, fiind apoi adus și botezat la Botoșani. De altfel, când e vorba de un mare poet, puțină mitologie nu strică.

Deși ursitoarele n-au avut, se vede, grijă să însemne cum trebuie ziua și locul unde micul Mihai a văzut lumina zilei, spre bucuria iubitorilor de “cercetări științifice”, ele au avut bunăoară de a-l deosebi de ceilalți oameni, ursindu-i cam astfel:

*Dragă,  
Ai să aibi o minte-ntreagă,*

*Fie-i dar ca totdeauna  
El să simtă adânc într-însul  
Dorul după ce-i mai mare  
'N astă lume trecătoare,*

*Căci isteț vei fi cu duhul  
Ca și luna și văzduhul.  
(Ursitoarele)*

*După ce-i desăvârșit  
Și să-și vadă la picioare  
Acest dar neprețuit.  
(Miron și frumoasa fără corp)*

Nu trebuie să vedem însă în copilăria celui care avea să devină cel mai mare poet al țării lui ceva miraculos și oarecum prevestitor. Este copilăria firească a unui băiat crescut la țară, fără truda ce apucă degrabă pe un fiu de țăran și cu libertatea pe care o fac cu puțință o familie numeroasă și un părinte mereu ocupat pe aiurea.

Ipoteștii, sat sărăcăcios, sunt așezați într-o vale închisă de dealuri, odată împădurite, pe după care stau ascunse alte sate mai mari, ca Dumbrăveni, Cocoreni, Călinești, risipite într-o priveliște dezolată de clisă și cocioabe. Aci, la conacul ridicat de Gh. Eminovici, și-a petrecut Eminescu copilăria, până a nu fi trimis la școală la Cernăuți, și de atunci încolo pe vremea vacanțelor. Locuința părintească nu era palat boieresc, ci o casă modestă de țară, dar încăpătoare și gospodărească, nu lipsită de anume eleganță rustică. Era o construcție geometrică, puțin ridicată asupra solului, cu câte două ferestre mari în laturi. Un pridvor înalt în față, la care suiau pe vreo șapte trepte de lemn, un acoperământ al tindei, în chip de fronton grec sprijinit pe două coloane zvelte, dădeau albei clădiri acoperite cu tablă un vag stil neoclasic. De o parte și de alta a largului pridvor, doi tei străjuiau rămușori. Ca la orice gospodărie de țară, se vedeau în apropiere odăi pentru argați și slugi, șopruri și hambare, iar în fund o livadă cu pomi fructiferi și câțiva butuci de vie. Dindărătul unor uluci din scânduri bătute în lungime una peste alta în niște pari de lemn, pe sub umbra a doi tei imenși, se înălța o clopotniță paralelipipedică, de asemenea din scânduri, așezate vertical, cu înfățișare de

coteț de porumbei. Pari lungi proptiți în toate laturile împiedică năruirea acestui sacru șopru, în vecinătatea căruia se ridică, nu prea sus deasupra aceloraiși, uluci, căciula de tablă a vechii bisericuțe de lemn.

Înlăuntrul casei, o odaie pe dreapta, cu o fereastră în față și două laterale, dând cu ușa înspre sală, alcătuia camera de meditație și de lucru a lui Gh. Eminovici, iar în zilele mari salonul de primire a musafirilor. La perete erau dulapuri cu cărți — al căror număr nu trebuie să-l exagerăm — în mijloc o masă cu două sfeșnice, o călimară și o scrumelniță, câteva scaune împrejur, pe pereți unele chipuri de domnitori făcute de un neamț bătrân, anume Antoni Zigri, pripășit pe la moșia lui Balș și care zugrăvisese și pe Raluca cu destulă măiestrie. În această odaie, închisă cu cheia pentru ca copiii să nu intre, Eminovici se tăinuia câteodată spre a-și face socotelile ori a frunzări prin cronici (124)\*. Familia era dintre cele cu greutate, banii mergeau pe la școlile unde învățau copiii, pe îmbrăcăminte, n-avea așadar mijloace să-și cumpere mobile luxoase complicate. Cealaltă odaie, de dormit, era fără îndoială mobilată cu lucrurile aduse de Raluca drept zestre. În afară de necesarele crivaturi, se aflau acolo două scrinuri conținând multa, meticuloasa rufărie mirosind a sulfină și levănțică, un “gardirop” de cele masive, de nuc, așa cum romantismul de la 1840 a mai uitat prin casa vreunei babe cu bonet, pe vreun dulăpior un lighean și un ibric de alamă și, mai cu seamă, icoană ferecată în argint a Maicii Domnului, sub care ardea neconținut, cu subite eclipse, o candelă de asemenea de argint, menită peste noapte să vegheze ca un opaiț somnul casei.

Ne închipuim că o altă odaie dindărăt va fi servit de dormitor copiilor, având aspectul nud al unei săli de internat, cu lucruri puține și tari. Copiii mulți nu erau însă acasă decât în vacanță, deoarece umblau pe la școli, iar diferența de vârstă face ca nici în epoca cea mai fragedă să nu se fi întâlnit laolaltă.

Acesta este, dar, întâiul univers restrâns al copilului Mihai. În afară de odaia de musafiri, copiii alergau oriunde. Și cum întâiul

joc al copiilor — exercițiu al investigării cosmosului — este cotrobăitul și ascunsul, copiii se ascundeau. Vedem îndată unde, din faptele lui Iorgu, eroul unei proiectate nuvele: “Adesea se ascunde în câte-un saltar de scrin, ca să nu știe nimeni unde-i, or în vro ladă veche cu lumânări de seu, din care ieșea uns ca dracul” (ms. 2255, f. 163). Lăzi de straie avea Raluca negreșit, căci una o căpătase de zestre. Din casă jocul trecea apoi prin ogradă, unde se transforma în conflict cu păsările domestice. “Dușmănia lui cu gânsacii și cu găștele cu pui — zice Eminescu despre același Iorgu — amicia intimă cu Șoltuz, câinele de la stâna, pe care umbla și călare, pui de găscă mici pe care-i închidea în cușcă, ca să vadă de-or cânta cum canarii, în fine stima ce o avea pentru moș Miron prisăcarul, care-i spunea povești și-l ținea pe genunchi, sunt mărturisiri neinteresante.” În privința asta rudele sau câte un om bătrân își amintesc pozne ciudate, greu de crezut. Eminescu, fiind de șase ani, ar fi prins și tăiat un cârd de găște din curtea lui Balș Dumbrăveanu, făcându-l purcoi în mijlocul ogrăzii, faptă pentru care a fost răsplătit cu o strașnică bătaie. Am comite o greșală dacă, bizuiți pe vanitatea de informator a unui frate sau pe limbuția unui moș, stimulat cu rachie și mirat de interesul pe care i-l arată boierii de la oraș, am crede în toate minunățiile câte se pun pe socoteala copilului. De prindea șerpi și-i puneă într-o scorbură de nuc ori de prevestea — el ori alt frate — o ploaie ce avea să vie, împiedicând ieșirea la treierat, acestea nu sunt cine știe ce isprăvi mari, orice copil de țăran fiind în stare să facă același lucru (159). Adevărul din aceasta este că Mihai trăia țărănește (63).

Ocolind pe frații săi — care, mai mari, se plimbau călări pe moșie — și chiar pe copiii de țărani, el bătea bucuros satele, lipsind uneori, spre supărarea părinților, câte o săptămână de acasă, căci pretutindenea în opera sa adie aerul de țăară (159). Adesea, izgonit de cicălelile lui Gh. Eminovici, se refugia pe vacanță într-un bordei de țăran, a cărui icoană îi rămăsese întipărită în minte (152):

*Cu băiatu-n bordei intră. Și pe capetu-unei laiți  
Lumina mucos și negru într-un hârb un roș opați.  
Se coceau pe vatra sură două turte în cenușă,  
Un papuc e într-o grindă, celălalt e după ușă.  
Prin gunoi se primblă iute legănată o rățușcă  
Și pe-un țol orăcăiește un cocoș, închis în cușcă.  
Într-un colț e colbăită noduros rășnița veche,  
În cotlon toarce motanul pieptănându-și o ureche;  
Sub icoana afumată unui sfânt cu comănac  
Arde-n candelă-o lumină cât un sâmbure de mac.  
Pe-a icoanei policioară busuioc uscat și mintă  
Umplu casa de mireasmă pipărată și prea sfântă.  
O beșică-n loc de sticlă e lipită-n ferestruie,  
Printre care trece-o dungă mohorâtă și gălbuie.  
Cofa-i albă cu flori negre și a brad miroase apa.  
De lut plină, ruginită stă pe coada ei o sapă.*

*(Călin-Nebunul)*

Se împrietenișe cu vreun moș bătrân sau cu vreo babă care-i spunea “povești fantastice despre zâne îmbrăcate în aur și lumini” (*Geniu pustiu*), snoave, ghicitori, născociri populare, care au urmărit toată viața pe poet și de care își aducea aminte cu părere de rău:

*Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri  
Și niciodată n-or să vie iară,  
Căci nu mă-ncântă azi cum mă mișcară  
Povești și doine, ghicitori, eresuri,*

*Ce fruntea-mi de copil o-nseninară,  
Abia-nțelese, pline de-nțeleșuri.*

*(Trecut-au anii...)*

“E mult de atunci, Harietă — ofta el — de când eram mici detot și ne spuneau moșnegii povești. Povești sunt toate în lumea asta.” (33)

Neastâmpărat din fire, Eminescu nu era copil dintre aceia să stea multă vreme lângă vatră, să deseneze purceluși cu cărbune, ca micul Călin din poveste. Pădurile erau pe aproape. Cu o carte și doi-trei covrigi, el dispărea de acasă înfundându-se prin codrii din împrejurimile Ipoteștilor (159) și înnoptând pe unde putea (ms. 2259, f. 33):

*Fiind băiet, păduri cutreieram  
Și mă culcam ades lângă izvor,  
Iar brațul drept sub cap eu mi-l puneam  
S-ascult cum apa sună-ncetișor;*

*Un freamăt lin trecea din ram în ram  
Și un miros venea adormitor;  
Astfel ades eu nopti întregi am mas,  
Blând îngânat de-al valurilor glas.*

Adesea se urca până la stâni. Amintiri despre aceste hoinăriri nu ne-au rămas, afară de vreo vagă reminiscență a unei starețe de la schitul Agafton, care “copchilărise” cu Mihai pe acele locuri (61). Ecoul lor răsună însă în poezie. Aci:

*Vede turmele de oi  
Cu ciobanii dinapoi,  
Cu fluieri și cimpoi.  
(Mușatin și codrul)*

aci:

*... izvoare zdrumicate peste prund alunecând,  
Și sărind în bulgări fluizi pe pietrișul din răstoace  
În cuiabar rotit de ape, peste care luna zace.  
(Călin-Nebunul)*

O voluptate de a se întinde pe iarbă sub un copac vine, în unele versuri, ca o adiere din copilărie:

*Și sub un tei de pe cal se dete,  
Se-ntinse leneș, jos pe iarba moale.*

*Din tei se scutur flori în a lui plete  
Și mai că-i vine să nu se mai scoale,  
Și calu-i paște, flori purtând în spete,  
Presunul lui și șeaua cu paftale.  
În valea de miros, de râuri plină,  
În umbra dulce bine-i de odihnă.*

*(Fata în grădina de aur)*

Codrul, izvoarele, satul din vale intraseră așa de mult în sufletul lui Eminescu, încât, fiind pe la Cernăuți, sau în altă parte, prin țară, se socotea “în străinătate” și visa o căsuță în satul lui “natal”:

*Aș vrea să văd acuma natala mea vâlcioară  
Scăldată în cristalul pârâului de-argint,  
Să văd ce eu atâta iubeam odinioară,  
A codrului tenebră, poetic labirint;*

*Să mai salut o dată colibele din vale,  
Dorminde cu un aer de pace, liniștiri,  
Ce respirau în taină plăceri mai naturale,  
Visări misterioase, poetice șoptiri.*

*Aș vrea să am o casă tăcută, mitutică  
În valea mea natală ce undula în flori,  
Să tot privesc la munte, în sus cum se ridică,  
Pierzându-și a sa frunte în negură și nori.*

*Să mai privesc o dată câmpia-nfloritoare,  
Ce zilele-mi copile și albe le-a țesut,  
Ce auzi odată copila-mi murmurare,  
Ce jocurile-mi june, zburdarea mi-a văzut.*

*(Din străinătate)*

Dintre toți frații, tovarăș de joacă nu-i putea fi cu adevărat decât cel mai puțin depărtat prin vârstă, și acesta era Ilie, mai mare cu vreo trei ani și ceva decât Mihai. Când cel din urmă era în vremea zburdălniciei, adică de vreo zece ani, Șerban, fratele cel mare, era “domnișor” meditativ de 19 ani, iar ceilalți erau

îndeajuns de vlăjgani pentru a nu se coborî la joacă cu un copilandru. Nu cu ei dar se juca Mihai, făcând car cu boi din coji de nucă și melci, turnuri din cărți de joc, sau de-a împăratul în lupta cu broaștele. Tovarășul de joacă era fratele cu ochi albaștri, copli și el încă (27):

*Copii eram noi amândoi  
Frate-meu și cu mine,  
Din coji de nucă car cu boi  
Făceam și înhămam la el  
Culbeci bătrâni cu coarne.*

*Din lut acolo am zidit,  
Din stuful des și verde,  
Cetate mândră la privit  
Cu turnuri mari de tinichea,  
Cu zid înconjurată.*

*Și el citea pe Robinson,  
Mi-l povestea și mie;  
Eu zideam Turnul Vavilon  
Din cărți de joc și mai spuneam  
Și eu câte-o prostie.*

*Și frate-meu ca împărat  
Mi-a dat mie solie  
Să merg la broaște suflecat  
Să-i chem la bătălie  
Să vedem cine-i mai tare.*

*Adesea la scăldat mergeam  
În ochiul de pădure,  
La balta mare ajungeam  
Și-ntr-al ei mijloc...  
La insula cea verde.*

*Și împăratul broaștelor  
C-un orcaă de fală  
Primi, porunci oștilor  
Ca balta s-o răscoale  
Și am pornit război.*

Ei umpleau astfel lumea de chiot și poveste. Pentru isprăvile făcute în bătălie, împăratul (Ilie) numea pe Mihai “rege-n miazănoapte, peste popoare indiane”. În basme se dă voinicului, pe lângă jumătate din împărăție, și fata împăratului de nevastă. Mihai își primi, dar, răsplata întreagă;

*Și împăratul milostiv  
Mi-a dat și de soție  
Pe fiica lui cu răs lasciv  
Și țapănă, nurlie,  
Pe Flantagu-caputli.*

*Am mulțumit c-un umil semn,  
Drept manta o prostire,  
M-am dus l-amanta mea de lemn  
În sfânta mănăstire  
Într-un cotlon de sobă.*

Aruncând apoi prostirea și punând, pentru motiv de frigiditate, iubita pe foc, vitejii părăseau elementul lacustru și transpor-



tau războiul pe uscat, la munte, reprezentat prin șura de paie din ogradă:

*Și pe șură ne primblam  
Peste stuf și paie  
Și pe munți ne-nchipuiam  
Că facem bătaie.  
Mășăluiam alături!*

*Și pe cap mi se umfla  
Casca de hârtie,  
O batistă într-un băț  
Steag de bătălie.  
Cântam: Trararah!  
(ms. 2259, f. 279)*

Un copil care urlă trarara prin curte, bătând pasul prusian, cu chivară pe cap, spre panica cotețelor, care se urcă pe șură și se ascunde în casă prin rafturile de la scrin și lăzile cu lumânări, care încalecă pe câine și atacă găștele, care se bălăcește toată ziua în iaz, îndeletnicindu-se cu capturarea verdelui neam al batracienilor, care fuge de-acasă cu zilele răscolind pădurile și stânele sau scăpa de la școală, venind pe jos și trebuie să fie alergat călare pentru a fi prins, nu e nici un descreierat precoce, nici un palid trubadur solitar, ci o haimana sănătoasă, din zburdălnicia căreia talentul și imaginația vor scoate mai târziu un mare poet al naturii.

Când băiatul se făcu mai mare, fu cuprins deodată de timpurii instincte bărbătești. Fusese la Cernăuți la școală și se hrănise cu lecturi romănțioase, care dezlănțuiră în el un sentimentalism vaporos. Acum nu mai sta cu chivăra pe cap, nici nu mai prindea broaște. Preumblarea prin păduri trebuie să-i fi devenit un mijloc de analiză sentimentală, de construcție în singurătate a unei lumi fantastice. Frumos, romănțios de grav în ridicarea tâmpelor și a ochilor, el răni inima vreunei fete de țară, cu care jucă — pierzându-se în misteruri naive și solemne jurăminte — întâia dragoste. Se întâlneau, se vede, pe deal sub salcâm, pe înserate, când se întorc vitele de la pășune și oamenii de la coasă, și făceau trunchiul copacului martor șoptitelor lor confidențe:

*Sara pe deal buciumul sună cu jale,  
Turmele-l urc, stele le scapara-n cale,  
Apele plâng clar isvorând în fântâne;  
Sub un salcâm, dragă, m-aștepți tu pe mine.*

*Luna pe cer trece-așa sfântă și clară,  
Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară,  
Stelele nasc umezi pe bolta senină,  
Pieptul de dor, fruntea de gânduri ți-e plină.*

*Nourii curg, raze-a lor șiruri despică,  
Streșine vechi casele-n lună ridică,  
Scârție-n vânt cumpăna de la fântână,  
Valea-i în fum, fluierul murmură-n stână.*

*Și osteniți oameni cu coasa-n spinare  
Vin de la câmp; toaca răsună mai tare,  
Clopotul vechi umple cu glasul lui sara,  
Sufletul meu arde-n iubire ca para.*

*Ah! în curând satul în vale-amuțește;  
Ah! în curând pasu-mi spre tine grăbește:  
Lângă salcâm sta-vom noi noaptea întreagă,  
Ore întregi spune-ți-voi cât îmi ești dragă.*

*Ne-om răzima capetele-unul de altul  
Și surâzând vom adormi sub înaltul,  
Vechiul salcâm. — Astfel de noapte bogată,  
Cine pe ea n-ar da viața lui toată?*

*(Sara pe deal)*

Iubita avea “ochi mari și părul negru-n coade” (M. E., I, 3).  
Ședeau nu numai noaptea sub salcâm, ci cutreierau desculți,  
sentimentalizând și jurându-și unul altuia dragoste până la  
mormânt. Fără îndoială, fata a murit tânără ca *Silvia* lui Leopardi,  
pentru că cele mai multe versuri de tinerețe vorbesc de o iubită  
moartă. Târziu, poetul și-aduce cu regret aminte de ea:

O, dulce înger blând  
Cu ochi uimiți de mari,  
La ce mai reapari  
Să-ngreui al meu gând?

Părea că te-am uitat,  
Că-n veci nu-i mai veni  
Să-mi amintești o zi  
Din viața mea de sat.

Mai poți să-ți amintești  
Cum noi umblam desculți  
Și tu stăteai s-ascuți  
Duiosese-mi povești?

Spuneam cum au umblat  
Frumos fecior de crai  
În lume nouă ai  
Iubita de-au aflat.

Ca și cum te-ai mira  
Tu ochii mari făceai,  
Deși nu pricepeai  
C-o spun în pilda ta.

Ș-apoi, când te rugam  
Să-mi spui de mă iubești  
Prindeai ca să șoptești  
Cu buzele abia

Și-mi răspundeai cu dor:  
"Tu nu mă vei uita?  
În veci rămân a ta,  
Căci drag îmi ești de mor..."

Uitași al tău cuvânt.  
Nu m-ai chemat să viu  
Alături în sicriu  
La straja ta-n mormânt.

Dar azi când păstești fire  
Ca-n veci eu te-am uitat,  
Tu iar te-ai arătat  
Ca-n tinerețea mea.

Suflarea ta ușor  
Pe fața mea trecând  
Și încet reîntorcând  
Întâiul meu amor.

(ms. 2262, f. 33)

În multe rânduri cântă moartea iubitei:

Surâsul ei sfielnic și ochiul ei cuminte  
Sunt duse fără urme de pe acest pământ.  
S-a stins.

(Un roman)

Și te-ai dus, dulce minune,  
Și-a murit iubirea noastră...  
(Floare albastră)

Chiar *Mortua* est (intitulată la început *Elena*) arată a fi o meditație asupra aceleiași morți (ms. 2259, f. 1-2).

Cuprinzând partea cea mai frumoasă din existența sa — întâia iubire — Ipoteștii trebuie să fi fost scumpi lui Eminescu, care, toată viața, s-a temut ca bătrânul să nu-i înstrăineze. Câțiva ani mai târziu (1873—1874), el destăinuia cuiva această slăbiciune (ms. 2255, f. 311):

“Nu am prejudicii, și cu toate astea mi-ar părea rău dacă țărâna aceea, unde zace ce-am avut mai scump în lume, ar încăpea în mâini străine. Iartă că devin sentimental — e o nerozie, dar n-am ce-i face, fiecare om își are pe ale sale...”

Mamă-sa, singura la care ținea în chip deosebit, moare abia în 1876. Mai scumpă în lume îi fusese negreșit iubita cu ochi mari.

CUPRINS

## ȘCOLAR LA CERNĂUȚI

(1858—1863)

Unde va fi făcut Eminescu clasele întâia și a doua primare nu știm, dar clasele a treia și a patra le-a urmat sigur la Cernăuți, la *National-Hauptschule*, cum se numea pe atunci școala greco-orientală. În august 1857, cerând pașaport pentru fiii săi, Eminovici trecea printre ei și pe Mihai, “în vârstă de 7 ani”, “părul negru, ochii negri, nasul potrivit, fața smolită”. Gh. Eminovici avea planuri mărețe pentru copiii săi și prețuia pe nemți cu deosebire. De aceea și-a dat pe toți băieții la carte nemțească la Cernăuți și se zice că ar fi ținut și în casă profesor de această limbă, pe un anume Scarlat Woiacek de Voinski (159), de la care Mihai nu folosea cine știe cât, deoarece primul învățător al lui Eminescu la Cernăuți, Iancu Litviniuc, nu era prea mulțumit de cunoștințele sale de limba germană (185). Șerban, Niculae, Iorgu sunt pomeniți în 1852 ca învățând la “pansionul” Ladislaw Ferderber din Botoșani, însă la 23 august Șerban și Niculae căpătau pașaport spre a merge la Cernăuți (254).

Iată-l, dar, pe Eminescu într-un oraș care împăca așa de bine rusticitatea Moldovei de Sus cu aparența de civilizație occidentală a Austriei meridionale. Se simțea ca și acasă, căci nu departe mișunau satele românești, ai căror țărani treceau cu căruța cu boi prin oraș, și nu prea departe de Putna lui Ștefan cel Mare și de Călinești, satul de naștere al părintelui său. Codrul și râul nu fugiseră în fața orașului. În jurul lui ședeau înălțimile păduroase, coastele înflorite dinspre Mânăstisca, Clocucica și Caliceanca, iar puțin mai încolo de dombra-va de la Horecea curgea leneș Prutul. Liniștea câmpenească a împrejurimilor, verdea și mirositoare umbră din Volksgarten, marile porți de zid cu grădini îndărăt și ulițele largi ca un drum de țară în care un copac răsărea deodată împingeau satul până către inima târgului. Peste această patriarhalitate se așezase un burg de provincie austriacă, înăsprind liniile. Gravurile vremii ne păstrează înfățișarea Cernăuților de altădată. Iată imensul, dreptunghiularul Ringplatz, așa de neted fleșterit. Nimic gotic nicăieri. Austria trăia din arta italiană settecentescă, prefăcută pentru înțelegerea și nevoile ei. Imensele, monotonele masivuri geometrice de zidărie se prefac în Austria în cazărmi fumurii și triste închisori. Ceva din îmbătrânita clasicitate a Lombardiei se vede și în arhitectura cazematei cu turn din această piață și a caselor celorlalte, afară de vreun coperiș de țiglă ce cade mai repede.

Pe drum, lumea împestrițată a Bucovinei. Largul chervan cu coviltir se întâlnește cu landoul baronial, în care o prea distinsă pereche se preumblă păzită la spate de un rece lacheu. Țărani români, ruteni, târgoveți trec pe lângă evrei cu caftan și undrofițiri austriecești. Pe larga Hauptstrasse se opresc trei călăreți în fața unei cazărmi cu gherete vârgate pentru sentinele, iar poștalionul aleargă răscolind colbul, tras de patru perechi de cai, biciuiți aprig de surugii. O umbră din tristețea imensității provinciale cezaro-crăiești strică vioiciunea verdului peisaj. O oficialitate de pripas s-a năpustit asupra nodurilor de sate din provinciile de peste munți, creând orașe artificiale. Cazarme nesfârșite, școli și institu-

țiuni oficiale gigantice răsar astfel fără rațiune în mijlocul maidanelor ce nu pot fi umplute, dând o falsă impresie de civilizație. În această năvălire de zidărie germanică, bisericuța de lemn, învelită cu șindrilă, mai sta ca un semn al simplității pământului, până ce și aceea fu strămutată mai către margine, în Clocucica (M. E., I-II, *passim*).

Aci își petrece Eminescu aproape șapte ani din copilăria sa, cunoscând unul din aspectele asupririi culturale, care-l va dura mai mult.

Cele două clase primare (a III-a și a IV-a), pe care suntem siguri că le-a urmat acolo (1858—1859, 1859—1860), le-a trecut cu bine. Director al școlii era Wassilie Illasiewicz, catihet Porfir Dimitrovici, iar învățători — în anul întâi, Ioan Litviniuc, și într-al doilea, Ioan Zybaczynski. Domnii învățători, cu nume așa de rebarbative, erau mulțumiți de băiat, mai ales că se dedase și la limba germană. În anul școlar 1858—1859 Eminescu se clasifică al 15-lea printre 72 de colegi. Elevul era silitor, avea purtări bune și aplecare la învățătură, socotea mulțumitor și scria așijderi, nu era slab la religie, dar mai ales era strașnic la limba română. Credem și noi! Când după al doilea an de carte, în iulie 1860, venind vara, Mihai se găti să plece la Ipotești să se bată cu broaștele sau să se suie pe șură, onorata direcțiune i-a dat certificat cu *Vorzug*, adică bine, clasificându-l al 5-lea printre 82 de școlari (185, 32).

Se vede, totuși, că încă de pe acum școala nu-i pria lui Eminescu, căci se zice că ar fi fugit acasă. L-au adus, firește, înapoi, după ce Gh. Eminovici i-a aplicat la spate usturătoarele sale metode pedagogice (57, 159).

În toamna anului 1860, fu desigur tot Gh. Eminovici cel care aduse pe băiat să-l înscrie la *K.K. Ober-Gymnasium*, în clasa I. Școala era o lungă cutie cu etaj, un fel de ospiciu mohorât, formând un istm de zidărie plană, neornamentată, în imensitatea unui scuar, ale cărui limbi de verdeață se întindeau până lângă înaltul porton al clădirii. Turnul din Ringplatz stăpânea fundalul perspectivei (M. E., I-III). Profesorii școlii cunoșteau bine pe Eminovici. Patru frați mai mari, Șerban, Niculae, Gheorghe și Ilie,

șezuseră pe băncile gimnaziului ani de zile. Șerban urmasse șase ani, lipsind unul, ca să repare efectele repetenției și, pe când Mihai isprăvea clasa a treia primară, sfârșea și el pe a șasea liceală. Niculae, deși mai mic, era în aceeași generație școlară, dar urmă și clasa a VII-a în anul școlar 1859-1860, când Eminescu era în clasa a patra primară. Tot atunci sfârșea cu rău clasa a III-a secundară Ilie. Șerban, Niculae și Ilie nu mai figurează în scriptele școlii în anul când Mihai vine să se înscrie. Numai Gheorghe (Iorgu) avea să mai urmeze până în Crăciun clasa a VI-a, ca să se retragă și el (185). Așadar, Eminescu era singurul Eminovici care frecventa acum gimnaziul. Se poate însă ca ceilalți frați să fi rămas în Cernăuți, așa cum va face mai târziu și Mihai, spre a se pregăti în particular. Când, dar, dl director Ștefan Wolff a văzut pășind în cancelarie și pe Mihai, a exclamat, mirat de marea prăsilă și speriat de isprăvile celorlalți frați: “Și acesta e tot un Eminovici!” (159)

După ce tată-său l-a înscris, a umblat desigur să-l pună undeva “în cost”. Cât fusese în școala primară, Mihai șezuse, pare-se, la Aron Pumnul, unde se aflau atunci (c. 1856—1858) și ceilalți frați (185). Profesorii aveau pe acea vreme obiceiul să țină copii în gazdă, pe plată sau în schimbul unor mici servicii. Nu numai Pumnul, dar și părintele călugăr Veniamin Iliuț făcea la fel. Acesta din urmă avea în gazdă, fără plată, vreo 27 de băieți de țărani săraci, care dormeau pe jos într-o odaie și o bucătărie, “ca scrumbiile într-un poloboc”. Ori fiind cam bătauși, ori simțindu-se mai mari, frații nu se aflau bine cu Mihai, încât de aceea Eminovici umblă să-l așeze la altă gazdă (159).

Noua locuință fu aflată la unul Nicolai Țirțec, rutean de nație, precum îl arată numele, și de meserie birjar. Ținea însă și copii în gazdă. La început Țirțec ședea pe strada Școlii nr. 799 (Schulgasse), mai apoi însă se mută în strada Sfintei Treimi nr. 1.309 (Dreifaltigkeitsgasse) (185). Cum era întâia locuință nu mai știm. Poate chiar că ruteanul s-a mutat repede de acolo, iar declarația adresei la școală, de la începutul anului, a rămas așa, fără să se fi

comunicat mutarea. Colegii de pe atunci ai lui Eminescu își mai aminteau însă de cealaltă locuință. Casa se afla peste drum de bisericuța de lemn Sf. Treime și era a bisericii. Odăile ei slujiseră ca chilii pentru călugări și erau, dar, foarte bune pentru a ține lume în gazdă, mai ales că o mare grădină cu plop și pomi roditori o înconjură. Uluci năpădite de viță-de-vie despărteau grădina cu plop de locul unei fierării. Azi toate acestea au dispărut, și pe aproape trece strada ce s-a numit apoi *Eminescu*. Și-ar fi închipuit oare Țirțec și micii săi clienți că acel băiețaș fricos avea să dea numele uliții lor? Tovarășii de pensiune ai lui Eminescu erau doi frați Ștefanovici, care locuiau într-o cameră deosebită, doi frați Dașchevici, băieți de popă, și unul Ion Șahin. Odaia în care ședea Mihai — nici vorbă împreună cu alții — dădea în grădină și avea la fereastră gratii de fier. Lăsat aci de Gh. Eminovici, cu amintirea recomandărilor duioase ale mamei, care îi dăduse un șal turcesc să nu răcească peste iarnă, Eminescu își începu activitatea de licean. În clasă mai erau români (B. Missir, viitor ministru, trei Manea, doi frați Goilav, Ilie Luția ș. a.), iar în bancă ședea într-un an cu Arthur Hyneck din Botoșani, mai târziu doctor. Micul Eminovici se înfățișa colegilor săi ca un băiețel mărunț și îndesat, pârlit la față de aerul de țară și foarte curățel. Părul mare dat peste ceafă, fruntea lată și ochii mari, umerii obrajilor puțin ieșiți îi dăduse încă de pe atunci acel aer tipic al *poetului* (159).

Cât despre școală, disciplina era foarte strânsă. Elevii n-aveau voie să umble prin cafenele și restaurante, să fumeze sau să poarte bastonașe și erau pedepsiți când nu mergeau la biserică, constrângeri din care deducem ce dulci trebuie să fi fost ispitele. Profesorii erau bine pregătiți. Mișcările de la 1848 se sfârșiseră cu o serie de relegațiuni și, Bucovina fiind socotită ca o margine de țară, mulți profesori distinși din Austria se pomeniră în Cernăuți. În afară de D. Wolff, directorul cu mustăți taras-bulbiene, mai cu trecere în corpul profesoral era preasfinția-sa părintele catihet Veniamin Iliuț, om trecut, înalt, frumos, căruia copiii îi ziceau



mai pe scurt: “popa”. Popa catehisea pe toți elevii români în fiecare duminică, într-o sală mare a liceului, ținându-le niște predici *videlicet* “*exhortae*”. Având însă obiceiul de a striga catalogul și a nota cu notă rea la purtare pe cei care lipseau prea des, “popa” “pârlea” pe mulți. Cu toate astea, băieții fugeau atunci când părintele îi pornea *in corpore* — cum făcea după fiecare predică — la catedrală. Popa era, de altfel, un personaj cu deosebire pitoresc. Ținea — precum am văzut — copii în gazdă. Stând în fruntea unei mese lungi, părintele împărțea ziua băieților cafea și citea romane franțuzești. Seara însă lăsa cărțile lumești și lua în mâini *Acatistul* sau *Viețile Sfinților*. Când era în ape bune, părintele devenea generos. Astfel, într-o zi, venind Eminescu și Șahin la un coleg al lor Hodovansky, în gazdă la popa Veniamin, acesta dă să le împartă faguri de miere cu lingura, dar, ca să nu le dea prea mult, se făcea că citește *Acatistul*. Hodovansky luă un polonic, îi tăie coada și-l înmână părintelui, care însă, simțindu-l greu, îl aruncă furios înspre înșelător, lovind pe Eminescu (159, 214).

Alt profesor era Aron Pumnul, autorul faimosului *Lepturariu*. Pumnul era foarte iubit de copiii români, pentru blândețea și răbdarea lui (strângea uneori pe băieți și bătea chiar mingea cu ei), dar mai ales pentru acel patriotism preacucernic pe care îl insufla tinerilor. În casa lui avea un fel de bibliotecă română clandestină, din care împrumuta cărți școlarilor, îndeosebi pe Alecsandri. La școală însă venea rar din cauza boalei ce avea să-l ducă în curând la mormânt. Copiii îl primeau sărbătorește, căci Pumnul, care preda limba română și puțină istorie națională, vorbea în chip foarte atrăgător. Din păcate, durerea care-i dădea acel chip trist, veșnic nezâmbitor, îl silea adesea să părăsească clasa înainte de vreme. Băieții îl petreceau până la trăsură și-i ajutau să se urce în ea, ba Eminescu îl ducea până acasă (214).

În locul lui Pumnul, venea de la o vreme Mihai Călinescu și apoi Ion Sbiera (185). Pe ceilalți profesori îi cunoaștem puțin. Lewinski, de istorie, era un dascăl strălucit și curând a și trecut la

“Theresianum” din Viena (159); Neubauer, tot de istorie, era mai molatec, deși sever, și se arăta bucuros să nu explice lecția; părintele Kalinowski (Călinescu), catihet și el, era tot așa de îndârjit împotriva celor ce nu veneau la biserică (185); Vyslouzil era cam nervos (214); pe alții, Caspary, Limberger, Kraska, Kermavner, Hayduk, nu-i știm decât cu numele (15). Am comite o ingraturdine dacă am fura posterității și pe servitorul Onufri, iubit de copii, fiindcă îi împrumuta cu bani ca să-și cumpere mere și covrigi (214).

Spirit inegal, incapabil să se supună unei discipline prea aspre, Eminescu nu e în liceu un școlar strălucit, sau mai bine zis nu e unul din acei întâi în clasă, care fac deliciile profesorilor și sunt puși monitori. El are preferințe la studiu, iubește lectura, nu însă la școală. Nu-i plăcea să-și învețe lecțiile și de aceea lua note rele. De dragi ce-i erau, uneori, ca să și le pregătească, se suia pe casă. În primul rând nu se împăca cu matematicile și de aceea se învoise cu Const. Ștefanovici, care a și devenit profesor de matematici, ca acesta să-i facă temele, iar el să-i spună povești (159): “Eu știu chinul ce l-am avut însumi — spunea mai târziu poetul — cu matematicile în copilărie din cauza modului rău în care mi se propunea, deși în de altfel eram unul din capetele cele mai deștepte. N-ajunsesem nici la vârsta de douăzeci de ani să știu tabla pitagoreică, tocmai pentru că [nu] se pusese în joc judecata, ci memoria. Și deși aveam o memorie fenomenală, numere nu puteam învăța deloc pe de rost, încât îmi intrase-n cap ideea că matematicile sunt științele cele mai grele de pe fața pământului.” (60) În afară de matematici, nici un alt studiu n-avea de ce să displacă lui Eminescu, încât dacă la științele naturale avea abia nota “satisfăcător”, iar profesorul de latinește era de-a dreptul nemulțumit, deși aceste studii îi vor fi cu deosebire scumpe lui Eminescu mai târziu, asta se datorește, fără îndoială, zburdălniciei și lipsei de simpatie pentru respectivii domni profesori. În schimb, la limba română și la istorie era tare. Fiindcă n-aveau cărți, învățau gramatica și

celelalte după dictat. Eminescu căpătase de la Pumnul însemnările de lecțiuni și le împrumuta și la colegi, cu condiția de a nu îndoii și murdări filele, dar temeiul cunoștințelor sale era lectura (214). Lăsând în plata Domnului problemele de aritmetică, citea pe înfundate, închis în casă, cărți din biblioteca școalei, sau de la Pumnul (unde îl aflai mai întotdeauna, duminicile și sărbătorile), hrănindu-se cu compuneri romantico-fantastice ca *Povestirile* lui Hoffmann, *Bianca Capello* și literatura română câtă îi cădea în mâini (159).

Cât despre istorie, dulapurile cu cărți ale lui Gh. Eminovici își găsiseră un nou cititor. Eminescu știa de acasă slova chirilică, iar lecțiile nu și le învăța după manuale, ci de-a dreptul din cărți mai vechi — negreșit cronici — pe care le avea de la Ipotești sau din biblioteca lui Pumnul.

De pe acum istoria antică îl atrăgea. Într-o *Istorie universală* (*Weltgeschichte*) de Weller, carte plină de atracții, pe care o purta cu sine și la plimbare, și într-o *Mitologie* de G. Reinbeck (*Mythologie für Nichtstudierende*), Eminescu găsea mai multe cunoștințe despre lumea antică, despre babiloneni, asirieni, perși, inzi, egipteni, greci, romani, de câte putea afla la școală. Ajutându-l memoria, știa așa de bine la istorie, încât profesorul, vorbind în clasa a II-a B despre tinerețile regelui Cyrus, spuse în chip de mustrare că în secțiunea A era un elev Eminovici care îi bătea pe toți. A pricinuit mirare mare în tot gimnaziul faptul că Neubauer, profesorul de istorie, om foarte sever, i-a dat cea mai bună notă, ceea ce până atunci nu se mai întâmplase (200). De altfel, atât Pumnul, cât și Lewinski, profesor și el de istorie, îl iubeau (214, 159).

Nici religia nu era pe placul micului Mihai. Părinții lui, mai ales mama, erau oameni bisericoși și în afară de aceasta în familie erau multe fețe călugărești. Doi dintre frații și trei dintre surorile Rălucăi (Calinic, Iachift, Fevronia, Olimpiada, Sofia), precum și o nepoată de soră (Xenia, fata Saftei Jurașcu) erau călugări. Olimpiada fusese stăriță la Mănăstirea Agafton din jud. Botoșani și tot acolo se găseau și celelalte surori călugărițe (195). Cu toate

acestea, Mihai n-avea nici o tragere de inimă pentru “exhortele” popii și lipsea de la ele des, ori se făcea nevăzut când erau mânați spre biserică, drept care sfinția-sa îl “pârli” (214), însemnându-l la conduită cu vorbele: “tadelnswerth wegen Versäumniss der Exorten”, adică, mai pe românește: “ticălos, fuge de la predică” (185).

Încolo, Eminescu era foarte vioi și chiar vorbăreț, dar pe dată ce profesorul îi făcea vreo observație se potolea numaidecât, păstrând cea mai adâncă tăcere (185). Un zâmbet statornic în colțul gurii, care dispărea numai când nu știa lecția, îi câștigase simpatiile colegilor, ceea ce nu înlătura însă înghiontirile și bătăile. În asemenea pugilate, pletele date pe spate ale lui Mihai alcătuiau o puternică ispită pentru mâinile combatanților (214).

Mai dragă, nici vorbă, decât școala îi era lui Eminescu joaca. Din strada Cuciur-Mare, în dosul grădinii publice, se întindea un mare maidan numit *toloacă* (*Pulvertum*), unde “studenții”, ucenicii și calfele de meseriași își făcuseră loc pentru bătut mingea. Între studenți și calfe se iscă în curând un război crâncen pentru exclusivitatea folosirii locului, război în lege, la care cei mici luau parte în chip de furnizori de armament. Sub streășina casei unde locuia colegul Stefanelli, peste drum de toloacă, băieții de școală făcuseră un depozit de bețe și nuiiele cu care alimentau pe studenți pe dată ce începeau ostilitățile. Eminescu, focos goliard toată viața, era unul din cei mai zeloși purtători de muniții, și n-a lipsit mult odată ca să fie bătut măr de “dușmani”. Campaniile militare dezvoltă spiritul de solidaritate. Întâmplându-se ca tovarășul de aprovizionare cu arme, Stefanelli, să fie pedepsit de nervosul Vyslouzil cu o oră de *carcer* în clasă, pentru că înaintea vacanței Paștilor (1863), la ieșirea din sală, strigase: “*petrecere bună, domnilor!*”, Eminescu, câștigând complicitatea temnicerului, *recte* a lui Onufri, care închisese pe deținut în clasă, i-aduce covrigi și petrece cu el ora de detențiune după care se duc într-un suflet pe toloacă (214). Alte jocuri ale copiilor erau — cum se întâmplă — imitarea mijloacelor de locomotie înaintate, ca datul pe gheață, iarna, joc

la care Mihai căzu odată așa de rău, încât leșină, sau “de-a poșta”, pe care o văzuseră pe ulițele Cernăuților. Doi băieți erau înaintași, doi rotași și unul surugiu. Poștalionul, construit de băieții în gazdă la Burlă, tatăl profesorului din Iași, era din scânduri, cu oiște în cruce și hamuri de sfoară petrecute prin gura “cailor”. Cursa pornea pe Franzensgasse sau spre Dealul viilor (Weinberg). Mihai, care era numai cal rotaș, vru într-o zi să fie vizitiu în locul lui Șahin. Dar caii fiind nărăvași, răsturnară la o întorsătură pe mândrul surugiu, care poate se visa — după cartea de istorie — pe o quadrigă romană, zburdând pe hipodrom. Devenind mai mare, Eminescu disprețui aceste jocuri copilărești și începu să frecventeze pe ascuns redutele, adică balurile mascate, și în cele din urmă teatrul (159).

Închipuie-și oricine ce infern trebuie să fi fost la gazda unde ședeau atâți copii! Culcarea se petrecea cu zarva ce o fac găinile până se așază în coteț. Își istoriseau isprăvile de peste zi și-și plănuiau unul altuia farse peste noapte. Cum Eminescu avea obiceiul să stea acasă să citească și era bun povestitor, tovarășii îl puneau să le istorisească ce citise sau basme, ceea ce el făcea mai de voie bună, mai de nevoie, căci în caz de opunere era bătut cu pernele. Peste noapte se strecurau în grădină și furau mere din pom sau, prinși de Țirțec, îl chemau urlând peste noapte ca din pivniță, ca să se răzbune: “pani Țirțec, pani Țirțec!”, până ce-l scoteau buimăcit din casă, apoi fugeau. Născociră o sperietoare lugubră, cu care vârau în toate spaimele mai ales pe Eminescu, care era fricos din fire și nu ședea bucuros singur. Frații Ștefanovici, vrând să vândă cu orice chip lui Mihai o carte (*Biblische Geschichte Altes Testament*) și acesta refuzând, băieții îl îmbiară să doarmă cu ei într-o chilie, unde-i spuseră că s-ar fi spânzurat un călugăr. Peste noapte, cu o sfoară legată din vreme, începură să zgâlțâie geamul, în vreme ce unul, vorbind într-o cofă goală, ca un strigoi, zicea: “*Eminowicz, Eminowicz, warum kaufst du nicht Biblische Geschichte?*” (Eminovici, de ce nu cumperi cartea?). Apoi

îi puseră plapuma în cap și-l loviră cu sfeșnicul, până ce acesta, tremurând de spaimă, făgădui. Eminescu, înspăimântat, se plânse lui Țirțec că odaia e bătuită de stafii, și birjarul se hotărî să nu doarmă într-o noapte, spre a da de rost duhurilor necurate. Își aprinse ciubucul cel lung și se puse să vegheze. Dar curând ațipi. Copiii pregătiseră dinainte un pepene găurit în chip de cap de mort, cu lumânare înăuntru, și un cearceaf mare. Când sforăiturile bătrânului erau mai sonore, un zornăit lugubru cutremura ferestrele deschise pe jumătate și legate cu sfoară și o stafie albă cu ochi de foc și dinți clănțanitori, înfășurată în giulgiuri fâlfâitoare, ieși dintr-un scrin ce se afla în cameră. Țirțec sări în picioare. Ca din depărtare, un glas înăbușit (un băiat vorbea într-un pahar apăsător pe buze) se auzi zicând: “Țirțec, iapa-ți piere-n grajd”. Ținând ciubucul în mână, Țirțec dădu năvală afară cu ochii pustii să vadă ce-i, când dintr-un pom din grădină sări unul, care furase mere. Cela zdup peste gard, Țirțec după el, până ce căzu în gura unor câini (159).

Acestea sunt numai unele din năzbâtiile copiilor de la gazdă. Frații Ștefanovici prindeau păsări, ciocănituri și le țineau în colivie (159). Eminescu se cuibărise ca vulturul într-un pom din grădină, iar toamna culegea mere rămase din scuturătură. Pe pereții “căsuței din grădină” făcuse o “galerie de tablouri” cu ilustrațiuni din jurnale, pentru vederea căreia trebuia să se plătească “intra-re”. Cu un coleg, probabil, poreclit *Armanul*, cu care sta în odaia din pod, jucau teatru, și bănuiala este că piesele reprezentate sunt *Landhaus an der Heerstrasse* și *Liebelei am Fenster*, cea dintâi în chip sigur, cea de-a doua cu probabilitate, de A. von Kotzebue. Când învățau la științele naturale despre maimuțe, se cățărau în nuc spre a le pricepe mai bine mișcările (Ms. 2291, f. 35). Prietenii îl dedară să joace cărți, chiar cărți pe bani: *ferber cu șantel și fără*. Mânați de unul Lozinschi, se duceau în beciul unui crâșmar din Ulița Jidovească, cu firma “La cocoșul roșu”, fiindcă Țirțec îi prinsese acasă. Aci, într-o hrubă fără ferestre, așezați pe un poloboc răsturnat, jucau cărți la lumina unei lumânări de seu înfipte

într-un cartof mare. Lozinschi, înțeles cu crâșmarul, le lua bani, straie, cărți vechi. Aici pierdu Eminescu șalul turcesc pe care mamă-sa i-l dăduse ca să nu răcească (159).

Fiind mai delicat, se înțelege că cele mai multe farse erau făcute pe socoteala sa. De spaimă, Eminescu dădu în friguri. La acest neajuns se mai adăuga și hrana proastă. Țirțec era un speculant netrebnic. Pentru ca să nu facă focul, ghemuise, iarna, pe toți copiii într-o chilie, iar seara nu le da de mâncare decât porumb fiert în lapte (159). De aceea copiii, înfometați, furau mere și făceau chisăliță și povidlă din poame (ms. 2291, f. 35). Unii băieți se și mutaseră de la Țirțec (mai 1862), dar Eminescu nu putu face același lucru pentru că, neplătindu-i-se *costul*, gazda îl oprise zălog (159). Nemaiputând răbda și fiindu-i urâtă — credem — și școala, unde căpăta note rele (cl. a II-a, 1861-1862), după ce în anul întâi, 1860-1861, învățase binisor (185, 32). Mihai se hotărî să fugă din nou. Obişnuit să bată drumurile, o luă deci pe jos până la Mihăileni, pe unde, neavând bilet de liberă circulație, trecu granița pitit în dosul unei harabale de marfă. Apoi se așternu drumului până la Ipotești. Ajuns în sat, îi fu frică să meargă de-a dreptul pe acasă, ci dădea târcoale unui păr din ograda megieșului Isăcescu, pus tocmai pe o coastă, drept în fața conacului părintesc. Maica Fevronia, care se afla la moșie, privind spre deal, zise mamei: “Ira! Ian te uită, Raluca, cum samănă băietul cela cu Mihai.” N-apucă să zică, și iată și o babă, Prodăneasa din sat, cu vestea că e chiar el. Au pus pe un vizitiu, Vasile Rusu, să-l prinză. Văzându-se încolțit, Mihai dădu să fugă țipând, dar fu luat pe sus și dat în primire mamei, care îl ținu tănuț până seara, când, întorcându-se Gh. Eminovici, îi spuse întâmplarea pe ocolite. Tată-său, supărat foc, i-a făcut o morală aspră însoțită de numeroase demonstrațiuni contondente, și a încheiat cu necaz: “Atâta treabă am, Ralucă, și acum trebuie să plec la Cernăuți, să duc pe tâlharul ista la școală”. A doua zi, “tâlharul” încercă iar să fugă, luând-o la deal, pe șoseaua națională ce duce la Botoșani. Prinzând de veste, Eminovici trimise după el oameni călări. “Haide îndărăt, cuconașule, —

îi ziseră oamenii când îl prinseră — haide la boier acasă, să te dea tot la Cernăuți, că nu-i chip altfel.” “La ce să mă dea la Cernăuți — țipa zbătându-se Mihai — că eu sunt învățat și fără Cernăuți.” După ce l-a ținut o zi legat, în opinteli, căci copilul striga: “De ce mă legi degeaba, căci eu știu să mă dezleg”, Eminovici l-a dus pe sus la Cernăuți, unde directorul Wolff, sătul de năzdrăvăniile Eminovicenilor, nu l-a permis încântat (159).

Rămânând repetent în anul școlar următor, 1862—1863, Eminescu frecventează tot clasa a II-a. Acum nu mai locuia la Țirțec, ci la un profesor de limba franceză, Victor Blanchin, în strada Domneasă-de-Jos, în urmă Iancu Zotta 23, care ținea cu chirie casele lui Samuil Morariu, mai apoi mitropolit al Bucovinei. Se vede treaba că tată-său gândea că Mihai, stând în casă cu un franzuț, s-ar fi deprins să vorbească, fără să vrea, în această limbă. Blanchin era însă un bețiv, venea acasă pe două cărări și făcea gălăgie, sfădindu-se cu nevasta. Afară de aceasta, odaia în care locuia Eminescu era nesănătoasă și din această pricină băiatul căpătă o boală de urechi (33, 124).

Nici n-a stat mult. Începând cu 16 aprilie 1863, dată când cădea prima zi de școală după vacanța Paștilor, Eminescu nu mai apare prin cataloage (185). Gh. Eminovici se încredințase, desigur, că nici lui Mihai nu-i pria școala nemțească și-l lăsase să se descurce singur, ca pregătit în particular.

CUPRINS

## PRIVATIST LA CERNĂUȚI. FUGAR CU TRUPA TARDINI

(1864—1866)

Ce-a făcut Eminescu toată vara și iarna 1863—1864, unde a stat, ce rosturi a avut, se poate numai bănuî, de știut cu certitudine este însă greu. Pentru ca băiatul să părăsească școala nitam-nisam, cu puțin înainte de a termina clasa a II-a, pe care, repetând-o,



era sigur c-o va trece, trebuie să se fi întâmplat ceva deosebit, altfel Gh. Eminovici l-ar fi mânat iarăși înapoi cu biciul dindărăt. O bănuială începe să prindă temei. Eminovici n-avea încredere în aptitudinile la învățătură ale lui Mihai, și ca orice părinte cu copii mulți, se obișnuise cu ideea să dea acest băiat dacă nu la meșteșug, la o îndeletnicire mai pe puterile lui, căci cum altfel decât renunțarea la învățătură se poate numi intrarea ca impiegat într-o instituție publică, lucru ce se va întâmpla în curând? Tatăl visase să vadă pe Mihai nu om de nimic cu plete, compunând poezii, ci doctor măcar, așa cum se vede în declarația făcută la școală, la repetarea clasei a doua (185). Dar și alte cauze vor fi fost la mijloc, dintre care cea mai plauzibilă este lipsa de mijloace de a plăti “costul”, într-o vreme când ceilalți frați, făcându-se mari și terminând probabil liceul, cereau întreținerea în școli mai înalte din străinătate. Cam în această vreme (1862—1863) se întâmplă o nenorocire în familie: moartea la București a lui Ilie, elev la Școala de medicină a d-rului Davila din București (159). Toate acestea au schimbat direcția pedagogiei lui Eminovici, făcând cu puțință întreruperea cursurilor. Mai cuminte deocamdată e să ne închipuim ceea ce este mai firesc, că Mihai s-a întors la Ipotești și a început să citească în toată libertatea, cu gândul de a se prezenta ca pregătit în particular, nu fără a da o raită văilor și dealurilor și a cutreiera pădurile, poate chiar cu aceea cu care avea să joace copilărește întâia iubire. Și dacă peste vară n-avea ce căuta în Cernăuți, cu atât mai puțin probabil este să se fi dus iarna, pe care va fi petrecut-o citind în casă cărțile lui tată-său și umblând prin casele din sat cu bătrâni care știau să povestească. Examenul îi ședea însă la inimă și nu-l putea da fiindcă n-avea bani. La Botoșani n-ar fi putut urma din aceleași motive, și nici nu se află înscris, cum pretindeau unii. De aceea s-a gândit să ceară o bursă de la Ministerul Instrucțiunii, dându-se drept elev în clasa a II-a la gimnaziul din Botoșani. Aceasta pe la începutul anului 1864. Cum însă directorul răspunde ministerului, la întrebarea asupra purtării

elevului (din 21. II. 1864), că nu are nici un școlar cu acest nume, Eminescu trimite la minister un certificat de bună purtare și învățătură, desigur din partea gimnaziului din Cernăuți. Dar, din nefericire, onoratul minister, înapoind certificatul, informează prin gimnaziul botașănean pe solicitantul de subvenție că deocamdată n-are nici un loc vacant de bursier (21 martie 1864) (178). Ce era să facă acum? Se duce iar la Cernăuți, spre a încerca să-și dea examenele. Amintirile foștilor colegi fiind confuze, nu știm în chip hotărât la cine a tras Eminescu, dar e lesne de închipuit că s-a refugiat la Pumnul, om iubitor de școlari români, care ținea copii în gazdă, cum am văzut, și pe câte unul chiar gratuit, ca bibliotecar. La Cernăuți, însă, Eminescu n-a stat mult, și iată de ce:

În acea primăvară descălecase, pentru întâia oară în Cernăuți, trupa teatrală a Ștefaniei Tardini, primită cu însuflețire mare de români, căci teatru nemțesc, polonez și chiar italianesc mai putuseră vedea până atunci, dar limba românească nu mai răsuna-se pe scenele locale. Trupa Tardini-Vlădicescu, obișnuită de altfel a trece munții, la Brașov (34), fusese chemată în Bucovina de frații Costin și alți boieri locali (167) și-și dădea reprezentațiunile în sala Hotelului de Moldavie, lângă biserica Sf. Paraschiva, pe strada, așa-numită atunci, a Lembergului. Principalii actori ai companiei erau, pe lângă Fanny Tardini și doi frați Vlădicescu, un comic Comino, actorii Evolschi, Lacea, Chirimescu, Sachelari, Constantinescu, Romanescu și d-nele Dimitreasca și Albeasca. Piesele jucate de trupă la Cernăuți, în primăvara anului 1864, au fost: *Radu Calomfirescu*, vodevil național în 5 acte, *Baba Hârca*, vodevil național în 2 acte de M. Millo, *Un trântor cât zece*, comedie-vodevil într-un act, *Chirița în Iași*, comedie-vodevil în 3 acte de V. Alecsandri, *Cimpoiul Dracului*, vodevil național în 2 acte, *Hoțul și fanaragiu*, comedie într-un act, *Iașii în Carnaval*, tablou în 3 acte de V. Alecsandri, Iancu-Jianu, *căpitan de haiduci*, melodramă națională în 4 acte de I. Anestin, *Doi morți vii*, vodevil național în 2 acte de V. Alecsandri, *Fata jocarului*, vodevil într-un act de D. Miclescu,

*Herșcu Boccegiu*, cântonetă de V. Alecsandri, *Gabrina sau camera leagănului*, dramă în 3 acte, tradusă din franțuzește, *Învierea babei Hârcei*, dramă-vodevil național în 4 acte de M. Pascali, *Soldatu și plăieșu*, vodevil național cu cântece în 2 acte de Profiriu, *Scara mâtei*, comedie într-un act de V. Alecsandri, *Cine vrea poate*, vodevil național în 2 acte tradus (sic) din franțuzește, *Munteanu*, cântonetă de Carada, *Omul care își ucide femeia*, vodevil în 2 acte de Pop, *Corbul român*, vodevil național într-un act de V. Alecsandri, *Urâta satului*, vodevil în 2 acte de Carada, *Doi pricopșiți*, comedie într-un act tradusă din franțuzește, *Doi soldați români*, comedie națională într-un act de Mihăilescu, *Onoarea franceză sau Jorj și Maria*, dramă în 6 acte tradusă din franțuzește, *Bogdan-vodă*, dramă națională cu cântece războinice în 5 acte cu tablouri de Ioan Lacea, după Pelimon, *Idiotul sau Suteranele de Elsberg*, dramă în 5 acte și 3 tablouri de Mihăilescu, *Fătu-Haiducu*, comedie națională de Panescu, *Piatra din casă*, comedie într-un act de V. Alecsandri, *Tuzu Calicu*, vodevil național în 2 acte de M. Millo, *Săracul cinstit*, comedie națională în 3 acte de Hilepliu, *Viitorul României*, monolog național de M. Pascali, *Însurățtii*, vodevil național în 2 acte de M. Millo, *Bărbierul din Sivila*, comedie vodevilă în 4 acte etc. (M. E., III, 9; IV, 11; V, 12.)

Bogat repertoriu, precum vedem, și mai ales național!

Bucuria publicului fu indescriptibilă, fără ca, de altfel, să se ignoreze însemnătatea politico-culturală a acestui eveniment. “De mult nu am avut — scria A. Hurmuzachi — cu privire la propășirea vieții culturale la noi, a însemna o ivire mai multumitoare decât aceea, pe care ne-o aduse, cam pe neașteptate, anul trecut, și de care ne bucurăm acum de-a doua oară. Singurul acest fapt, singura existență a teatrului român aici în Bucovina [...] e de mare însemnătate sub mai multe puncturi de vedere. Mai întâi pentru că prin aceasta s-a arătat că publicul [...] iubește artele [...] îmbrățișând[ule] cu căldură și simpatie. Astă singură împrejurare e destul motiv de bucurie, pentru oricare “spectator” bine cugetător, drept dovadă că tot publicul nostru a presimțit îndată cât de bună și puternică

întrăurire poate și trebuie să aibă arta dramatică, teatrul adică, asupra culturii naționale și, sprijinindu-l dară, publicul și-a câștigat un merit pe care mai înainte de toate ne place de a-l constata aici”. (M. E., I, 3.)

Răsunetul venirii trupei Tardini a mers până la Viena, căci iată în ce chip exprimă V. Bumbac “simțămintele studenților români din Viena... teatrului român din Cernăuți” (M. E., I. 1):

*Astăzi muzele romane din Parnasul mamei tale,  
Sub stindardul lui Apolo, și-au luat zeiescul zbor;  
De la Istru la Carpați;*

*A lor flamură splendidă, a lor corturi virginale  
P-al tău braț se așezară salutând al tău popor,  
Salutate d-ai lor frați.*

Firește că Eminescu era nelipsit de la reprezentațiunile date sub semnul “fiului Latonei”, cum zice mai departe Bumbac. Comitetul teatral împărțea prin Sbiera un număr de bilete gratuite școlarilor (185). Cei care nu căpătau bilete așteptau pe afară până se sfârșea actul întâi, apoi se strecurau în pauză printre public. Așa de mare era încântarea cetățenilor, încât unii mai cu dare de mână, văzând pe băieți așteptând pe afară, le plăteau intrarea la toți, ca să se bucure și ei de această sărbătoare (214), la care lua parte adesea chiar episcopul împreună cu tot clerul (167). Pieseile erau cu cântece și jocuri și, în sfârșit, aveau acea aromă a limbii, de care cetățenii se simțiră îmbătați și cutremurați. Cei mai înflăcărați însă erau tinerii. Mulți se îmbulziră la biblioteca Pumnului să citească piesele jucate și alte lucrări de V. Alecsandri, C. Negruzzi, Matei Millo și unii începură chiar a scrie versuri și piese de teatru și a le citi unul altuia. Acuma trebuie să fi încolțit întâiele îndemnuri lirice în sufletul lui Eminescu și, de altfel, mărturisise colegilor că scrisese poezii și o piesă de teatru, fără ca totuși să vrea să le arate. În anul viitor însă, în 1865, el era hotărât — încă inedit, ce-i dreptul — un poet (214).

La reprezentațiuni Eminescu era numai ochi și urechi. Nemiș-

cat, pironit cu ochii asupra actorilor, nu aplauda, nu vorbea, ci numai sorbea fiecare cuvânt și fiecă melodie, făcea haz mare de comicul Comino și se supăra grozav când vreun coleg îl întreba ceva sau lumea aplauda, fiindcă asta îl făcea să piardă șirul frazelor. Când cortina cădea, el se ridica plin de replicile și de melodiile piesei, pe care o trăise cu intensitate. Colegii își mai aduceau aminte cum într-o zi, la ieșirea de la reprezentație, Eminescu, fredonând una din melodiile auzite în acea seară, se opri într-o poziție melodramatică în fața unui prieten și cu glas declamator îi zise: “Ah, ești un laș și te voi pălmui”. Prietenul, căruia îi scăpase această exclamație din chiar piesa jucată, rămase o clipă uluit de amenințare. “Mă — îi zise atunci Eminescu râzând, în hazul tuturor — tu nici nu știi ce s-a jucat pe scenă.” (214)

Trupa Tardini-Vlădicescu și-a început spectacolele în ziua de 1/13 martie și a dat reprezentațiunea de adio în ziua de 15/27 mai, fiind invitată să vie și pentru stagiunea de iarnă 1864—1865. Actorii își strâng deci laurii și recuzita și o pornesc la drum prin Moldova, luând-o prin pasul Buzăului spre Brașov, unde un comitet compus din membrii a vreo 130 familii le asigură venitul pe trei luni. În luna iunie, la 14/26, trupa sosi în Brașov și jucă toată vara, poate în sala gimnaziului român, până prin septembrie (25 aug./13 sept.), când se pregătește să se întoarcă la Cernăuți, petrecută la drum de salaturile frenetice ale încântărilor brașoveni (M. E., I. 3).

“... Fie — zicea *Gazeta Transilvaniei* — ca succesele tale să se încununune cu cele mai salutare rezultate pentru înălțarea spiritelor și a mândriei naționale! Adio! La revedere.”

Odată cu plecarea actorilor români din Cernăuți dispăre și Eminescu (214). Trupa sosise prin Botoșani și se întorcea tot pe acolo. Venise oare Eminescu numai de hatârul teatrului și se întorcea iarăși, pe urmele companiei, la Ipotești? Sau se lua după actori, și — primit în cele din urmă de ei cu gândul de a-i folosi isteția la ceva — mergea și el până la Brașov? Bănuielile multora

sunt că s-ar fi dus cu actorii (128) și, într-adevăr, în sprijinul acestei presupunerii stă și afirmația lui Iacob Negruzzi (152) că Mihai ar fi fost cândva la Brașov, precum și unele considerații de ordin psihologic. Întoarcerea fără rost a lui Mihai acasă era din orice punct de vedere o acțiune riscantă. Dacă fugise la Cernăuți după trupă și se întorcea acum, îl aștepta bătaia, dacă se dusesse acolo pentru examene și venea înapoi fără să și le fi dat, îl păștea o vară de cicăleli și muștrări paterne. Ideea unui an întreg fără nici o încercare de examen (primv. 1863—primv. 1864), spre a căpăta diploma de clasa a doua, clasă pe care o urmasese totuși bine în parte, și fără efortarea de a câștiga și anul al treilea, pare absurdă. Un element nou ne dă o orientare. Când mai târziu, în 1866, Eminescu apare la Blaj, umbla zvonul printre tineri că venise un student cu 3 clase gimnaziale. Ba ceva mai mult. La moartea poetului, o parte din hârtii rămânând la un domn Tălășescu, redactorii revistei *Fântana Blanduziei*, întemeiată de Eminescu, găsiră printre ele și un certificat școlar din care reieșea că Eminescu făcuse clasa a treia gimnazială în gimnaziul catolic din Sibiu și obținuse ca notă generală “prima clasă”, adică ceva corespunzător — zicea informatorul — notei 6 din liceele noastre (67). Același certificat îl văzuse și Slavici (207). O tentativă de mistificare, câteva luni de la moartea poetului, când nimeni nu era îndârjit să scrie “biografii științifice” și nu se produsese nici o discuție care să facă necesară dovedirea studiilor lui Eminescu, ni se pare lipsită de probabilitate. Așadar, nu este cu neputință ca într-adevăr Eminescu să fi trecut cele două clase sau numai a treia la Sibiu, ca pregătit în particular, în 1864 sau în 1865. Pe vremea aceea se afla acolo, ca student jurist, fratele său Nicolae. Cum trupa ajungea la Brașov de obicei prin iunie, și în 1865 chiar pe la începutul lunii, Eminescu, venit cu ea, ar fi putut să se repeadă la Sibiu, la fratele său, și să-și dea examenele. Oricum se va fi întâmplat, la începutul lui octombrie 1864, cu o lună înainte de reînceperea reprezentațiilor Tardini la Cernăuți, Eminescu se întorsese acasă

și era pe cale să-și găsească o slujbă. Sosit ori nu cu trupa la Botoșani, aceasta dovedește că Eminovici n-avea bani să mai țină pe Mihai în școală și că încerca să statornicească băiatul la Botoșani, pentru că nu e de închipuit — fără opreliște deosebită — cum Eminescu nu s-a dus după trupă la Cernăuți în aceleași condiții și cu același pretext al examenului. Socotind dar slujba ca un stăvilă de sălcii pus să întărească malul râului, ni se înfățișează tot mai puternică legenda știută a răătăcirilor lui Mihai cu trupa de actori a Ștefaniei Tardini. De altfel, ce altceva decât un sentiment de veche “colegialitate” îi îndemna pe acești bravi actori, cu vreo 20 de ani mai târziu, să ajute pe poetul bolnav la Botoșani, printr-o reprezentatie în beneficiu? Și dacă Eminescu a plecat cândva cu trupa, urmând-o, cum e probabil, și în primăvara anului 1865, atunci cu siguranță el a fost cu aceeași trupă și în 1864, pentru că nu e de crezut că în 1865 Eminescu ar fi fugit să prindă încă pe actori la Cernăuți, dacă de mai înainte nu era în legături mai apropiate cu ei.

Slujba de care vorbeam este aceea de practicant la Tribunalul din Botoșani, către care junele Mihai înaintă o petițiune scrisă în cei mai pompoși termeni și cu ortografia cea mai distinsă (159):

“Domnule Președinte,

Având dorința de a servi în cancelaria onorabilului tribunal la care Domnia-voastră presidați, vă rog să binevoiți a mă prenumera între practicanții.

Creștându, domnule Președinte, că’ mi veți approba cererea mea, vă rog să bine-voiți a primi asigurarea profundului meu respect.

*Mihai Eminovici*

*864, octombrie în 4 dille”*

Cererea fu aprobată, și Eminescu cunoscă pentru întâia oară colbul dosarelor și pe pletosul trubadur Grigore Lază, care lucra la aceeași masă cu el și de care începu a-și râde zicând că talentul

lui poetic stă mai mult în plete (159). Frumoasa caligrafie și concepție a tânărului practicant nu trecu neobservată și, în scurt timp, fu numit copist la Comitetul permanent al județului Botoșani, cu leafa de 250 lei lunar, în schimbul cărora conțepistul nostru înavuți arhiva prefecturii cu multiple și inutile scripte oficiale. Cineva, care a trăit în apropierea lui în acea vreme, își amintește un Eminescu voinic și gras, harnic și zâmbitor, vorbind de bine pe secretarul prefecturii, care era evreu botezat, și citind pe Eliade Rădulescu, de *Tandaliada* căruia îndeosebi făcea mare haz (233). Tot cam în această vreme umblă vorba că s-ar fi dus cu frate-său Matei pe la Dumbrăveni, unde ar fi aflat povestea unei nepoate a Bălușoaiei (născută Biberstein, și care fusese înainte cântăreață la Teatrul Imperial din Viena): cum adică nepoata ex-cântăreței se îndrăgostise de un fecior frumos nevoie mare al lui Gheorghe Hodorobă din Verești, cum fata, furând 300 de galbeni de la mătuși-sa, a fugit călare la Verești să se întâlnească cu feciorul lângă apa Sucevii și cum, în sfârșit, dând drumul calului, acesta s-ar fi întors înapoi la Dumbrăveni, nechezând la poarta castelului. Din această legendă ar fi ieșit poezia *Făt-Frumos din tei*, din care o strofă ar fi fost scrisă cu cretă de poet, chiar pe poarta cu pricina (64):

*La castel în poartă calul  
Stă a doua zi în spume,*

*Dar frumoasa lui stăpână  
A rămas pierdută-n lume.*

Într-acestea, începând din 2/14 noiembrie 1864, compania teatrală Tardini-Vlădicescu dădea întruna reprezentațiuni la Cernăuți, cu același viu succes ca în primăvară (M. E., IV, 11). Eminescu ședea pe ghimpi. În repetate rânduri trebuie să fi încercat a îndupleca pe Gh. Eminovici să-i îngăduie să plece la Cernăuți, spre a-și da examenele, până ce în sfârșit sosi fratele Șerban, pe atunci student în anul II la Erlangen, care muștră pe părinți că lasă un astfel de băiat să mucezească printre registrele de intrare și ieșire ale prefecturii. Rămase, dar, ca Eminescu să-și



dea demisia și cu banii din leafă să-și vadă de carte. Ortografia cu care își scrie demna demisiune trădează lectura lui Eliade Rădulescu (159):

“Domnule Președinte,

Având dorința de a urma studiile collegiale la gymnasium plenariu din Bucovina, mî vîd constrins de a abdica îndatoririlor querute de la personalul postului de scriitoriu, que l’am occupat până acum la cancelaria dirigeată de Dmv.

Pe asemenea considerente, vî rog, Domnule Președinte, a’mi accorda demissia și a regula și eliberarea salariului cuvenit mie pe luna Februarie în suma de două sute cinci deci lei cursul tesaurului quăci prevîd necesitatea aquêsta din mai multe puncte de vedere, quare essercită o mare influență asupra interesselor melle și quare negleigate nu me vor putea feri de ore quare consequente relle.

Fiți buni, vî rog încă o dată, Domnule Președinte, de a regula de urgență îndeplinirea quererei melle și de a primi și la aquêsta occasio asigurarea profundului respect, que vî conserv și vî voiu conserva pentru perpetuitate.

M. G. Eminovici

1865, Mart în 5 dille.

D-néei-salle

Dlui President all Comitetului permanent al consiliului județean de Botoșani.”

Eminescu n-a mai avut răbdare să aștepte rezoluția și, făcând o nouă suplică în ziua de 7, precum “quô circumstanțele nu-mi permitu de a mai îndelunga prezența mea în România” și în care cerea ca salariul pe luna februarie să se plătească fratelui său Șerban — ceea ce s-a și făcut — și-a luat straițele și s-a dus într-un suflet la Cernăuți. (Cererea de pașaport “pentru străinătate spre a-și continua studiile” este din 9 martie.) Acolo reprezentațiunile

române erau pe sfârșite sau chiar sfârșite și trupa se gătea de plecare (9/21) martie 1865; M. E., V, 12). Nici n-au apucat colegii și prietenii să-l vadă, și Mihai, o dată cu plecarea trupei, s-a mistuit și el. Unde s-a dus? Părerea obștească este că s-a luat după actori, și această opinie — cu toată lipsa de dovezi — pare a avea temeinicie (128). Oricum, Eminescu a hoinărit. Să fi rămas la Cernăuți mai multă vreme, l-ar fi văzut colegii, s-ar fi prezentat la examene, ar fi lăsat, într-un cuvânt, o amintire oricât de slabă despre existența lui în acea vreme. Că s-ar fi întors așa curând la Ipotești, fără a-și fi dat nici un examen, nu este de închipuit, căci ce rost avea atunci grabnica demisiune și cum l-ar fi primit tată-său? Dar la 23 aprilie 1865, în ziua de Sf. Gheorghe, un oarecine dedică din Botoșani fotografia sa “Tinerellului Michael Eminénu, Elev în Gymnasiu din Cernăuți”. Asta pare să însemne că Mihai fusese de ziua tatălui său la Botoșani și, deci, și la Ipotești, însă poate să mai însemne că prietenul i-a trimis fotografia pe unde se afla, ori că Eminescu a trecut numai prin Botoșani fără știrea tatălui (71). Cum rămâne iarăși cu examenul de clasa a III-a gimnazială, dat la Sibiu, nu mai târziu de 1865? O compunere a tânărului poet din 1865 (ms. 2259, f. 37), *Din străinătate*, întărește ipoteza rătăcirii. Ori în ce parte a anului va fi scris Eminescu această poezie, chiar în toamnă, reîntors în Bucovina, el n-a compus-o după o ședere mai lungă în Cernăuți sau acasă, căci în ea se tânguie că se află printre străini, departe de “a patriei dulci plaiuri”, trist în mijlocul unei lumi fără griji:

*Când tot se-nveselește, când toți aci se-ncântă,  
Când toți își au plăcere și zile fără nori,  
Un suflet numai plânge, în doru-i se avântă  
L-a patriei dulci plaiuri, la câmpii-i răzători.*

*Și inima aceea, ce geme de durere,  
Și sufletul acela ce cântă amorf, t,  
E inima mea tristă ce n-are mângâiere,  
E sufletu-mi ce arde de dor nemărginit.*

Pentru ca lui Eminescu să-i fie atâtă dor — cum zice mai departe — de “vălcioara natală”, de “a codrului tenebră”, de “colibele din vale” ale satului și să dorească liniștea unei case de țară în valea natală, trebuie neapărat să fi stat multă vreme îndepărtat de casă și chiar să fi simțit întoarcerea ca o primejdie. Nu la Cernăuți, va să zică, unde era mai aproape de cămin și avea prieteni, putea să i se facă dor de Ipotești. Eminescu a plecat, dar, în martie 1865 sau cu Fanny Tardini la Brașov, sau la Sibiu, la frate-său, să-și dea examenul de clasa a III-a, sau — consecutiv — și într-o parte și-ntr-alta.

La 3/15 iunie, Fanny Tardini se și afla cu trupa la Brașov, salută astfel de *Telegraful român* (Sibiu, 3/15 iunie 1865, an. XIII), care o îmbia să vină la Sibiu (156):

“Dna Fani Tardini cu trupa sa teatrală iar se află la Brașov, pentru a da un șir de reprezentațiuni în limba română. Fericitim și invidiăm pe frații brasoveni pentru această norocire rară; ne place a spera că barem pe timpul dietei, când lângă familiile române din Sibiu se mai alătură doar încă pe atâtea dinafară, vom fi norociți a vedea și aici un teatru românesc.”

La Brașov actorii au jucat cam aceleași piese cu cântece românești de Millo și Alecsandri și, se înțelege, melodrame traduse din franțuzește. Ștefania Tardini avea în genere creațiuni mai de seamă în *Concina* de V. Alecsandri, *Maria Tudor* de Victor Hugo, *Nebuna de la Șapte Turnuri*, *Angelo Malipieri*, *Îngerul morții*, *Două orfeline*, *Caterina Howard*, *Corabia Șalamandra*, *Don Juan [de Marana]* și altele (34).

În toamna aceluiași an 1865, tânărul de vreo 15-16 ani Eminescu, apărea din nou pe ulițele Cernăuților, hotărât de astă dată — zicea el prietenilor întâlniți — să se supună “unui examen pentru a fi primit ca elev public” (214). Din această vreme se pare că băiatul este în legături cu familia, care îl urmărește din ochi în peregrinările lui și-i trimite bani de existență, ceea ce dovedește

că fusese mai înainte la Ipotești și se împăcase cu bătrânul. Pentru ca tatăl să vrea a-l trimite iarăși cu cheltuială la Cernăuți, e neapărată nevoie să credem că Eminescu trecuse și clasa a doua și chiar a treia, altcum trei ani pierduți pentru o singură clasă nu justificau hotărârea de a continua studiile.

Băiatul dovedise cu certificatul că nu hoinărise degeaba și era în stare să urmeze carte mai departe. Numai astfel înduplecat, bătrânul ar fi consimțit să-l răpească nobilei cariere de conțepist pentru a încerca drumuri mai ocolite. La Ipotești, Eminescu a fost atras nu numai de dorința de a revedea satul și pădurea, dar și de “iubita cu ochi mari”. Dacă compunerea *Un roman* este din vremea aceasta (1865), cum indică o însemnare (ms. 2285, f. 108), atunci se poate ca fata să fi murit de curând:

*Surâsul ei sfielnic și ochiul ei cuminte  
Sunt duse fără urme de pe acest pământ.*

*S-a stins.*

Eminescu alerga s-o revadă sau să se oprească o clipă la mormântul ei, și cuprins de o subită, bărbătească melancolie în fața întâiei mari dureri, plecă sumbru și hotărât la Cernăuți, că-și creeze un viitor. Epoca aceasta este stăpânită de ideea morții unei ființe scumpe. *Mortua est*, la început *Elena* (acesta fiind poate numele fetei), datată de poet cu octombrie 1866, dar poate și mai veche, este așa de străbătută de spaima morții, încât, înlăturând gândul unei simple teme, trebuie să o socotim ca un ecou al unei proaspete și apropiate suferințe (ms. 2259, f. 1—2):

*Văd sufletu-ți candid prin spațiu cum trece:  
Privesc apoi lutul rămas... alb și rece,  
Cu haina lui lungă culcat în sicriu,  
Privesc la surâsu-ți rămas încă viu —*

Și-ntreb al meu suflet rănit de-ndoială:  
De ce-ai murit, înger cu fața cea pală?  
Au nu ai fost jună, n-ai fost tu frumoasă?  
Te-ai dus spre a stinge o stea radioasă?

La Cernăuți Mihai trase la început la bunul Aron Pumnul, bolnav de moarte acum, și se așeză acolo ca bibliotecar. Pumnul avea case proprii, mai spre marginea orașului. Într-o curte cu porțiță de lemn, înecată în verdeață, se aflau o casă mai mare cu cerdac, pe dreapta, unde locuia Pumnul, și alta mai joasă, unde locuiau școlarii ținuti în gazdă și se adăpostea și așa-zisa “bibliotecă a gimnaștilor români”, înregistrată într-un “cunsemnăciunar”. Biblioteca aceasta, alcătuită din câteva dulapuri cu autori români, broșuri, foi răzlețe, calendare, oarecare opuri de istorie națională și, printre ele, și *Letopisețele* editate de Kogălniceanu, în sfârșit, din câte cărți românești putuse aduna atunci un profesor din cumpărături și daruri, era un mic focar de cultivare a graiului literar, căci legile școlare interziceau elevilor de a întreține biblioteci. Dată ca fiind proprietatea lui Pumnul și ascunsă privirilor celorlalți profesori străini, mica bibliotecă scăpase de o sigură confiscare. Bibliotecarul, ales printre “studenți”, adică școlari, locuia în chiar odaia cu cărțile. Aci își trânti deci Eminescu straițele și începu să trăiască, să doarmă și să viseze printe cărți. Între el și dulapuri se stabilise o prietenie strânsă. Când cineva cerea lui Eminescu o carte, el mergea, după o scurtă deliberație, de-a dreptul la dulap, și o înmâna cititorului cu calmul satisfăcut al competenței (214). Luase va să zică în mâini fiecare carte, citise — cum ziceau speriați, mai târziu, tinerii din Blaj — întreaga bibliotecă gimnazială (166). Junele bibliotecar nu se mărginește la îndeletnicirea de pândar al tomurilor, ci ni se înfățișează și ca donator. Trei dintre cărțile dăruite de el bibliotecii în 1865 (*Theodor Körners vermischte Gedichte und Erzählungen...*, Wien, 1815; *Lecturariu latinu pentru a două clase gimnasiale după M.*

*Schinnagl* de I. M. Moldovanu, Blasiu, 1864 [M. E., I, 1] și *Mythologie für Nichtsstudierende von G. Reinbeck*, Wien), poartă, pe lângă an și numărul de ordine, următoarea inscripție scrisă cu cea mai frumoasă caligrafie: *daruitoe bibliotecei gymnasiaștilor Români de'n Cernauți de M. G. Eminoviciu* (214). Ce putea să facă Eminescu, de capul lui, între dulapurile unei biblioteci? Citea pe nerăsuflăte, mai mult pentru sine decât pentru examene și... făcea poezii. O împrejurare neașteptată revelă prietenilor pe tânărul poet și-l făcu să debuteze mai curând decât se aștepta însuși. Răpus de o boală îndelungată, Aron Pumnul închise ochii în ziua de 12/24 ianuarie 1866, spre consternarea și jalea școlarilor români. Colegul Stefanelli alergă într-un suflet la casa bietului profesor și intră în odaia lui Eminescu. Povestind ultimele clipe ale lui Pumnul, acesta plângea. Către seară, venind din nou, Stefanelli găsi pe Eminescu aplecat asupra unei foi scrise, la care ștergea și îndrepta. Deși contrariat de a fi surprins, Eminescu citi prietenului compunerea, destinată a fi publicată într-o broșură comemorativă: *Laecrimioarele învațaeceilor gimnaesiaști de'n Cernaueți la mormântul prea iubitului lor profesoriu Arune Pumnul raepaeusat într'a 12/24 ianuariu 1866, și care se începea astfel* (214):

*Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină,  
Cu cipru verde-ncinge antică fruntea ta;  
C-acuma din pleiada-ți auroasă și senină  
Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină,  
Se stinse-o dalbă stea!*

*Metalica, vibrândă a clopotelor jale  
Viuește în cadență și sună întristat;  
Căci, ah! geniul mare al deșteptării tale  
Păși, se duse-acuma pe-a nemuririi cale  
Și-n urmă-i ne-a lăsat!*

Lui Eminescu, care semna *M. Eminoviciu*, privatist, nu-i plăcea versul *Metalica, vibrândă a clopotelor jale*, dar n-avea vreme să mai îndrepte, fiindcă Sbiera cerea grabnic manuscrisul.

O altă amintire găsește pe Eminescu stând, cam prin această epocă, în Feldgasse și primind printr-un băiat mâncare de la Vasile Morariu, fiul mitropolitului Silvestru (M. E., II, 4). Să fie oare aceasta în 1866, când Eminescu ar fi fost silit să se mute de la Pumnul? Soția profesorului răposat era “muiere” rea. Ea scurtase — zicea lumea — și mâncase și zilele bărbatului ei, pe care-l ținuse ca pe “Pegas în jug”; n-ar mai fi suferit, firește, străini în casă (M. E., II, 4). Asta este însă de puțină însemnătate. Se întâmpla un alt eveniment care avea să pecetluiască destinele tânărului. I se publicau întâiele versuri. Încă din toamna anului 1865 potrivise pe hârtie în odăița bibliotecii câteva poezii, ce înfățișau fără îndoială ultima formă a unei îndelungi exercitări tănuite. În septembrie compusese o mică poezioară săltărească, în stilul dulceag al lui Alecsandri, în care visa o idilă cu “șoapte de amor” (ms. 2259, f. 20):

*De-aș avea și eu o floare  
Mândră, dulce, răpitoare  
Ca și florile din mai,  
Fiice dulce a unui plai,*

*Plai râzând cu iarbă verde,  
Ce se leagănă, se pierde,*

*Undoind încetișor,  
Șoptind șoapte de amor;*

*I-aș cânta doina, doinița,  
I-aș cânta-o-ncetișor,  
Șoptind șoapte de amor.*

*(De-aș avea...)*

Tot cam de pe atunci trebuie să fie *O călărire în zori*, deși datată [186]6 (ms. 2259, f. 35 urm.), ecou tropotitor și vaporos al liricii lui Bolintineanu:

*A nopții gigantică umbră ușoară,  
Purtată de vânt,  
Se-ncovoie tainic, se leagănă, zboară,  
Din aripi bătând.*

În afară de aceasta scrisese, cum am văzut, *Din străinătate* și *Un roman*, cântând în ele dorul de patrie. Eminescu își așternu pe curat poeziile ce i se părură mai desăvârșite cu gândul să le trimeată la vreo revistă. Dintre cele ce se aflau în biblioteca

gimnaziștilor, *Familia* lui Iosif Vulcan din Pesta trezea mai mult curaj. Era o foaie familiară, cum voia să arate chiar frontonul, pe care era înfățișată o familie, ai cărei membri profesează, într-o odaie burgheză, toate artele liberale. Tatăl citește jurnalul, mama și fiica brodează, un tânăr pictează, o fată cântă la pian. Se publicau în această revistă articole folositoare, ca biografii de oameni iluștri, relațiuni de călătorie, articole morale, modele de broderie, șarade, probleme de șah și, pe deasupra, și literatură, în alegerea căreia directorul se arăta foarte benign. Dacă mai adăugăm că magazinul avea și o *Poștă a redacțiunii*, în care un porumbel cu un plic sigilat în cioc aducea în fiecare număr răspunsuri blânde debutanților, înțelegem de ce tânărul Mihai Eminovici a ales această revistă pentru a-și încerca norocul. În scrisoarea cu care a însoțit versurile, trimise prin luna februarie, Eminescu, în fraze pe care le ghicim pompos obsecvioase și pierite de modestie, destăinuia că e un june de 16 ani, ademenit de Muze, și se oferea — ca să prevină refuzul versurilor — să trimită corespondență din Bucovina. Vulcan, poet greoi, moralisto-romantic el însuși, fu încântat de sprinteneala stihurilor junelui de 16 ani. El îi publică numaidecât, în numărul din 25 febr./9 mart. 1866, *De-aș avea*, prezentând într-o notă pe debutant.

“Mi-aduc și acum aminte — scrie Vulcan — cum într-o dimineață de februarie primii o scrisoare din Bucovina, în care un tânăr — după cum scria — de 16 ani îmi trimitea niște încercări literare. Era tânărul Mihai Eminovici. Armonia versurilor și figurile-i plastice, considerând starea noastră literară de atunci și îndeosebi etatea tânără a autorului, mă surprinseseră și deschisei cu plăcere coloanele mele acestui nou talent și poet cu viitor.

În entuziasmul meu, grăbii să prezint în numărul cel mai de aproape publicului cetitor pe Eminescu, cu următoarea notă redacțională: «Deschidem cu bucurie coloanele foi noastre acestui june numai de 16 ani, care cu primele sale încercări poetice ne-a surprins plăcut...» (159)



Ceea ce nu-i plăcu însă lui Vulcan fu numele cu terminațiune în *ici*. Fără să mai întrebe pe autor îl schimbă în *Eminescu*, dând astfel, fără să-și dea seama, numele celui mai mare poet român.

E lesne de închipuit emoția lui Eminescu, atunci când, deschizând nr. 6 al revistei, își văzu poezia și nota și citi la *Poșta redacțiunei*, aceste rânduri: “Cernăuți. M. E. Și corespondență am primi cu bucurie.” Acceptă fără cârtire noul nume, care și lui i se păru mai firesc, și, mulțumind, întrebă pe redactor dacă mai putea trimite lucrări. În numărul 8 al revistei (15/27 martie 1866) apărură răspunsul la întrebare: “Cernăuți, M. E. Vom primi toate cu bucurie, numai te rugăm ca, încât se poate, să scrii după ortografia ce o urmăm și noi.” O corespondență se stabilise între poet și redactor, căci în nr. 10 (5/17 aprilie 1866), *Poșta redacțiunei* glăsuia: “Cernăuți, M. E. Ți-am trimis epistolă privată.” Curând după aceea, în 15/27 mai, se tipărea în revistă *O călărire în zori*, Eminescu lucra acum la traducerea unei nuvele “svediane” de Onkel Adam, *Lanțul de aur*, primită și aceea de revistă și publicată tocmai pe toamnă. *Poșta redacțiunei* răspunde iarăși în nr. 17 din 15/27 iunie: “*Lanțul de aur* așîșdere va ieși. N-ai primit epistola noastră? De ce nu ni mai trimiți nescari poesii?” (173) Din chiar această notiță, în care lipsește localitatea, Cernăuți, se deduce că Eminescu vestise înainte pe Vulcan că în curând va părăsi orașul. De ce n-a mai stat în Cernăuți? E cu putință ca trecerea examenelor să-i fi fost primejduită de pretențiile vreunui profesor sever, acum mai cu seamă că murise Pumnul. Ca să nu se expună unei căderi sigure, hotărî să plece, cu învoirea părinților, spre a-și da examenele în Meca școalelor române din Ardeal, la Blaj. Copilăria sa se sfârșise. Plecând la drumuri necunoscute, inima îi fu cuprinsă de părerea de rău de a părăsi această Bucovină înverzită, Cernăuții în care trăise atâția ani, Prutul și toloaca, Volksgartenul și casa înederată a lui Pumnul, chiar grădina cu meri din jurul chiliilor lui Țirțec și sumbra cutie-cazarmă a gimnaziului german. Într-un avânt de înduioșare, compuse, în chip de adio, poezia *La Bucovina*:

*N-oi uita vreodată, dulce Bucovină,  
Geniu-ți romantic, munții în lumină,  
Văile în flori,  
Râuri resăltânde printre stânce nante,  
Apele lucinde-n dalbe diamante  
Peste câmpii-n zori.*

*Ale sortii mele plângeri și surâse,  
Îngânate-n cânturi, îngânate-n vise,  
Tainic și ușor,  
Toate-mi trec prin gându-mi, trec pe dinainte,  
Inima mi-o fură și cu dulci cuvinte  
Îmi șoptesc de dor.*

*Numai lângă sânu-ți geniile rele,  
Care îmi descântă firul vieții mele,  
Parcă dormita;  
Mă lăsară-n pace, ca să cânt în lume,  
Să-mi visez o soartă mândră de-al meu nume  
Și de steaua mea.*

CUPRINS

## LA BLAJ

(1866)

Eminescu își luă ca orice drumeț de țară un băț, petrecu după el un straiț și, când căldura verii începu să dogoare, o porni la drum îndelungat, fără de nimic altceva decât mândria de a fi poet, care îi umfla mai tare pieptul, și un carnețel spre a-și însemna impresii și cuvinte.

“Într-o zi frumoasă de vară — zice poetul, personificat într-un erou din *Geniu pustiu* — îmi făcui legăturica, o pusei în vârful bățului și o luai la picior pe drumul cel mare împărătesc. Holdele miroseau și se coceau de arșița soarelui... eu îmi pusesem pălăria în vârful capului, astfel încât fruntea rămânea liberă și goală, și

fluieram alene un cântec monoton, și numai lucii și mari picături de sudoare îmi curgeau de pe frunte de-a lungul obrazului.

Zi de vară pân-în seară am tot mers, fără să stau defel. Soarele era la apus, aerul începea a se răcori, holdele păreau că adorm din freamățul lor lung — de-a lungul drumului de țară oamenii se-ntorceau de la lucrul câmpului, cu coasele de-a spinarea, fetele cu oale și donițe în amândouă mâinile, boii trăgeau încet în jug și carul scârțâia, iar românul ce mergea alături cu ei și pocnea din bici își țipa eternul său hăis ho!... Ascuns în maluri, dormea Mureșul, pe el trosnea de căruțe podul de luntri, pe care-l trecu-i și eu... De departe se vedeau munții mei natali, uriași bătrâni cu frunțile de piatră spărgând nourii și luminând țepeni, suri și slabi asupra lor.”

Pe unde s-a coborât tânărul în Ardeal și câtă vreme a drumețit, rămâne încă nelămurit. Fie că s-a abătut pe la Ipotești, fie că nu, e mai puțin probabil că a trecut prin Cheile Bicazului și mai posibil să fi trecut prin Vatra-Dornei, pe valea Bistriței, dar mai ales a Dornei. Cine poate ști iarăși prin ce târguri a pășit? Eminescu pare un bun cunoscător al Bucovinei, pe care o va mai călca și în alte împrejurări. Într-o încercare de nuvelă, ne descrie, nu-i vorbă, într-un fel prea generic și fantastic, Suceava (ms. 2255, f. 1—5):

“Ciudată ca o scrisoare în ieroglife sta Ulița Jidovească a Sucevei în lună. Șiruri de case sărace, petecite, când uniforme ca legile Pentateuchului, când pestrițe și mestecate ca hainele rupte și lucrurile vechi din desacul unui jidov. În ferești, bucăți de sticlă colorată lipite cu hârtii sfâșiate din *Gemara*. Perdele de atlasuri înșirate pe un fir de ață, și singurul spectator, luna, privind când într-o casă, când într-alta, în toate deodată și pe rând. El văzu cărți vechi în dulapuri vechi, sfeșnice de alamă, copii ce dormeau la pământ, caftane de atlas și caftane sărace...” ș. a. m. d.

Ceea ce este aproape sigur e că la un moment dat Eminescu s-a lăsat pe Mureș la vale și a luat-o după cursul său până la Târgul-Mureșului. O astfel de călătorie făcută pe jos presupune popasuri multe și îndelungi, opriri prin satele ardeleni cu case albastre din

drugi de lemn, văcăluite și cu acoperișuri lunguiete de șindrilă, câte-o odihnă în vreo casă milostivă de țăran pe un pat înalt umplut cu otavă, într-o odaie cu grinzi afumate de care atârnă chindeuri, bliduri și ulcele; presupune târcoale în jurul bisericilor puse pe un vârf de deal, cu progradia țeptoasă de cruci într-o rână, mai ales a acelor vechi biserițe de lemn, cu turlă scurtă ca o sondă, înăuntru cărora, dacă treci pragul înalt cât un pârleaz, rămâi uluit de policromia zugrăvelii întinse ca un gudron pe pereții unei corăbii; presupune, fără îndoială, ascultarea la vatră, sub înaltul, funinginosul coperiș, de care atârnă cârlige de alun pentru afumătură, a unor convorbiri vespérale care au pătruns apoi în limba poetului în chip de expresii dialectale (*ferdelă, fele, am văzt* etc.). Acțiunea din *Geniu pustiu* se desfășură în parte într-un sat de munte: “Trecui prin mijlocul lui — zice un erou — pe lângă mica bisericuță de lemn, și tocmai la capătul satului mă oprii lângă bordeiul cel înfundat și sărac al tatălui meu. Prin ochiul de sticlă se vedea lumină. Trăsei zăvorul de lemn de la ușa uscată și intrai înăuntru. Pe vatră mai ardeaău vro doi tăciuni subțiri de nuiete, tata dormea pe un pat de scânduri nalt ca vatra. După cuptor era încă patul mamei acoperit c-un lăicer...”

Mureșul, cu podurile și morile lui, rămase întipărit în mintea drumețului, fiindcă era luat ca fundal pentru roman: “Pe Mureș plutea o moară a unui sas, de la care noi obicinuam a ne aproviziona cu făină, ceea ce-l făcuse pe sas să tacă față cu patrulele maghiare ce cutreierau ținutul. Moara se legăna liniștit pe Mureș, cu roțile ei asurzitoare ce se rostogoleau ca doi balauri negri, scâldându-și oasele de lemn mucegăit în apa albită de spume a râului.”

Când Eminescu sosea la Mureș-Oșorhei (T.-Mureșului), dinspre Bicz veneau cu trăsura doi tineri seminariști: Ion Cotta și Teodor Cojocariu, îmbrăcați în straie naționale. Trecuseră pe sub munții Gurghiului, prin Reghin, prin Petelea, și acum se îndreptau înspre Blaj, cu scopul de a urma cursul de teologie. În vreme ce ședeau

la masă într-o odaie a otelului “La calul alb”, unde trăseseră, intra pe ușă un june ars de soare la față, în haine săracuțe și colbăite, cu două surtuțe negre unul peste altul, unul mai scurt, de vară, și unul mai lung, de iarnă, și recomandându-se “Eminescu” se așeză la masa lor. Le zise, când intrară mai în vorbă, că era mânat de *dorul fierbinte de a putea vedea Blajul, de unde a răsărit soarele românismului*, și le povesti necazurile și lipsurile îndurate în lunga călătorie de la Cernăuți până la T.-Mureșului. După ce se înzdrăveni bând un pahar de vin, Eminescu, reluându-și nobilele sale îndeletniciri de observator folclorist, își scoase carnețelul și notă de zor ce i se păru mai deosebit în vorbirea comesenilor. Fiindcă plecau tot spre Blaj, tinerii poftiră pe Eminescu în trăsură și-i făgăduiră, după ce aflară starea economică în care se găsea, și de-ale mâncării. Ba luând cunoștință că fumează (“Fumați, d-le Eminescu? — Aș fuma, dar nu dispun de parale.”), Cotta, generos, i-a oferit atunci un fiorin. De la Mureș-Oșorhei, călătorii au părăsit Mureșul și s-au lăsat pe Târnava-Mică spre Dicio-Sânmartin. Pe tot timpul mersului, Eminescu s-a arătat — cum se cuvine de altfel unui poet, fie și vagabond — foarte laconic și a umplut mereu carnețelul cu însemnări. La Dicio-Sânmartin, stând împreună cu seminariștii la masă, le-a declarat, în sfârșit, fără afectare: “Domnilor, eu sunt poet și vreau să-mi adun material”, spre marea mirare a acestora, care, cu ochii, căutau să împace purtarea drumețului cu hainele sale.

Urmându-și călătoria, ajunseră în cele din urmă în vârful Hulei, de unde se vede Blajul. Eminescu, ridicându-se, strigă atunci emfatic, cu carnetul într-o mână și cu pălăria într-alta: “*Te salut din inimă, Roma-mică. Țți mulțumesc, Dumnezeuule, că m-ai ajutat s-o pot vedea!*” (49)

Din păcate, mica Romă nu fu nici ea cine știe ce prielnică scopurilor pentru care o căutase Eminescu. Călătorii traseră cu toții la baciul Văsălică Bugneriu (vlădicul), unde se mai aflau în cvartir frații Uilacan, teologi și ei (228). Numaidecât după masă,

Eminescu plecă prin târg, abătându-se pe la seminar și gimnaziu și răscolind atâtea locuri, că nu se mai arătă până în seară. Printre școlari se risipi iute zvonul respectuos că venise un student de la Cernăuți care citise întreaga bibliotecă gimnazială și publica poezii în *Familia* (166). În imensa piață din fața gimnaziului, “studentimea” forfotea: “E aici Eminescu — șopteau — e aici Eminescu!” (35). Junele poet se înfățișă într-adevăr și intră în vorbă cu unii din ei. Oricât de ciudată le va fi părut școlarilor ținuta “poetului”, căciula soiasă de oaie înfundată pe cap, deși era începutul verii (mai-iunie), surtucul de peruvian negru, scurt în mâneci și ros în coate, pantalonii scurți de i se vedeau ciubotele, și în așa hal încât amintirea le atribuie culorile curcubeului, ghetele scâlciate și prăfuite, totuși chipul zâmbitor și luminos, părul dat pe spate preotește în şuvițe lungi, statura, în sfârșit, zdravănă și demnă a tânărului de 16—17 ani trebuie să le fi inspirat respect (35). De aceea se și întrec care mai de care să-l ajute. Vreo săptămână Eminescu a stat la Cotta, care l-a hrănit, apoi a plecat, așa de recunoscător — ceea ce denota starea de lipsă în care se afla — încât sărută mâna binefăcătorului seminarist. De aci trecu probabil la Ștefan Cacovean, “student” și el în preajma bacalaureatului, care îl poftise la sine. Cacovean ședea pe ulița Otelului, care duce din piață către Sâncel, la o văduvă, Laura lui Gozsi, zisă Jensoaie, între casa unei Mânfoaie și a crâșnicului Rațiu Papăgol, unde, în casa dinspre uliță, era o odaie mică cu două paturi, în care dormeau câte doi băieți, Georgiu Bucșa, Teodor Totu, Cacovean și un nepot al său de șase ani, Ioan Paul. Lui Eminescu îi făceau acum în fiecare seară pat deosebit, punându-i de bună seamă un străjac umplut cu otavă și o velință. Erau dar cinci inși înghesuți într-o odăiță, și tânărului poet nu putea să-i placă să se amestece în hârjoanele și convorbirile zgomotoase dintre tovarășii de odaie (35).

Eminescu, cititor înfocat, se vâra, de cu ziua, cu capul în cărți, și citea, pe nerăsuflăte, orice carte îi pica în mână, fie de școală, de literatură, ori de știință, pe care le împrumuta de la colegi sau

din biblioteca prepositului I. M. Moldovan. Tinerii “studenți” se mirau că poetul nu bea, nu fumează, nu joacă cărți, ceea ce înseamnă că ei le făceau pe toate acestea. Este în romanul *Geniu pustiu* un pasaj care s-ar potrivi și vieții școlare de la Cernăuți, dar care credem că e născut îndeosebi din amintirea mai proaspătă a traiului laolaltă cu școlari blăjeni la văduva Jensoaie:

“Între cei patru păreți galbeni a[i] unei mansarde scunde și lungărețe, osândite de-a sta în veci nemăturată, locuiam cinci inși în dezordinea cea mai deplină și mai pacifică. Lângă mica fereastră stetea o masă numai cu două picioare, căci cu partea opusă se răzima de perete. Vro trei paturi, care de care mai șchioape, unul cu trei picioare, altul cu două la un capăt, iar celălalt așezat pe pământ astfel încât te culcai pe el pieziș, un scaun de paie la mijloc cu o gaură gigantică, niște sfeșnice de lut cu lumânări de seu, o lampă veche, cu genealogie directă de la lampele filosofilor greci a[le] căror studii puteau a untdelemn, mormane de cărți risipite pe masă, pe sub paturi, pe fereastră și printre grinzile cele lungi și afumate a[le] tavanului, ce erau de culoarea cea mohorâtă-roșie [a] lemnului pârlit. Pe paturi era[u] saltele de paie și cergi de lână, la pământ o rogojină, pe care se tologeau colegii mei și jucau cărți, fumând din niște lulele puturoase un tutun ce făcea nesuferită atmosfera, ș-așa atât de mărginită, a mansardei... Pe când colegii jucau cărți, râdeau, beau și povesteau anecdote care de care mai frivole și mai de răs, de Pepelea, de țigani, de popi, eu îmi mânăm viața cu capul așezat în mâini, cu coatele rezemate de marginea mesei, neascultând la ei și citind romane feroase și fantastice, care-mi iritau creierii.” Această priveliște se potrivește cu probabila viață a școlarilor blăjeni. Băieții erau toți săraci și-și aduceau de mâncare în straițele cu dungi albastre: pită neagră ce se păstrează până la două săptămâni, slănină, mălai, un burduf de brânză, mâncări ce trebuiau să le ajungă pentru multe zile, căci bani n-aveau. Ba poate nici gazda nu era plătită părălește, ci cu câteva ferdele de bucate. Din această merinde a școlarilor se înfrupta și

Eminescu, cu sfiala pe care o dă nevoia de a sta pe capul altuia. Era voinic, sănătos ca piatra, mânca bine fără să aleagă, dormea dus și de aceea e de ghicit că parcimonia alimentară la care îl sileau și sobrietatea firească a colegilor ardeleni, și lipsa, trebuie să-l fi chinuit adesea până la deznădejde. Atunci — aducându-și aminte de merele lui Țirțec — ieșea în piața Blajului, unde, cumpărând poame, prune, struguri de la cofărițe, își umplea căciula și buzunarele rosului kaiserroc și se așeza apoi deoparte, mâncând și privind ștrengăriile școlarilor, fără a se amesteca însă cu ei (35). Se pretinde că bătrânul Eminovici i-ar fi trimis bani (160). Mulți și de multe ori nu i-a trimis el, de bună seamă. Băieții aflaseră că Eminescu, căpătând de acasă 5 galbeni, cumpărase un sac de grâu, îl dusesse la moară la măcinat și dăduse să-i facă un cuptor întreg de pâine (166). Oricât ar părea semnul unei flămânzeli de basm, lucrul este totuși firesc. Eminescu, vrând să scape de grija mâncării, se adaptase mediului rural transilvan, și este știut că acolo pâinea se face o dată pentru o săptămână, două. Viața pe care o duce junele poet la Blaj este vrednică de aceea a lui François Villon sau a lui Arthur Rimbaud. Culcându-se adesea îmbrăcat, se scula de dimineață, plin de sus până jos de fulgi sau de fân, după natura locului unde dormise, impurități pe care nu căuta să le înlăture cu peria, ci numai le alunga într-o doară, lovind de câteva ori cu palma peste roc. Cu câțiva stropi de apă aruncați numai c-o mână pe față și cu trecerea degetelor în chip de greblă prin păr, de la frunte spre ceafă, termina plina de zădărnice grijă pentru lutul omenesc, întrecând în aceasta pe cei mai sobri stoici (160). Când un prieten vru odată să-i dea pieptenele, Eminescu îi zise cu simplitate: “Chiar bine, frate, că eu parcă am scăpat din focul de la Troia, n-am astfel de sculă”. Apoi ieșea în piață și se preumbla încet, ținând căciula în mâna stângă și câte un fruct în dreapta și mușcând din cel din urmă. Evita pe cunoscuți, căutând singurătatea, și e mai mult ca sigur



că ieșea la câmp să citească toată ziua. Dar îndeletnicirea de căpetenie era la râu. Blajul se află nu departe de locul unde Târnava Mare se împreună cu cea Mică, înainte de a se vărsa în Mureș. Balta mare din pădurea de la Ipotești și Prutul de la Cernăuți făcuseră din Mihai un bun înotător, cu voluptăți tritonice. După ce îmbuca dar din merindea cea dintr-un sac de grâu, se ducea să se scalde în Târnava, lângă moară, din jos de roate, și acolo se bălăcea în apă ceasuri întregi, stând mai la o parte de ceilalți băieți, care îl găseau și îl lăsau în râu. El făcea fel de fel de isteții nautice, intrând în apă într-un loc și ieșind târziu unde nu te așteptai, spre admirația chiar a celor mai buni înotători din Blaj (35). Eminescu era dar, după cum se vede, un tânăr deprins cu elementele naturii, un rustic sănătos și primitiv, pe care îl încurcau chiar uneltele cele mai banale ale civilizației orășenești, ca peria, pieptenele, dar în care inteligența se ridica cu mult asupra unui om al pădurii, al lacului și chiar al târgului. Deși înclinat către solitudine, el nu fugea de prietenie, ci de anume fel de prieteni, care nu se puteau adapta firii sale peripatetice și dialectice. Un prieten de singurătate pare să fi avut la Blaj, și acesta era Filimon Ilia, pe care îl întâlnim mai târziu (1882) prin București publicând cărți juridice (*Dreptul civil*). Cu el Eminescu se preumbla de-a lungul Târnavei, discutând cu gravitate juvenilă asupra acelor banale, eterne probleme ale vieții, puse într-un chip romantic și declamatoriu, ca Dumnezeuirea, Ființa, Adevărul, probleme cu atât mai tulburătoare cu cât, proaspeți filozofi, tinerii nu le înțelegeau decât într-un mod cu totul superficial și erau ei înșiși bântuiți de întâiele adversități ale soartei, Mihai îndeosebi întristat poate de moartea iubitei. Poetul își aducea aminte cu regret aceste plimbări într-o poezie, *Amicului F[ilimon] I[lia]*, scrisă încă din toamna aceluiași an (noiembr. 1866), puțină vreme dar de la părăsirea Blajului (ms. 2259, ff. 7 v. — 9 v.):

*Târnavă prinsă-n galbine maluri  
 Șoptea prin unde gândirea sa,  
 Pe când plimbarea ni rătăcea  
 Visări, speranțe pe frunți de valuri.*

*Ții minte oare când te-ntrebai  
 Ce este omul? Ce-i omenirea?  
 Ce-i adevărul? Dumnezeuirea?  
 Și tu la nouri îmi arătai?*

*Dar credeam ambii în adevăr,  
 Sorbeam din aer ca din dreptate,*

*Priveam în soare ca-n libertate,  
 A fi credeam că-i un drept de fier.*

*Un an de lacrimi... și tot s-a stins.  
 Nu trec la oameni astfel de glume,  
 Visuri sunt visuri, lumea e lume  
 Și cu ea câtă să te deprinzi.*

*Dar tot, amice, nu voi uita  
 Acele doruri tainice, sfinte.  
 Farmecul vieții îl ții tu minte?  
 Cum șoptea dulce, deși mințea.*

Seara însă, în odaia prietenilor, Eminescu părăsea rezerva ori de câte ori se încingea vreo discuție, ceea ce se întâmpla adeseori. Tinerii “studenți” blăjeni erau sextani, septimani, octavani sau maturizanți, aveau, care va să zică, studii înaintate și erau din această pricină cam scorțoși, unii purtând chiar barbă și mustăți, ca orice om mare. Eminescu, hărțăgos, vehement în susținerea ideilor lui și chiar disprețuitor când cineva îi cânta întruna vreo ineptie, împrejurare în care avea obiceiul să se scuture cu un “lasă-mă, frate, lasă-mă-n pace”, trebuie să fi părut la început blăjenilor ciudat de îndrăzneț să stea el, absolvent de 2-3 clase gimnaziale, împotriva unor atari studenți. Curând însă se dădură bătuți (35). Gimnaziastul era tare detot în literatură, cunoscând pe degete pe poeții români, și era neîntrecut în istorie. Știa pe dinafară strofe întregi din Alecsandri, poetul lui favorit, și din alții și declama emfatic, *cantabile*, cum auzise la trupa Tardini, de pildă:

*Dane, băiete, copil de lele  
 Ce umbli noaptea la stele,*

din Baronzi, sau versuri săltărețe, onomatopeice, de Bolintineanu (35):

*Mihnea încalecă, calul său tropotă,  
 Fuge ca vântul.*

*Sună pădurile, fâșie frunzele,  
 Geme pământul,*

sau, în sfârșit (228):

Cine trece-n Valea-Seacă  
Cu hamgerul fără teacă

Și cu pieptul dizvălit?  
Andrii-Popa cel vestit!

Blăjenii însă, dintr-un amor propriu regional, se mirau că Eminescu nu declama și din Mureșanu. El însă, deși în *Epigonii* avea să exalte, din alt punct de vedere, pe naivul poet, precedând cu douăzeci de ani pe Titu Maiorescu, arăta dispreț pentru poezia lui: “Lasă, frate — zicea lui Cacovean — nu mai sta înaintea cu Mureșanul vostru, căci el nici a fost poet, ci un simplu versificator. Alecsandri este poet adevărat.” (228)

În afară de aceste cunoștințe literare, de faptul apoi că vorbea perfect nemțește și avea oarecare elemente și de gramatică franceză, fără să mai pomenim de frumoasa limbă românească ce-o vorbea față de aceea barbară de latinisme a blăjenilor, Eminescu stârnea colegilor admirație prin zvonul că era poet — *Familia*, revistă populară, venea negreșit la Blaj — și unii școlari îl cunoșteau pe poet încă dinainte, din nume. Pe timpul verii i se mai publicaseră alte poezii: *Din străinătate* (17/29 iulie 1866), *La Bucovina* (14/26 august 1866), *Speranța* (11/23 septembrie 1866), iar pe toamnă începe publicarea nuvelei traduse după Onkel Adam, *Lanțul de aur*. Vulcan, care știa că e la Blaj, îl îndemna la *Poșta redacțiunei* (16-28 oct. 1866; 173): “Blaj. M. E. Nu e încă gata nuvela despre care mi-ai scris? Dacă e gata, trimite-mi-o pe loc, căci acum s-ar putea publica.” Tinerimea blăjană, care, nu mai e îndoială, judecând după aceeași *Poștă a redacțiunei*, încerca și ea în taină lira, nu putea fi decât plină de considerațiune față de un colaborator așa de solicitat al unei mari reviste. Nu tot așa de impresionat pare a se arăta în schimb onoratul corp profesoral. Pentru ce clasă venise să dea examen Eminescu? Nimeni nu știa precis, ceea ce înseamnă că el ascundea adevărul prin evaziune la răspunsuri ca să nu se desconsidere. Unii aflară că avea două clase gimnaziale (35) și voia să dea examen de a

VII-a (!), alții că avea trei și voia să câștige deodată clasele a IV-a și a V-a, ceea ce nu-i fu admis sau nu izbuti să realizeze (228). Dacă certificatul absolvirii clasei a III-a la Sibiu a existat într-adevăr, apoi versiunea din urmă e mai adevărată. Eminescu umbla într-adevăr cu niște manuale de fizică și matematici, care îi erau foarte nesuferite, dar de înscris la școală nu se înscrisese și nici pe profesori nu-i căuta spre a intra în bunele lor grații. Povestea spune că ar fi încercat totuși, pare-se, în septembrie, să depună examen, dar i s-a înfundat la proba de limba elenă. Dl profesor Alimpiu Blajan — al cărui nume sună limpede ca un râu din străvechea Eladă — îl încuie cu tema la lucrarea scrisă într-o clasă și se depărtă pentru o oră, două. Când descuie ușa găsi pe candidat cu capul în palme deasupra unei foi goale, ude de lacrimi, fiindcă Eminescu spunea pe dinafară pe *Andrei Popa*, dar nu știa grecește. În numele Greciei antice, al lui Homer și celorlalți cântăreți antici disprețuiți, nobilul Alimpiu — cu nume așa de dulce curgător — rămase neînduplecat. Iar candidatul se scârbi de examene și de Blaj și-și puse în gând să-și ia lumea în cap (160).

În vremea aceasta Eminescu își schimbase domiciliul, dacă e cazul să-l numim astfel. Cacovean, dându-și bacalaureatul, plecă la 15 iulie în satul său, care trebuie să fie Cacova, nu departe de Sibiu, între Săcel și Orlat. El vru să ia cu sine și pe Eminescu, dar acesta refuză, pentru că — zicea el — aștepta bani de acasă (35). Peste vacanță mai rămâneau unii școlari, care erau găzduiți într-o odăiță a seminarului teologic. Acolo i se îngădui și lui Eminescu să stea împreună cu Iacob Onea, Ion Gorun și G. Dragoș, care era credențier la masa profesorilor, sau cu un altul, căci, lucru curios, acesta nu-și aduce aminte să fi locuit într-o odaie cu poetul. De altfel, Eminescu dormea pe unde apuca, sub strașina mănăstirii, pe câmp, afară din Blaj, lângă lacul numit Chereteu, dar mai ales în podul grajdului de la seminar (166). Plecarea școlarilor pe la casele lor îi era acum penibilă, căci fără bani de acasă îi era mai greu să-și găsească de-ale mâncării. G. Dragoș, credențierul, îi

dădea ce rămânea și când rămânea ceva de la masa teologilor. Era pe vremea strugurilor. Eminescu își petrecea zilele ca și mai înainte, dar mai sumbru și mai lamentabil (166). Pline de praf și de paie, hainele se destrămară, părul îi era mai încălțit, iar picioarele goale — căci ghetetele i se rupseseră — îi dădeau aerul unui adevărat vagabond. Un teolog îi dăruise de milă o pereche de ghetete. Continua totuși să se plimbe mâncând poame în piața Blajului și se aprindea în vreo discuție istorică cu Ioan Gorun, care, deși elev într-o șaptea leceală, se da bătut (160). Ca și la Ipotești, Eminescu își căuta prietenii printre moșnegii sfătoși care povesteau, în lumea simplă de pe urma căreia își putea îmbogăți “materialul” adunat în carnețel. Într-o vreme se afla la seminar un măgărar, adică un om care căra apă dinafară de oraș cu ajutorul unui măgar, un țăran isteț, deși fără știință de carte, anume Nicolae Mihiu, poreclit Chenderi, din Veza, și care, bun povestaș, spunea teologilor, seara, în dormitor, basme și snoave până ce adormeau toți. El sau altul va fi fost în slujba seminarului în vara anului 1866, Eminescu însă își aduce aminte de la Blaj îndeosebi de un măgărar. Doi ani mai târziu, Cacovean îl întrebă pe poet la București (35):

— Ce zici de Blaj? Cum ți-a plăcut?

— Mi-a plăcut de măgărarul de la seminar.

— Și de ce tocmai de măgărar?

— Spunea povești minunate și-l ascultam cu multă plăcere!”

La 27—28 august 1866 s-a ținut la Alba-Iulia adunarea generallă a “Asociațiunii”. Un seminarist l-a văzut acolo — se putea altfel? — și pe Eminescu. Intrase în biserica unde se ținea ședința și asculta cucernic dezbaterile. Seara s-a culcat pe o rogojină întinsă jos pe podeaua unei odăi de crăsmă. De la Alba-Iulia a trecut Mureșul cu brudina, s-a abătut prin *Bucerdea-Grânoasă*, satul de obârșie al lui Maiorescu, a dormit și acolo într-o casă de țară, la un coleg, și după ce s-a dat în vorbă cu copiii satului, tot pentru chestiuni folcloristice, nici vorbă, a dispărut (50).

Răzbit de foame și de mizerie, fără nici o speranță să-și mai dea examenele sau să primească ceva bani de acasă, pe toamnă, probabil prin octombrie, Eminescu se hotărăște să plece. Culme a ironiei, Gh. Eminovici, care îi trimisese nisaiva bani, se pomenise cu gropul înapoi (62). Înainte de a pleca, Mihai dăruie lui G. Dragoș, în semn de mulțumire pentru bunăvoința cu care acesta îl ajutase, o carte: *Lehrbuch der Poetik für höhere Unterrichts-Anstalten, wie auch zum Privatgebrauche* von Dr. Friedrich Beck, München, 1862, carte pe care, aproape plângând, scrise în chip de dedicație aceste versuri (166):

*Dedicație*

*Spre suvenire fratelui Gregoriu Dragosiu*

*M. G. Eminescu  
din Ipotești*

1. Dacă vreodată în lunga-ți cale  
Te-i simți, frate, nenorocit,  
Pieptul în chinuri, inima-n jale,  
Viața-ți de lacrimi o tristă vale,  
Ochii-ți în plângeri de dor răpit;  
2. Când fără soarte, fără de nume,  
Un singur suflet nu-i avé-n lume,  
Luptând cu-a vieții valuri în spume,

Te-i vedé singur... desprețuit,  
Un suflet care te-ar fi iubit;  
3. Când fug amicii de lângă tine,  
Când plângi de soartă-ți trist părăsit,  
Gândește atunci și tu la mine,  
Nici eu în lume n-o duc mai bine,  
Și eu sunt, frate, nenorocit!

Drumul până la Sibiu, căci într-acolo pornește, l-a făcut de bună seamă mai pe jos, mai în căruța vreunui țaran. La Sibiu nu-l mai aștepta fratele Nicolae, căci acesta probabil își terminase studiile și plecase aiurea, poate în Timișoara, unde-l găsim peste un an. Eminescu venise cu scopul de a trece mai departe, și dacă făcuse aci examenul de clasa a III-a în 1864 sau 1865, orașul nu-i era necunoscut și putea să se aștepte la vreo mână de ajutor. Într-adevăr, își găsește cunoscuți, și cineva îl prezintă lui N. Densușianu, care îl știa din versurile publicate în *Familia*. Poetul face asupra acestuia o impresie penibilă: "... un fior rece mă cuprinse, un fior pentru primul moment neexplicabil, când am văzut pe acest tânăr scriitor îmbrăcat într-un costum cu totul singular. O spun nu în

dezonoarea acestui om, ci pentru cunoașterea crudei sale sorti, că în adevăratul înțeles al cuvântului curgeau zdrențele de pe el. Abia se mai vedea pe la gât un mic rest de cămașă neagră, iar pieptul de sus până jos era gol, și cu mare necaz cerca bietul om să-și acopere pielea cu o jachetă ruptă în toate părțile, zdrențuită de la mâneci până la coate, cu niște simpli pantaloni zdrențuiți din sus și zdrențuiți din jos...” Densușianu îl ia acasă, îl îmbracă din cap până în picioare și îl ține la sine vreo trei zile, după care, poetul vrând să treacă frontiera fără pașaport, îi dă o scrisoare către Popa Bratu, om de vază din Rășinari, și, întâmplare a soartei, bunic dinspre mamă al altui poet român, Octavian Goga. Eminescu a plecat deci către lanțul albastru al munților de graniță pe sub poalele cărora sclipesc satele mărginenilor, și, ajutat de un țăran, a trecut pe potecile Rășinarilor pe lângă Vama-Cucului, dincolo, unde îl așteptau noi și întunecate destine (166).

CUPRINS

## PRIBEAG ȘI SUFLEUR

(1866—1869)

O scurtă eclipsă de un an ascunde privirilor noastre o parte din traiectoria vieții tinerești a lui Eminescu, dar spiritul acestei vieți, unic scop al unei biografii, ne este de pe acum prezent, în ciuda datelor enigmatice, care se pot spulbera sau întări la orice nouă descoperire.

Trecând munții, Eminescu a năzuit, nici vorbă, să vină la București, în căutarea unei trupe de teatru, gândind poate să se alăture iar de compania Fanny Tardini-Vlădicescu. Că așa a făcut ne-o dovedește o însemnare pentru vreun proiect de proză care sună astfel: “Urmărirea din partea mea a acelei fete de boieri în Cișmigiu — când am venit din Blasiu. Figura — Coriolano” (ms. 2257, f. 183), de unde se vede că tânărul avea neîncetat nevoie

de exerciții pasionale. E cu puțință ca la București să se fi aflat atunci și fratele său Iorgu, ofițerul, cu care prin 1869 știm că se întâlnea (36). Că s-ar fi dus cu tot dinadinsul să stea la el nu ne vine să credem, căci familia încerca cu orice chip să-l readucă acasă, în vreme ce Eminescu, după cum vom vedea, are alte lucruri în cap. Nici întâlnirea cu celălalt frate, Nicolae, scriitor la un avocat în Timișoara, n-o putem deocamdată susține cu nimic (198). Încă din octombrie 1866, însă, tânărul vagabond trăia în atmosfera scenei, deoarece într-o poezie, *La o artistă*, compusă, după arătarea manuscriselor, în acea lună, se mărturisea răpit de glasul unei actrițe (ms. 2259, f. 4):

*Ca a nopții poezie,  
Cu-ntunericul talar,  
Când se-mbină, se-nmlădie  
C-un glas tainic, lin, amar,*

*Tu cântare întrupată!  
De-al aplauzelor flor,  
Apărând divinizată,  
Răpiși sufletu-mi în dor.*

E greu de ghicit cine era diva. Putea fi o actriță română, pentru că piesele de atunci — mai toate vodeviluri — cereau însușiri muzicale, dar și o cântăreață de operă italiană, știut fiind că spectacolele de dramă românească alternau la Teatrul Național cu audițiuni de operă italiană (ms. 2259, f. 26):

*Cum lebăda știe că glasul ce iese din luciul adânc  
Sunt inimi de lebede stinse ce-n valuri eterne se plâng,*

*Astfel România ea știe că glasul tău dulce divin  
Italia, sora ei, numai putut-a să-l aibe în sân.*

Mai târziu, poetul trimițând revistei *Familia* compunerea, a putut s-o întrebuințeze pentru o nouă împrejurare — cum îi va fi adesea obiceiul — dând a înțelege noii iubite că a compus-o dintr-adins pentru dânsa. În toată această iarnă Eminescu a fost statornic și, orișicât, fără prea mari grijuri, încât a fost în stare să pună pe hârtie o mulțime de compuneri: în octombrie *La o artistă*, *Mortua est*, o lungă compoziție romantică, *Ondina*, în noiembrie



*Amicului F. I.*, în decembrie *Junii corupți* și tot cam prin lunile acestea *La Heliade* (ms. 2259, f. 3—11 v., 39), ca să nu mai vorbim de multiple proiecte de drame, ce-și au originea chiar în această epocă. Din anul acesta turbure din cauza lipsei de știri, pe de-o parte, și a întunecării memoriei contemporanilor, pe de alta, se desprind totuși unele date certe. I. L. Caragiale, tânăr și el pe atunci, aflase ceva de la un “actor” (42):

“Sunt peste douăzeci de ani de-atunci. Locuiam într-o casă unde trăsesse în gazdă un actor, vara director în provincie. Stagiunea migrării actorilor se sfârșise: era toamnă, și aceste păsări călătore se-ntorceau pe la cuiburile lor.

Văzându-mă că citeam întruna, actorul îmi zise cu un fel de mândrie:

—Îți place să te ocupi cu literatura. Am și eu un băiat în trupă care citește mult, este foarte învățat, știe nemțește și are mare talent; face poezii; ne-a făcut câteva cuplete minunate. Eu cred că ți-ar face plăcere să-l cunoști.

Și-mi povesti cum găsisse într-un otel din Giurgiu pe acel băiat — care slujea în curte și la grajd — culcat în fân și citind în gura mare pe Schiller.

În ieslele grajdului, la o parte, era un geamantan — biblioteca băiatului — plin cu cărți nemțești.

Băiatul era foarte blând, de treabă, nu avea nici un vițiu. Era străin, zicea el, dar nu voia să spună de unde. Se vedea bine a fi copil de oameni, ajuns aci din cine știe ce împrejurare.

Actorul îi propuse să-l ia sufler cu șapte galbeni pe lună, și băiatul primi cu bucurie. Își luase biblioteca și acuma se afla la București.”

Scăzând peste 20 de ani din data de 18 iunie 1889, când este scris articolul, și ținând seamă de faptul că în primăvara următoare — după spusele lui Caragiale — Eminescu a plecat cu o trupă în Moldova, ceea ce nu s-a întâmplat decât în 1869, reiese că data a întâlnirii lui Caragiale cu Eminescu toamna anului 1868. Cine

era “actorul” cu care vorbise autorul *Scrisoarei pierdute*? Fără îndoială Pascali, căci acesta avea atunci în trupă ca sufler pe Eminescu. Dacă într-adevăr Pascali descoperise pe poet la Giurgiu, aceasta nu se întâmplase decât în vara anului 1867, pentru că de la începutul lui mai și până în septembrie 1868 umblase în turneu prin Ardeal și Banat, împreună și cu Eminescu, iar în iarna 1867—1868 n-ar fi avut ce căuta în Giurgiu, potrivit obiceiului trupelor ambulante, care cutreierau numai vara. Un fost actor din trupa lui Iorgu Caragiale, Găvănescu, își amintea însă că, prin 1866 — 1867 (deci tot în 1867, căci în 1866 Eminescu era la Blaj), aflându-se în turneu la Giurgiu și rămânând fără sufleur, directorul l-a trimis în port să caute pe cineva cu știință de carte. Găvănescu l-a găsit pe Eminescu: “Sta cu răzătoarea de fier în mână și râdea banițele pline. În picioare avea numai niște pantaloni de dril albaștri, iar pe corp un sacou scurt de materie ordinară. Nici cămașă, nici ciorapi, nimic.” Directorul l-a tocmit sufleur cu 60 de bani pe zi (230). Oricât această versiune contrazice pe cea de sus, un element este negreșit adevărat în ea, și anume, că înainte de-a face parte din trupa Pascali, Eminescu a aparținut aceleia a lui Iorgu Caragiale, după cum arată manuscrisele pieselor copiate pe curat pentru această trupă de poetul-sufleur (M. E., II, 5). De aceea adevărul iese din împăcarea celor două versiuni, și anume, într-acest chip: Eminescu a fost angajat de Iorgu Caragiale și trecut apoi lui Pascali. Acesta din urmă știa povestea poetului de la Caragiale — cu care chiar jucase împreună — și o spunea în așa fel încât a putut da naștere opiniei că el însuși a găsit pe Eminescu. Când însă vom afla mișcarea și compoziția trupelor din acei ani, vom fi mai bine lămurii asupra cauzelor și întinderii unor atari confuzii. Nelămurită mai rămâne totuși apariția lui Eminescu la Giurgiu. Oricât ne-am sili să credem că tânărul a intrat de-a dreptul în trupa lui Caragiale, chiar de la sosirea în țară, legenda găsirii lui la Giurgiu, susținută din două părți, este încă prea puternică. Dacă însă Eminescu a fost angajat la Giurgiu, atunci înseamnă că peste

iarnă n-a avut legături cu nici un teatru, ci numai le-a frecventat, ceea ce întărește bănuiala că s-a adăpostit pe la vreun cunoscut în București sau chiar la frate-său, de unde însă, amenințat să fie prins de cei de acasă, a fugit în primăvară la Giurgiu, pe unde știa că o să treacă trupa teatrală.

Fie că era hamal în port, fie grăjdar la hotel, fie amândouă, felul de viață al lui Eminescu aci este întru totul plauzibil întrucât este o prelungire a existenței de la Blaj. Tânărul romantic învățase să trăiască pe drumuri și să găsească o plăcere amară într-acest fel de viață. Dormea prin șuri, în paie, mânca pe unde și ce putea, gătuse în sine orice izbucnire a instinctelor burgheze, pentru ca să poată primi fără rușine să rază banițele sau să rânească grajdul, și mai cu seamă plutea într-o lume de năzuinți și de vise care-i dădeau puterea — împreună cu tinerețea — să disprețuiască amărăciunile prezente. El avea acum, bănuim, iluzia că puțința de a publica versuri într-o revistă (două poezii noi apărură iar în *Familia*) îi deschidea un viitor strălucit, că părinții, în îngustimea lor, ar fi izbutit să-l arunce din nou în joasa burghezie a funcțiilor liniștite și că mizeria îndurată într-ascuns era cel mai nimerit mijloc de a înlesni chemarea sa. De aceea plănuia și scria mereu, dar mai ales citea. Geamantanul plin cu cărți, citirea cu glas tare a lui Schiller, într-o șură, nu sunt legende, pentru că de acum înainte, oriunde întâlnim pe Eminescu, îl vedem cu mormane de cărți, iar pe Schiller îl cultiva în chip deosebit pe atunci, fiindcă în aprilie 1867 traducerea din el ceea ce se potrivea mai bine propriei sale soarte (ms. 2259, f. 12 v.—14 v.):

Și eu născui în sânul Arcadiei, și mie  
Natura mi-a jurat  
La leagănu-mi de aur să-mi deie bucurie.  
Și eu născui în sânul Arcadiei, dar mie  
O scurtă primăvară dureri numai mi-a dat...  
(Resignațiune)

Cu Iorgu Caragiale, Eminescu a colindat în vara 1867 orașele în care acesta avea obiceiul să joace și pe care le vom cunoaște când se va cerceta itinerariul turneului său. Caragiale umbla mai ales prin Muntenia, fusese la Ploiești, la Giurgiu, la Brăila și deci și la Galați, și e de bănuț și într-alte orașe. Spre toamnă se întoarce la București, unde peste iarnă avea “teatru de vodevil” în tovărășie cu Drăgulici, în fosta sală “Cornescu”. Cu el, dar, a sosit în București și Eminescu, exercitându-și mai departe funcțiunea de sufleur, combinată cu aceea de copist. Între altele va fi “suflat” la 7 noiembrie o piesă grecească, *Resboiul de la Sfakia*. Când nu “sufla”, copia piese de teatru, cu o caligrafie meticuloasă și citeață, contrasemnând cu parafă fiecare manuscris. Din aceste copii aflăm, pe lângă numele actorilor, o parte din repertoriul trupei, și anume:

1. Smeul nopții. Comedie într-un act, de Hyppolite Lucas, tradusă de G. I. Georgescu ăsau *Un dulce sărutatî*.
2. *Margo contesa*. Vodevil într-un act, tradus din franțuzește de T. Profiriu.
3. *O palmă sau voinicos dar fricos*. Comedie într-un act, tradusă de Profiriu. (De la teatrul francez Palais Royal.)

Dintre actorii în mijlocul cărora trăia acum sufleurul — Iorgu și Elena Caragiali, Leoveanu, Mincu, Alexandrescu, Brătianu, Solomonescu, G. German, Drăgulici, El[ena?], Cicilia (?), d-ra Dimitreasa, dna Alexandrescu (M. E., II, 5) — se întâmplă să cunoaștem mai de aproape pe unii, grație amintirilor lui I. L. Caragiale.

Iorgu Caragiale, frate mai mic al lui Costache Caragiale (director de teatru alături de Costache Mihăileanu), frecventase școala de muzică a cadeților, de unde fusese dat afară, și era cunoscut ca un mare farsor. El este acela care, întrebând la școala de muzică de către profesor (fost popă de regiment muscal, caterisit) în câte feluri se duce o notă ținută, răspunse după multe dibuiri: “crescen-

do, crescendo... și răs... și răs... (la amenințarea popii) și răspopă!”, fapt pentru care fusese eliminat.

El îmboldise într-o seară cu un ac înfipt într-o nuielușă, pitit în dosul fundalului, pe Mihăileanu, directorul, în vreme ce acesta juca pe cavalerul rătăcitor, omorât de vrăjmași și întins pe catafalc:

“ — S-a stins sufletul cel mai generos, s-a oprit din bătăile ei inima cea mai fidelă! Se văita amanta dezolată.

Iorgu îi trage câteva bolduri; răposatul șoptește:

— Ce-i asta, bre? Cine-i acolo?

— S-a pierdut floarea cavalerismului! s-a frânt spada cea mai nobilă a mândrei Burgundii! adăugă un frate de arme.

Iorgu repetă cruda jucărie; Mihăileanu, fierbând:

— Ești nebun?... Cine-i ăla?... Vrei să mă scol acum de-aici?”

Pentru palmele mâncate de la Mihăileanu în această împrejurare, Iorgu s-a răzbunat mai târziu, dându-i să mănânce un cocoloș de lumânare de seu cu fitil cu tot, tăvălit în răzătură de săpun și acoperit cu praf de tibișir, în loc de brânză, pe când acela juca pe un “grande d’ España” fudul și flămând, care trebuia să muște din cașul unui țăran. Mai târziu, Iorgu, retras din teatru, devenise comisar comunal la hala din Piața Amzei, decădere pe care o deplângea în rime. Eminescu se afla, așadar, sub o direcție veselă — și unde-i veselie este și îngăduință. Alexandrescu poate că este Ghiță Alexandrescu, acela care “cânta minunat”. Drăgulici nu era nici el mai încruntat. Odată trase salteaua pe care trebuia să cadă în culise, în chip de muscal străpuns de un georgian, actorul Mincu. Altă dată îl gădila pe același cu degetul, când trebuia să cânte o parte dificilă. Despre Mincu știm că era poreclit *Țața Mița* și avea veleități muzicale, sau — cum zicea el — își *mâncase* vocația de tenor. Era unul din elementele predilecte ale turneului lui Millo. Solomonescu, fiind și cântăreț la Biserica Dintr-o Zi, declama cam pe nas și pronunța îmbălat numele proprii și neologismele:

“Odată juca Ștefan Mihăileanu pe Olliwer Cromwell în *Mușchetarii* lui Dumas, și Solomonescu pe un ofițer de gardă în *tabără*. Ofițerul intră grăbit în cortul protectorului și strigă:

— Gen’rale! Gen’rale! a sosit *bastamentul*!

Publicul puffnește. Generalul se ridică de pe scaun indignat, ca să dea o lecție incultului:

— Mizerabile! vorbește frumos! uiți că te afli în fața generalului *Croncovel!*” (42)

În această societate veselă și mizeră a mai stat Eminescu, după turneul de vară, încă o iarnă (1867—1868), la București. Apoi a trecut la Pascali, care se pregătea pentru un mare turneu în Ardeal. Atmosfera trupei lui Pascali trebuie să ne-o închipuim mult mai serioasă, pentru că Pascali juca la Teatrul Național, era și autor, iar trecerea în Ardeal presupune de la sine curajul unei întreprinderi pline de răspunderi morale. De altfel, el trecea drept actor mare, cu sentimente naționale pe care știa să le dezlănțuie și în alții, când interpreta pe Mihai Viteazul, de pildă. Era, cu alte cuvinte, un sol al românismului și, oricât de simpatic ar fi fost Iorgu Caragiale, el nefiind decât un cabotin, Eminescu, fire adâncă și patriotică, fu atras cu toată ființa către cel dintâi.

Pornită spre Predeal pe la începutul lui mai, caravana “Societății dramatice a artiștilor superiori din București”, compusă din 12 persoane (7 bărbați și 5 femei), era sosită în Brașov în ziua de 4/16 mai. Actorii (M. Pascali, I. Gestianu, S. Bălănescu, P. Velescu, V. Fraiwald, I. Sapeanu, M. Eminescu, Matilda Pascali, Catinka Dimitreasca, Maria Gestianu și Marița Vasilescu și poate încă o actriță) fură primiți cu entuziasm (226).

“Celebrul nostru artist teatral din București, dl M. Pascali — zice corespondentul din Brașov al *Familiei* (4/16 mai) — a sosit în mijlocul nostru spre a deschide templul Thaliei române și între murii acestui vechi oraș, românesc.

Îndată ce se răspândi această știre între noi, bucuria noastră ajunsese la culme și, în decurs de câteva zile, fură ocupate toate locurile de șezut, și astfel subzistența trupei teatrale fu asigurată numaidecât într-un mod splendid.”

Firește că dacă toate “locurile de șezut” erau ocupate chiar din prima zi, trupa n-avea decât să aștepte voioasă ridicarea cortinei,

și Eminescu la fel, cu textul înainte. Piese pe care avea să le sufle Eminescu nu erau însă strălucite: melodrame cele mai multe, traduse sau adaptate din franțuzește, lucrări leșinate de repertoriu provincial, după cum arată chiar titlurile publicate de gazetă, și anume: *Idiotul*, *Prizonierul din Bastilia*, *Sărmanul muzicant*, *Ea este nebună*, *Dalila*, *Martirul familiei*, *Fericirea în nebunie*, *Tata-moșu*, *Cerșetorul*, *Copilul Greciei*, *Visul unui roman murind*, *Nevasta trebuie să-și urmeze bărbatul*, *Un pahar de ceai*, *Ștregarul din Paris*, *Femeile care plâng*, *Femeile limbute*, *Bărbatul văduvei*, *Uită-te, dar nu te atinge*, *Nu e fum fără foc*, *Procopsiții*, *Noaptea unei stele*, *Boala romanțelor* și altele cu titluri foarte relative și ocazionale, din care Pascali a jucat ceea ce a văzut că are mai mult succes. Reprezența de deschidere a fost duminică 5/17 mai, când s-a jucat *Orbul și nebuna*, dramă în 5 acte, tradusă din franțuzește de M. Millo și M. Pascali. Apoi au urmat marți, 7/19 mai, *Gărgăunii sau necredința bărbaților*, comedie în 3 acte, tradusă din franțuzește de Pascali, joi 9/21 mai, *Ștregarul din Paris*, comedie franțuzească în 2 acte, și *Femeile care plâng*, comedie într-un act, și așa mai departe, până la 3/15 iunie, când s-a dat reprezentația de adio în beneficiul școalelor române din Brașov. Deși publicul brașovean, “precumpănitor numai românesc”, ar fi dorit lucruri mai naționale, ca, de pildă, *Răzvan și Vidra* a lui B. P. Hasdeu, el era totuși încântat de jocul artiștilor și mai ales de “frumusețea sonorității limbii române din vocea delicată și pronunțarea cea curgătoare a d-nilor actori, proprietatea limbii acesteia divine” și credea că soții Pascali pot rivaliza cu actorii scenelor celor mai mari din Europa. Vâlva cea mare a stârnit-o însă reprezentarea singurei drame naționale, *Mihai Viteazul după bătălia de la Călugăreni* de D. Bolintineanu, în care actorii jucau în costumele românești ale epocii, spre admirația spectatorilor. Anunțând acest spectacol împreună cu *Doi profesori procopsiți* de Scribe, în beneficiul lui Pascali, cronicarul *Gazetei Transilvaniei* agăoga: “Credem că sala va fi prea mică, fiindcă piesa e națională”. Așa a și fost, de bună seamă, judecând

după succesul ce această piesă l-a avut în tot decursul turneului. Înainte de a pleca, Pascali, om inteligent, face o vizită la redacția *Gazetei*, trimițând publicului “un adio plin de grație și de părere de rău” și promițând că va reveni să joace piese naționale. Dacă Eminescu fusese în 1864 și 1865 cu trupa Fanny Tardini-Vlădescu, orașul acesta, strâns în jurul sumbrei Biserici Negre și al țeposului turn de la Rathaus, la poalele Tâmppei, cu mireasmă de conifere, îi era bine cunoscut și-l părăsea acum, în ziua de 16 sau 17 iunie st. n., ca un vechi prieten. Pornind la drum, trupa se îndreaptă către Sibiu, unde trase în cea mai mare parte, inclusiv Eminescu, la “Hotel București”. Și acest oraș era cunoscut lui Eminescu, fiindcă cu doi ani înainte trecuse prin el în drum spre țară și fiindcă poate șezuse aici la fratele său Nicolae și-și dăduse vreun examen. Trebuie să fi revăzut cu plăcere ulițele pitorești și casele colorate în verde sau roșcat cu obloane la ferestre, firmele de fier bătut întinse spre uliță ca niște flamuri, piața barocă din care se zăresc lărgile curți interioare, stil Renaștere, ale Palatului Cavalerilor de Brukenthal, turnul cu orologiu din apropiere și cele șase frontoane gotice ale imensei catedrale reformate, trebuie să fi alergat în sfârșit în Jungerwaldul din margine, în dumbrava de stejari din care lanțul violaceu al munților pare așa de apropiat.

Dacă brașovenii au primit cu atâta căldură pe artiștii români, ei, care mai văzuseră teatru românesc, închipuie-și oricine bucuria sibienilor la prilejul ce li se da de a auzi întâia oară pe scenă limba românească. Sala teatrului fu oferită gratuit, cu condiția ca o reprezentație să fie dată în folosul săracilor. Piesele jucate (8/20 iunie, *Este nebună*, *Nevasta trebuie să-și urmeze bărbatul*; 9/21 iunie, *Ștregarul din Paris*, *Femeile care plâng*; 13/25 iunie, *Gărgăunii*; 15/27 iunie, *Voinicosul și fricosul*; 16/28 iunie, *Mihai Viteazul* și *Doi procopsiți* etc.) nu numai entuziasmară pe români, dar satisfăcută și publicul german. La *Ștregarul* și *Femeile* asistă și comandantul feldmareșal Freiherr von Rammung. *Hermannstädter Zeitung* lauda costumele românești din *Mihai Viteazul* și găsea



drăguță pe Vasileasca. Ultima reprezentație s-a dat în ziua de 18/30 iunie cu *Sărmanul muzicant* și *Un poet romantic* de Millo (226). Cu o zi înainte, într-o vineri, societatea românească din Sibiu, în semn de mulțumire, dădu un banchet în onoarea lui Mihai Pascali, în sala hotelului “Împăratul romanilor”, sub președinția lui Iacob Bologa, consilier aulic pensionar, la care luară parte vreo sută cincizeci de persoane, printre care și câțiva tineri “studenți” (10).

Banchetul a urmat într-o animație indescriptibilă, ajunsă la culme când directorul Pascali ținu un toast cu oarecare aluziuni discret politice. După ce s-au potolit discursurile, lumea s-a ridicat de la masă formând grupe și convorbind. De grupa tinerilor în care se afla Ieronim Barițiu și fără îndoială și N. Densușianu, care făcea cronica teatrală în revista *Familia* și care cunoștea, după cum știm, pe Eminescu, se apropie “un tânăr ce semăna a fi și el actor din trupa lui Pascali, cu părul lung, și de culoare neagră foarte frumoasă, cu niște ochi mari de tăietura migdalelor, plini de o veselie melancolică, niște ochi expresivi, vorbitori și totodată misterioși. Erau niște ochi din ce în ce mai periculoși pentru inimile neexpte de fete, iar pentru femeile experte erau ochii dorului. În capul unei femei frumoase și tinere acei ochi ți-ar fi spus de la prima vedere: i-ai văzut și nu-i vei mai uita niciodată, cum nu uită călătorul undele azure ale “Fântânei Trevi” din Roma Veche. În cazul acelui tânăr de statură mijlocie, dar bine legat, ei îți făceau impresiunea unui om predestinat, unui om fatal. Erau ochii despre care fericitul Vasile Alecsandri zice că: sunt ochi mari, fără de noroc.” (10)

Tânărul se recomandă studenților: Mihai Eminescu. Plini de curiozitate, deoarece nu-l văzuse jucând în scenă deschisă, “studenții” întrebară a doua zi pe un actor ce roluri joacă dl Eminescu, și acela îi lămuri că tânărul nu era actor, ci sufleur, că era poet de talent, dar foarte nefericit (10).

Cu toate acestea, Eminescu trebuie să fi avut unele atribuții și de actor, cum se obișnuiește în trupele ambulante. În piesele istorice, cu figurație întinsă, în rolurile reduse la o replică, două,

în glasurile din culise, sufleurul, gata îmbrăcat, va fi părăsit cușca sau culisele pentru a apărea pe scenă.

“Adeseori — își aduce aminte un altul — sufla din cușca lui îmbrăcat în diferite costume speciale trupelor provinciale, compuse din câte o haină Louis [X]IV, pantaloni bufanți Henric IV și chivere de carton aurit a la *Misterele Inchizițiilor* sau din *Don Juan de Marana*, căci trupa era totdeauna restrânsă în artiști, așa că nu numai sufleurul era chemat să ia și el parte între personajele piesei, dar de multe ori se făcea apel până și la bărbierii trupei — uneori chiar la pompieri — spre a-i transforma în cine știe ce lorzi sau baroni din piesele romantice...” (13)

Din Sibiu trupa trecu tocmai la Lugoj, având în vedere, desigur, că acesta e un centru pur românesc. În 22 iunie/4 iulie se aflau acolo, primiți cu bucurie de lugoieni și găzduiți în casele celor mai de frunte. La prima reprezentație, teatrul fu așa de plin, încât unii trebuiră să se întoarcă acasă. Lumea aștepta cu bătaie de inimă ridicarea cortinei. Când dna Pascali apăru pe scenă, i se aruncară buchete și cununi de flori și o cunună cu cordele naționale pe care era scris: “Junimea română. Doamnei M. Pascali. Pentru arta română. Lugoj. 1868.” Clipe de frenezie și nădejdi naționale! Inima fanatică a junelui sufleur trebuie să fi zvâcnit cu putere în cușcă! Spectacolele date la început la Lugoj au fost acestea: 1. *Ea este nebună, Nevasta trebuie să-și urmeze bărbatul* (22 iunie/ 4 iulie?); 2. *Gărgăunii* (23 iunie/5 iulie?); 3. *Voinicos și fricos* (27 iunie/9 iulie); 4. *Femeile care plâng și Nu e fum fără foc* (29 iunie/11 iulie); 5. *Mihai Viteazul și Un pahar de ceai* (30 iunie/12 iulie). La această din urmă reprezentațiune — precum era de așteptat — sala gemea de lume cum nu se mai întâmplase vreodată în acel orașel, iar căldura animală, firește — era în toiul verii — se făcuse nesuferită. Apariția lui Pascali în costumul lui Mihai Viteazul fu primită cu chiote de vivat și aplauze, și actorul fu năvălit de buchete și cunuci de flori. Cu toate că actorii vorbeau cam iute și urechile lugojenilor urmăreau cu greu replicile, limba românească le suna dulce, moale

la auz, și asta-i umplea de încântare. Juna Vasileasca răpi și aci inimile tinerilor: “Domnișoara Vasilescu — zice cronicarul — pronunță limba cea mai dulce română, cu efect plăcut, și e o mărgea grațioasă a societății dramatice”. Cum Eminescu era un ins prin excelență inflamabil, nu este exclus, ca să fi trimis dinadins atunci poezia *La o artistă* revistei *Familia*, unde și apare, pe când poetul se afla încă în turneu, ca să dea naștere opiniei că fusese compusă pentru ea, cu atât mai mult cu cât d-ra Marița Vasilescu cânta cu mult brio cântece naționale. De aceea și regretul lugojenilor când aflară — de va fi adevărat — că actrița se întoarce în București, sau, după cum glăsuiește *Familia* (226):

“O lovitură a căpătat societatea cu aceea că domnișoara Marița Vasilescu, în urmarea unei cauze extraordinare, a plecat la București, și piesele cu cântece naționale au de a suferi.”

Succesul cel mare al spectacolelor determină pe Pascali să mai rămână în Lugoj, și astfel trupa continuă reprezentațiile jucând *Frica e din rai*, comedie națională (4/16 iulie), *Sterian pătitul*, comedie națională (6/18 iulie), *Ștengarul din Paris*, comedie (17/19 iulie), *Orbul și nebuna*, dramă (11/23 iulie), *Doi profesori procopsiți*, *Un amic supărător* și *Coconul Bârzoii*, comedie națională (14/26 iulie) (226).

În ziua de 8/20 iulie peste 60 de români dădură o cină în cinstea actorilor, cu obișnuitele înflăcărări, cuvântări și danțuri. În zori de zi, junii se strânseseră sub ferestrele d-nelor Pascali, Dumitrescu și Vasilescu și le onorară “cu muzică de noapte”. Trupa intenționa să mai reprezinte în ziua de 16/28 iulie *Piatra din casă*, în folosul studenților, dar plecarea la Timișoara fiind grăbită, spectacolul din seara de 14/26 iulie fu cel din urmă. La ieșirea din teatru, tinerimea s-a adunat cântând și cuvântând sub fereastra lui Pascali, care răspunse în câteva cuvinte simțite (226).

La 16/28 iulie trupa dădea prima reprezentație în Timișoara, într-o sală înțesată de lume. Nu s-au dat aici decât trei spectacole, și acelea cu anume schimbări de la programul anunțat, din cauză

că dna Pascali dăduse naștere unui copil, în plină campanie artistică. Piesele au fost acestea: *Ștregarul din Paris* (16/28 iulie), *Frica e din rai* (18/30 iulie), *Mihai Viteazul* și *Doi profesori procopsiți* (19/31 iulie). După finele actului I al primei reprezentațiuni, un tânăr bard al Timișoarei, Iulian Grozescu, împărți în public foi volante cu următoarea poezie ocazională, de care Eminescu suntem siguri c-a zâmbit (226):

*Salutare Taliei române, dedicată societății teatrale române a dlui director M. Pascali.*

*Cu ocaziunea primei reprezentări în Timișoara la 28 iulie 1868:*

*Stea mândră maiestoașă  
Se arată-n răsărit,  
Căci o zână prea frumoasă  
Ici la noi s-a coborât.  
Înger dulce de plăcere  
S-a ivit surâzător,  
Să ne-aducă mângâiere  
Și spernță-n venitor!*

*Timișana cea bătrână  
Pare c-a întinerit,  
Căci azi Talia română  
Prima dată a sosit.  
A sosit să ni vestească  
Că așa vom mai trăi  
Limba dulce românească  
Dac-am ști a o iubi... etc”*

Ca și aiurea, când la a treia reprezentație Pascali apărură pe scenă în costumul lui Mihai, câteva minute n-a putut începe din pricina uralelor frenetice ale publicului (226).

La 20 iulie/1 august trupa dădu prima reprezentație în Arad, în edificiul teatrului orașenesc, cu *Poetul* și *Doi profesori*. Înainte de spectacol, Pascali declamă *Adu-ți aminte, române*, de At. M. Marienescu, iar seara sfârși cu *Balul de la palat*, cântându-se *Astăzi este zi de sărbătoare, să ne veselim* (226).

Starea dnei Pascali necesită o rărire a spectacolelor, așa încât a doua reprezentație căzu marți 23 iulie/4 august, când s-a jucat în aplauze frenetice *Frica e din rai*, comedie națională. În sala care gemea de lume erau și străini, și chiar țărani veniți din comitatul Zarandului, cale de două zile. Au urmat apoi *Sterian pățitul*, comedie națională de Pantazi Ghica (sâmbătă 27 iulie/8 august), *Mihai Viteazul*, *Bărbatul manierat* și *Nenorocirea cuconului Bârzoii* (marți,

30 iulie/11 august). Îmbolnăvindându-se Pascali și apoi Gestianu, spectacolele se amânară cu o săptămână, nu fără schimbări de program (226). Printre românii veniți de departe, sosi în aceste zile și Iosif Vulcan, care voia să meargă la adunarea “Asociațiunii” de la Gherla, și apoi la București. Entuziast, publicase în *Familia* din 25 iulie/6 august un portret al lui Pascali, însoțit de un articol elogios, și acum venea să asiste și el la cât mai multe piese. E foarte probabil ca în *Albina* din 3/15 iulie să fi citit că din trupă făcea parte și Eminescu, dacă nu cumva chiar poetul îi spusese aceasta trimițând poezia *La o artistă*, și atunci, la dorința de a vedea teatrul românesc se adăoga și curiozitatea de a cunoaște personal pe tânărul său fin literar. Vulcan vizită așadar pe Pascali, pe care îl găsi în grădina hotelului, ridicat abia după boală și înconjurat de mai multe persoane, printre care poate și Eminescu. Pascali îl primi foarte afabil, îi arătă greutățile întâmpinate de artiștii români și atinse chestiunea creării unui teatru național în imperiu. În *Familia* se făcuse aluzie la putința reprezentării comediei într-un act *O glumă*, de Marienescu, și a comediei în 3 acte cu cântece *Nu vătămați fetele bătrâne*, de Iosif Vulcan, ceea ce ar fi fost dificil în turneu, pentru că actorii nu aveau răgaz să învețe rolurile. De aceea, cu mult tact, dna Pascali făgăduiește lui Vulcan că va declama *Copila română* din piesa sus-pomenită. Convorbind astfel, se înserase. Fiind ajunul onomasticii împăratului, se auzea banda militară, care cânta pentru public. Orașul era iluminat, iar străzile forfoteau de gură-cască (237). În seara zilei de marți 6/18 august, Vulcan s-a dus deci la teatru să se audă recitat. Din cauza boalei lui Gestianu, se jucară două piese mai mici, *Sărmanul muzicant* și *Femeia trebuie să-și urmeze bărbatul*. În această seară pășea pentru întâia oară în fața publicului arădean Matilda Pascali. Când se ivi pe scenă îmbrăcată în costumul național ce-i venea foarte bine, fiind dânsa “o damă tânără, frumoasă” și cu “o talie maestetică”, sala răpăi de aplauze și actrița trebui să aștepte câteva minute până să înceapă declamarea *Copilei române*, întreruptă și ea de urale la fiecare strofă. De trei ori actrița fu chemată la rampă, iar a patra oară,

după cererea publicului, dânsa apăru împreună cu autorul poeziei. În această împrejurare, Iosif Vulcan a putut vedea din culise pe Eminescu. Poetul ședea în cușca sufleurului numai într-o cămașă de noapte — din pricina zădufului — și fuma, în pauză, tihnit, dintr-o pipă (198). A doua zi, miercuri, 7/19 august, avu loc altă reprezentație cu *Nu e fum fără foc* și *Un pahar de ceai*, vineri, 9/21 august urmă reprezentația de adio, iar pentru sâmbătă, 10/22 august, a doua zi, gazetele vesteau un banchet la care arădenii aveau să ofere lui Pascali un pocal de argint (226).

Peste o săptămână, duminică 18/30 august, românii din Oravița așteptau, nebuni de entuziasm, pe actori la gară cu 12 trăsură, câți înși știau că sunt. O ploaie de flori căzu peste actori când, a doua zi, luni, 19/31 august, se ridică cortina spre a reprezenta *Ștrengarul din Paris* (*Le gamin de Paris*, desigur, al lui Scribe). Răsunetul limbii române îi exalta pe toți. Și aci corespondentul *Familiei*, Sofroniu Pascu, scria înflăcărat:

“De pre bină (Bühne) răsuna o limbă dulce ca farmecul, încântătoare ca cântecul de sirenă. Am auzit adese că limba noastră e sonoră, suavă și armonioasă; am crezut... credeam însă cu modestie; acum însă ne-a trecut, toată dubietatea, căci am simțit puterea magică, am auzit și văzut ceea ce până acum numai cugeta și ofta am putut, am cunoscut sublimitatea limbii noastre.” (226)

La a doua reprezentație de marți, 20 august/ 1 sept., dându-se *Mihai Viteazul* și *Doi profesori*, sala era atât de înghesuită, “cât era mai imposibil a face vreo mișcare”. Veniseră, ca și la Arad, țărani. Matilda Pascali a recoltat și aci numeroase aplauze și ghirlande cu declamația versurilor lui Vulcan, *Copila română*. Apoi a urmat un banchet cu înaltă temperatură morală, la “Coroana” (226).

Astfel se sfârșea acest turneu glorios în Transilvania și Banat, care a fost “întâia mare propagandă artistică și națională prin Ardealul amortit” (18). Obosiți de drumuri și emoții, actorii o porniră, la 21 aug./ 2 sept., prin Baziaș, spre capitala țării. Eminescu avea răgaz acum, copleșit încă de răpăitul aplauzelor

care se spărgeau spre cușca lui de sufleur, să mediteze la soarta românilor de peste munți, la întinderea decăderii nației, la starea mizeră a limbii și literaturii la orașe, la tot ce, într-un cuvânt, va alcătui peste puțin timp la el materialul tenacei sale concepții patriotice. Din priveștiile de țară trecute în goană pe dinaintea ochilor, din urletul sălilor de spectacol și clinchetul tacâmurilor la banche-te, din tropotul pașilor de boieri pe scenă, văzuți dinspre dușumea, se va ivi puternică poezia indignării împotriva epigonilor.

Eminescu sosi în București către sfârșitul lui august st. v., dar pentru cutare prieten se ivește “târziu toamna, când dăduse ploii și vremuri slabe” (36). Aci se întâlnește cu Ștefan Cacovean, acela care îl găzduise în Blaj, venit cu mulți studenți sau numai bacalau-reauți, din Sibiu și Cluj, la un concurs al Societății “Transilvania” (36). Revede și pe Iosiv Vulcan, care de la Gherla mersese la Pesta și de aci, cu vaporul, călătorise pe Dunăre până la Giurgiu, în tovărășia lui P. P. Carp. În drum, cu diligența spre București, se opri-se și la Călugăreni, cu emoția încă proaspătă a piesei jucate de Pasca-li la Arad. Impresiile bucureștene ale lui Vulcan sunt interesante pentru schițarea atmosferei de atunci a capitalei, în care trăia Eminescu. Directorul revistei din Pesta colindă orașul în lung și în lat, bate Podul Mogoșoaiei, intră în vestita grădină “Rașca”, în care cânta o muzică militară și un taraf de lăutari cu naiuri, se urcă pe Dealul Mitropoliei, de unde îl încântă priveștiile înverzite a cetății lui Bucur. Străzile răsunau de strigătele oltenilor: “Haidi, haidați la nuci, l-ale mari și dulci!”; “Pepene, pepenachi, din grădina lui Costachi”; “Zachie, razachie, struguri de la deal la Filaret”. Un plăcintar cu tablaua, în jurul căruia nu se afla nimeni, țipa de zor: “Stați, așteptați, nu vă îndesați, că pe rând toți căpătați”. Apa de băut se cumpăra de la sacagii, care treceau pe drum strigând:

*Dâmboviță, apă dulce,  
Cine-o bea nu se mai duce!*

Într-o lună, cât a stat Vulcan la București, a vizitat Senatul, pe unii miniștri, pe domnitor și a asistat și la câteva reprezentații ale lui Pascali, la Teatrul Național, unde va fi stat iar de vorbă cu colaboratorul său (234).

Tot acum, poetul face cunoștință cu I. L. Caragiale, prin Pascali. Eminescu i-a înșirat aceluia într-o noapte tot ce știa din literatura germană, i-a declamat poezii de-ale sale, i-a vorbit despre India antică, despre daci, despre Ștefan cel Mare și i-a cântat doina (42). Era îndrăgostit de o tânără actriță, identificată de unii cu Eufrosina Popescu (E. Marcolini), vestita cântăreață, care trebuie să fi fost însă cu cel puțin zece ani mai în vârstă decât poetul, și implora mila “marmurei” în versuri înfricoșătoare:

*De ce nu sunt un rege să sfarm cu-a mea durere,  
De ce nu sunt Satana, de ce nu-s Dumnezeu,  
Să fac să rump-o lume ce sfășie-n tăcere  
Zdrobit sufletul meu.*

. . . . .  
*Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere,  
Eu singur n-am cui spune nebunul meu amor,  
Căci mie mi-a dat soarta amara mângâiere  
O piatră să ador.*

*(Amorul unei marmure)*

Legenda spune că această Eufrosină era o fată de vreo 17 ani, de o rară frumusețe, și care, mai mult grație atracțiilor fizice, izbutise să se facă iubită de public. Actrița de mâna a doua, ea nu e o vestală, are amanți care o întrețin și nu respinge nici dragostea romantică a lui Eminescu. Legăturile poetului cu dânsa trebuiesc puse între toamna 1868 (sosirea din Banat) și toamna 1869, când Eminescu pleacă la Viena. Legenda acestei iubiri își găsește o precizare a contururilor în compunerile din acea vreme ale poetului. Ce este *Poesis* din *Geniu pustiu* decât o “actriță de mâna a doua de la un teatru de mâna a doua”, care “juca subrette, deși pasul și atitudinea arătau pe trapediana?” *Poesis* este o desfrânată, care



ascunde iubitului legăturile ei venale. Cuprinsul poeziei *Venere și Madonă* nu este altul: poetul văzuse zâmbetul rafaelic al gurii sale, dar ea nu era decât o bacantă, o vânzătoare nedemnă de vâlul ideal cu care fusese transfigurată, de unde și violența indignării:

*Am văzut fața ta pală de o bolnavă beție,  
Buza ta învinețită de-al corupției mușcat,  
Și-am zvârlit asupra-ți, crudo, vâlul alb de poezie  
Și paloarei tale raza inocenței eu i-am dat.*

. . . . .  
*Dar azi vâlul cade, crudo! dismețit din visuri sece,  
Fruntea mea este trezită de al buzei tale-ngheț,  
Și privesc la tine, demon, și amoru-mi stins și rece  
Mă învață cum asupra-ți eu să caut cu dispreț.*

Cu toată amărăciunea poetului, care se crezuse singurul proprietar al frumoasei și ușurateci cabotine, el și-aduce aminte multă vreme de ea cu strângere de inimă. După o petrecere făcută la Viena, pe vremea studenției, plimbându-se cu prietenii pe stradă, în revărsatul zorilor, Eminescu deveni expansiv și sentimental și, luând de braț pe Stefanelli, declamă: “O! Eufrosina, Eufrosina!”.

“Cunoscând — zice Stefanelli — slăbiciunea lui Eminescu pentru figurile mitologice, credeam că vorbește despre una din cele trei grații, și-l întrebai prin ce asociațiune de idei a ajuns deodată de la cântare și declamațiune la o figură mitologică?

— Vezi că n-a fost figură mitologică, răspunse Eminescu, ci chip aieve Eufrosina mea, Eufrosina Popescu.

Acuma îmi adusei aminte de acset nume uitat de mult și-l întrebai de nu cumva această Eufrosină a fost artista din trupa lui Pascali în Cernăuți?

— Cum, o cunoști?

— Îmi aduc bine aminte de dânsa, era foarte frumușică.

— Da, răspunse el oftând, era foarte frumușel acest drăcușor împelițat. Am fost amoretat cuc de dânsa și nu o pot uita. I-am făcut și poezii.” (214)

În această toamnă, 1868, Eminescu intră, recomandat de M. Pascali drept “un strein, român din Moldova... foarte cult, foarte studios, cu cunoștințe minunate de literatură germana și română... sărac și pe drumuri”, ca sufleur la Teatrul Național, cu contract în regulă (29 sept. 1868), prin care se stipulează că dl Eminescu “se angajează sufler II-a și copist al Teatrului Național și se obligă a sufla și copia precum și a veni regulat la repetiții și reprezentații”. Din salariul de 450 lei vechi, poetul cere (18 sept. 1868) directorului Grigorie Bengescu un acout de zece galbeni, pentru “a putea subsista până când va fi timpul de a se primi lefurile... fiind cu totul străin și cu totul întrebuințat”, sumă din care i se aprobă numai șapte galbeni. Colegul de cușcă al lui Eminescu era d-l Stavrache Paraschivescu, cu care își alterna atribuțiile (20). Eminescu sufla o săptămână seara și alta ziua, dar munca aceasta nu era extenuantă, pentru că reprezentații de dramă erau numai de trei ori pe săptămână, alte trei zile fiind ale Operei italiene. De la 8 până la miezul nopții, Eminescu sta deci în unele seri în cușca sa, având asupra lumii o viziune foarte subterană. O legendă discutabilă în adevărul ei, dar foarte potrivită cu temperamentul poetului, pretinde că, din pâlnia cuștii, Eminescu concepu un amor platonice, dar violent, pentru o doamnă sau domnișoară care venea regulat la teatru în loja de avanscenă. Pe atunci, la București, ca și la Paris, doamnele ședeau numai în loji, și nicidecum la parter, rezervat numai domnilor. Eminescu își urmărea idolul după reprezentație și se pierdea sub ferestrele lui în lungi contem-plațiuni, fără ca adorata să bănuiască ceva, întocmai ca în știutul sonet (152):

*Iubind în taină am păstrat tăcere,  
Gândind că astfel o să-ți placă ție...*

Actorii erau în parte cunoscuți lui Eminescu, fiind din trupa lui Pascali (Matilda Pascali, Smaranda Merișescu, Eugenia Nini Valeri, Maria Flechtenmacher, Frosa Sarandi, Maria Vasilescu, Ralița Mihăileanu, Catinca Dumitrescu, Teodora Pătrașcu, Matei Millo,

Mihai Pascali, Const. Demetriad, Const. Bălănescu, Ion M. Gestian, M. Felbasiad, Ion Cristescu, Ștefan Mihăileanu, Simeon Bălănescu, Petre Velescu) (20). Dintre toți, o deosebită considerație avea pentru Millo. Eminescu apare odată chiar pe scenă, în efemerul rol al ciobanului din *Răzvan-vodă* al lui Hasdeu. Partea sa era aceasta:

În actul al II-lea ce se petrece în pădure, trebuia să aducă în tabăra lui Răzvan pe boierul Ganea, care voia sprijin de la hoți spre a prinde pe Vidra, nepoata lui Moțoc. Hoții se cred trădați, dar ciobanul îi liniștește:

*Linișteți-vă, că doară ne cunoaștem, mai fâțați!  
Eu vi-l aduc pe credință: eu vi-s chezaș și povață;  
Voi aveți lipsă de galbeni, el are lipsă de brață...*

Tot el spune cine e boierul:

*Lasă! ți-o spune eu, căpitane.  
Din botez Văscan îi zice, iar după poreclă Gane;  
Feciorul lui Osip Gane, ce fusese căminar...*

Când Răzvan amenință pe boier, ciobanul caută să-l potolească:

*Nu-l speria căpitane... Boierii sunt slabi la fire:  
Brațul, haina, fața, mintea, inima, totu-i subțire.*

Tot ciobanul dă lămuriri despre Vidra, în locul discretului Gane:

RĂZVAN:  
Sărmana! Dar zestrea-i mare?...  
CIOBANUL:  
    *Avuții nenumărate!...*  
RĂZVAN:  
Sărmana!... Mori după dânsa?  
CIOBANUL:  
    *Lângă Nistru patru sate!...*  
.....  
RĂZVAN:  
Cum o cheamă pe sărmana?... Pe iubita cea bogată?  
.....

CIOBANUL:

*O cheamă Vidra... Știi? A lui Moțoc nepoată...  
Și cin-oare n-o cunoaște!*

.....

RĂZVAN:

*Te iubește?*

CIOBANUL:

*Așa! Nu-i ceva ușor!*

*Vidra-i o fată semeță, bâcsită cu fudulie,  
Care n-o să bage-n samă nici chiar pe sfântul Ilie!...  
Să iubească pe jupânul? Dec! Să-și pună pofta-n cui...  
Boierul știi c-o iubește, dar nu ea pe dumnealui!...*

După încă o replică scurtă, Eminescu încheia rolul, părăsind scena cu un “Sănătate, căpitane!...”

Straiele țărănești îi ședeau tare bine, și prietenii, întâlnindu-l îl felicită care mai de care. Miron Pompiliu, prieten bun de pe atunci, glumeț din fire, prefăcându-se nemulțumit, îi zise: “Se vede, măi, că n-ai fost păcurar cum am fost eu, că-mi venea să sar pe scenă, să-ți iau bâta și traista din spate, să-ți arăt eu cum se calcă ciobănește, cu bâta și traista pe umăr”. Prietenii propuseră să meargă la teatru să-l aplaude, dar Eminescu protestă, zicând că ar ajunge astfel artist “cum a ajuns maimuța împărat”, și fu de părere că jocul pe scenă nu e jucărie (36).

Viața de culise, cu mizeria ei dosnică și falsa ei strălucire, rămase întipărită în amintirea poetului, încât o dădea drept cadru unei iubiri fictive (*Geniu pustiu*):

“Pe-o ușă la capăt puteai privi pe scenă, cu toată crasa ei dezordine naintea reprezentării, cu boschetele a căror verde e amestecat cu pete roșii, roze adică, cu bănci ce stau încă trântite pe scenă, cu fondaluri ce spânzură pe la jumătatea scenei, cu fundul în care vezi încă stând mobilele grămădite una peste alta, candelabre peste scaune, mese culcate cu picioarele-n sus pe canapele, oglinzi întoarse cu sticla la perete, scoarțe învălătucite, recvisite aruncate una peste alta, și-n stânga și-n dreapta cabinete de scânduri numite garderobe în care se îmbracă și se spoiesc actorii și actrițele.”

La Teatrul Național, conform contractului, Eminescu trebuia să copieze rolurile în caiete deosebite. Neștiind nemțește, Pascali îi dădu chiar să traducă o carte despre arta dramatică de Enric Th. Rötcher, și poetul se afla încurcat — zicea prietenilor — din cauza termenilor tehnici care îi lipseau în limba română (36). Traducerea a făcut-o totuși [*Art(e) a (representărei) represintațiunei dramatice. Dezvoltată științifice și în (legătură) cohesiunea ei organică de profesorul dr. Enric Theodor Rötcher. După edițiunea a doua*], și numărul cel mare de coale, umplute cu o scriere mărunță și rotundă, arată ce mare era ardoarea la lucru a sufleurului-poet (ms. 2254, f. 310 urm.).

Viața pe care o duce la București Eminescu — acum când, oricum, avea un venit modest, dar sigur — este de așa natură, încât, peste împrejurările vremelnice, trebuie să presupunem, ca o cauză a ei, un demon lăuntric și statornic al boemei.

Locuia la Pascali, în apropierea Teatrului Național, la spatele hotelului “Hugues”. “În casa unde locuia acest vestit artist dramatic în etajul de sus, după ce treceai printr-un coridor îngust și întunecos, ajungeai la odaia lui Eminescu, aproape de odaia unui frate al lui Pascali, angajat în București. Odaia lui Eminescu, numai cu o fereastră mică, era în lățime cam de 4 pași, în lungime cam de 5 pași. Cum intrai din coridor în odaie în față cu ușa, în fund, era fereastra. Intrând pe ușă, de-a stânga, în colțul odăii, era un cup-toraș făcut din cărămizi. De două palme de la cup-toraș, de-a lungul peretelui din stânga, o canapea mică, care servea de pat; în el dormea cu picioarele la foc, fără alt așternut. Canapeaua fusese odinioară roșie, dar acum detot decolorată. Înaintea canapelei era o masă mică de brad, iar lângă masă, de cealaltă parte, un scaun de brad, nevăpsit, ca și masa. Acesta era tot mobilierul din odaie. Cărțile și le ținea întinse pe jos, de la fereastră până lângă masă, pe padiment. Vor fi fost până la 200 de volume, mai cu seamă cărți vechi, nemțești cea mai mare parte. Pe masă erau tot felul de hârtulii scrise și nescrise. O mașină mică de tinichea de făcut

cafea turcească — ici cafea, colo zahăr pulverizat, de lipsă pentru cafeaua cu caimac, caiete și cărți și alte multe și mărunte. În odaie nu se ștergea, nu se mătura, pe sus și prin unghiuri se țesuse păienjeniș.” (36)

Trăindu-și copilăria pe la gazde și pe drumuri, Eminescu și-a extirpat de mic simțul interiorului organizat. Universul se va împărți, toată viața, pentru el, în lumea ideilor, înfățișată prin cărți, și natura vie. Dacă sub raportul intelectului el reprezintă poate cel mai ales individ al vremii sale, din punct de vedere al culturii simțurilor este, deși nu totdeauna, geniul fiind prin definiție locul contradicției, un om al naturii, o ființă inocentă și sănătoasă. Aceasta și explică prietenia strânsă cu acel bivol de geniu care se numește Ion Creangă. Eminescu se arunca în pat ca-n fânul din grajdul de la Blaj, pe de-a-ntregul îmbrăcat, pentru că, atâta vreme cât haina îl apăra de frig, ea era ca o unghie bătătorită pe trup, fără vreun înțeles social. Își bătea, de altfel, capul să inventeze haine și încălțăminte care să nu se mai strice, fiindcă pretindea că noi oamenii suntem robii trupului și am fi în stare de mult mai multe lucruri dacă trupul n-ar cere haine și gura de mâncare (36).

Lui Eminescu nu-i trecea prin gând să măture prin casă ori să arunce apa stătută din doniță. Acestea erau oarecum fenomene naturale și, după cum ar fi nefiresc să cureți iarba din livadă și să primești apa din iaz, tot astfel i s-ar fi părut inoportun să întrerupă putrefacția gunoaielor prin colțuri, industria păianjenilor sau fermentația acră a rufelor murdare. Cel care umblase cu picioarele goale, împreună cu iubita, la Ipotești, căpătând astfel un fel de voluptate a clisei încrustate pe degete, nu-și curăța ghetetele, dintr-o confuzie între piciorul organic și încălțăminte inorganică. Lipsa totală a oricărui simț de convenție îl făcea pe Eminescu să asculte de instincte, să doarmă neregulat și pe apucate, să mănânce oricând și oricum, să-și sufle nasul în șervetul de masă.

Mizeria în care trăiește încă de pe acum Eminescu n-ar fi explicabilă, oricâte cărți ne-am închipui că-și cumpăra din cei 450

lei vechi, dacă nu ne-am da seama că poetul este predispus, din pricina condițiilor sociale în care a fost nevoit să trăiască, către ceea ce idealiștii germani ar fi fost ispitiți a numi o mizerie metafizică, care, de fapt, era la poet o intuiție cosmică a mișcării moleculare, un gest filozofic, iar nu o simplă indigență. La Eminescu lumea sensibilității convenționale este atât de depărtată de aceea ideologică, încât se produce o transcendere a noțiunilor de timp și de spațiu, sau, mai lămurit, mintea cade într-un fel de extaz abstract, iar percepția rămâne intangibilă, eternă, într-o permanență moartă. De aci acel sentiment de deces, într-un interior putred, de înstrăinare în prezent, comparabil rătăcirii unui defunct deșteptat peste veacuri într-o încăpere calcinată, erborificată, străină pentru memorie, ca și odaia lui Dionis:

“... intră într-o cameră naltă, spațioasă și goală. Pereții erau negri de șiroaiele de ploaie ce curgeau prin pod, și un mucegai verde se prinsese de var; cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi, și gratiile erau rupte, numai rădăcinile lor ruginite se iveau în lemnul putred. În colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohorâte paianjenii își executau tăcuta și pacinica lor industrie; într-un colț al casei, la pământ, dormeau una peste alta vro câteva sute de cărți vechi, multe din ele grecești, pline de învățătură bizantină; în alt colț, un pat, adică câteva scânduri pe doi câpriori, acoperite c-un mindir și c-o plapomă roșie. Înaintea patului, o masă murdară, al cărui lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine și gotice; pe ea hârtii, versuri, ziare rupte, broșuri efemere, din câte se-mpart gratis, în fine, o neordine într-adevăr păgânească.” Eminescu și-a glorificat în repetate rânduri sofaua roșie, masa de brad, cum a cântat codrul sau teii de la Ipotești, socotindu-le nu cadru estetic, ci manifestațiuni ale naturii vii, gândind poate, în vreme ce sta cu coatele pe masă, la crengile drepte și verzi ale brazilor din pădure și simțind în canapea mirosul de otavă și scârțâitul greierilor din câmpurile îndepărtate (*Geniu pustiu*):

“Lângă cămin eraău lemne multe și risipite. Le trântii în sobă și aprinsei un foc cumplit, trăsei o mică *sofa roșie* față cu focul, cu cugetarea decisivă de-a astupa soba nainte de a se potoli focul...”

*Noaptea potolit și vântă arde focul în cămin.  
Dintr-un colț pe-o sofă roșă eu în fața lui privesc,  
Pân' ce mintea îmi adoarme, pân' ce genele-mi clilesc;  
Lumânarea-i stinsă-n casă... somnu-i cald, molatic, lin.*

(Noaptea)

Eminescu era acum un tânăr în preajma bărbăției, de unde și acea liniștire a gesturilor, provenită din încrederea în sine. Printr-un narcisism frecvent la el, înfățișarea lui de atunci o găsim, mai bine decât în amintirea prietenilor, în propriile sale cuvinte: “Era frumos — de-o frumusețe demonică. Asupra feței palide, musculoase, expresive, se ridica o frunte senină și rece ca cugetarea unui filosof. Iar asupra frunții se zburlea cu o genialitate sălbatică părul său negru-strălucit, ce cădea pe niște umeri compacți și bine făcuți. Ochii săi mari căpriei ardeau ca un foc negru sub niște mari sprâncene stufoase și îmbinate, iar buzele strâns lipite, vinete erau de o asprime rară.” (*Geniu pustiu*)

Intra bucuros prin cafenele, atras de “aroma îmbătătoare a unei cafele turcești” și pentru a frunzări ziarele străine la dările de seamă literare și artistice. Bucureștiul autumnal de pe atunci, cu “stradele nepavate, strâmte și noroioase, ce trec prin noianul de case mici și rău zidite... și prin bălțile de noroi” (*Sărmanul Dionis*), îi era așa de cunoscut, că-l urmărea ca un fond firesc pentru o înmormântare tristă, săracă. Umbla mult pe străzi și prin Cișmigiu, fredonând și pierdut în gânduri (36), fiindcă își urzea atunci cea mai mare parte din temeile poetice de mai târziu. Aceasta presupune o lectură întinsă, ceea ce este neîndoios că avea, datorită marelui număr de cărți risipite pe dușumeaua odăiței sale și ședințelor de citire în fața anticarilor, de la care însă nu cumpăra nimic. Superioritatea sa se vedea în discuțiile cu prietenii, mai cu seamă ardeleni, pe care le începea când nu era înmormântat la suflet, cum i



se întâmpla nu rareori. Patriotismul de mai târziu i se deslușise de pe acum în minte și, când i se părea că poporul este ultragiatic, se aprindea și perora, încheind cu un: “Bată-i mânia lui Dumnezeu”, sau cu principiul că “pentru răzbunarea neamului e sfânt orice mijloc” (36).

Și totuși, dovadă a superiorității intelectuale, “naționalismul” nu-l împiedica să aplice în domeniul artistic principiul critic, să respingă pe Mureșanu, deși știa că asta face sânge rău prietenilor ardeleni, să osândească limba lui Treboniu Laurian și să îndrăznească a afirma că Alecsandri, poet dulceag și delicat, nu e în stare a da epopeea literaturii române. Această epopee, în formă narativă sau dramatică, visa probabil, într-ascuns, s-o scrie el. De-atunci este încercarea, părăsită apoi, de a pune în versuri populare povestea lui Arghir și a Ilenei de Barac. Rampa, în pulberea căreia trăia, îl va fi ispitit încă de pe atunci să facă piese de teatru, în care să glorifice eroismul domnilor români. Dintre toate proiectele de drame istorice, poate că este din acea vreme dorința de a face un Macbeth românesc din Alexandru Lăpușneanu (ms. 2254, ff. 301), întrebuintând, mai ales în ultimul act, novela lui Negruzzi. Dacă însă n-a scris decât vreo 70 de versuri din *Basmul lui Arghir* (36), iar din drame n-au rămas decât însemnări pe hârtie, este pentru că Eminescu era muncit, ca orice scriitor mare, de problema tehnică a limbii. Carnețelul cu care venise de la Blaj, citirea cronicarilor și a tuturor poeziilor români pe care îi cunoștea pe degete nu i se păreau un material îndestulător. Ori pe unde găsea, dar, o culegere de poezii populare — și mulți tineri ardeleni o aveau — nu se lăsa până nu o împrumuta. Cu asemenea disciplină tehnică, se înțelege de ce Eminescu publica atât de puțin. Cu oarecare pedanterie tinerească, debitată însă pe tonul profund, dulce și rar, ce-i era firesc, el predica astfel prietenilor, uimiți și de știința, și de dicțiunea sa impecabilă și curgătoare (36):

“A ieși în publicitate nu-i glumă. Mai de multe ori îmi pare rău c-am publicat ceea ce-am publicat. Este o zicală din bătrâni: Gura

să aibă trei lacăte: în inimă, în gât și a treia pe buze; când îți va scăpa cuvântul din inimă, să nu scape de cealaltă, că dacă ai scăpat o dată vorba din gură, n-o mai prinzi nici cu calul, nici cu ogarul, ba nici cu șoimul. Trebuie să cumpănești de-o sută de ori o scriere până o dai publicității.”

Nutrind aceste concepții, Eminescu s-a alăturat în chip firesc de Societatea “Orientul”, care s-a fundat la 1 aprilie 1869 în București și care avea drept scop promovarea culturii prin discuții, lecturi, conferințe, dar îndeosebi prin studii de folclor. Din cerc făceau parte Gr. H. Granda, V. Dumitrescu, I. Bădescu, N. Droc Barcianu, C. Cârlova, Al. Negroni, Gr. Columbeanu etc. Eminescu n-a vorbit și n-a luat parte niciodată la discuțiile publice, care se țineau la început o dată, iar apoi de două ori pe săptămână, dar se vede că se împrietenise îndeajuns cu colegii de cerc, deoarece un an mai târziu se ruga de Negruzzi, din Viena, să nu respingă cu prea mare asprime versurile lui Vasile Dumitrescu, trimise la *Convorbiri literare*. Acesta mai publicase, de altminteri, în *Albina Pindului*, poezii ce nu meritau vreo milă (22).

Ceea ce este de reținut în legăturile lui Eminescu e că în ședința din 29 iunie 1869, numindu-se șapte comisii cu scopul de a face excursii pentru adunare de material folcloristic din diferite părți ale țării, Eminescu a fost repartizat, împreună cu Basarab și V. Dumitrescu, în comisia a V-a, pentru Moldova (21).

Și într-adevăr poetul s-a dus, ba chiar era plecat, pare-se, în Moldova, dar nu în excursie, ci în turneu, cu trupa Pascali (173). În a treia decadă a lui iunie st. v., Eminescu se afla cu trupa, și cu Eufrosina Popescu, se-nțelege, la Iași, iar în iulie se ținea ascuns de foștii colegi în Cernăuți, așa încât să nu-l vadă nimeni. Anecdota spune că umblând și aici, cum îi era felul, cu haine proaste și ghetecălciate, Pascali, la masa căruia de altfel Eminescu mai întrebuițase o dată, în lipsa batistei, șervetul (36), îi dădu 50 de lei să-și cumpere aceste articole. Eminescu însă își procură operele complete ale lui Goethe și Heine, lucru care — întâmplarea fiind neverosimilă — dovedește reputația de germanist de care se bucura (220).

La Cernăuți, Pascali, din diferite motive, n-a dat decât 9 reprezentații, printre care va fi fost și *Supliciul unei femei cu Oda la Eliza* de V. A. Ureche, dată și la Iași (173). De aci s-a îndreptat spre Botoșani. Acolo aștepta vigilentă mânia părintească a lui Gh. Eminovici. Încă de la București, fratele ofițer Iorgu, care îi urmărea mișcărilor, încercase să-l readucă la căile voite de părinți, spre marea indignare a poetului (36):

“Ce au cu mine? zicea. Pâinea nu le-o mănânc, pragul nu li-l calc. Lese-mă să-mi merg calea mea și să trăiesc din puținul meu.” La Botoșani, Eminovici izbuti să pună mâna pe fugar și, mai cu răul, mai cu binele, îl duse la Ipotești, unde îl ținu dezbrăcat până ce fu încredințat că trupa teatrală a plecat (57, 58). Astfel se sfârși scurta carieră de sufleur a lui Eminescu, cel mai strălucit literat care a intrat vreodată, înainte de Caragiale, în cușca în formă de pâlnie a unui teatru român. Din această epocă îi rămase lui Eminescu un mare tumult de proiecte dramatice, amintirea unei iubiri încă nestinse, dar și o priveliște largă a întregului sol românesc, precum însuși zice (42):

“Întâmplarea m-a făcut ca, din copilărie încă, să cunosc poporul românesc... în cruciș și-n curmeziș...”

CUPRINS

## STUDENT LA VIENA

(1869—1872)

Înfricoșat de ideea că Mihai ar putea să alunece pe calea rușinoasă a actoriei și dascălit, probabil, de băiatul mai mare, Șerban, asupra adevăratelor însușiri ale tânărului rebel, Gh. Eminovici se hotărî să trimită pe Eminescu la Viena, pentru a studia filozofia, făgăduindu-i un stipendiu de 18 galbeni pe lună. Psiholog sumar, el află poate, acum, trăsături de caracter ale băiatului său pe care nu le cunoștea și care-l înduioșară. Unul din scrupulele lui

Eminescu — devenit aproape idee fixă — pare să fi fost întotdeauna acela de a nu împovăra pe ai săi cu întreținerea lui, scrupul naiv, care-l făcea să sufere mizeria răătăcirilor în chip inutil, căci bătrânul a avut totuși mijloace de a-și susține familia și nu s-a ruinat nicicând din această pricină. Eminescu credea însă în șubrezenia averii părintești, deoarece scria: “Această trăsătură de caracter, care a aflat-o în urmă de la niște rude comunicative, l-au mișcat pe bătrânul meu foarte mult, căci oarecare noblețe de inimă nu i-am putut niciodată disputa, și el a voit să-mi dea pentru abnegațiunea mea o satisfacere în înțelesul splendid, trimițându-mă în străinătate pentru câțiva ani. Îmi pare rău c-am primit oferirea lui, căci sunt o greutate nu pentru el, ci pentru familie” (ms. 2255, f. 311).

În toamna anului 1869, cam pe la sfârșitul lui septembrie, Eminescu pornea spre scaunul cezaro-crăiesc, părăsind pentru totdeauna cușca de sufleur, pe actori și pe juna Eufrosina Popescu. Ion Caragiale l-a văzut înainte de plecare la București. “...L-am întâlnit — zice — tot aici pe Eminescu cu un frate al lui, ofițer. Plecau amândoi în străinătate, el la Viena, celălalt la Berlin.” (42)

Viena era pentru Eminescu o amplificare a Cernăuților, cu deosebirea că, în locul unei societăți germanizante aduse din toate părțile imperiului, avea de-a face acolo cu o germanitate autentică și amabilă. Prutul se transformase în Dunăre și Volksgartenul în Prater, dar în afară de palate, muzee, biblioteci, de viața de mare metropolă, dăinuia aceeași burghezie de tipar austriac, civilizată și simplă, care trebuie să fi apărut lui Eminescu așa de îndepărtată de mizeria pretențioasă și orientală a Bucureștilor. Viena este, de altfel, vestită prin onestitatea gingașă, plină de veselie, și blânda frivolitate a cetățenilor săi, ca și când aceștia n-ar fi știut că reprezentau centrul unei mari construcțiuni politice al cărui principiu era forța. Pe Eminescu îl așteptau, așadar, aici pensiunile materne pentru studenți, corecte și îngăduitoare, cafenelele civilizate, refugii de iarnă, cu chelneri generoși care fac credit, birturi economice ai căror patroni au slăbiciune pentru junii lor clienți, tinere

fete de-o facilitate cu totul simplă, o poliție bonomă, care îngăduie cu zâmbete paterne studenților să facă și să scrie declarațiuni fulminante, dar mai ales mijloace de a se cultiva, ca biblioteci, muzee, teatre, ediții ieftine de clasici și reviste, puse la îndemână de cafenele, ceea ce lipsea încă în țară.

La Viena studiau foarte mulți români din toate provinciile din țară, din Transilvania, Banat, Moldova-de-Sus, așa încât Eminescu, trăit și înainte printre tineri școlari dezrădăcinați de solul lor natal, se află din nou în mijlocul unei studențimi polidialectale și, în pluralitatea cazurilor, de origine țărănească. Această tinerime era, dar, principial săracă, ceea ce face ca micile mizerii întâmpinate de Eminescu mai mult din întârzierea subvenției paterne decât dintr-o reală indigență, să nu ne mai apară ca ceva excepțional, ci ca una din tragi-comediile vieții de goliard. Ca și teologii de la Blaj, mulți studenți veneau de acasă încărcăți cu provizii, numite emfatic, *odoare*, care le-ar fi ajuns o vreme considerabilă de n-ar fi fost devorate într-o singură zi de colonia înflă-mânzită. Studenții mâncau cu certitudine numai masa de prânz, asigurându-și-o prin abonament în vreo pensiune ieftină. Cina însă era rezultatul unor speculațiuni economice incerte, în dependență totală de hazard. E de la sine înțeles că, în privința locuinței, ședeau mai mulți laolaltă, dormind și câte doi într-un pat, asociați după afinități regionale și spirituale. Eminescu, ca fiu sufletesc al Moldovei superioare, se simte mai bine printre cei aproape o sută de bucovineni câți se aflau la Viena, dintre care unii trebuie să-i fi fost mai dinainte cunoscuți (214). Știm, de altfel, că regăsise aci pe câțiva dintre foștii prieteni. Pe Ieronim Barițiu, cu care se întâlnește pe scările Universității în ziua chiar în care se duce să se înscrie, Eminescu îl cunoscuse la Sibiu, în 1868, cu prilejul turneului Pascali. Petru Uilacan, teologul, îi era cunoscut de la Blaj, din casa baciului Bugneriu Văsălică, unde trăsesese venind dinspre Tg.-Mureș cu seminariștii din Bicaz. Th. Stefanelli, care-l regăsește la Viena, îi fusese prieten de școală la Cernăuți. Printre prietenii și colegii

săi români erau în primul rând moldovenii din Austria Chibici Râvneanul, zis și *pasăre turcească* (născut în satul Revna la 13 mai 1847), Samoil și Arcadie Isopescu, Iancu Cocinski, Onesim Țurcan, poreclit “Mitropolitul cel mare al plăieșilor”, Vasile Morariu (fiul mitropolitului Silvestru Morariu), Ioan și Ilie Luță, Vasile Bumbac, Pamfil Dan, pictorul Bucevski, d-rul Vasile Grigorovitz, secretar aulic și translator de limba română la curtea imperială, Matei Lupu, devenit mai târziu din avocat călugăr la Mănăstirea Dragomirna, Ștefureac; apoi dintre ceilalți, Ioan Slavici (șirian), Toader Nica (din Brașov), Ioan Bechnitz (din Sibiu), Ioan Hosan (de la Mureș), I. Neagoe (blăjean), Stamati (din Moldova), Caragiani (mecedonean), Nicolau Oncu (din Zarand), Tancu (din Năsăud), O. Blasian, Vicențiu Babeș, Th. Micheru, Aurel Mureșan, Vasile Burlă, Moisil, Alex. Ciurcu și N. Teclu, profesor la Academia tehnică (81, 99, 210).

Este aproape sigur că Eminescu s-a aciuat încă de la început pe lângă moldoveni. După însemnarea lăsată la Universitate, ar fi locuit la început în Alsergrund, Porzellangasse nr. 9 (86). Colegii își amintesc însă că locuia de obicei în cartierul Landstrasse, unde se aflau mulți români, și anume în srt. Radetzki și apoi în Dianagasse nr. 8, într-o cameră cu Samoil Isopescu și Iancu Cocinski, aceasta în toamna anului 1870, deși Samoil Isopescu pretinde că ar fi stat laolaltă cu dânsul din toamna anului 1871 până în mai 1872, și anume, în Landstrasse-Adamsgasse nr. 5, et. II, la o doamnă bătrână (81, 99). În aprilie 1871 ședea — după cum arată un act al poliției — în Landstrasse III, Kollergasse nr. 3, I. Stock. În toamna aceuiași an dăduse la facultate drept adresă Wieden-Schaumbergergasse nr. 5, iar în primăvara anului 1872 arăta că șade în Landstrasse-Gärtnergasse nr. 5 (86). De aci reiese că își schimba adesea locuința rămânând totuși în apropierea colegilor români și că odată a locuit împreună cu cei doi bucovineni mai sus pomeniți.

În privința înscrierii la Universitate se ridică o problemă rămasă insolubilă până acum din lipsă de documente, și anume: ce studii

avea poetul în toamna anului 1869, dacă isprăvise sau nu liceul. Pentru epoca vieneză rămâne limpede și irefutabilă presupunerea că Eminescu nu avea bacalaureatul, pentru simplul motiv că la Universitate nu se putea înscrie decât ca *ausserordentlicher Hörer*, ca auditor, va să zică, extraordinar, cu drept numai de a audia cursuri și a i se însemna frecvența într-un *Index lectionum*, dar fără drept de a se prezenta la examene. Neavând obligațiuni practice, Eminescu frecventează cursurile în toată libertatea, și documentele arată că nici nu s-a înscris în chip oficial decât pentru trei semestre, și anume: în semestrul de iarnă 1869—1870, în semestrul de iarnă 1871—1872 și în semestrul de vară 1872. Un an întreg de zile Eminescu nu a avut deci nici un fel de legătură oficială cu Universitatea, iar în primul și al treilea an de ședere în Viena a fost student înscris numai câte o jumătate de an școlar, ceea ce nu înseamnă însă că nu avea contact cu facultatea și că nu audia cursuri. Cunoaștem în chip hotărât cursurile ascultate în semestrele în care a fost înscris. În semestrul de iarnă 1869—1870, Eminescu și-alege prelegeri exclusiv de filozofie, frecventând pe Robert Zimmermann (*Praktische Philosophie, Geschichte der Philosophie, I. Kursus: Altertum, Philosophisches Konservatorium*), pe Karl Sigismund Barach-Rappaport (*Philosophische Prinzipienlehre und historisch-kritische Einleitung in die Philosophie, Philosophische Uebungen, Lektüre und Erklärung ausgewählter Schriften von Descartes, Spinoza und Leibniz*) și pe Theodor Vogt (*Einleitung in die Philosophie mit Zu grundelegung des ersten Buches der Aristotelischen Metaphysik*). În anul școlar 1871—1872, ultimul an de ședere al lui Eminescu la Viena, filozofia alternează cu dreptul. Poetul frecventează acum, în semestrul de iarnă 1871—1872, pe Rudolf Ihering (*Institutionen und Geschichte des römischen Rechtes*), pe Heinrich Siegel (*Deutsche Reichs- und Rechtsgeschichte*), pe R. Zimmermann (*Praktische Philosophie, Geschichte der Philosophie, II. Kursus: Das orientalische und klassische Altertum*), pe Th. Vogt (*Allgemeine Pädagogik*), iar în semestrul de vară 1872 pe Ludwig

Ritter von Arndts (*Pandekten, I. Buch, Allgemeine Lehren*), pe Th. Vogt (Logik) și pe R. Zimmermann (*Geschichte des Philosophie, I. Kursus: Mittelalter und neuere Zeit bis auf Kant—86*). Materiile alese de Eminescu reprezentau, fără îndoială un program minim de examene, pe care avea de gând să le dea atunci când și-ar fi pus în ordine situația școlară. Poetul mergea însă și la alte cursuri, la care-l mâna un program ieșit din necesități interne, și poate cu mai multă plăcere la acestea din urmă decât la acelea la care era înscris. Colegii îl întâlneau la prelegerile lui Lorenz Stein de filozofia dreptului, economie politică, științe financiare și administrative (210), la cursul de drept internațional al lui Louis Neumann și chiar la prelegeri de medicină. Asista adesea la cursul de medicină legală al d-rului Gatscher, urmărind cu interes disecțiile de cadavre bărbătești și femeiești, pe care numitul profesor le însoțea de minuțioase examene și explicări ale tuturor organelor “de la creieri până-n tălpi” (214), precum și la cursul de anatomie al lui *Brücke*, unde izbutise să atragă și pe Slavici (210). Preocupările de cultură științifică au urmărit de aci înainte toată viața pe Eminescu, și însemnările de fizică, de mecanică, întrerupte de oculte ecuații, umplu multe din manuscrisele sale. Articolele politice, pe care începe a le publica încă din această epocă, sunt pline de considerații de economie politică. Cine nu-și aduce aminte, în sfârșit, de relatarea sinuciderii în Iași a lui Petru Kuzminski? În articolul publicat în *Curierul de Iași* asupra acestui caz se vedea o satisfacție rece, quasi-profesională, de a urmări disecția:

“Ieri, la 9<sup>1/2</sup> ore dimineată, s-a făcut autopsia cadavrului de către mai mulți medici militari ruși. Stiletul cu două ascuțșuri a intrat cam de 5 centimetri în vârful părții drepte a inimii și în direcție verticală. Lovitura de moarte și-a dat-o c-o extraordinară răceală și tărie, căci a sfărâmat coasta a cincea întreagă și a patra parte din a șasea. Cercetându-se creierul, s-a găsit în partea dreaptă a menenghiei, adică a membranei ce învălește creierii, mai multe corpuscule dure osoase, care ne lasă să judecăm că



toată purtarea sa extravagantă trebuie atribuită și existenței unor cauze patologice.”

Eminescu mai era văzut și la cursul de limbi romanice al renumitului profesor italian A. Mussafia (81, 214), și nu este exclus să fi urmat și pe acelea de gramatică și exercitații italiene ale lui Cattaneo, pe care le șterse din caietul de cursuri pentru motive de economie școlară și financiară (86), deoarece îl surprindem într-un loc silindu-se, cu mari greșeli, să lege o frază italiană: “*To amo la lingua italiana perchè ella e la musica di più grande maestro di monde (sic!), la musica di Dio*” (ms. 2262, f. 4), sau, altă dată transcriind o strofă din *Santa Lucia*:

*Sul mare luccia l'astro d'argento,  
Placida è l'onda, prospero il vento.*

*Venite alăl'î agile barchetta mia,  
Santa Lucia, Santa Lucia...*

(ms. 2285, f. 70)

ca să nu mai pomenim câteva locuri comune italiene, ce dovedesc totuși o orientare, ca: *paiazzo, maestro, in petto, doppia, scrittura*, risipite prin scrierile sale.

În afara de aceasta, Eminescu mai făcea în vremea din urmă însemnări filologice extinse, ca, de pildă, asupra pronunțării sunetelor limbii spaniole (ms. 2276, f. 222-27), preocupări ce sunt o târzie aplicare a unor direcții căpătate în Universitate. Lipsindu-ne indicațiuni asupra prelegerilor pe care Eminescu ar fi putut să le urmărească în vremea când nu avea caiet de cursuri, și de altfel și când era înscris, nu putem decât bănuî că el a trebuit neapărat — dată fiind îndrumarea spiritului său — să caute a merge și la prelecțiuni de literatură și istorie. Poezia *Egipetul*, publicată în *Convorbiri literare* la 1 octombrie 1872, fiind compusă mai înainte chiar de această dată, nu poate avea legătură cu cursul de egiptologie a d-rului Lepsius din Berlin, unde Eminescu se înscrisese la Universitate abia în decembrie. Poezia era un detaliu dintr-o vastă compunere inspirată din ideea de caducitate aplicată la culturile antice, în special la istoria Egiptului, datând din epoca vieneză

dovedind firește lecturi istorice, dar neexcluzând puțința ca la Universitatea din Viena să fi fost absorbit de conferințe de istorie antică. Următoarele vestite versuri din *Scrisoarea II*, socotite până nu demult o reminiscență de la gimnaziul din Cernăuți:

*Vai! tot mai gândești la anii, când visam în academii,  
Ascultând pe vechii dascăli cârpocind la haina vremii,  
Ale clipelor cadavre din volume stând s-adune  
Și-n a lucrurilor peteci căutând înțelepciune?  
Cu murmurele lor blânde, un izvor de horum-harum,  
Câștigând cu clipeală nervum rerum gerendarum;  
Cu evlavie adâncă ne-nvârteau al minții scripet,  
Legănând când o planetă, când pe-un rege din Egipt... etc.,*

sunt cu mai multă probabilitate inspirate din viața de student de la Viena, lucru, de altfel, evident din astronomia mistică a dascălului, care crede în știința lui, din scrisorile dulci pentru Clotilda, date ce nu se potrivesc nici profesorilor de la “K. K. Ober-Gymnasium”, nici cu vârsta crudă a lui Eminescu.

Embrionul acestei scrisori îl găsim într-o compunere fugitivă, în stil de epistolă, către Chibici-Râvneanul, în care epoca studenției vieneze se conturează ca într-un vis (ms. 2268, f. 24, 25):

Unde-i vremea aurită,  
Oare când s-a fi înturs?

Când l-aceeași școală naltă  
Vizitam același curs.

Trandafiria Clotildă era “o mamzell Rezi”, din vreun magazin sau casă din apropierea Universității, pe care o zăreau de sus de pe fereastră, în vreme ce profesorul făcea o lecție de istorie antică, descriind “pe craiul Rhamses” și “pe nevasta lui, Rhodope”:

*Prin ferestre ulițernici  
Noi priveam la madam Maier  
Și priveam cum mamzell Rezi  
Și un Seppi joacă ștaier.*

*Prea frumoasă mamzell Rezi,  
Amândoi cum o văzurăm,*

*Coale \*lungi\* cu-assirologii  
Căutai să te edifiți.*

*Eu pe bănci puneam în șiruri  
De hârtie titirezii  
Și oftând l-a ta ureche  
Pronunțam pe mamzell Rezi.*

Într-o clipă — foarte tragic —  
Noi de ea ne-amorizarăm.

Și apoi iar împreună  
Ca științei să sacrifici,  
Prea frumoasă, dezastroasă,  
Numai nas avea prea mare,

Însă tu cu strășnicie  
Ascultai de regii libici,  
Unde sunt acele vremuri  
Te-ntreab' amicul Chibici.  
Ș-acel nas prototipistic  
Supăra la sărutare.

Izvorul de *horum-harum* era, cum se vede, Universitatea vieneză, singura școală de care Eminescu își aducea aminte cu părere de rău și care nu-l lăsase repetent:

Cu măsurile ei blânde,  
Cu isonul: *harum horum*,  
Ne primea în a ei brațe.  
*Alma mater philistrorum*.

Cu măsura, cu isonul  
*Cujus, hujus, harum horum*,

Ne primea-n /a/ sale brațe  
*Alma mater philistrorum*.

Cu evlavie cumplită  
Înghițeam pe rțegii libici  
Unde sunt acele vremuri?  
Te întreb, amice Chibici.

Adevărata cultură poetul și-a făcut-o însă nu pe băncile sălilor de facultate, printre colegii de la Litere, numiți — pare-se — “mincinoși”, sau printre cei de la Drept, socotiți “grobiani” (ms. 2268, f. 25), ci de-a dreptul din cărțile pe care le citea la bibliotecă sau acasă. Pe dată ce primea bani din țară, își cumpăra cărți și dispărea pentru câțva timp din ochii colegilor săi. Închis în odaia sa, devora, așezat la masă sau întins pe pat, cărțile cumpărate, pe care le parcurgea cu repeziciune și pe care apoi, în momente de criză bănească, le revindea (210). Erau fără îndoială cărți vechi de pe la anticării sau numere din *Philipp Reclams jun. Universal-Bibliothek aller Nationen, Expedition der Freja*, colecții pe care Eminescu le recomanda mai apoi tinerilor (60). La una din societățile din care făcea parte, poetul-student era bibliotecar, prin urmare putea lua cu împrumut cărți (86). Despre lucrurile mai nouă lua cunoștință din reviste, iar pe acestea le consulta de obicei la cafenea. Era adesea văzut într-o astfel de cafenea nebântuită de lume, în câte-o după-amiază, scufundat în lectură cu *Literarische*

*Blätter* ale lui Rudolf Gottschall în mână (159). Ca student în filozofie, Eminescu trebuia să prefere în primul rând lecturile filozofice. Și, într-adevăr, colegii îl știau ca un cunoscător al lui Platon, Spinoza și Fichte, al doctrinelor orientale, al lui Kant și Schopenhauer. Citise din *Râmâyana* și *Mahabharata*, pe Kalidasa și, probabil parțial, *Vedele*, și vorbea cu aprindere de Buddha Sakya-Muni și de Nirvana (214). Slavici pretinde că acum începuse Eminescu și traducerea *Rațiunii pure* de Kant (210). Adevărul este însă că Eminescu citise ceva *din* sau *despre* această operă chiar din epoca vieneză, deoarece *Sărmanul Dionis*, care presupune o astfel de lectură, datează din această vreme. Nu mai încape îndoială că devora multă literatură, îndeosebi germană sau în traducere grmană, că era prin urmare familiar cu clasicii. Din felul cum Eminescu utilizează în producțiile sale autori mărunți, din obiceiul de a face tăieturi din reviste și a le lipi în caiete sau pe foi volante, spre a nu se risipi, deducem că poetul citea mult și fără prea mare discernământ, nerăbdător să aibă repede o perspectivă culturală vastă, deducție întărită, de altfel, de afirmațiile foștilor săi colegi. Nu este locul să determinăm aci câmpul lecturilor lui Eminescu, dar putem fi încredințați că cine la 17 ani declama și traducea din Schiller nu se mulțumea a citi numai pe Goethe, Lenau, Heine, G. Keller și câțiva poeți minori (Hoffmann von Fallersleben, C. Cerri), ale căror nume și urme răsar în scriptele sale, ci trebuie să fi avut o cunoștință aproape integrală a literaturii germane și o serioasă orientare, pe cale de traduceri la început și apoi de lecturi în original, în literatura franceză, din care citea cu prietenii pe J.-J. Rousseau, dar din care este neîndoios că citise ceva din Victor Hugo, din Alfred de Vigny, din Lamartine. Calitatea sa de poet publicat îl determina să nu piardă contactul cu literatura patriei, și faptul că își trimisese versurile spre publicare la *Convorbiri literare* este o dovadă că urmărirea revistele românești cu atenție și cu tainică năzuință de a se vedea publicat în ele.

În afară de lectura cărților cumpărate de la anticari, a celor împrumutate prin Samoil Isopescu și alți colegi de la Biblioteca Universității, unde nu era admis, sau a celor consultate la Biblioteca Curții imperiale, teatrul constituia pentru Eminescu un al doilea mijloc de informație literară (81). Cu vechea pasiune a școlarului de la Cernăuți și a fostului sufleur, poetul făcea tot ce-i sta în putință spre a nu lipsi de la reprezentațiile Operei sau ale Burgtheater-ului, mai cu seamă când se juca o piesă clasică, cum ar fi, de pildă, *Regele Lear* de Shakespeare. Comediile îl făceau să râdă până la lacrimi și într-un chip cam zgomotos, ceea ce scandaliza pe pedantul său prieten Slavici, cu care mergea uneori la teatru (210). Afirmatia acestuia din urmă că muzica nu atrăgea pe Eminescu și că la Operă îl tenta mai mult baletul e contrazisă de alți prieteni care vedeau pe poet ducându-se la opere clasice, *Fidelio* de Beethoven și *Faust*, precum și la Musikverein, când căpăta bilete gratuite (99). Dealtfel, cel care glorifică în versuri glasul divelor și cântă însuși cu multă plăcere din gură nu putea fi un spirit antimuzical, ci numai absorbit prea mult de problemele altor genuri mai cerebrale. La Teatrul Imperial, ce se afla în apropierea intrării Curții împărătești, studenții cumpărau locuri ieftine nenumerate, la galerie, pentru cucerirea căror trebuiau să aștepte din vreme înaintea ușii teatrului. Eminescu, zdravăn din fire și îndârjit în agonisirea satisfacțiilor intelectuale, dădea dovezi, în asemenea împrejurări, de o rară perseverență. Stefanelli își aduce aminte că, mergând într-o zi de ger cumplit, prin decembrie 1870, încă de la ora patru, spre a căpăta un loc bun la numita galerie, găsiră multă lume postată dinainte. În seara aceea era anunțată reprezentarea *Regelui Lear*. Un vânt înghețat sufla cu putere, pătrunzând până la oase, și studenții încercau să se mențină la o temperatură suportabilă bătând din mâini și din picioare. După două ore de tremurătură, Stefanelli, siderat, părăsi câmpul de luptă și o rupse la goană până acasă. Eminescu însă rămase la post, și a doua zi râdea de colegul său, arătându-se vesel că găsisese un loc “așa de bun” (214).

În ce chip a izbutit Eminescu să se strecoare în intimitatea unor actori de la Burgtheater rămâne deocamdată o problemă. O dată introdus, însă, frumusețea sa exotică, ușurința cu care vorbea nemțește și cultura-i întinsă, la care se adăoga, nici vorbă, competența în tot ce se referă la culise, îl făcuse interesant. Frederica Bognâr, una din cele mai de seamă artiste de la Burgtheater, de unde se retrase nemulțumită de rolurile ce i se dădeau, în 1870, dădea din când în când recepții acasă la dânsa în Landstrasse-Hauptstrasse. În salonul ei veneau îndeosebi artiști. Frederica Bognâr avea pe atunci 30 de ani (n. 16 februarie 1840) și era reputată ca tragediană patetică în cel mai înalt grad (81). “Frederica Bognâr — se zicea — nu rostește cuvinte, ci lacrimi.” La Burgtheater crease pe Gretchen, pe Estera, pe Krimhilda, roluri de patos liric, iar de la 1870 apărea în chip excepțional în roluri grave, ca Sappho, Judita, Maria Stuart, Deborah (172). Eminescu era nelipsit prin 1870—1871 de la recepțiile ei, de unde afla intrigi și anecdote din viața actorilor vienezi, pe care apoi le repovestea colegilor. O carte de vizită pe care sta scris “*Bognâr Hofschauspielerin*” invita, spre admirația colegilor de odaie, pe poet la reuniune (81). Eminescu se îmbrăca cu hainele sale de seară sau cu ale colegilor (99), spre a aduce o varietate în îmbrăcăminte, și se înfățișa în salonul actriței cu acel aer de corectitudine academică pe care îl vedem în fotografia făcută în acea vreme. Poetul este la această epocă de o frumusețe de semizeu. Fața sa deloc efeminată e făcută din linii și suprafețe spațioase, de un geometrism fizionomic antic, iar în penetrabilitatea siderală a ochilor, în voluptatea glacia-lă a buzelor ce zâmbesc cu desăvârșire abstracte, de un hieratism turburător. Privirea, de o grandioasă simplitate, are o elevație, o nepăsare de lume asiatică. Cu asemenea înfățișare fizică n-ar fi de mirare să fi inspirat Fredericăi Bognâr vreun sentiment trecător, cum credeau colegii, dar e mai cuminte să ne închipuim că singura favoare obținută de la actriță este admiterea într-un colț al salonului. Inima poetului este cu deosebire sensibilă pentru artiste.

O altă actriță celebră de la Burgtheater, Augusta Baudius-Wildbrandt, făcea să freacă lira poetului. Era mai tânără decât Bognâr (n. 1 iunie 1847), debutase pe scena Teatrului Imperial la 17 ani și avea fermecători ochi albaștri (“Baudius-Auge”) (148, 158, 172). Nu se poate ști dacă Eminescu o frecventa — actrița cunoștea un român, pe P. P. Carp, care devenise erou într-un roman al soțului ei, Wildbrandt — dar o exalta și-i făcea versuri în nemțește, în care o compara cu aștrii de pe cer (224, IV):

Wie Stern' viel Gedanken mild  
In tiefen Grund,

Wie Mondenrund  
Ihr theures bleiches Bild.

Când, acum vreo cincizeci de ani, I. Grămadă vizită pe Augusta Baudius, spre a-i răscoli amintirile, zvolta bătrână de 70 de ani privi cu celebrii ochi albaștri, de acum stinși, cunoscuta fotografie din tinerețe a lui Eminescu, dar negăsind în ea nici un chip cunoscut, zise cu admirație sinceră: “*ein hübscher Bursch ist er gewesen*” — “frumos tânăr a fost” (148).

Eminescu frecventa și muzeele și galeriile de pictură, cele mai adesea cu pictorul Epaminonda Bucevski (99), și punea în aceste vizite scrupulozitatea și setea de informație de care era în stare, cercetând totul cu catalogul în mână. Opera lui are prea puține elemente de pură informație, pentru ca să ne dăm seama ce întindere a putut lua pregătirea sa artistică. Trei din eroii săi — Ioan din *Geniu pustiu*, Francesco și Ieronim din *Cezara* — sunt pictori. Câte un detaliu din opera sa ne face să bănuim că a rămas impresionat de pictura Renașterii italiene, de Rafael, de pildă:

*O, cum Rafael creat-a pe Madona Dumnezeu  
Cu diadema-i de stele, cu surâsul blând, vergin...*

sau de femeile lui Giacomo Palma, care au “nasul fin și bărbia rotundă și dulce” (*Cezara*).

În cercurile studențești, Eminescu, deși iubit, ba chiar căutat de străini și admirat pentru frumusețea sa, trecea drept un

“original”, ceea ce se explică prin faptul că, deși în aparență viața poetului nu se deosebea în mod apreciabil de a celorlalți colegi, avea un sens interior ce nu se lăsa ușor dezvăluit. Majoritatea studenților români erau băieți de țară, fără vocații excepționale, dârji în a-și netezi un drum în viață și pe care nu putea decât să-i mire lipsa unei orientări imediat practice, pe care o constatau la Eminescu. Cel mai cu viitor dintre ei, Slavici, n-avea o mentalitate deosebită. Eminescu l-a cunoscut în iarna anului 1869, puțin după așezarea la Viena, printr-un prieten comun, medicinistul Ion Hosanu. Slavici fusese înscris întâi la Facultatea de drept din Pesta, unde nu șezuse decât vreo patru luni, iar acum, angajându-se în armată ca voluntar, își alesese drept localitate Viena. Locuia la cazarmă și-i era îngăduit să frecventeze și cursurile universitare. Un căpitan generos transferă pe student la cazarma “Franz Iosef”, a treia casă de la Universitate, care se afla pe Bäckerstrasse. Slavici era fericit. Se simțea bine la cazarmă, unde, însărcinat cu supravegherea dormitorului, dată fiind firea sa grijulie și ordonată, toată lumea i se părea bună, într-un cuvânt, era ca acasă în această metropolă a imperiului (210). Figura plângătoare și iritant de concesivă a lui Slavici, care pare că cere iertare de lașitatea ochilor, explică purtarea de toată viața a omului. Patriot onest, în felul său, Slavici simțea și atunci în cadrul imperiului, încercând să împace sentimentele sale cu principiile prin definiții întortocheate și cazuistice. Teritoriul pe care a fost cu puțință întâlnirea a două spirite atât de deosebite este preocuparea amândurora de problemele culturii naționale și literare, pasivitatea intelectuală și culoarea locală a lui Slavici, rezerva studioasă și a unia, și a celuilalt. Dimineăța mergeau adesea împreună la cursuri, apoi la douăsprezece Eminescu însoțea pe Slavici până la cazarmă discutând, și nu rareori aștepta în fața porții până ce colegul își termina exercițiile militare, pentru a o porni apoi, la cinci d. a., din nou împreună, pe străzi sau prin grădina publică apropiată încordați în discuție. Limba pe care o vorbea Slavici și simpatia lui pentru Austria



produceau iritație și dispreț în Eminescu, ceea ce nu-l împiedica să caute societatea peripatetică a studentului-soldat, venind cu câteva ceasuri mai devreme să aștepte ieșirea de la poligonul de exerciții a colegului. “El știa — scrie Slavici — că abia pe la cinci o să scap; cu toate acestea, adeseori, pe la două se ivea pe cheiul canalului, plimbându-se în sus și în jos. Călca rar, își ținea capul plecat și dat puțin la stânga, ridica din când în când mâna la gură și se juca cu buza de jos, strângând-o între degete...” Obișnuit să citească unele cărți împreună cu prietenii, spre a găsi prilej de discuție, Eminescu consulta cu Slavici scrieri despre confucianism și budism, despre Extremul Orient, în genere, și între altele și pe Schopenhauer, iar în franțuzește, dialogurile lui Platon. Îl sfătuisese să citească românește, îl îndemna să scrie și-i copia chiar manuscrisele, corectându-le și trimițându-le la *Convorbiri literare*, când avu legătură cu această revistă (210). Direcția politică a spiritului lui Slavici, înțelegător față de națiunile conlocuitoare, nu scăpase lui Eminescu, care, parodiind numele prietenului, ce arăta în mod nejustificat o origine străină, îl numea “frakie gye gyncolo” (ms. 2276, f. 13). și era poreclit la rândul-i de acesta “Turcule” (99). Într-o însemnare găsim această intitulăție glumeață (ms. 2255, f. 307; 85):

“Domino, Domino Schklovaccio, sapientissimo ac doctissimo meo amico convivoque, domo veteri magno cerevisiae consumatori, *Magyarophilo* — Michaelis Eminescus salutem.”

Unui om așa de meticulos și etic, firea discretă și dezordonată a lui Eminescu nu putea părea decât ca o regretabilă, penibilă ciudățenie, cu atât mai mult cu cât stipendiul de 18—20 galbeni, sau după unii de trei napoleoni, adică 28 fiorini (99, 210), trimis poetului de acasă, trecea în ochii studenților și mai săraci drept o bursă considerabilă. Din nefericire, Eminescu nu primea la vreme acești bani, și nevoile sale depășeau veniturile. Pe dată ce-i soseau acei 18 galbeni, își plătea datoriile și-și cumpăra cărți, precum și cafea și tutun. Cu restul trăia câteva zile de delicii, după care urma o lungă asceză. În acest timp își revindea cărțile, își amaneta

hainele, consuma în baza creditului deschis de chelneri și făcea datorii pe la prieteni, la Teclu, la Moisil, Pop, Ciurcu, Mureșan, Nica, Bariț, Slavici, Bumbac, Oncu, și caietele sale se umpleau de socoteli de felul acesta: “25 [fl.] loc[ui]nța pe două luni, 25 prânzul pe 2 luni, 12 lui Oncu, 15 la Ovreiu, 12 la cefenea, 6 f. 35 datorii” etc (ms. 2257, f. 27, 77 v. ), care arătau debitul și creditul, căci poetul era foarte onest și își plătea întotdeauna datoriile. Fiind cu totul distrat și nepăsător de grijile obișnuite ale vieții, colegii îl sileau, când primea banii de acasă, să-și asigure prin abonament masa de la prânz, pe care o lua odată într-o pensiune particulară din Riemerstrasse.

În aceste răstimpuri de criză, Eminescu umbla cu fața îngândurată și sinistă, nervos și necomunicativ, căutând cu împrumut pe la prieteni câte o *pițulă* (10 creițari), pe care o cerea cu o mișcare a mâinii constând din frecarea enumerativă a degetului mare de arătător și-și definea situația cu multă filozofie prin ocara abreviată “... tu-i neamul nevoii”. Totodată alcătuia telegrame disperate pentru acasă (ms. 2257, f. 103 v.):

“Eminovici, Botoșani.

N-am răspuns, căci așteptam la zi întâi scrisoare. Când îmi trimiteți banii lunari? Răspundeți telegrafic.

*Mihai”*

Când soseau banii devenea iarăși vesel, plătea datoriile, își reconstitua depozitul de cafea, cumpăra cărți, venea târziu acasă, pentru că se ducea probabil la teatru și, în sfârșit, se făcea comunicativ. Aceste fericiri însă durau puțin, lipsurile începeau din nou și poetul bătea iarăși telegramă acasă (ms. 2291, f. 39):

“G. E[minovici], Botoșani.

Până azi n-am primit banii lunii curente. Am necesitate. Rog trimiteți la moment. Răspundeți telegrafic.

*Mihai”*

Observațiile asupra exteriorului poetului în acea vreme sunt alterate în mare parte de subiectivitatea colegilor, dintre care unii vedeau dezordine acolo unde era numai economie, și alții căutare în decență. Sigur este că Eminescu nu avea decât un costum de vară și altul pentru iarnă, pe care le purta până la ultima eroziune și le amaneta alternativ. În reuniuni cu caracter de solemnitate se prezenta însă corect îmbrăcat, și pentru asta avea o redingotă. El arăta un dezinteres desăvârșit pentru orice element de lux, socotind ca atare unele lucruri utile pentru noi, cum ar fi batista, și chiar dacă ar fi avut mai multe mijloace bănești, el și-ar fi cumpărat în primul rând cărți. Nebănuind vigilența istoriei literare, Eminescu umbla iarna cu un palton închis și cu o căciulă de astrahan, iar mâinile și le vâra în căptușeala mânecilor din lipsă de mânuși.

Ceea ce părea mai bizar în purtarea lui Eminescu pentru colegi era dispariția lui de săptămâni întregi din locurile frecventate de studenți. Această dispariție alcătuia însăși existența spirituală a poetului. Pe dată ce-i soseau banii din țară, își cumpăra cafea rășnită și spirt denaturat și, suspendând relațiile și discuțiile, se închidea în odaia sa. Cafeaua cu caimac pe care o fierbea Eminescu la mașina de spirt, și pentru care renunța chiar la mâncare, era pentru el și un aliment subtil, sugerând calitatea ascetică a existenței sale, și o aromă stupefiantă, dând ușoara iluzie a Orientului. La fel, Sărmanul Dionis, punându-și paltonul ud într-un cuier al cafenelei, se pierde în reverii “la aroma îmbătătoare a unei cafele turcești”. Deoarece Eminescu ședea într-o cameră cu alți prieteni, nu credem că odaia era ținută în așa dezordine încât să nu se poată locui în ea, dar ne putem închipui că în lipsa de acasă a tovarășilor se pierdea cu totul în preocupările sale până acolo încât să denatureze un interior pentru care nu avea simțul “artistic”. În *home*-ul său Eminescu se despovăra de rigiditatea hainelor oficiale și, contrariu de cum făcea Machiavel, care citea clasicii în haine de sărbătoare, se înfășura într-un halat uzat, pune

în picioare niște ex-papuci de baie iar în cap un fes lung și, după natura ocupațiilor, se trântea pe canapea sau pe pat, să citească, sau se așeza la masă, spre a scrie, nu fără a măsura în lung și în lat, uneori, odaia spațioasă, spre a-și ațâța sau potoli imaginația (99, 214). În acest timp mașina de spirt clocotea neîntrerupt, iar fumul țigarilor se amesteca cu aburul de cafea și alcool denaturat, învelind în cețuri pe locatar. Asemeni indivizilor cu somnul greoi, care se încleștează cu gemete de visul început și refuză în convulsiuni să se întoarcă în lumea conștiinței, poetul cade într-un delir intelectual care-l distrage cu totul din prezent. El lucrează posedat de fantezie, aruncând pe hârtie ideile care-l îmbulzesc și lăsându-le acolo până când va putea să le elaboreze printr-o muncă rece. Trăind în acele clipe o viață strict intelectuală, el devenea cu desăvârșire orb pentru circumstanțe, uita de e zi sau noapte, uita să mănânce, dormea îmbrăcat și vegea în cameră, și nu suferea să i se întrerupă munca pentru deriticat și curățit, cum nu suferă visătorul îndemnul deșteptării, care-i spulberă epica visului. Acest proces extatic, în care viața fiziologică era redusă la minim, dăinuia câtă vreme dura cafeaua. Poetul se sălbăticea, interiorizându-se cu exces, ședea prea mult în aceleași rufe și, enervat de asperitatea feței, își smulgea perii de pe obraz cu briceagul. Începea să se manifeste o hipersensibilitate: rostogolirea roților de trăsură pe pavaj, scârțâiturile sau şuierăturile îl iritau (210), iar vizitele prietenilor îl importunau. Vizitatorul era intimidat brusc cu un “La ce-ai venit?” și, dealtfel, pleca singur, izgonit de zăduful din casă (214). Deoarece în vreme ce medita, plimbându-se prin odaie, avea obiceiul să fredoneze încet un cântec, câte un prieten îl întreba ce cugetă când cântă: “Măi — îi răspundea el — să știi, când sunt melodiile vesele, gândesc poezie, iară dacă sunt marșuri, gândesc istorie” (159). Dar păstra o desăvârșită discreție asupra lucrărilor sale, și colegii aflau ce scrisese numai din *Convorbiri literare*. Slavici însuși nu știa nimic de scrierile lui și comunica lui

I. Negruzzi: “Eminescu nu lucrează nimic — e leneș. Cel puțin el zice așa. Eu însă nu cred: el e șiret.” (224, II)

Lipsurile readuceau pe poet în lumea realităților. Sfârșitul cafelei scotea pe Eminescu în lume în căutarea unei pițule și îl reda societății, cu care el relua discuțiile începute chiar din locul unde le lăsase. Deși bucuros să stea singur în casă, Eminescu era sociabil cu tovarășii de cameră, care într-o vreme erau Samoil Isopescu și Iancu Cocinski, bucovineni amândoi, fiindcă printre bucovineni se simțea mai bine. Isopescu îi aducea cărți de la Universitate, pe care Eminescu le citea în timpul zilei, în lipsa tovarășului sau împreună cu el, noaptea (81). Și cum lecturile preferate erau mai cu seamă din domeniul religiunilor orientale, o crâncenă discuție se încingea între Eminescu și Isopescu, sub conducerea împăciuitoare a lui Cocinski, până ce, boicotați de acesta din urmă cu producții muzicale, începeau cu toții să cânte (214).

Locurile de întâlnire ale studenților erau, firește, în afară de Universitate și propriile locuințe, restaurantele și cafenelele. Unul din aceste restaurante fu o vreme *Moretti* în Landstrasse, unde lua masa la prânz și uneori și seara mai mult bucovinenii, dar și unii transilvăneni (214). O pensiune în Riemerstrasse, etaj 4, care dădea masa de amiază cu 7,50 fiorini pe lună (99), aduna pe unii din ei. La *Obermayer* se întemeiaseră niște societăți de petrecere, “Steluța” și “Gorila”, a căror activitate era remarcabilă (81 a). În urmă, parte din studenți se stabilise la “tata Wihl”, al cărui restaurant *Zu den drei Tauben* se afla în Marokkanergasse și-și merita numele, pentru că atât patronul, cât și chelnerul făceau cu multă generozitate credit, și odată, atras cu viclenie într-o petrecere, tata Wihl, turmentat, le oferă chiar o copioasă consumație. Când însă, către sfârșitul lunii, prânzul la restaurante devenea un lux, studenții se refugiau într-o băcănie din apropierea Universității, unde pentru câțiva crețari consumau un Schusterlabl, adică o franzeluță mânjită cu unt. “Tata Moritz”, cum era numit de studenți patronul, era indignat că aceștia veneau la dânsul numai

“wann der Wind in den Taschen blasen tut”, adică numai atunci când le fluiera vântul prin buzunare. În această împrejurare îl numeau “Jupiter tonans” (214). Tinerii mai veneau acolo și pentru fata lui Moritz, Fanny, care simpatiza pe români și s-a și căsătorit cu Ștefan Dracinski (99). Dar locul principal de întâlnire era cafeneaua “Troidl” pe Wollzeile (11). Aci Eminescu citea revistele după amiază și se folosea sub formă de cafea și tutun de creditul pe care i-l deschidea chelnerul Jean. Deși în genere rezervat și expectativ, se întâlnea cu foarte mulți prieteni — preferând pe cei bătrâni, care plăteau consumațiile — cu Tancu, Burlă, Onesim Țurcan, Stefanelli, Grigorovitza (acesta îl ducea la localul “Curtea imperială”), Slavici, Samoil și Arcadie Isopescu, Moisiș și alții (81, 99) și, când se întâmpla ca discuția să fie de ordin filozofic sau mai ales politic, ieșea din rezervă și intra în vâltoarea discuției, iritabil la contraziceri și pierzând din moderația pe care o puneă de obicei în susținerea tezei sale. Astfel, unui coleg care suspecta în zeflema pătrunderea din partea poetului a operei *Über die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grund* a lui Schopenhauer, îi răspunde supărat: “Ești o secătură și dacă nu ai înțeles desfășurarea unei idei când l-ai citit pe Schopenhauer, nu mă-i înțelege nici pe mine!” (214) Discuțiile se sfârșeau nu rareori cu petreceri și hoinăriri până la ziuă, acoperite din expediente ca amanetarea hainelor, hoinăriri care, dealtfel, erau inevitabile, pentru că tinerii n-aveau nici cei câțiva gologani spre a plăti bacșișul portarului, când se întâmpla să întârzie peste ora zece. Eminescu lua bucuros parte la “voroave” și la petreceri, bea puțin, dar se aprindea repede și, când temperatura era ridicată, cânta. Repertoriul său se compunea mai ales din cântece naționale, pe care le executa cu multă simțire. Unul era (99):

*Eu sunt Barbul Lăutarul,  
Starostele și cobzarul,  
Ce-am cântat pe la domnii  
Și la mândre cununii.*

Înduioșarea pe care i-o pricinuia acest cântec o rezuma prin explicația: “Of... neamul nevoii”. Mai zicea, stând într-o atitudine patetică și exaltată, și alte cântece de lume, precum (214):

*Frunză verde de piper,  
Câte stele sunt pe cer*

*Toate până-n ziuă pier.  
Numai luna și o stea  
Știe de patima mea...*

Ori (18):

*Mai turnați-mi în pahare —  
Voi să beau, căci sunt setos.*

*Dară nu-mi umpleți paharul  
Decât de la miez în jos.*

Prietenii care-și amintesc tinerețea lui Eminescu, sub impresia definiției de mai târziu a operei sale cu formula pesimismului, sau sub aceea a boalei care l-a răpus, sunt înclinați să ne înfățișeze viața poetului într-un ton sumbru și dezechilibrat. Într-aceasta este și o doză de incultură și naivitate. Într-o zi, Barițiu primi de la un coleg bucovinean, care se sinucisese, Alex. Procinkievicz, următorul bilet: “*Moriturus te salutat. După cum ți-am promis. Adio!*” Studentul făgăduise că se va împușca și, întocmai ca doctorul din *Nora*, își vestea acum prietenii. Eminescu primi această știre aprobativ: “Bine a făcut Procinkievicz. Viața e un moft, o prostie.” Și de aci discuție aprinsă despre voința de a trăi și Nirvana, cu largi referințe din Schopenhauer din partea lui Eminescu. Barițiu rămâne cu convingerea înfiorată că Eminescu era “pesimist incurabil”, ca și când aceasta ar fi fost o boală și nu o poziție speculativă a spiritului, fără consecințe practice (11). Filozofia lui Schopenhauer era sistemul la modă pe atunci, precum era acum câteva decenii, în Occident, intuiționismul lui Bergson, iar Eminescu era prea filozof ca să parodieze o gândire, ilustrând-o prin atitudini bombastice. Mizeria lui era relativă și jovială, zilele petrecute la Viena îi sunt cele mai fericite și mai active, și apoi, cum zice Marsilio Ficino în *De vita triplici*: “Toți oamenii care au fost excepționali într-o artă majoră au fost melancolici”, cu alte cuvinte nemulțumiți cu ce-au înfăptuit prin raport la marea operă întrevăzută.

Întrucât privește viața sentimentală a poetului, cu toată discreția lui în materie erotică, nu mai rămâne îndoială, dată fiind firea sa, că a fost bântuit, și aici ca și în țară, de cele mai violente pasiuni pentru femei zărite în treacăt sau cunoscute de aproape. O atentă scrutare a hârtiilor rămase, unde apar aluzii la o primă dragoste senzuală pentru o femeie, măritată, la care ședea în gazdă (ms. 2255, f. 259 urm.), câte un concept de scrisoare nemțească către o Fraülein din Viena ori din Berlin, pe care simte că e o nebunie să o iubească, dar pentru care e cuprins de o simțire cerească și romantică (ms. 2255, f. 304), revelă o firească agitație puberală. Forma obișnuită platonice, nu lipsită de oarecare senzualitate, dar care transfigurează până la un punct obiectul inițial. Compunerile poetului din primul an de ședere la Viena sunt mai toate amoroase. Prin decembrie 1869 îmbărbăta pe o blondă Marta, deprimată de urâtenia ei (ms. 2259, f. 16):

*Altele sunt mai frumoase, mult mai mândre, mai bogate,  
Dar ca marmura cea rece nu au inimă defel.  
Pe când tu!.. ești numai suflet. Ești ca îngerul fidel,  
Ce pe cel care iubește ar veghea-n eternitate.*

(Marta)

El transcria acum, reîmprospătându-și amintirile, versurile de dragoste compuse în țară (aprilie 1869), probabil pentru Eufrosina Popescu, pe care se temuse atunci să n-o piardă (ms. 2259, f. 16 v.):

*C-o bucurie tristă te țin acum în brațe,  
Privire în privire și sân pe sân trăim.  
Și gura ta m-atrage și ochii tăi mă-nvață  
Când ținem fericirea pe sân cum s-o iubim.  
(De-aș muri ori de-ai muri)*

Alte versuri (iulie 1869) ne confirmă culpabilitatea sa erotică și generozitatea adoratei (ms. 2259, f. 31 v.):

*Strecoar degetele mele printre bucele-ți de aur,  
Raze care cad în valuri pe un sân ce n-am văzut,*



*Căci corsetul ce le-ascunde e o strajă la tezaur;  
Iară ochii-ți, gardianii, mă opresc și mă sumut.  
(Locul aripelor)*

Nu știm dacă “tezaurul” a rămas mereu inexpugnabil, dar Eminescu continua să suspine retrospectiv (iulie 1869) pentru “doi aștri/ strălucind albaștri/ la un înger pal” (ms. 2259, f. 17) și se pierdea (iulie 1868) în adorațiuni superlative (ms. 2259, f. 20 v. 1—21):

*Nebună copilă, ce-amesteci plăcerea  
Cu lăcrămi pe care le naște durerea,  
Nebună copilă, cu-amorul ceresc —  
O, cât te iubesc!*

*(Când)*

Poate că iubita din cunoscuta poezie *Noaptea*, pe care poetul o aștepta stând în fața sobei pe un colț de sofa roșie, este tot actrița din București, judecând după interior. Compunerea însă, datând din epoca vieneză, palpită de o emoție recentă:

*Cu-ale tale brațe albe, moi, rotunde, parfumate,  
Tu grumazul mi-l înlănțui, pe-al meu piept capul ți-l culci;  
Ș-apoi ca din vis trezită, cu mâinuțe albe, dulci,  
De pe fruntea mea cea tristă tu dai vițele-ntr-o parte.*

O întâmplare pe care ne-o povestește Stefanelli ne-ar îndreptăți să credem că am găsit sursa ochilor albaștri din *Înger și demon*, dacă ochii albaștri n-ar fi așa de numeroși la Viena și aiurea. Apărând pe două doamne atacate într-o noapte, după teatru, de niște derbedei, chiar pe Dianagasse, Eminescu și Stefanelli fac cunoștința a două tinere femei care se lasă conduse acasă de studenți și-i invită la ceai în câteva rânduri. Impresia făcută asupra tinerilor, mai ales de una din ele, Eliza, este fulminantă: “Am fost primiți numai de Eliza, căci tovarășa ei suferea de durere de cap. Eliza era plăcut impresionată de atențiunea noastră și s-a scuzat că ne primește în toaletă de toate zilele și fără să fie frizată, căci, ne zicea ea, se întârziase frizera, dar

auzind de la cameristă că sunt domnii de aseară, nu face etichetă cu apărătorii ei de ieri, și ne primește ca pe niște vechi prieteni. Era îmbrăcată într-un admirabil capot lung, de mătase albastră deschisă, gătită bogat cu dantele. Mânele largi lăsau să se vadă minunatele ei brațe rotunde și albe ca marmora, și abia acum, la lumina zilei, puturăm admira acești ochi mari și frumoși, albaștri ca limpezimea cerului, care te fermecau cu privirea lor. Părul era despletit și atârna în bucle blonde, până în jos pe șolduri, ținut după gât numai de o panglică albastră. Când se așeza pe scaun, părul ajungea până pe covor și razele de soare ce îl atingeau îl prefăcurea într-un lung caier de aur. Eminescu sta înmărmurit fără să zică un cuvânt și privea cu nesaț acea ivire fermecătoare și bogată de păr ce atârna ca o manta de aur pe umerii ei rotunzi. Ea observă tăcerea noastră și, privind în ochii noștri naivi și plini de admirație, zâmbi și zise:

— Priviți la părul meu despletit? V-am cerut scuza că v-am primit astfel...”

La ieșirea în stradă tumultul din sufletul lui Eminescu izbucni:

“—Mă! — zise el lui Stefanelli — cunoști tu povestea Ilenei Cosinzene? Așa mi-o închipuiesc eu cum e această damă. Ai văzut ce ochi frumoși albaștri, ce păr bogat de aur și ce frumoasă e în toate? Parcă-i chip tăiat din marmoră. E în stare să-ți turbure mințile și să te cuprindă în vraja ei demonică. Nu mă mai duc la dânsa.”

S-a mai dus totuși să-i facă în chip de joc savante declarațiuni romantice și să-și consolideze probabil o temă poetică ce-l urmărește în vremea aceasta, *Demon și înger* (214).

Dealtfel, Eminescu compunea și copia cu febrilitate poezii și nuvele, plănuia drame numeroase și-și punea la punct poeziile mai vechi cu scopul de a le publica, toate acestea în cea mai mare taină. În 1870 *Sărmanul Dionis* era terminat, și în odăița lui Isopescu, care locuia la un evreu spaniol Camondo, o discuție aprinsă se încinse între autor și V. Burlă, care ședea și el într-o cămăruță apropiată din același imobil, acesta din urmă combă-

tând scrierea. Disputa deveni peripatetică, întrucât combatanții înfierbântați o purtară până la “Troidl” (81). Notele esențiale ale acestei literaturi, care oglindește psihologia momentului, sunt: un romantism extravagant, senzațional, problema sufletului și “naționalismul”. Din cauza lecturilor filozofice și sub imperiul vârstei critice, Eminescu este stăpânit, ca orice tânăr, dealtfel, de obsesia eternității. Toate însemnările și scrierile din această vreme tratează cu mai multă sau mai puțină filozofie această idee, rezolvată prin palingenezie, metempsihoză, evaziune din timp și spațiu, identitatea în absolut, iar moartea care-l cutremură și-l urmărește în toate poeziile (*Mortua est, De ce să mori tu, De-aș muri, ori de-ai muri*) este conjurată, poate chiar de acum, cu astfel de metafizică:

“Moartea este stingerea conștiinței identității numerice. Dar identitatea numerică a unui individ nu este decât o frunză din miile de frunze-n generații, pe care arborul lumii le produce cu fiecare primăvară, astfel că, închipuindu-ne chiar pieirea desăvârșită a organului omenesc de percepțiune, totuși această stare probă și neconștie a universului rămâne față cu eternitatea, prin urmare, ca o nesfârșită probabilitate. Dacă acum, peste (subiectiv vorbind) miliarde de ani, acest tip omenesc ar răsări iar, faptul că acest timp nemișcat s-a scurs fără ca el s-o poată ști, căci timp n-a existat în lipsa lui, ar face ca tot acel timp să fie mai puțin decât aoî clipă de adormire, în care el și-ar fi suspendat funcțiunea. Este nu numai verosimil, ci *sigur* cum că moartea desăvârșită a intelectului nostru aflându-se față cu posibilitatea infinită a eternității, după un interval nemăsurabil de lung, dar a cărui lungime e indiferentă, va reapare iarăși cu aceleași funcțiuni și sub aceleași condiții — și-n aceasta constă nemurirea sa. Căci, dacă ne-nchipuim eternitatea moartă ca o urmă de loterie, în care stau închise toate formele vieții, e neapărat că în ea se va trage odată (și momentul acesta e indiferent oricât de depărtat ar fi) numărul specific al formei omenești. Dar totuși aceasta e cu

putință numai într-un caz, dacă mulțimea formelor posibile de viață ar fi (oricât de mare ar voi, căci e indiferent), dar totuși mărginită — îndată însă ce ar fi nemărginită, atuncea probabilitatea ar dispărea, căci ar fi ca o loterie ce s-ar trage etern, dar cu numere infinit de multe, astfel încât tocmai numărul formei omenеști nu s-ar trage *niciodată*. Rămâne a decide dacă numărul formelor, pe care natura le produce, este mărginit.” (Ms. 2255, f. 10.)

Eminescu colecta seara într-un *Fragmentarium* toate elucubrațiile romantice care-i treceau prin minte sau îi erau sugerate de lectura cărților de duzină răscolite peste zi pe la anticari. Spre a ne da seama de visurile care înstrăinau pe poet de lumea colegilor și pe care le purta pe ulițele de noapte ale Vienei, vom analiza câteva din paginile de proză, scrise în raza unei epoci al cărei centru îl formează *Sărmanul Dionis*, dar gândite aproape sigur la Viena. Iată, de pildă, un proiect de nuvelă neterminată (ms. 2255, f. 1 urm.):

Temniță udă, podită cu cărămidă, gratii înalte de fier la ferestre, prin care privește palidă luna. O femeie albă ca varul, rezemată de un stâlp, aiurează în fața cadavrului unui prunc, invocând pe un Ștefan, tată al copilului, care poartă coroană. E evreică, suferă pentru Israil, iar copilul — în rătăcirea ei — este Mesia. Al doilea tablou ne înfățișează o uliță din Suceava, la miezul nopții. Într-o casă, bătrânul Levy Canaan și cu ginerele său Ruben, care a adus un sac plin în spinare, se ceartă asupra sumei cu care au vândut pe Hagar *creștinului*. Hagar se vede a fi fata lui Levy și mireasa lui Ruben. Pretinzând toți banii, Ruben e ucis de bătrân, care, îmbrăcând hainele domnești aflate în sacul amintit și, nebun, dorind să strângă bani spre a merge la Ierusalim, pornește pe sub zidul cetății Suceava, la închisoarea unde se află Hagar. Aceasta, văzând că nu e Ștefan, îl gonește. Al treilea tablou este mai lugubru și mai misterios. Un cavaler călătorește prin mlaștinile Bugeacului, spre un castel al cărui clopot îl aude din depărtare punând urechea la pământ. Trece pe podețul mișcător, bate cu ciocanul în poartă,

intră într-o liniște înfiorătoare, în vreme ce poarta se închide singură după sine. Conduc de o flacără aeriană prin coridoare pustii și sinistre, se trezește în fața unui om grozav, care îl oprește cu sabia însângerată. Luând de la acesta o cheie, pătrunde în sfârșit într-o sală unde, într-un sicriu, doarme o fată frumoasă, păzită de statui de marmură neagră cu săbii în mâini. Statuile ridică săbiile, se strâng în jurul cavalerului, moarta se ridică, viteazul o sărută și totul se năruie. Când se scoală, cavalerul se află pe un pat de catifea, iar alături de el stă o femeie nespus de frumoasă, anume Angela.

O altă lungă povestire tratează un caz de metempsihoză (ms. 2255, f. 92 urm.): Ne aflăm la Memphis în Egipt, într-o noapte de inevitabilă lună. Pe Nil, într-o barcă, se plimbă întristatul rege Tlă, căruia i-a murit soția Rhodope, nume ce mai apare și în citatele versuri către Chibici, în amintirea universității, unde profesorul:

*Pe nevasta lui, Rhodope.  
Îl descriu pe craiul Rhamses,*

Regele debarcă pe treptele palatului, se urcă într-o sală mare, de unde are priveliștea nocturnă a metropolei și, luând o fiolă dintr-o bucată de ametist, toarnă într-o cupă cu apă sfântă de Nil trei picături de cerneală. Apa se face pe rând aurie, roză, albastră, și el vede în turburarea ei reîncarnările lui viitoare peste 5000 de ani: un om bătrân, pleșuv, dormind la umbra unei biserici, în apa aurie, un tânăr frumos în cea roză și un om sinistru în cea albastră. Invocând pe Isis, aceasta răspunde: "Pulbere e ceea ce există întotdeauna. Tu nu ești decât o formă prin care pulberea trece." Muncit de gândul eternității, Tlă intră cu o faclă într-o piramidă în fundul căreia se află un lac. Eminescu avea, cum vedem, pasiunea misterelor concentrice și succesive. În lac se află o insulă acoperită cu o dumbravă. Regele aruncă facla într-o urnă de piatră, fluidul din ea se aprinde și, la lumina vâlvătaiei, faraonul trece lacul spre insulă, unde pe un pedestal se găsesc două sicrie. Întrunul

din ele stă întinsă defuncta Rhodope. După ce-i deplânge moartea, regele cade pe pieptul ei și moare.

Peste câteva mii de ani, în Spania. Un cerșetor nebun care strigă “Cucurigu”, gonit cu pietre de copii, adoarme lângă palatul sfatului negustoresc din Sevilla. Baltazar — acesta-i numele nebunului — visează cum din gălbenușul unui ou devine cocoș, apoi pierde orice conștiință. Crezut mort, e dus la cimitir și îngropat în pripă în paie și puțin pământ, dar la țărâitul greierilor bătrânul se deșteaptă sănătos, însă fără memorie. Instinctiv, el se duce la o casă dintr-o ulicioară strâmtă, se îmbracă în haine frumoase și-și taie barba cu foarfecile și, astfel intrat în ființa unui marchiz, merge la casa unui conte pe a cărui fiică trebuia s-o ia în căsătorie, cu toată împotrivirea fetei. Rugat de fată, el face un gest nobil: renunță la căsătorie și-i dă jumătate din averea sa. Apoi, suindu-se într-o trăsură, iese din oraș și ajunge la un castel. Aci odăi goale, portrete șterse, uși ferecate. Cu o lumânare în mână, intră într-o odaie fără ferestre, de-aci printr-un perete ce se desface coboară într-o subterană cu statui de cavaleri în piatră. Spărgând cu spada cămașa unui vin gros dintr-o bute ce stă pe tălpi de lemn și bând din acest vin cu o cupă de argint, cade într-o dulce beție și adoarme. A doua zi, trezindu-se, deschide cu o cheie o subterană alăturată, unde se văd mulțime de lăzi cu argint; într-altă hrubă, pe care o deschide, sunt lăzi cu aur, într-alta, în sfârșit, diamante, rubine, mărgăritare. În anume încăpere, într-un sicriu învelit cu o pânză albă, se găsește un craniu. În vreme ce misteriosul personaj declamă elogiul aurului, un individ care se cheamă și se simte marchizul de Bilbao, adică tocmai ce pretindea că este bătrânul prefăcut marchiz, se deșteaptă într-o odaie a casei contelui, unde visase că făcuse ceea ce făcuse celălalt. El e mirat de actul de donațiune și de renunțarea la căsătorie, pe care le tăgăduiește și le retrage. Mirat, pleacă repede la castelul de țară, unde servitorii declară că venise încă o dată cu o zi înainte. După o cotrobăire a casei pustii, se oprește în fața oglinzii. Cu groază,

observă că imaginea din oglindă are o individualitate proprie, stă serioasă când el râde și nu-i reproduce mișcărilor. Ca orice spaniol care se respectă, provoacă la duel propria sa imagine, care, ieșind dindărătul oglinzii, îl ucide. Curând după aceasta, Dona Ana primește înapoi actul de donație și scuze. Marchizul, rămas în credința că băgăția este totul, face experiențe erotice la Madrid. Pentru a pune la încercare pe Ella, îi mărturisește că nu mai are decât un milion, pe care i-l și dă. Ea pare indignată, țipă dragostea ei dezinteresată, dar, odată în posesia banilor, fuge. La știrea ruinei marchizului toți prietenii îl părăsesc, și avatarul regelui egiptean Tlă moare a doua oară.

Al treilea act se petrece în secolul trecut, pe vremea țigărilor. Într-o biserică, s-ar părea în Franța, este expus pe un catafalc cadavrul unui tânăr, pe care-l deplânge o tânără fată. Un dr. Dreifuss susține însă că nu e mort, și într-adevăr, ducându-l acasă, mortul învie lângă mamă-sa. Legătura dintre tânărul Angelo și fată este mai mult decât o dragoste. Este instinctul unei afinități străvechi. Lui Angelo i se pare că el a fost rege egiptean, iar fata, soția sa Rhodope; fetei că el a fost tânăr, apoi nebun; adică au amândoi amintirea reîncarnărilor. Ceea ce se petrece apoi este foarte tenebros. Un doctor de Lys duce pe Angelo cu ochii legați la clubul "Amicii întunericului", pentru a-l convinge de existența spiritelor. Sunând de trei ori dintr-un clopoțel și strigând "Abracadabra!", apare înaintea sa un androgin de o frumusețe demonică, Cezar sau Cezara. La cerere, demonul invocat schimbă bolta într-un salon, apoi într-o sală de bal. La o reprezentație improvizată în care joacă Angelo și Cezara, cel dintâi se lasă îmbrățișat de demonica fată, care-l cheamă în cabină și-l desfată cu goliciunea sa. De aci încolo Angelo se lasă cu desăvârșire dominat, sub o formă de masochism și chiar flagelantism așa de violent, încât cităm câteva rânduri, spre a vedea ce deziderate erotice zbuciumau spiritul lui Eminescu în acea vreme:

"Ea se juca cu el, îl strângea-n brațe, aîfl desmierda ca pe un copil ori ca pe o pasere, pe care ar omorâ-o strângând-o și

desmierdând-o... Și fața ei netedă, plină, dulce se alătura de fața lui, el simți ca și când i-ar fi șters fața c-o catifea, gura ei se lipise de urechea lui... — Sunt demonul amorului — zicea încet — sunt un drac, s-o știi, s-o știi... Mă prind de tine ca iedera de stejar, până ce corpul tău se va usca în îmbrățișările mele, cum stejarul se usucă supt de rădăcinile iederei. Te nimicesc, voi să-ți beau sufletul, să te sorb ca pe o picătură de rouă în inima mea însetată... îngere! Ea-l înlănțuia cu brațele și cu picioarele... îl strângea tare la piept, ca și când ar fi voit să-l sfarme, ca și când n-ar fi voit ca pieptul ei să se umfle...”

După un scurt episod, în care Cezara aruncă în brațele lui Angelo pe Lilla, fată blândă cu dulcegării burgheze, spre a-i da puțină să aleagă între două amoruri..., între unul ordinar meschin, și între durere, pasiune, turbare, între Lilla și Cezara, nuvela rămâne neterminată, ca o cărare ce se pierde într-o paragină.

Vrednic de notat este că episodul egiptean seamănă aidoma cu cuprinsul poeziei *Egiptul*, care însă a avut și o întrebuintare versificată într-o lungă poemă. În afară de metempsihoză îl mai obseda pe Eminescu ideea romantică a devenirii, a caducității societăților umane, pe care, într-un chip puțin asemănător dialogurilor lui Leopardi, voia s-o demonstreze într-un tablou general al civilizațiilor, *Tempora mutantur, Skepsis sau Panorama deșertăciunilor*, cuprinzând epoca preistorică, Babilonul, Ninive, Iudeea, Egiptul, Grecia, Roma, Dacia, năvălirea barbarilor, Revoluția franceză, Napoleon I (ms, 2259, f. 86-104). Chiar în compunerile cu aspect așa-zis “naționalist”, cum ar fi *Mureșan*, tablou dramatic, poem ce ar fi vrut să fue un fel de *Faust* român, preocuparea filozofică stăpânește, și astfel Mureșan devine Indiferențialul, Nirvana, față de un geniu al luminii, Iris (ms. 2254, f. 74; ms. 2283, ff.138 v. — 113 v.).

Pe când însă mintea lui Eminescu este cotropită de fantezii mirifice, de faraoni egipteni reîncarnați, femei demonice, marchizi spanioli, castele misterioase, uși tainice, bolți subterane, apariții



terifiante, adică de întreg aparatul romanului romantic senzațional, precum și de problema vieții și a morții, rezolvată cu o metafizică mai mult sau mai puțin pretențioasă, conștiința artistică urma însă un drum lent, dar sigur — și Eminescu arunca una după alta paginile scrise prin sertare și își pregătea cu multă inteligență tehnica poetică. Am văzut cum la București colecta poezii populare de la prieteni, în special de la ardeleni, ceea ce explică mulțimea ardelenismelor în unele scrieri, cum ar fi de pildă *Geniu pustiu*. Eminescu simțea, ca poet adevărat, că nu e cu puțință o literatură temeinică fără o limbă flexibilă și autentică și-și mai dădea iarăși seama că limba literară nu putea fi nici dialectală, dar nici lipsită de seva pământului. De aceea, respingând fraza greoaie a lui Slavici, se indigna în același timp de limba revistelor și gazetelor din București și din Iași, pe care le primeau și citeau studenții, împestrițată cu vorbe franțuzești, bulgărești, grecești, turcești și în care singurele cuvinte românești — zicea el — erau: *ba, da, tu, eu* (81). Eminescu trăgea cu urechea la graiul colegilor care veneau din toate părțile locuite de români, și îndeosebi al soldaților români încorporați în Viena, însemna cuvântul rar și întreba: “unde se zice așa?”, preocupat de realitatea vorbirii și disprețuitor de limba “păsărească”, adică de aceea fără substrat etnic. În afară de aceasta făcea, în vederea varietăților rimelor, vânătoare de vorbe “rebele”, adică vocabule nesupuse regulilor gramaticale, cum ar fi cele cu trei terminațiuni, ca *școală, școli și școale*, și “dezgropa” cuvinte, pentru ca prin rimă să le dea drumul din nou în vorbirea curentă, precum a și izbutit să facă (210). Versificația lui Eminescu era de pe atunci meticuloasă și savantă și, odată tema fixată, compunerea trecea prin lungi și dificile metamorfoze, pentru ca să fie uneori abandonată ca un fluture care moare abia ieșit din pupă. Marginile paginilor devin un calcul vast, cu o mărunță contabilitate de rime, și fiecare vers ispitește un număr de logodne ca, spre pildă: “*a naturii iscoadă*”, ce încearcă să se împerecheze cu *coadă, roadă, înnoadă, noadă, șoadă* (ms. 2254, f. 95), sau *gol* în

consonanță cu *rotogol*, *pistol*, *obol*, *pârjol*, *pristol* (ms. 2256, passim.). Toate aceste socoteli formate duc în curând pe poet la alcătuirea unui *Dicționar de rime* (mss. 2265, 2271—74).

Când crezu că unele compuneri, după îndelungi dospiri au înfățișare onorabilă, le puse într-un plic și, însoțite de o scrisoare ceremonioasă, le trimise *Convorbirilor literare*, așa cum făcuse, patru ani mai înainte, cu versurile publicate în revista *Familia*. Junimiștii, care pe cât se vede nu citeau *Familia*, rămaseră surprinși și încântați (152).

“Pe la sfârșitul lunii februarie sau începutul lunii martie 1870 — își amintește Iacob Negruzii — mă întorceam într-o seară acasă de la o adunare. Plecasem mai devreme decât se obișnuiește, căci scriind pe atunci idila *Miron și Florica* eram toată vremea preocupat de poema mea. Ajunsesem la cântul din urmă și cugetam pe care din sfârșiturile ce mi se înfățișau în închipuire era mai bine să aleg. Acasă mă pusei la gura sobei și lăsam să-mi treacă pe dinaintea ochilor deosebite imagini din idila mea — petrecere ce are un farmec nespus pentru oricare autor. Aruncând ochii din întâmplare asupra mesei mele de lucru, văzui o scrisoare nedeschisă, pe care nu o băgasem în seamă. Era adresată “Redactorului *Convorbirilor literare*” și scrisă cu litere mici și fine ca de o mână de femeie. Mi-am zis că trebuie să fie de la una din numeroasele poete tinere din provincie, care voiau să li se tipărească versurile în revista noastră. Deschizând plicul, găsii o scrisoare, împreună cu o poezie intitulată *Venere și madonă*, amândouă iscălite M. Eminescu. Numele Eminescu nu avea aparența a fi real, ci îmi păru împrumutat de vreun autor sfiicios, ce nu vrea să se dea pe față.

Deprins cu pacheturi întregi de versuri și proză ce-mi veneau zilnic, mă pusei să citesc cu indiferență poezia *Venere și Madonă*, dar de la a treia strofă, care începea cu versurile:

*Rafael pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată,  
Suflet îmbătat de raze și d-eterne primăveri...*

interesul mi se deșteptă și merse crescând până la sfârșit. Foarte impresionat, am cetit poezia de mai multe ori în șir, iar a doua zi des-de-dimineață m-am dus la Maiorescu cu manuscrisul în mână...

— În sfârșit, am dat de un poet, i-am strigat intrând în odaie și arătându-i hârtia.

— Ai primit ceva bun? răspunse Maiorescu. Să vedem!

— El luă poezia și o ceti, apoi o ceti și a doua oară și zise:

— Ai dreptate, aci pare a fi un talent adevărat. Cine este acest Eminescu?

— Nu știu, poezia e trimisă din Viena.

— Foarte interesant, zise încă o dată Maiorescu, lasă manuscrisul la mine.

Peste câteva zile, fiind adunarea “Junimii” și Maiorescu citindu-ne versurile *Venere și Madonă*, toți, și mai ales Pogor, au fost încântați de acest poet necunoscut.”

La 15 aprilie 1870 poezia *Venere și Madonă* apărea în *Convorbiri literare*, și odată cu ea începea și reputația de poet a lui Eminescu.

Puțin după aceea poetul trimise, încurajat de succes, poezia *Epigonii*, în care, precum se știe, osândea noua generație blazată, elogiind pe înaintași. O corespondență se legă între el și Iacob Negruzii, caracterizată din partea lui Eminescu printr-o liniște și o corectitudine exemplare și o luciditate a gândirii și a expresiei de om cu desăvârșire cult (186). Într-o scrisoare se apăra de obiecțiunea probabilă a unei exagerate prețuiri a vechii generații (152):

“Poate că *Epigonii* să fie rău scrisă. Ideea fundamentală e comparațiunea dintre lucrarea încrezută și naivă a predecesorilor noștri și lucrarea noastră trezită, rece. Prin operele liricilor români tineri, se manifestă acel aer bolnav, deși dulce, pe care germanii îl numesc Weltschmerz. Așa Nicoleanu, așa Schelitti, așa Matilda Cugler — e oarecum conștiința adevărului trist și sceptic, învins de către culorile și formele frumoase, e ruptura între limea

bulgărului și lumea ideii. Predecesorii noștri credeau în ceea ce scriau, cum Shakespeare credea în fantasmalele sale, îndată însă ce conștiința vede că imaginile nu sunt decât un joc, atunci, după părerea mea, se naște neîncrederea sceptică în propriile sale creațiuni.

Comparațiunea din poezia mea cade în defavorul generațiunii noi, și cred cu drept.”

Întâmplându-se să plece la băi în Austria, Iacob Negruzii ținu cu orice chip să cunoască pe miraculosul tânăr și, în acest scop, se opri la Viena.

“Ajuns la Viena, mă dusei la cafeneaua “Troidl” din Wollzeile, unde știam că este locul de adunare al studenților români, și mă așezai la o masă deoparte, lângă fereastră, de unde, fără a fi băgat în seamă, puteam observa pe toți tinerii ce vorbeau între dâșii românește. Erau mulți adunați în ziua aceea, unii păreau mai inteligenți, alții mai puțin, dar toate figurile aveau expresiuni comune, încât îmi zisei că Eminescu nu poate să fie printre dâșii. Deodată se deschide ușa și văd intrând un tânăr slab, palid, cu ochii vii și visători totodată, cu părul negru, lung, ce i se cobora aproape până la umeri, cu un zâmbet blând și melancolic, cu fruntea înaltă și inteligentă, îmbrăcat în haine negre, vechi și cam roase. Cum l-am văzut, am avut convingerea că acesta este Eminescu și fără un moment de îndoială m-am sculat de pe scaun, am mers spre dânsul și, întinzându-i mâna, i-am zis: “Bună ziua, domnule Eminescu!” Tânărul îmi dădu mâna și privindu-mă cu surprindere: “Nu vă cunosc, răspunse el cu zâmbet blând.

— Vedeți ce deosebire între noi, eu v-am cunoscut îndată.

— Poate nu sunteți din Viena?

— Nu.

— După vorbă sunteți din Moldova... poate din Iași?

— Chiar de acolo.

— Poate sunteți domnul... Iacob Negruzzi? zise el cu sfială.

— Chiar el.

— Vedeți că și eu v-am cunoscut.” (152)

Negruzii a mai stat vreo săptămână la Viena, petrecând vremea în intimitatea lui Eminescu, discutând probleme literare și politice (izbucnise atunci războiul franco-german) și îmbiindu-l ca la sfârșitul studiilor să vină să se stabilească la Iași (152). Redactorul *Convorbirilor* îi mai dăruie, acum sau în altă împrejurare, opera completă a lui Schopenhauer, pe care junimiștii, îndeosebi Maiorescu, o prețuiau tot atât de mult ca și Eminescu, fără să fie prin aceasta pesimiști.

Și, dealtfel, nimic din purtarea poetului nu arăta blazarea. Cel care blama scepticismul și răceala *epigoniilor* era el însuși un spirit activ și ardent, și aceasta se observa în participarea sa la întrunirile studențești. La Viena existau pe atunci două societăți studențești, una numită “Societatea studențească științifică-socială «România»”, din care puteau face parte numai studenți români, și un fel de club, deschis oricui, și intitulat pompos “Societate literară și științifică a românilor din Viena”. Abia înmatriculat la Universitate (2 oct. 1869), Eminescu se grăbește să se înscrie în amândouă societățile, plătind taxele de înscriere și rămânând dator cu restul, și chiar din prima zi ia parte la o ședință a celei din urmă, în care Vasile Bumbac citește traducerea unei ode horățiene. Curând însă poetul fu nevoit să constate că activitatea celor două asociații era neînsemnată, că studenții români erau destul de dezbinați, și unii nici nu vorbeau cumsecade românește. Când așadar, la propunerea zice-se a lui Alecu Hurmuzachi, Aurel Mureșanu sau altcineva aruncă în aer ideea contopirii celor două asociații într-un corp mare și activ sub denumirea de *România Jună*, după muzziniana *Giovine Italia* (28), Eminescu, rezervat în chestiuni mărunte, își însuși cu aprindere ideea și deveni pe dată elocvent (86):

“Domnilor! Începu el să argumenteze junelui auditoriu. Un comerciant are un capital de 1.000.000. Firma sa e X! Capitalul

său nu ar fi același dacă el s-ar numi Y sau Z? Noi suntem o societate cu un capital de principii și de inteligențe — firma noastră e “România” — presupunem că firma noastră ar fi de ex. “Românismul” — fondul nostru, ființa noastră morală n-ar fi aceeași? Comerciantul de sub firma X presupunea că bancruțeză, oare caracterul firmei lui, cu toate că numele a rămas același, nu se schimbă? Dovedă, dar, cum că firma, numele, nu e lucrul, ființa însăși — cum haina ce-o poartă un om nu-i omul însuși — cum zdreanța unui nume obscur poate acoperi geniu — cum purpura unui nume regal poate investi pe un idiot.

Cine conspiră, dar, contra legii fundamentale a «României», acela e mai conspirator decât cel care conspiră contra numelui, a hainei, pentru că acea haină e strâmtă, și noi vrem să-i croim tot acestei societăți o haină mai largă, în care să-ncapă toată lumea românească din Viena.”

Ceea ce caracterizează acțiunea lui Eminescu din această vreme este maturitatea gândirii sale pe atunci revoluționar-burgheză și un superior simț practic în domeniul social, în contrast oarecum cu exaltarea romanțioasă a imaginației poetice. El își dădea seama că numai un contact strâns între exponenții tuturor provinciilor locuite de români putea da acea conștiință unitară de afirmarea căreia depindea viitorul politic al românilor din imperiu și că studențimea era în stare să realizeze acel contact. Pricepea iarăși că piedica cea mare a dezvoltării elementului român o forma principiul dualist al imperiului și că acesta nu ar fi putut fi năruit decât prin afirmarea solidară a tuturor celorlalte națiuni conlocuitoare și asuprite. Cu o limpeziciune și un curaj remarcabile, publică în gazeta *Federațiunea* din Pesta, în aprilie 1870, o serie de articole (*Să facem un congres, În unire e tăria, Echilibrul*), semnate cu pseudonimul Varro și în care, combatând cu energie dualismul, recomanda un congres general al națiunii române, care să comunice tronului voința ei și solidaritatea cu celelalte popoare asuprite din Austria. Articolele conțin violențe și îndrăzneli

nemaipomenite. Despre magnați se scrie: “Vina acestei direcțiuni o au descreierății lor de magnați, a căror vanitate îi făcea să creadă cum că în această țară, ce e mai mult a noastră decât a lor, ei vor putea maghiariza până și pietrele. Magnați care și-ncepeau viața cu scrieri fanatice și exaltate, spre a o sfârși în vreo casă de nebuni ori în drojdiile vițiilor beției și ale desfrânării; copii bătrâni ce pătează părul lor cel alb cu tot ce e mai degradat, mai obscen, mai teluric, în această natură ce-i zic omenească.”

Austria era, nici mai mult, nici mai puțin, amenințată cu revoluția: “Nu, unitatea Austriei nu cere existența unei Ungarii, cum este ea astăzi; Ungaria, cum este, nu e o condițiune a Austriei. Noi am putea uza de drepturile noastre prin propria noastră inițiativă, am putea proclama autonomia Transilvaniei... Austria încă n-a avut o răscoală militară, dar se prea poate ca timpul să nu fie tocmai departe, căci astăzi prin voluntari armata *cugetă*, pre când ieri încă era numai o *masă*.”

Nu e de mirare, după asemenea temerități, că Eminescu fu citat de procurorul public din Pesta și amenințat cu un proces de presă, care însă se pare că n-a mai avut loc. Că pe Eminescu îl preocupă în chip sincer problema deșteptării nației ne este încă o dovadă proiectul unui ciclu de conferințe populare, pe care ar fi voit să le țină în Maramureș, cu următoarele subiecte: 1) *Geniu național*; 2) *În favoarea teatrului*; 3) *Studii asupra pronunției*; 4) *Patria română*; 5) *Poezia populară* (ms. 2257, f. 88).

Întâmplarea a făcut ca în anul 1870 să se împlinească patru sute de ani de la întemeierea Mănăstirii Putna. Deoarece în ziua de Sf. Mărie, la 15/27 august, la hramul bisericii, venea de obicei lume multă, cineva — Slavici pretinde că dr. Aronovici din Botoșani — și-a dat cu părerea că era nimerită o serbare națională la mormântul lui Ștefan cel Mare. Indiferent de originea ideii, Eminescu îmbrățișă cu aprindere proiectul, găsindu-l ca prilejul cel mai potrivit pentru un congres al studenților români din toate părțile, care să imprime “o singură direcțiune a spiritului” româ-

nesc și să găsească în de comun acord mijloacele pentru aceasta. Când I. Negruzzi veni la Viena, îl găsi pe Eminescu înfierbântat de această idee și nereceptiv pentru orice propunere ce ar fi putut să-l împiedice de la participarea la congres. Se alcătui un comitet central al tuturor studenților din Viena sub președinția lui Teclu, unul din secretari fiind Eminescu, și în înțelegere cu comitetele *ad-hoc* din *București, Iași, Paris, Berlin, Liège, Lipsca* și alte centre universitare, se stabili în lungi conciliabule de cafenea planul serbării, pentru care din entuziasmul publicului se strânsese peste 5.000 fiorini. Teclu cumpără o urnă votivă de argint, spre a fi așezată pe mormântul lui Ștefan, iar restul banilor îi depuse la un bancher, brașovean de origine, Mureșan. În afară de aceasta, femeile din București și cele din Cernăuți aveau să trimeată câte un epitaf, delegațiile toate câte un steag cu inscripții votive, iar o doamnă din Oltenia comandase un prapor prețios. Studenții visau, de asemeni, un portic festiv, arcuri de triumf și alte asemenea decorațiuni. Izbucnind însă războiul franco-german, organizatorii trebuiră să recunoască inoportunitatea serbării în acel an, și în iulie lucrurile se opriră, aci, în așteptarea conjuncturii mai favorabile. Slavici plecase pe la sfârșitul lui mai cu regimentul la manevre în tabăra de la Brück a. d. I., iar Eminescu, după ce mai șezu o vreme, plecă și el la Ipotești. Ipoteza că s-ar fi îmbolnăvit acum de o boală venerică și că frate-său, Șerban, întors de la studii, l-ar fi dus acasă prin aprilie-mai nu are deocamdată nici un temei documentar, pentru că Negruzzi îl găsisese pe vremea când pleca la băi, adică la sfârșitul lui iunie sau în iulie, la Viena, preocupat de pregătirile pentru serbarea de la Putna (86, 57).

Când în toamnă Eminescu se reîntoarce la Viena, află o știre grozavă: bancherul Mureșan pierduse banii comitetului în cărți și fugise în America, iar acum comitetul se sfia să mărturisească adevărul. Slavici venise și el să-și dea examenul de ofițer, dar, obligat a părăsi cazarma, se afla deodată fără mijloace de existență. După o scurtă reîntoarcere acasă, Slavici găsi, prin prieteni, o



ocupațiune într-un institut particular, unde avea să prepare doi băieți maghiari care nu știau nemțește, precum și un preceptorat la trei băieți români din Craiova. Eminescu și Slavici se plimbau acum numai duminicile și sărbătorile împreună cu băieții, prin împrejurimile Vienei, punând la cale congresul (210). Între timp, la 8 aprilie 1871, se făcu fuziunea celor două asociații de care am vorbit, sub numirea de “România Jună”. Slavici fu ales președinte, iar Eminescu — nici nu se putea altfel — reuși la alegere în calitate de bibliotecar, hotărât să vâneze cu orice chip cărțile împrumutate și nerestituite. Tot Eminescu a fost acela care a redactat, plin de iluzii, adresa către domnitorul Carol I, prin care studenții aduceau acestuia la cunoștință că fusese numit membru fondator al societății, “adânc convinși — scrie Eminescu — cum că oricât de neînsemnate ar fi în forma lor manifestațiunile de viață a generațiunii ce are pentru ea viitorul, ele totuși vor fi privite cu oarecare interes de înaltul protector al aceluia nume ilustru...” (86).

Eminescu arată în toate împrejurările, pentru aspectele și formele vieții politice naționale un interes de adevărat om politic. În 1870 s-a dus împreună cu alții să salute pe Cuza la Döbling și a cerut, altă dată, comerciantului B. Gh. Popovici de pe Fleischmarkt, la care trăsesse prințul Carol, în drum spre București, informații despre acesta (81).

În martie 1871, comitetul central, convocând adunarea generală, dădu pe față adevărata situație economică și propuse renunțarea la serbare sau amânarea ei. Grupul fanaticilor, din care făceau parte Eminescu și Slavici, primiră cu indignare această propunere. Slavici vorbi colegilor mai tineri despre mama Roma, despre divul Traian, Muciu Sucevolă, Decebal, Ștefan, despre Rovine, Războieni, Călugăreni și alte asemenea locuri comune patriotice, iar tinerimea înflăcărată hotărî, delirând și aplaudând să meargă la Putna cu desagii în spinare, cum s-au dus moșii la Blaj în anul 1848. Atâta aștepta comitetul, care voia să scape de o pacoste. Ironizând pe cei cu “sacul în spinare”, el se retrase, lăsând pe cine

ar vrea — și nu voia nimeni — să organizeze serbarea. De aci încolo meritul inițiativei se datorește exclusiv avântului lui Eminescu, lui Slavici și al câtorva moldoveni. Fără grijă de răspundere, ei luară asupra lor conducerea lucrărilor, Slavici ca președinte, iar Eminescu ca secretar, și, fără nici un concurs efectiv din partea societății “România Jună” (133, 210), în comitetul căreia se aflau, evitând pe de o parte să arate că n-aveau legături cu vechiul comitet, începură să strângă alte fonduri. Ajuțați și de un brașovean, Diamandi Manole, făcură din nou apel la publicul și autoritățile românești, mai cu seamă din țară, cerând sprijine nouă, deoarece suma strânsă — aceasta era formula — era insuficientă. Cât privește pe Eminescu, cel mai activ, încrezător și modest dintre toți, el își avea planul serbării și al congresului gata ticluit. Apelul avu un succes neașteptat. Multe municipii din țară (București, Iași, Galați, Brăila, Ploiești) votară sume importante de bani, așa încât serbarea fu asigurată. Pentru alegerea celei mai bune cuvântări festive studențești, Eminescu și Slavici, emuli ai *Convorbirilor literare*, făcură apel la o comisie compusă din V. Pogor, I. Negruzzi și Titu Maiorescu (86). Eminescu însuși plecă în țară, spre a stăruii întru sprijinirea serbării printr-o “campanie în presă”, după ce cu câțeva vreme mai înainte (septembrie, 1870) publicase în *Convorbiri* o notiță asupra rostului și cauzelor amânării festivității. La 6 august era la Ipotești (86). E cu puțință ca în această împrejurare Eminescu să fi mers la Iași, spre a cunoaște personal cercul “Junimii”, pentru că atunci când, în vara sau toamna anului 1872, citește acolo *Sărmanul Dionis*, el face aceasta ca un vechi cunoscut al societății. Era, de altfel, în corespondență continuă cu Negruzzi, căruia îi destăinuia proiectele literare: un roman *Naturile catilinare*, ce trebuie să fie *Geniu pustiu*, și citatul tablou dramatic *Andrei Mureșan* (186). În afară de Negruzzi, mai cunoscuse și pe P. P. Carp, în trecere prin Viena, care însă îi lăsase o impresie incertă (188).

Cu câteva săptămâni înainte de data serbării, comitetul se transportă în “Țata fagilor”. Când mai erau opt zile, sosi și

Eminescu din Principatele Unite și, cam în același timp, și delegațiunea studenților din București, compusă din G. Dem. Teodorescu, Ioan Brătescu și Gr. Tocilescu. Doi dintre organizatori, Slavici și Stefanelli, au povestit cu de-amănuntul în *Amintirile* lor acest eveniment, așa încât ne mulțumim să desprindem numai silueta lui Eminescu în mijlocul acelei adunări. După pregătiri și tratative trudnice cu autoritățile, după ce ridicară porticul festiv și arcurile de triumf și se pregătiră cu căruțe, cuptoare, odăi, să primească, să hrănească și să ospitalizeze cu participanți (Eminescu și un tovarăș mersese la Crasna cu saci de făină la o preoteasă ca să-i coacă cozonaci) (168), lăsând treburile pe seama altora, Slavici și Eminescu se retraseră să contemple și, preumblându-se prin apropiatele păduri de brazi, meditară la partea ce-i preocupa mai de aproape, adică la congres. În ziua de 14/26 august începură să pice oaspeții, mai numeroși decât se așteptau la început. Primirea se făcea la arcul de triumf ridicat la hotarul satului Putna, iar găzduirea în chiliile mănăstirii (închise în chip de cetate între ziduri, în mijlocul văii Putnei, sub păduri de brazi), prin sat pe la țărani și într-un mare pătut prefăcut în dormitor. Printre personalitățile venite se afla și M. Kogălniceanu. Serbarea începu a doua zi, 15/27 august, printr-o cuvântare a lui Slavici în fața porticului ridicat înaintea mănăstirii. Nu mai este îndoială că multora din cei veniți din țară vorbirea, cât și atitudinea servilă a lui Slavici față de autorități displăcură, neputând concepe un patriotism imperial ca al lui Slavici, care însă era sincer și nu se purta astfel din teamă. Apoi se formă procesiunea către mănăstire, având în frunte pe membrii comitetului, care purtau eșarfe late tricolore și țineau urna de argint și două epitafe de catifea roșie și albastră. Convoiul, alcătuit din cărturari și țărani de-a valma, pătrunse în biserică și depuse urna și epitafele pe mormânt. Un maior, Boteanu, venit din Franța, unde luase parte la războiul franco-german, rosti o scurtă cuvântare, după care, descinzându-se, depuse sabia sa pe mormântul voievodului. Fu momentul cel mai emoționant,

și Eminescu, care stătuse tăcut și cu capul plecat alături de Stefanelli, vădit mișcat, făcu semn acestuia să iasă. Imensa masă ce a urmat apoi, la care 1.600 de tăcămuri n-au fost îndestulătoare, o parte din participanți trebuind să mai aștepte, a prilejuit multe cuvântări, multă înflăcărare și se-nțelege și nemulțumiri din partea celor neîncăpuți la ea. Bubuit de treascuri, taraful celor treizeci de lăutari de la Suceava îmbrăcați în anterie și cântând marșul lui Mihai Viteazul, mii de candelă și lampioane aprinse au desăvârșit fastul acestei sărbători naționale sub ochii îngăduitori ai comisarului guvernului, român și el, care n-avea ce imputa unui ospăț ce se începea cu “o închinare împăratului” și se termina cu fumare de țigări de către doamne. În afara curții mănăstirii — priveriște de poveste — patru oameni învârteau un bou întreg într-o uriașă frigare sprijinită pe două furci în pământ, iar dogoarea jarului era așa de mare, că Eminescu, minunat de ce vedea, nu se putu apropia. După masă se întinse o horă în fața porticului festiv.

După ce forfota serbării se mai potoli, delegații studenților se strânsă în trapeza mănăstirii pentru a face “congresul”. Comisarul guvernamental, ghicind sterilitatea discuțiilor, îi lăsa în pace, iar tinerii, stând care la masă, care urcați pe scaun ori în picioare, înecați în fum de tutun, se pierdură în vorbe gălăgioase, fără să ia vreo hotărâre. Două erau mai cu seamă concepțiile ce se izbeau față în față, și ele caracterizează cele două lumi deosebite, a românilor din imperiu și a celor din țară. Studenții din Viena — Eminescu și Slavici în speță — erau pentru realizarea unității culturale fără nici o preocupare de cea politică, aceasta din urmă trebuind să vie de la sine, ba credem că Slavici, leal împăratului, nici n-ar fi dorit dezmembrarea imperiului. Mijloacele propuse erau: conferințe publice, reviste literare, biblioteci populare ieftine, propagandă ziaristică, concerte și reprezentațiuni teatrale. Studenții din țară, în special Grigore Tocilescu, G. Dem. Teodorescu, Iancu Brătescu, C. Istrati și Dunca, naționaliști excesivi, preconizau nici mai mult, nici mai puțin decât “uniunea politică” înaintea celei

culturale. Și dacă aceștia din urmă dădură dovadă de obișnuita ușurință patriotardă cu care se iritau până mai ieri la orice prudență politică, în schimb ardelenii își manifestară și ei repulsia față de “putreziciunea” claselor dominante de dincoace de munți, și un bucovinean, generalizând, zise înțepat: “că întocmai precum tânărul care suferă de o boală contagioasă are să se lecuiscă mai nainte de a se fi căsătorit, România trebuie să se lepede de păcatele ei, fie bizantine, fie pariziane, mai nainte de a se fi ridicat în fruntea neamului românesc”. De aici scandal, dușmănie și desăvârșita inconcludență a dezbaterilor. Într-aceastea, voind să se culce și neavând unde, toate încăperile mănăstirii fiind ocupate, Eminescu descoperi turnul deasupra porții mănăstirii plin cu fân și, aducându-și aminte de podul de la Blaj, zise: “De minune. Fân proaspăt, aer curat. *Liebchen was willst du noch mehr?*” și se urcă în clopotniță, urmat și de ceilalți membri ai comitetului, care se întinseră îmbrăcați pe jos. Discuția din trapeză a urmat toată noaptea în clopotniță, a fost purtată prin pădure și readusă în mănăstire, dar nu se votă nici programul de propagandă, nici comitetul care să conducă lucrările și să convoace un viitor congres. Și astfel lumea plecă, iar comitetul vechi rămase să lichideze conturile serbării, chinuit de întârzierea banilor ce trebuia să-i primească. Pentru obținerea lor, Eminescu fu trimis în țară, și într-adevăr, nu mult după plecarea lui, banii începură să sosească, și orice lucrare fu încheiată. Dacă efecte imediate ale acestui congres n-au fost, el a lăsat totuși anume dispoziții în sufletul unora, și de n-ar fi decât rolul pe care Eminescu l-a avut în pregătirea lui și adâncul spirit patriotic pe care l-a derivat din el, și ar merita totuși să umple câteva pagini din istoria culturii noastre (8, 210, 214).

Întors în țară, Eminescu ar fi avut timp să treacă pe la *Junimea*, și poate că așa a și făcut. După Pop-Florantin, prin septembrie al acelui an, ar fi cerut găzduire lui Miron Pompiliu și altora (la Iași?). Poetul făcea declarațiuni ce păreau excentrice și care trădează

preocupările lui tematice schopenhaueriene și mitologice, care acum sunt clare, ca, de pildă, de a voi să meargă în India ori să fie înmormântat în fundul Mării Inghețate spre a nu putezi (68).

La Viena, unde reveni pe toamnă, îl aștepta furtuna. O parte din studenți erau furioși împotriva comitetului improvizat, ce organizase serbarea, și din simțăminte personale, dar și dintr-o mentalitate de grup. Studențimea era divizată în două tabere sub înrâurirea unor discordii politice din țară. Eminescu, Slavici și mai toți moldovenii din Austria, afară de Ioniță Bumbac, erau partizanii *Direcției nouă* junimiste, și profesau ca atare un “naționalism în limitele adevărului”, după definiția maioreșciană, având, în fond, oroare de șovinism. Ardelenii însă erau naționali în sensul lui Pumnul, Bărnăuțiu, Cipariu și numeau pe ceilalți cosmopoliți. Este foarte adevărat că însuși Eminescu combătuse, în recenziunea unei broșuri a lui dl Petrino, în care era atacat Pumnul și școala sa (*O scriere critică*, în *Albina*, ianurie 1870), direcția Junimii, dar o meditare mai îndelungată și contactul direct cu unii prieteni de la *Convorbiri literare* îi schimbaseră niște păreri ce nici nu se potriveau cu adâncimea inteligenței sale. “Naționalii” de la Viena erau ațâțați chiar de unele persoane din țară, care, din ură politică sau în chip sincer, vedeau în junimiști niște “agenți ai străinilor... întreprinzători ai colonizării țării cu germani”, a căror prezență la mormântul lui Ștefan cel Mare ar fi fost o profanațiune. Înveninați, așadar, de aceste zăzanii, studenții ardeleni imputară lui Eminescu și lui Slavici că invitaseră pe Maiorescu, Pogor și Negruzzi, “cosmopoliți”, să aleagă discursul festiv pronunțat la Putna, lucru care, îi asigurau cei din țară, produsese o tristă impresie. Credem că și persoana aleasă, A. D. Xenopol, era o pricină de nemulțumire, dat fiind zvonul originii sale străine, cu toate că omul era de un patriotism impecabil. Atunci când prin noiembrie se alesese un nou comitet al “României June”, în frunte cu Ioniță Bumbac, cu Ion Slavici și Eminescu în birou, președintele declară că nu poate prezida un comitet din care fac parte cosmopoliții

Eminescu și Slavici, ceea ce provocă vociferatii, conflicte și demisii. Zadarnic se strădui Eminescu într-o ședință următoare, cu multă demnitate în argumentare și îmbrățișând dialectica, să arate că “societatea având de scop perfecționarea reciprocă pe terenul literar-național, aceasta... presupune o *divergență* între individe, căci, dacă am avea fiecare din noi același cuprins sufletesc, viața noastră ar fi repetarea aceleiași individualități în mai multe exemple...” și că “spiritul social nu se dezvoltă, nici se alimentează prin exclusivism față cu ideile altuia, ci din contra, ideile ce le aduce fiecare de acasă intră prin socialitate într-un compromis organic, devin o unitate de ordine superioară” și așa mai departe. Ioniță Bumbac o ținu mortiş că studenții cosmopoliți erau români răi “asemena chiar cum trădătorii de patrie”, că trebuie să fie cineva prost sau plătit de străini să susțină astfel de principii și, ca încheiere, declară dezgustat că scuipă în școala lui Maiorescu și-n apărătorii ei (ms. 2257, f. 224 urm.). Se înțelege că, în fața acestui “neparlamentarism”, Eminescu își dădu demisia, și Ioniță Bumbac se alese președinte, cu alți membri, având ca bibliotecar în locul poetului pe unul Alex. Grama (86). Dealtfel, Ioniță Bumbac, poet și el și încă pentru unii mai însemnat ca Eminescu, nu se afla în termeni buni cu poetul — și aci poate să fie pricina ascunsă a conflictului. Era un tip perorativ și lung la vorbă și plictisea pe poet cu gândurile sale. Într-o zi, Eminescu, prins în mreaja lui oratorică, pentru a scăpa, trânti căciula sa pe masă lângă Bumbac, și plecă zicând: “Acum mai vorbește și căciulii mele!” (214). *Inde irae!* În cele din urmă, învinse tot fracțiunea “cosmopolită”, și cu prilejul Anului Nou, hotărându-se să se facă invitații la serbare fără deosebire de direcțiuni, convorbitorul căciulii își dădu demisia. Încolo, activitatea societății, ședințele sociale ce se țineau prin restaurante, cu ziceri din vioară și gură, nu atrăgeau pe Eminescu. O singură petrecere îl veseli. După propunerea lui Stefanelli, începură de la o vreme să se constituiască în glumă în “divan domnesc și obștească obicinuită

adunare”, cu domn, mitropolit, boieri veliți, prostime. Se prefăceau că dau vreunuia o boierime și-l supuneau la ispitiri în științele duhovnicești și lumești, cât și cele ostășești și pângărești. Apoi îi dădeau carte domnească, scrisă cu slovă și mireasmă veche, datată la Beciu și sfârșită cu obișnuitele afurisenii: “iar de-a fi să fie și cartea noastră să nu o cinstești, și în seamă să nu o ții, și răs și batjocură de ea să faci, atunci să fii proklet și anaftimă și afurisit de 335 sfinți părinți din Nichea, și buricul iadului înghită-te, și setea Gheenei muncească-te, și focul dragostei ardă-te, și vinul în oțet să ți se prefacă, și berea în apă să ți se schimbe, și să ai parte cu Arie ereticul...” Eminescu, asistând întâia oară la acest fel de joc, zise, încântat: “Minunat, așa înțeleg și eu. Este viață din viața noastră românească ce se lipește de sufletul nostru. Mă! felul acesta de petrecere trebuie să urmeze înainte.” Și într-adevăr, bun cunoscător al limbii vechi, el începu să alcătuiască cu mult meșteșug cărți domnești și se lăsă chiar boierit (214).

Iarna anului acesta fu chinuitoare pentru Eminescu. Bani de acasă nu soseau, iar frații — ironie! — îi trimiteau scrisori nefrancate. Eminovicenii erau supărați cu boala lui Iorgu și n-aveau vreme să se gândească la Mihai. Din cauza lipsurilor de tot felul, Eminescu se îmbolnăvi de gălbinare și “aprindere de mațe” și zăcu trei săptămâni, îngrijit, din lipsă de bani, numai de colegii de la medicină (33). Tocmai prin februarie se ridică de pe boală: “Astăzi [10 febr. 1872], ies pentru prima oară din casă după o troahnă îndelungată și după o desăvârșită lipsă de apetit, care-a ținut mai douăzeci de zile. Înainte de două zile am început a avea un apetit mai bun, și acum reintru în obicinuițele de mai înainte de boală. Mă simt mai tare, și gălbinarea e ca și dispărută de pe piele și din față, numai în albul ochilor se mai vede.”

Din rândurile aceste, pe care le scrie părinților, se vede că trăise în izolare:

“Nimeni nu venea la mine, pentru că oprisem pe orișicine de a veni, și astfel rămăsesem numai în prada cugetelor și închipuirilor mele, care numai senine nu puteau fi.



Doctorul mi-a spus că principala cauză a boalei mele a fost izolarea deplină în care trăiesc și încunjurarea societății și a oamenilor. Eu nu cred să fie asta. E drept că nu mă duc decât foarte rar în adunare, însă totuși mă duc câteodată.” (193)

Pe primăvară, când se făcuse mai bine, rămânând doar cu o durere de urechi, moștenire din casa lui Blanchin, îl chinuia mereu mizeria: “Vă spun drept — se plângea el părinților — că trăiesc cu mare greutate. În momentul în care vă scriu aceste șiruri mă aflu în lipsă deplină de bani, așa încât voi trebui ca mâne să împrumut de la cineva, deși și împrumutarea e grea, căci cunoscuiții mei, studenți ca și mine, n-au nici ei de unde.”

Eminescu era hotărât, pare-se, să urmeze cu tot dinadinsul cursurile universitare, după o părăsire de mai bine de un an, fiindcă acum se înscriesese și în semestrul de iarnă 1871-1872 și aștepta numai bani de acasă (opt galbeni), spre a se înscrie și în cel de vară, cum a și făcut. În aprilie se simțea foarte bine, dar îl stânjenea lipsa paltonului și-i era frig numai cu jacheta. I-ar fi trebuit un “pardessus” (193).

Să fie acum epoca în care a cunoscut pe Veronica Micle, tânăra soție a bătrânului profesor Micle de la Iași? Cineva pretinde că Veronica, venind la Viena să se caute pentru o suferință oareșicare, a tras în casa unei doamne Löwenbach, unde cunoscui pe poet (120, 123). Însăși Henrieta știa că astrala fotografie din epoca studenției fusese făcută de Mihai pentru Veronica (61), deși posesorul fotografiei pretindea, fapt confirmat, că ea ar fi fost executată la Praga, la fotografii J. Tomàs (123). Dacă însă acest lucru s-a întâmplat, atunci anul întâlnirii nu este 1873, cum susține acel cineva, pentru că Eminescu nu mai era la Viena, ci 1872 sau altul anterior. Șase luni ar fi stat Veronica Micle la Viena, și în acest timp, timid și cu privirea în pământ, ar fi călăuzit-o prin metropola danubiană, povestindu-i întâmplări din viața marilor gânditori. Dar Eminescu nu era îndrăgostit acum de o femeie, ci de femeia însăși în idealitatea ei, și Veronica nu-i fu decât un prilej

de a cunoaște mai curând turburările lui Eros. Slăbit de boală și lipsuri, fără nici un folos de ordin practic universitar — urmasa în chip oficial doar trei semestre ca auditor — Eminescu părăsi Viena, probabil către vară, cu gândul de a-și rezolva situația școlară rămasă fără soluție și de a căuta la “Junimea” sprijinul și îndemnul pe care Gh. Eminovici nu putea sau nu voia să i le dea.

CUPRINS

## STUDENT LA BERLIN

(1872—1874)

Întors în țară, Eminescu se duse plin de nădejdi la Junimea din Iași, care, prin Iacob Negruzzi, îi dase și lui și lui Slavici mari speranțe de a-și croi un drum cu ajutorul ei. Publicase până acum cinci poezii în *Convorbiri literare*, și societatea îi era cunoscută mai dinainte, de când, cu prilejul congresului, coborâse în Moldova, peste vară, de două ori. Cunoștea pe Negruzzi, pe Maiorescu, pe Pogor și pe alții mai bătrâni, iar din cei tineri pe Samson Bodnărescu, Miron Pompiliu, A. D. Xenopol, și după toate semnele, venind la Iași, trăgea la Miron Pompiliu (prieten mai vechi din București) sau la Samson Bodnărescu. Cei care, ca Panu, pășeau acum pentru întâia dată la Junimea, găsiră un Eminescu familiar în societate, înconjurat chiar de o atenție ca pentru un membru important și vechi. El avusese vreme să-și facă prietenii, dar și ostilități, și plutea abstract peste volubilitatea tuturor, ca un ins ce-și dă seama că se află într-o lume cu care orice înțelegere este imposibilă și zadarnică. Eminescu nu este un închipuit și nici dintre acei scriitori încruziți împotriva criticii, și cu toate acestea el era iritabil la observațiuni și a scris strofe ironice împotriva *criticilor*. Aceasta se explică prin conștiința netedă a superiorității sale, dar mai ales prin cultura sa filozofică, ce-l făcea, alături de Maiorescu, cel mai de seamă estet literar al vremii. Este foarte firesc ca tânărul

filozof de la Viena să fi simțit iritație și dispreț când *caracuda* (așa se numea o fracțiune spectatoare din cenaclu) repudia o poezie, fiindcă n-o înțelegea, ignorând caracterul muzical al liricii, sau cerea exactitate pedantă în adevărul istoric unei nuvele filozofice. În această atmosferă, sub ochiul înțelegător al lui Maiorescu, și-a citit Eminescu nuvela *Sărmanul Dionis*, compusă, nu mai este îndoială, la Viena, unde o mai citise lui Slavici (224, II), și formă ultimă a unui proiect de compuneri despre migrațiunea sufletelor. Această nuvelă, socotită de Maiorescu drept capodoperă, s-a și publicat apoi în *Convorbiri literare*, puțin după plecarea din nou a poetului la studii. Deși poate prea rigid ca om, Titu Maiorescu a înțeles întotdeauna critica și sub forma unei asistențe materiale eficace, dar acoperite în aparențe demne. Intuind deci structura intelectuală a firii lui Eminescu, i-a oferit din partea Junimii un oarecare ajutor bănesc, un fel de bursă, cu scopul de a-și urma mai departe la Berlin studiile de filozofie întrerupte, care însă nu era prea mare, fiindcă poetul se bizuia încă pe contribuția lunară a lui Gh. Eminovici. Că la Iași tânărul a reîntâlnit apoi pe Veronica Micle și că și-au deschis unul altuia sufletul în chip mai cordial este un fapt pe care îl putem cu certitudine deduce din nevroza sentimentală a poetului la Berlin. Eminescu plecă, dar, cu impresiunea că se sprijină pe opinia unui grup de oameni în ce privește viitorul literar, cu o dragoste hotărâtoare în suflet și cu deciziunea de a-și sfârși studiile universitare și a-și croi o existență de sine stătătoare. Era acum un tânăr în toată bărbăția, grav prin studiile făcute, dar vindecăt de sfielile primei adolescențe, printr-o experiență erotică pe care trebuie s-o fi căpătat, pentru că prin hârtiile sale apar de aci înainte oarecare însemnări crude, câte o obscenitate. Înainte de a părăsi țara, fu văzut la un hotel din Botoșani, petrecând în tovărășia violonistului Micheru și a sorii sale Natalița, țigani amândoi prin obârșie, întâiul înzestrat cu un talent deosebit și fost conservatorist la Viena, deci prieten cu Eminescu (în aprilie 1872, "fratele Micher" era încă în orașul cezaro-crăiesc și-i cânta

lui Slavici) (224, II), cea de-a doua de-o frumusețe rară și de o ușurință comună. În vreme ce Micheru “zicea” romanețe răscolitoare, promovând cu precauții delicate melodia spre timpanul poetului, acesta nu-și lua ochii de la juna curtezană, care acompania la gitară pe frate-său. Apoi Eminescu începu să declame pasionat din versurile sale, ademenind persuasiv, prin priviri strălucitoare, pe fata încântată, până ce, îmbătându-se cu toții, începură să execute un program muzical mai libertin, în care — spre veselia neprefăcută a tuturor — se distinse tot poetul (227). Urmarea fu că Eminescu recomandă într-o scrisoare pompoasă din Botoșani (august 1872), pe dl Toma Micher bunăvoinței lui Titu Maiorescu, în vederea unui concert la Iași (224, V).

La sfârșitul lui noiembrie, Eminescu, plecat din țară cu câteva săptămâni înainte, nu se înscrisese încă la Universitatea din Berlin, din lipsa banilor pe care — eternă poveste — îi aștepta de acasă, lucru ce-i atrase observațiile lui Șerban, aflat acum la Botoșani. Bătrnul era peste cap de încurcat. Avusese de dat bani lui ginere-său, Drogli, cheltuisese mult cu boala lui Iorgu, înscrisese în septembrie pe Matei ca intern la liceul din Botoșani, unde plătise 22 galbeni, și acum nu se știa de va putea să trimită bani și lui Eminescu, care — culmea nepăsării — nu scria decât ca să ceară (ms. 2255, f. 301-302, 310). Poetul se înscrisese la facultate abia la 12 decembrie 1872, de astă dată ca student bun, fiindcă prezentase un certificat de absolvire eliberat de gimnaziul din Botoșani, ce nu se mai găsește însă printre scriptele Universității. Când și-a dat Eminescu examenele, pentru a putea deveni din absolvent de trei clase gimnaziale bacalaureat, este și va rămâne, poate totdeauna, o taină. De altfel, nici nu este o problemă așa de chinuitoare cum și-o închipuiesc unii. Chestiunea este de a ști dacă Eminescu a fost mai mult un autodidact decât un ins cu studii oficiale, dacă, vrând să-și facă o carieră universitară, el ar fi putut aduce titlurile necesare pentru aceasta. Problema este rezolvată favorabil de faptul înscrierii lui ca student la Universitatea din Berlin, în

baza sus-pomenitului certificat, ce trebuie să fi fost prezentat, căci altfel nu e de crezut că i s-ar fi eliberat în 1873 un atestat din partea rectoratului, constatator al frecventării cursurilor pe cele două semestre, 1872 și 1873 (165). Deși la Viena Eminescu declara la facultate că urmase într-un institut particular din București (86), și cu toată bănuiala unora că i se dăduse un atestat de studii secundare din partea lui Silvestru Morariu, membru pe atunci în consistoriul din Cernăuți, iar mai apoi mitropolit al Bucovinei și Dalmației (85), e mai firesc să ne închipuim că în cele trei toamne, 1870, 1871, 1872, Eminescu și-a depus la Botoșani examenele cuvenite ca pregătit în particular, ceea ce îi venea foarte ușor, dat fiind nivelul intelectual la care îl ridicase frecventarea universității vieneze. Cu situația școlară limpezită, poetul se înscrie la facultate, decis de astă dată să-și vadă serios de carte și să-și ia doctoratul. De aceea, abia în posesia caietului de cursuri *Anmeldungsbuch*, se și prezintă a doua zi la prelegeri, luându-și prima frecvență la profesorul Dühring și urmând așa, cu cea mai desăvârșită punctualitate, până la sfârșitul lor. Cursurile urmate în chip oficial sunt următoarele: în semestrul de iarnă 1872-1873, *Logica și principiile filozofiei*, *Concepția istoriei la istorici renumiți* (prof. Dühring); *Istoria generală a filozofiei* (prof. Zeller); *Istoria Egiptului și Monumentele Egiptului* (prof. Lepsius), iar în semestrul de vară 1873: *Istoria modernă* (prof. Droysen), *Obiceiurile și moravurile egiptenilor* (prof. Lepsius), *Dezvoltarea și critica filozofiei hegeliene* (prof. Althaus) și *Despre optimismul și pesimismul filozofic și politic* (prof. Dühring) (177, 165). Înarmat cu niște blocuri mici și cu cele trebuitoare la scris, Eminescu începu cu multă hărnicie să-și fixeze în câteva linii esența prelegerilor, și așa se face că găsim în manuscrisele lui notițe de cursuri pornind din chiar ziua începerii lor. Așa, de pildă, la 6 ianuarie 1873, începea să ia însemnări de istoria filozofiei, la Zeller, și continua la 9, la 10 și mai departe (ms. 2257, f. 11); la 3 mai așternea pe hârtie prima prelegere asupra filozofiei hegeliene a lui Althaus, iar la 5 mai, cursul de

istoria modernă, ce se începea cu pacea westfalică și trata ceva mai încolo despre Iagelloni, Valois, Gustav Adolf, Olanda (ms. 2280; ms. 2276 bis *passim*). Cursul lui Dühring asupra *optimismului* și *pesimismului* atingea și literatura, și în speță pe romantici, căci în notițe se pomeneste de pesimism la Byron, la Shelley, la Buckle (ms. 2276 bis, f. 26). Încetul cu încetul, avântul inițial scade, însă, și însemnările de cursuri încep să fie năpădite de versuri și alte lucruri profane. După cum vedem, studiile urmate de Eminescu în acest timp sunt alese exclusiv din domeniul istoriei și filozofiei, și orientarea lor ulterioară ne îndreptățește să credem că poetul se pregătea pentru un doctorat cu caracter istoric, filozofia servind ca metodă de cercetare.

Viața pe care o duce Eminescu la Berlin ne apare în linii șterse, din cauza lipsei unor amintiri de felul celor scrise de prietenii de la Viena. Dacă în privința studiilor se poate vorbi de mai multă aplicare, în existența poetului aci se observă o iritațiune, o nemulțumire veșnică de tot și de toate, o neîncredere bolnăvicioasă în sine și chiar oarecare răutate față de oameni, în sfârșit, o nevroză cu caracter abulic, a cărei manifestare este tristețea hotărârilor și a renunțărilor brusce, iraționale. Caracterul morocănos, bănuielnic, retractil și exaltat totdeodată al poetului de mai târziu începe a da primii colți de pe acum. Să fie oare numai o poză spirituală născută din lecturile pesimiste? Eminescu era prea inteligent și prea sobru în expresiunea generală a spiritului ca să se coboare la ieftine lamentațiuni. Convingerea sa că “n-ar mai fi putut fi fericit pe lume”, sila de viața studențească și de acel Berlin, “metropolă a sfântului imperiu roman de națiune germană”, în care se căia că venise și că rămăsese, ne fac să ne gândim la felurite pricini, dintre care unele — după înseși vorbele poetului — pot fi inavuabile, “*unaussprechliche*” (177). Una din cauze putem presupune că este aceeași lipsă de bani ce-l chinuia la Viena, mai plictisitoare acum, după atâția ani de privațiuni. Și-ntr-adevăr că și la Berlin Eminescu bate depeșe urgente în țară, ca, de pildă, următoarea-

rea către A. D. Xenopol, cu privire, probabil, la bursa oferită de Junimea (ms. 2290, f. 87):

“Alexander D. Xenopol, lassy.

Primit-ai scrisorile prin care ceream bani? Trimite minimum pe o lună. [Mare trebuință.] Răspunde dacă binevoiești telegrafic.”

Cerea însă bani și de-acasă, și o dată cu anticipație pe două luni. Relațiunile cu familia par din această cauză încordate. Gh. Eminovici nu înțelegea nici o independență din partea fiului său, voia să știe unde se află și ce face, și nici vorbă că aștepta cu nerăbdare ca poetul să-și termine studiile sau s-o încheie într-un fel, pentru a-și face odată un rost și a-l scuti de grija trimerilor de bani. Eminescu își găsisse, dealtfel, o ocupație. Th. Rosetti, agentul diplomatic al României la Berlin, luă pe Eminescu, pe care îl cunoștea din cercul Junimii, la agenție în calitate de secretar particular, cu o leafă ce se urca în ultima vreme la 10 napoleoni. Aci poetul avea de făcut sau copiat scrisori diplomatice confidențiale, depeșe cifrate și alte asemenea treburi biurocraticești, plictiseală compensată numai de aceea că atare corespondență se făcea mai mult în nemțește, și asta îi folosea ca exercițiu de stil. Agenția îi mai da prilejul să facă cunoștința multor români de seamă în trecere sau stabiliți la Berlin, bunăoară a unui locotent Balș, a unei doamne Ghica, născută Roznovanu, a doamnei Beldiman, născută Calimah, și soția lui Alecu Beldiman, a lui Matache Beldiman, văr cu acesta din urmă, mort cam pe atunci la Berlin (192, 194), a lui I. Al. Samurcaș, firește, care era secretarul oficial al agenției, a fraților Nicolae și Mihai Mandrea și a altor tineri studenți români câți se vor fi aflat în metropola prusiană. În privința aceasta avem indicii că Eminescu n-a trăit cu totul retras de orice viață studentească, ci și aci, ca și la Viena, a încercat să contribuie la organizarea ei după principii de politică culturală. Lipsa însă a problemelor naționale, ce se puneau în chip firesc la

Viena de către cetățenii români ai imperiului, numărul redus al studenților români la Berlin, preocupări practice academice au făcut ca această participare la viața goliardică să aibă un caracter sporadic. Dintr-o însemnare rămasă printre hârtiile poetului, aflăm că el a încercat să strângă pe tinerii români din Berlin într-o societate numită “Familia”, că prezidase ședința constituantă, dar că avusese chiar atunci o neînțelegere pe chestiuni formale cu cineva, căruia era gata, revenind asupra faptului, să-i dea satisfacție “în marginile adevărului” (ms. 2286, f. 81). La Berlin se afla acum și fratele mai mare al lui Eminescu, Șerban, venit aci nu se știe precis în ce scop, poate să-și termine studiile nesfârșite, poate să se caute. Poetul însă îl vedea rar, și de la o vreme fără multă plăcere, pentru că Șerban, ruinat pe dinăuntru de tuberculoză, îl primea cu tăceri și ocoluri la întrebări (193). La gazdă Eminescu locuia așadar singur, cel puțin o vreme, într-o totală reclusiune studioasă, iar viața laborioasă și mijloacele de trai — orice s-ar spune — mai sigure îl fac ceva mai statornic ca la Viena. În cei doi ani cât a stat la Berlin, nu-i cunoaștem decât două locuințe, și ne vine să credem că nici n-a schimbat mai multe. În anul 1873 ședea în Albrechtstrasse nr. 6 (Treppen bei Lange), care este însă chiar casa în care a locuit Șerban, nu departe de Universitatea regală “Friederich Wilhelm”, în apropiere deopotrivă și de apa Spreei și de Tiergarten. Casa era un mic hotel burghez de mâna a doua, “Bremer Hof”, cu birt economic la parter, cu înfățișare corectă, dar mirosind a pensiune ieftină, una din multele cutii arhitectonice occidentale, care, impunătoare pe dinafară, dezamăgesc în interior prin gunoaiile de pe scară, mirosul combinat de alimente al apartamentelor și pestrița calitate a locatarilor, indicată pe tabelele de la uși. Hotelul avea două caturi și o mansardă, și tocmai acest amănunt din urmă ne face să ne temem că Eminescu a putut să locuiască chiar în vecinătatea acoperișului (165).

Viața internă a poetului este mai agitată aci, decât la Viena, de impulsii sentimentale multiple. Eminescu începe să se



definească de pe acum ca un temperament erotic, pentru care dragostea este o necesitate spirituală permanentă. Veronica Micle i-ar fi stăpânit gândurile și se pretinde că poetul i-a trimis și versuri.

Nefericirea a făcut ca Eminescu să fie urmărit și după moarte de “eminescologi”, adică de un fel de necrofori în goană după “inedite”, care, îndemnați, poate, și de intrigi postume, au scos la iveală, ca niște cârțițe săpătoare pământul, o sumă de fragmente de scrisori ciopârțite, ce se află în “colecția lor particulară”, dar pe care nimeni nu le-a văzut, pagini suspecte scrise într-un stil incult, cu “din fire mă ști”, “după cum ști” și cu contradicții uluitoare. Din aceste scrisori, în care nu ne putem încrede și de autenticitatea cărora nu ne putem îndoi totuși cu suficiente argumente, grație relei-credințe sau ignoranței numiților “eminescologi”, suntem siliți să extragem cu prudență adevărul. Cu câtă greutate, însă! Pentru epoca de care ne ocupăm, ni se spune că Eminescu a cunoscut pe Veronica în anul 1873 la Viena, an în care însă se afla la Berlin. Într-o scrisoare din 1874, Eminescu ar fi scris lui Șerban: “Chipul ei nu-mi mai dă răgaz să studiez în pace. E divinitatea Elenei lui Menelaus, coborâtă pe pământ, ca să mă tortureze. Frate Șerbane, vezi de te interesează dacă nu s-a mutat de acolo unde ședea”, iar mai departe: “Un fel de anihilare a voinței caracterizează eul meu. Ochii deprinși cu slova veche și înțeleaptă, azi, refuză să mai urmeze drumul care duce la fericire după unii, la deznodământ după părerea mea. O, nu te mira, frățioare, de această schimbare. Vei înțelege, când vei afla că Amor, zeul atotputinte, mi-a cuprins inima, și fără să vreau sunt sclavul lui.” (120\*)

În 1873 și 1874 Șerban era la Berlin, unde a și murit în toamna anului 1874. Deci scrisoarea nu i-ar fi putut-o scrie Eminescu decât înainte de iunie 1873, când avem semne că Șerban se afla în Germania. Dar ce interes avea poetul să afle adresa din țară a Veronicăi, ce nu i-ar fi adus nici o alinare? Ne-ar veni să credem

că aceste rânduri sunt scrise lui Șerban în timpul șederii la Berlin — locuia foarte departe — și fac aluzie la o iubire berlineză. Dar fiindcă necroforul eminescolog nu ne dă nici un fel de justificare autografă a rândurilor de mai sus, noi îl putem bănuî chiar de fals — până la proba contrară — expresiunea “slova veche și înțeleaptă” părăndu-ni-se nu o anticipație, ci o imitație după “limba veche și înțeleaptă” din Scrisoarea II (publ. 1 apr. 1881).

Cu toate aceste greutateți de ordin documentar, rămâne neîndoielnic că la Berlin Eminescu a cunoscut iubirea în toate înfățișările ei și nu s-a gândit numai la Veronica Micle, cu care, dealtfel, la întoarcerea în țară, nu avea o exagerată familiaritate. Pe marginile caietelor sale apar dulci însemnări ieșite dintr-o pană stăpânită de melodia unui nume, nebunii caligrafice în voia unei reverii: “*Clarisse, Bon soir, mon étoil (sic) et mon ange! Clarisse... Bon soir, bon soir! Chère amie... Clarisse Vernetz... Clarisse Vernetz a ta amică... Clara Brommer... Clarisse Vernetz deine Freundin, Clarisse Vernetz deine Frendin*” (M. E., I, 3) S-ar părea că poetul făcea exerciții de limbă franceză jucându-se în jurul unei teme sentimentale: “... *il a le même amour, que vous connaissait (sic) ... il est le même charmant gentil*” (ms. 2259, f. 145 v., 148). În vremea aceasta îl surprindem într-adevăr studiind franțuzește, între două însemnări de prelegeri asupra Egiptului. Pe un fragment de text francez romantic își sublinia cuvintele necunoscute, spre a le transporta apoi jos într-un mic vocabular. Cunoștințele sale de limba franceză erau destul de reduse, dacă era nevoit să caute în dicționar: *lueur, tas, ravir, tiède, aise, ruban, incandescent, fauve, oreiller, enivrer, jarret* etc. (ms. 2286, f. 58). Înțelegea însă și citea cu precădere pe Victor Hugo, din care își copia *Sacer esto (Les châtements, Livre IV-e)* (ms. 2257, f. 16 v.):

*Non, liberté! non, peuple, il ne faut pas qu'il meure!*  
*Oh! certes, ce serait trop simple, en vérité.*  
*Qu'après avoir brisé les lois, et sonné l'heure*  
*Où la sainte pudeur au ciel a remonté;*

*Qu'après avoir gagné sa sanglante gageure,  
Et vaincu par l'embûche, et le glaive, et le feu;  
Qu'après son guet-apens, ses meurtres, son parjure,  
Son faux serment, soufflet sur la face de Dieu;*

*Qu'après voir trainé la France, au coeur frappée  
Et par les pieds, liée, à son immonde char,  
Cet infâme en fût quitte avec un coup d'épée  
Au cou comme Pompée, au flanc comme César!*

Poetul avea aci o mică prietenă, Milly, și ea cu ochi albaștri, o lucrătoare, cusătoreasă sau așa ceva, dintre acele fete de metropolă, care pentru o neînsemnată consumație ori plimbare devin afectuoase cu sinceră bucurie și desăvârșită discreție. Făcea câte o nevinovată escapadă cu dânsa, ca, spre pildă, aceea de a merge cu trenul până la apropiatul Potsdam, în vreo duminică cu soare, când n-avea treburi la Agenție (25):

*Din Berlin la Potsdam merge  
Drum-de-fer, precum se știe,  
Dară nu se știe încă  
C-am luat bilet de-a treia.*

*C-am plecat de dimineața  
Cu un taler și doi groși  
Și de gât cu blânda Milly  
C-ochi albaștri, buze roși.*

*Zice Brahma, tata Brahma,  
Cum că lumea asta nu e  
Decât ardere—unei jertfe  
Într-o vecinică cătuie.*

*Am aprins și eu luleaua  
Să jertfesc lui Tata Brahma,*

*Lângă mine-un șip cu Kümel  
Ș-o bucată de pastramă.*

*Zice Darwin, tata Darwin,  
Cum că omul e-o maimuță;  
Am nume de maimuțoi,  
Milly-nsă de pisicuță.*

*Și mă urc în tren cu grabă  
Cu o foame de balaur,  
Între dinți o pipă lungă,  
Subsuori pe Schopenhauer.*

*Ș-acum șuieră mașina,  
Fumul pipei lin miroasă,  
Sticla Kümel mă invită,  
Milly-mi râde. Ce-mi mai pasă!*

(ms. 2259, f. 169—169 v.)

Blânda Milly era însă prea burgheză și preachibzuită ca să

devină idolul romantic al lui Eminescu, care căuta în dragoste “durere, pasiune și turbare”. Poetul este posedat de dorinți violente, purificate de un sentiment al inaccesibilului, vrea demonicul, întrupat într-o ființă strălucitoare, aulică, vrea într-un cuvânt o voluptate care să-i cutremure totdeauna de spaimă sufletul, ca prezența unei divinități venerice, nu dărnicia simplă a unei prozaice Milly, a cărei dragoste este o pensiune ieftină a sentimentalismului. Nutrit la scrierile romantice, Eminescu putea fi înflăcărat în circumstanțele cele mai neprevăzute, și este de prisos să căutăm a identifica obiectul izbucnirilor sale erotice, deoarece pare evident că punctul de plecare este absurdul, iar agentul lor rezistență. Iată-l, dar, pe Eminescu zvârcolindu-se în pat, cu gândul la o “copilă demonică”, ce-l respinsese, și aruncând pe hârtie, după zeci de încercări, turburarea sa de *vir* contrariat (ms. 2285, f. 122 v. —123):

*Tu cu cruzime m-ai respins, când am voit, copilă,  
Să devastez frumsețea ta cea dulce, făr' de milă  
Și totuși corpul tău e plin de-o coaptă tinereță,  
Tu al amorului duios demonică prăsilă.  
Eu am plecat purtând în piept durerea-mi toată scrisă*

*Precum al primăverii vânt duce-n văzduh o filă.  
Dar noaptea când am adormit atunci durerea-mi toată  
Se ghemuiește-n inima-mi, o arde ș-o împilă.  
Părea din somn că m-am trezit și te-am văzut pe patu-mi  
Boțind cerșaful meu cel alb cu mâna ta gentilă.*

(Ghazel, 20/12, 873)

Dar unele imaginații lascive, care sperie austeritatea notelor de studii, ne lasă să întrevădem procesul sexual ce stă la baza acestui demonism pasional. Ca pe un sfânt Antoniu, goliciunea urmărește pe Eminescu, chinuit de o asceză impusă de lipsuri și sfieli, și-i dă false beții solitare, cu mirajul unei făpturi albe “ca zahărul..., rotundă la umeri, cu globurile de zăpadă a sânilor

pătate în vârful cu două alunele dogorite, cât și mai jos, unde pânțele se adună ca sculptat într-un mod concrecut”. Decența ne obligă să părăsim citatul acolo unde, încumetându-se pe drumul “organismului inferior al părului luciu-negru și abia încrețit, care-i dă umbra centrului, ce constituie izvorul regenerării omenești”, poetul se îndârjește într-o descindere voluptoasă. Oricât acest zăbucium este firesc, îndeosebi pentru vârsta de atunci a poetului, el e în același timp unul din elementele constitutive ale erosului eminescian (ms. 2290, f. 16 v.).

Activitatea poetică a lui Eminescu, la Berlin, pare mai încheată și redusă la simple proiecte. Studiile și agenția îl absorbau, și conștiința artistică mai matură strunea imaginația. În *Convorbiri literare* apăruseră doar nuvela *Sărmanul Dionis* și două poezii, *Înger și demon* și *Floare albastră*, care însă fuseseră alcătuite mai înainte. Tot astfel putem presupune că multe compuneri târzii au fost în schimb germinate la Berlin, cunoscând metoda de lucru a poetului, dar e greu de determinat care anume, pentru că vechile caiete de însemnări abandonate au slujit apoi, din lipsă de hârtie, ca teren de exercițiu pentru compoziții noi, iar caligrafia și cerneala sunt deopotrivă de problematice. Planul unor lucrări inspirate din legenda dacică pare răsărit pe vremea aceasta de audieri ale prelegerilor lui Lepsius. Eminescu se gândea să scrie un poem sau o dramă în patru cântări, intitulată *Decebal* (ms. 2286, f. 72). Ideea unei tragedii *Demon și înger* nu depășește, de asemenea, această epocă. Poezia *Împărat și proletar*, intitulată la început *Umbre pe pânza vremii*, a fost încheată tot aci, pentru că, publicată în decembrie 1874, arată evidente înrâuriri din Victor Hugo, pe care-l citea acum. Și tot acum trebuie să fi prins contur în minte *Glossa* și, din elemente strânse la Viena, *Cezara* (ms. 2276 bis, ff. 43 urm., 64). Cine răsfoiește hârtiile poetului capătă convingerea că poeziile sale au încolțit toate în minte în cei șase ani de relativă liniște, cuprinși între 1870 și 1876, între Viena și Iași, și că tot ce publică după această dată — adică tot — nu este

decât o elaborare și o reexaminare a vechiului material.

Într-acestea, reputația lui Eminescu se stabilea în țară, alimentată din ură mai ales față de cercul *Junimii*. În 1872, Titu Maiorescu publicase *Direcțiunea nouă în poezia și proza română*, articol în care, cu toate rezervele și jignitoarea alăturare de Bodnărescu, Eminescu era socotit drept cel mai de seamă poet după Vasile Alecsandri, prețuire astăzi mediocră, dar atunci, după credința tuturor, superlativă. Curând după aceasta, în 1873, Maiorescu atacă, în *Beția de cuvinte*, *Revista contemporană*, care apăruse la 1 martie al acelui an. În furia de a se apăra, cei atacați se năpustiră în primul rând asupra promoției *Direcției nouă*, în frunte cu Eminescu. Petre Grădișteanu se arată scandalizat de apropierea dintre Alecsandri și Eminescu, pe care îl numea în batjocură *Emirescu*. Poezia *Egiptul* a acestuia din urmă i se părea o elucubrație, rimele forțate, ideea simptom de dezzechilibru (84). Într-o parodie de operetă, *Muza de la Borta-Rece*, Mihail Zamfirescu înfățișa și pe Eminescu sub numele caricaturizat *Minunescu*. În actul I, petrecut în Olimp, zeii beau vin egiptean din Egiptul lui Minunescu. Consultând *Convorbirile* și dând peste versuri de Bodnărescu (Brutnărescu), Jupiter întreabă (239):

*Este oare Minunescu  
Ce Egiptul a cântat?*

iar satirii îi răspund în cor:

*Nu! acesta-i Brutnărescu,  
Tot ca el de nesărat.*

Cu firea sa abstrasă, Eminescu a rămas probabil nepăsător — și poate ironic — și la laudă, și la injurie, pentru că amândouă, atingând chestiunea neglijențelor de formă, ignorau vastele sale pregătiri pentru reînnoirea limbii poetice și caracterul de înaltă experiență tehnică pe care îl reprezentau rimele sale, imperfecte poate, dar niciodată facile. Acum era absorbit, dealtfel, de preocu-

parea examenelor de doctorat, pe care voia să le dea, nu se știe pe ce teme, pentru că la Berlin se cerea un trieniu de frecventare a cursurilor. Dar era cu totul plictisit de viața studentăască și dorea s-o încheie cât mai curând. “Pe la finea lui august sau începutul lui septembrie — scria el la 18 iunie lui Iorgu — gândesc că mi-oi isprăvi examenele și m-oi-ntoarce-n țară. Aștept cu nerăbdare capătul vieții mele de student, care desigur că pentru mine numai plăcut n-a fost.” (193) Rosetti, agentul diplomatic, nu se afla în acest timp la Berlin, încât, pare-se, vreun venit din partea aceasta Eminescu nu mai avea. De aceea, la câteva zile numai, poetul face o nouă scrisoare acasă, cerând ratele pe iulie și august cu anticipație și făgăduind să nu mai apeleze pentru taxele de doctorat, având oarecare promisiuni din altă parte. Bătrânul era supărat însă cu boala lui Iorgu, ofițerul, care a și murit pe toamnă, și credem că nu numai a trimis cu greutate banii ca cheltuieli de drum, dar a somat pe Mihai să se întoarcă numaidecât acasă. Acesta trebuie să fie motivul pentru care Eminescu a făcut cerere de exmatriculare la rectorat și a ridicat în ziua de 25 iulie un certificat de audiere a cursurilor în cele două semestre frecventate, la care trebuie să se adauge speranța că s-ar fi putut întoarce altă dată să-și ia doctoratul sau i-ar fi fost cu puțință să se prezinte la altă universitate cu o lucrare pregătită între timp în țară. Rosetti însă, întorcându-se, opri pe Eminescu și, pentru ca să-i facă posibilă șederea la Berlin fără ajutoare de acasă, îi spori salariul la 10 napoleoni. În aceste condițiuni, poetul renunță la ideea de a se înapoia în țară și rămase și peste vară la Berlin. Spre sfârșitul anului, Rosetti părăsi postul, fiind numit membru al Curții de Casație, iar în locul său veni N. Krețulescu, care păstră lui Eminescu atribuția și salariul. Văzându-se pus la adăpost în privința existenței, poetul a trebuit să cugete că cel mai nimerit lucru era să rămână mai departe la Berlin, spre a-și pregăti pe îndelete doctoratul. De aceea, la chemările, pe care le ghicim violente, ale lui Gh. Eminovici, Eminescu răspunde într-un târziu, justificându-se

cu oarecare umor (ms. 2258, f. 169):

“N-am putut pleca la moment din Berlin pentru că Rosetti mi-a făcut cu putință ca să rămân. El mi-a ridicat leafa la agenție la 10 napoleoni pe lună și, fiindcă era singur aici, neavând pe nimeni în cancelarie, am crezut de datoria mea să rămân c-un om la a cărui opinie bună am ținut și țin. El în urmă a fost numit membru al Curții de Casație și, la urmașul lui, fostul ministru Krețulescu, am intrat în aceleași condiții, într-o vreme în care eram de neapărată trebuință aici. Dacă ți-aș fi scris d-tale, ai fi zis, după cum obicinuiești, că umblu cu minciuni, că umblu să te-nșel ș. a. N-am voit să mă expun la asemenea laude și de aceea am tăcut. În sara chiar în care am primit bani din Lipsca prin casa Wertheimer, m-am dus la agenție ș-am anunțat lui Rosetti plecarea mea și, dacă n-am plecat, d-ta vei crede că nu-s așa de nebun să fi stat numai de flori de cuc aici.”

La 6 decembrie 1873, Eminescu se înscrie din nou la Universitate și urmează foarte serios cursurile celor două semestre, până la închiderea lor, la 30 iulie 1874. De astă dată se vede în compunerea programului o orientare înspre științele juridice. Frecventa acum, în semestrul de iarnă, pe celebrul Bonitz (*Principii de filozofie*), pe Dernberg (*Instituțiile și Istoria și antichitățile dreptului roman*), pe Lepsius (*Istoria egipteană*), iar în semestrul de vară 1874, pe Nitsch (*Istoria romană*), pe Dühring (*Economia națională*), pe Poggendorf (*Geografie fizică*) și pe Munk (*Fiziologia nervilor*) (177, 165). E greu de crezut că poetul, care era așa de curios în materie de cultură și atât de puțin preocupat de partea practică a activității universitare, s-a mărginit la un număr atât de restrâns de cursuri. Ca și la Viena, el și-a alcătuit un program oficial, calculând taxele și împăcându-se cu planul de studii, dar a urmărit și alte cursuri. Într-un caiet al său găsim însemnate toate cursurile dintr-un semestru, care pare să-l fi interesat, cu arătarea zilelor și cu un orar alăturat, din care reiese că s-a gândit serios să le frecventeze. Bănuim că este vorba de semestrul de vară 1874,



deoarece apare pe listă cursul de *Geografie fizică* al lui Poggen-dorf. Nu credem că a pășit vreodată la cursurile juridice notate acolo (Beseler, *Despre dreptul public în orașele Americii septentrionale*; Gneist, *Dreptul public în Anglia actuală*; Behrend, *Izvoarele dreptului german*), într-atâta îl plictisiseră prelegerile lui Dernberg. A făcut o greșeală însă dacă n-a ascultat pe Du Bois-Reymond (*De mensura temporis in nervorum et musculorum actionibus*). Ne îndoim iarăși că a avut să meargă la Dove (*Optices phenomena*), la Bellermann (*Historiam musices aevi medii inde ab initio doctrinae Christianae, usque ad Franconem de Colonia*), la Ermann (*Observationum geographicarum et physicarum*), la Kippert (*Geographiam et ethnographiam Europae antiquam quatenis horis*). Dar ar părea curios ca poetul, care va încerca să facă un vocabular de limbă sanscrită, să nu meargă, măcar în treacăt, la cursurile lui Ebel (*De iusta ratione linguae sanscritae in linguarum comparatione*), la acela al lui Weber (*Kalidasae Malakagnimitra*), la Zeller (*De natura religionis*), la Bastian (*De mythologia comparativa*) sau chiar la Pe-termann (*Grammaticam linguae Chaldaicae*) (ms. 2280, f. 43 v.)

Eminescu se mutase acum la Charlottenburg, pe Orangen-strasse, la vreo văduvă, probabil, care dădea camere mobilate cu chirie și care nu-l supăra cu nimic pe domnul student. Casa, proprietate a unui sculptor Wolgast, avea în fund priveliște înspre niște întinse grădini și străjuia cu fațada un parc, înconjurată de liniști rurale ca o casă de țară. Un tramvai cu cai ducea, trecând prin Tiergarten, până aproape de Universitate, când nu voiai s-o iei pe jos pe larga alee cu copaci înalți (165). Poate la această locuință face aluzie poetul într-un început de compunere în proză, care, prin urmare, s-ar referi la epoca berlineză. Autorul își amintește că, pe când era încă la Universitate, colinda pe ici pe colo pe uliți, pe la anticari și, răscolind vechiturile, lua ce i se părea mai bizar și mai fantastic, ducându-se apoi acasă, unde, închis în odaia bine încălzită prin astuparea sobei, citea elucubrațiile și le însemna în *Fragmentarium*. “Locuiam — declară autorul — într-un

sat aproape de orașul universitar; împrejurimile locuinței mele [erau] foarte liniștite, căci... locuia în acea casă numai moșnegi bătrâni.” (Ms. 2278, f. 14).

Eminescu își vede tihnit de treburile sale, plictisit numai de pedanteria birocratică a lui N. Krețulescu, zis și “Pergament”, care îi scăzuse leafa la 30 taleri și îl făcea să alerge la poștă pentru a comunica în țară fel de fel de nimicuri, când un fapt nou veni să-i turbure ritmul lent al studiilor. Titu Maiorescu, prevăzând că avea să vină la Ministerul de Instrucție, îi propune să-l numească la catedra de filozofie de la Universitatea din Iași, în cazul, firește, când el ar fi intrat în minister, cu condiția ca Eminescu să-și dea cât mai curând doctoratul. Acest eveniment revelă la poet o stare de spirit profund originală. Fie sfiala, fie un exagerat simț al răspunderii, poetul dă răspunsuri evazive și chiar oarecum ironice și, mai la urmă, pune chiar condiții. El scrie lui Maiorescu că îi mulțumește pentru perspectiva numirii lui la Universitate, dar crede că e venită prea curând pentru conștiința lui; că o docență liberă, cu scopul de a face prelegeri asupra unui domeniu restrâns din filozofie sau de a comenta texte, cum ar fi, spre exemplu, Kant sau Schopenhauer, mai-mai ar primi, dar și aci i-ar trebui unele cunoștințe speciale de științe naturale și antropologie, pe care nu le are, pentru că nu prevăzuse puțința unei catedre universitare. Am greși dacă am socoti că Eminescu încearcă să respingă propunerea prin evaziune. Expunerea ce urmează, a vicisitudinilor studiilor sale filozofice și a opiniilor sale metafizice, este o formă timidă de a-și manifesta încântarea și turburarea, un fel de a dovedi, prin modestie, serioasa sa dispoziție științifică. El deplânge aci influența nefastă a lui Herbart, prin profesorul vienez Zimmermann. Filozofia lui Herbart, după cum se știe, are la bază o psihologie bazată pe o realitate simplă și indestructibilă, a cărei acțiune constă în a se conserva. Reacțiunea împotriva altor existențe ce vor s-o distrugă este reprezentarea, iar mecanica acestor reprezentări dă cheia sufletului. Cu drept cuvânt se plânge Eminescu: “În

această prelucrare a conceptului am prelucrat intelectul meu însumi după conceptul herbartian, până la zdrențuire. Când însă, după opinteli și depănări de luni, Zimmermann ajunse la încheierea că există într-adevăr un suflet, dar că acesta însuși este un atom, am dat dracului caietele mele și nu m-am mai dus la prelegeri.” Poetul dădea a înțelege că ar fi fost în stare, întemeindu-se pe filozofia lui Schopenhauer, să aducă o contribuție proprie, pe care o vedea în introducerea unor antinomii în jurul intemporalului, pe baza voinței de a trăi, ce pune în mișcare intelectul în chip de istorie, drept și politică, dar în alt sens decât al evoluției ideii hegeliene, unde existența și cugetarea sunt identice. Cugetase în același timp și la legile de dezvoltare ale culturii românești, pe care voia să le găsească în chip empiric, înlăturând teoretic importul instituțiilor străine (177).

Maiorescu insistă din nou pe lângă Eminescu să-și dea doctoratul la o universitate unde nu se cerea treniul și-l rugă să-i spună câți bani și ce timp i-ar trebui pentru aceasta. Și mai evaziv, poetul se plânse că “delă șnuruită” zis și “bătrânul pergament”, adică N. Krețulescu, nu-i lasă, cu scriptele lui confidentiale, destul răgaz de lucru, că se căiește c-a venit și c-a rămas la Berlin, că din Berlin nu poate pleca din felurite motive, din care unele “*unaussprechliche*”, că, în sfârșit, când e vorba să fie pus în fața hotărârii, firea i se dă pe față și devine nefericit. Era el care întreba acum pe Maiorescu cât răgaz și ce sumă i-ar putea acorda. Se vede din corespondența ce a urmat că Eminescu a înțeles de la o vreme că poate începe cursuri la Universitatea din Iași la 1 mai, ca docent, fără titlu de doctor, urmând a se reîntoarce la Berlin prin octombrie, spre a-și depune examenul. Dar Maiorescu privea altfel lucrurile. Venit în fruntea Ministerului de Instrucție, el pretinde hotărât lui Eminescu să-și dea doctoratul spre a putea fi numit în chip corect suplinitor, până la un eventual concurs, și îl întrebă asupra sumei de bani trebuitoare. Poetul se hotărî în sfârșit să ceară 300 de taleri, promițând că va pleca cât mai curând la Iena spre a-și

pregăti și da doctoratul. Atunci amabilul ministru dădu ordin să i se ordonanteze numaidecât dintr-o disponibilitate a ministerului 100 de galbeni, care fură trimiși la Berlin, spre a fi nu mult după aceea pricină de atacuri înverșunate din partea liberalilor (177; 224, IV). În vederea cursului ce spera să-l țină în curând la Iași, începu probabil Eminescu să traducă *Critica rațiunii pure* a lui Kant, spre a se servi de ea ca text de comentat (ms. 2258).

Purtarea lui Eminescu în această împrejurare fu din cele mai ciudate. O carieră strălucită i se deschidea din senin înainte, și nici un scrupul că s-ar înșela pe sine luându-și un titlu nemeritat nu-și avea rostul, dacă își lua hotărârea de a-și îndeplini datoria, ulterior, ca profesor. Sunt indicii că primise însărcinarea sau sugestia de a face investigații ori o lucrare cu caracter istoric, ceva asupra relațiilor noastre cu Polonia și alte țări învecinate, pe baza documentelor din Europa Centrală. Nu suntem siguri dacă, primind cei 300 de taleri, Eminescu a călătorit pe malurile Rhinului și la Weimar așa cum ar reieși dintr-o scrisoare a cărei autenticitate nu ne este încă dovedită (121). Dar este absolut sigur că poetul a plecat într-o lungă “odisee arheologică și istorică”, ce s-a încheiat fără nici un rezultat. Întâi se duse la Königsberg, unde, găzduit de un coleg de universitate, fiu de negustor, luă contact cu directorul arhivei, spre a vedea de putea găsi documente privitoare la Țările Române, polone de pildă, în afară de cele publicate în *Corpora documentorum*. Dar cercetarea nu-i fu îngăduită decât cu învoire scrisă de la Berlin, ceea ce, necesitând intervenții diplomatice, slăbi râvna lui Eminescu. El are o cazuistică specială de a justifica renunțările. I se pare, în cazul de față, că o cercetare cu autorizație oficială e plină de incalculabile răspunderi, că nu e îndeajuns de pregătit să citească documentele, în sfârșit, încearcă să ne convingă că renunțarea sa este un scrupul, un act de înaltă demnitate profesională. Însă nu trebuie să desconsiderăm și argumentul lui că, nepregătit în paleografie, n-ar fi putut descifra documentele, dacă nu cumva avea alte motive de a pleca din Berlin.

“E altceva — zice el — a face cercetări pentru sine însuși, care greșite chiar fiind nu au nici un caracter oficial, și altceva când, ca reprezentant (cel puțin *à peu près*) al unui guvern, cercetezi cu toată responsabilitatea morală documente vechi, de-a căror autenticitate și analiză arhaică atârnă tranșarea unei chestiuni de politică militantă poate. În sfrâșit, pentru a încerca deschiderea ușilor arhivei pe calea mare a relațiilor internaționale îmi lipsește încrederea în mine, nefiind specialist în descifrarea documentelor și având în această privință mai multă rutină și bun-simț decât înțelegerea tuturor greutăților și criteriilor, de care chiar scriitorii însemnați sunt învinși. Iată dar preocupățiunile răzgândite în două zile de-a rândul, care m-au decis de a nu încerca — cel puțin nu acum și nu cu mijloacele mele actuale — cercetări asupra documentelor, care poate se mai află încă nepublicate în arhivul din Königsberg.”

În loc să se întoarcă la Berlin, Eminescu se îndreaptă spre țară, trecând prin Cracovia și Lemberg. În Cracovia constată că documentele ce-i puteau fi utile, de-acolo, începuseră a fi publicate chiar de directorul Arhivei. La Lemberg voi să scoată fotografie de pe portretul unui armaș român, ajuns mare cancelar al Poloniei, și dădu târcoale bisericii Movileștilor (192). Ideea de a-și da doctoratul acum îl părăsește cu totul, și nici vreun ban din cei 300 de taleri trimiși de Maiorescu se pare că nu mai are. Iritat de tirania obligației de a da examenul așa de repede, ori nemaicutezând să înceapă din nou viața de la Berlin, poate atras și de dorința de a revedea pe Veronica Micle, Eminescu își pune în gând să meargă la Iași, să-și găsească un rost, proiect ce-l munea de mult și pe care l-a dezvăluit odată unui prieten de aproape: “Nevoind nici să împărtășesc soarta fraților mei, risipiți prin streini, nici să adaog la lipsa lor, am decis să mă întorc în țară peste câțeva vreme și să m-arunc iarăși în valurile vieții practice. Mi-e indiferent cum — eu și așa nu mai pot fi fericit în lume; iar muncind nu-mi vor lipsi trebuințele de toate zilele, precum ’mi lipsesc adeseori

azi. Îmi venise într-un rând idei, adică-n anul trecut, ca să cer un ajutor de la Junimea, dar am fost în Iași și m-am convins în persoană cum că societatea nu are mijloace, iar din sacrificii personale în sensul strict al cuvântului nu mi-a trecut nici prin minte vodată ca să trăiesc. Am deci o rugă către tine. Știu că-i supărătoare, și numai eu știu cât m-a costat până m-am decis a lua condeiul ca să-ți scriu. Caută-mi o ocupațiune în Iași — ea poate fi foarte modestă și neînsemnată, căci nu sunt pretențios și știu a trăi cu puțin. De vei găsi ceva, scrie-mi, dar nu spune nimănui. Dacă s-ar putea să trăiesc în Iași, să lucrez fără s-o știe nime, mi-ar părea și mai bine. De nu vei găsi ocupațiune pentru mine, fă-te ca și cum n-ai primit scrisoarea mea, scrie-mi de altele, și eu voi înțelege și voi tace. Mă vei întreba poate de ce nu m-am adresat către persoane mai influente decât tine — dar cu cât cineva e mai influent, cu atât trebuie să îmi calc mai mult pe inimă, pentru a mă adresa la el. Ei nu cunosc aceste stări sufletești, la ce să te expui la oameni care chiar prin vorba lor cred că-ți fac onoare dacă ți-o adresează. Voi să reintru în nimicnicia din care am ieșit.” (Ms. 2255, f. 311.)

În vreme ce Maiorescu credea pe poet vârat până-n gât între tomuri, la Iena, spre a-și pregăti o carieră pentru care nu era chemat, acesta, împins de demonul său, sosea pe furiș la Iași, ca să împlinească destinul unei vieți zbuciumate și nefericite.

CUPRINS

## BIBLIOTECAR ȘI REVIZOR ȘCOLAR

(1874—1876)

Cu ajutorul sau nu al lui Vasile Pogor, la care ar fi tras în gazdă, Eminescu, “doctorand în filozofie”, avu norocul să fie numit la 23 august 1874 director al Bibliotecii centrale din Iași, în locul lui Samson Bodnărescu, trecut la direcția Școlii normale de la biserica

Trei Ierarhi. În ziua de 30 august, în aula Universității, depunea jurământul în fața rectorului Ștefan Micle. Titu Maiorescu, ministru de instrucție, aflând de această evaziune de la studii, semnase, se înțelege, numirea, întărită prin decret la 16 octombrie 1874, dându-și seama, pătrunzător cum era, că aripa cea largă a poetului nu putea fi închisă în gratiile strâmte ale bunului-simț obișnuit. Eminescu, la rândul lui, era încântat de postul său, care, plătit cu 200 lei noi, îi deschidea înaintea perspectiva rafturilor prăfuite ale sălii de lectură, în umbra cărora avea răgazuri nesfârșite de a se deda studiilor sale. Numai un om al cărților își poate da seama de bucuria libertății de a putea sta închis între infolii, făcându-și din chiar exercițiul voluptos al intelectului un mijloc de trai. “Sunt fericit — ar fi zis Eminescu — că mi-am ales un loc potrivit cu firea mea singuratică și dornică de cercetare. Ferit de grija zilei de mâine, mă voi cufunda ca un budist în trecut, mai ales în trecutul nostru atât de măreț în fapte și oameni. Voi fi obligat moralmente dlui Pogor, care m-a găzduit și care mi-a găsit acest culcuș demn pentru iernile noastre friguroase. Înțeleg prin ierni schimbarea răutăcioasă a semenilor noștri, care caută să lovească chiar și-n acei ce nu se pot apăra. Cunosc năravurile politice de la noi, de aceea mă îngrijesc, cu toate că trebuie să mă bucur de norocul ce-a dat peste mine.” (Arh. St. Buc., Minist. Instr. pe 1874, dos. 2588) (121\*)

De bucurie că scăpase de pribegia înfometată a anilor de studenție, poetul, naiv, uită să ia în primire biblioteca cu inventar de cărți și mobilier în regulă, spre supărarea lui de mai târziu. Cu hotărârea de a avea totdeauna o ocupațiune “științifică și literară”, el spera să se pregătească repede, în tihna bibliotecii, pentru doctorat și să plece apoi în Germania, spre a-l obține.

“Pe la mijlocul lui noiembrie mă-ntorc în Germania pentru examene — se-nțelege că *coelesta deorum gratia favente*, nefiind caz împiedicător. Călătoria mea va avea de scop înainte de toate depunerea doctoratului. Până atunci mă voi pune însă în corespon-

dență cu dl Hâjdeu, pentru a afla de la el numele dicționarilor auxiliare (a limbii latine corupte din acel timp și a prescurtărilor uzitate pe atunci), și toate preservativele critice, pe care cineva trebuie să le aplice la documente, pentru a afla dacă sunt autentice sau apocrife; căci în critica documentelor nu e permis a visa. Înainte de plecarea mea și înarmat cu toate mijloacele necesarii pentru-o asemenea activitate, vă voi anunța pentru ca să binevoiți a mijloci eliberarea actului sus-menționat, cu permisiunea de a vizita arhivele secrete ale statului prusian.” (192)

Scrupulozitatea care destăinuie în Eminescu pe marele poet l-a lăsat însă în viața practică om fără apărare. Pregătirile ce se vede a le fi făcut în vederea documentației — exerciții de paleoslavă, de gramatică latină, copieri de documente slavo-latino-bizantine — îi măresc mereu sentimentul răspunderii și-l îndepărtează de acțiune. Aceeși conștiinciozitate îl îndeamnă să pornească la inventarierea tuturor opurilor din bibliotecă, ceea ce nu știm de-a izbutit să facă, dar care l-a împiedicat, fără îndoială, să-și pregătească lucrarea. Cărțile din rafturi au asediat pe fostul bibliotecar de la Cernăuți și de la Viena și l-au stupefiat cu totul cu mirosul lor de piele și hârtie. Eminescu voia să revoluționeze biblioteca cu tot dinadinsul. Având naivitatea să creadă că rostul ei este de a fi o fereastră permanent deschisă spre grădinile culturii actuale, el se pornește înflăcărat s-o sporească și s-o facă un instrument util de muncă. În acest scop intră în negocieri cu un librar anticar și întocmește o listă de opere tipărite și manuscrise ce ar fi trebuit să fie cumpărate de stat. Cu un lăudabil simț de cultură, el își dă seama că fără o colecție de manuscrise o operă serioasă de istorie literară veche nu se poate întreprinde, deoarece producțiunea mireană din secolele XVI, XVII și XVIII a circulat netipărită, și nu numai că face un raport în acest sens locurilor în drept (60), dar el însuși își dă ultimul ban ca să-și procure o hârtoagă veche cum ar fi *Vedenie ce au văzut un schimnic Varlaam de la Mănăstirea Secului din Moldova la anii de la zidirea lumii 7329*, iar de la



*întruparea Mântuitorului nostru Is. Chr. 1821* (ms. 2307, f. 6 urm.; ms. 2306, f. 42) și alte multe, relativ atât de multe că filologul Gaster a putut să scoată din ele un material apreciabil pentru a sa *Crestomație*. Toate aceste nobile intențiuni sunt însă întunecate — o, ze! — de o crimă oribilă, dezgustătoare! Pierzând intuiția gardului între ce e al său și ce e al obștii, Eminescu ar fi sustras din mobilierul bibliotecii două scaune, una masă, un dulap nou și altul vechi, spre a se servi de ele pentru uzul său personal. Din fericire, lumea de bine a prins de veste repede această ticăloșie și s-a grăbit — vezi, Doamne! — să arate poetului, cum s-a arătat și lui Oscar Wilde, că geniului nu-i este îngăduit să surpe temeliile morale ale societății!

Între timp, Eminescu își statornicește domiciliul într-o odaie mare, în casele din curtea bisericii Trei Sfetite, unde, prin generozitatea lui Samson Bodnărescu, mai locuia și Miron Pompiliu, și în urmă, câteva săptămâni chiar Slavici, toți tineri afirmându-se în cerul foarte eteroclit al Junimii. Lipsa de griji, liniștind spiritul, spori puterea de muncă intelectuală a poetului, dar nu-i schimbă firea nepăsătoare pentru regimul fizic al vieții. El profesa acum un fel de întoarcere la natură gen J.-J. Rousseau, fiindcă își găsea în această doctrină îndreptățirea instinctelor sale silvestre, orărei sale de complicațiuni sociale. Pretindea anume că “fiecare lucru trebuie să vină la timpul lui”, să corespundă adică unei necesități firești, pentru a-și îngădui astfel să doarmă ziua și să colinde noaptea, să mănânce pe apucate și să răstoarne într-un cuvânt niște obiceiuri care pentru noi au devenit natură (210). Omul care dormise pe paie mârâia când cineva venea să i le întoarcă, ședea pe un scaun de lemn alb în fața unei mese ordinare de brad, ca acelea de la crâșmă, bea apă dintr-o doniță și-și ținea hârtoagele prin lăzi, pe jos, pe după sobă, fiindcă era un animal sănătos, cu simțurile externe foarte indurate, dar cu o singură sensibilitate lăuntrică acută: aceea spirituală. Sila de arhitectonic, de aulic se dezvăluie la Eminescu în căutarea locuințelor. Deși mijloacele sale

îi îngăduie un interior modest, dar stilizat, el umblă după surpături de mahala aproape sătească, după zidiri dezolate și primitive, în sfârșit, după *bordei*, în lutul căruia pare că-l atrage un instinct al cătunului. Într-un rând ședea împreună cu Miron Pompiliu și un alt prieten, mic impiecat, într-o cocioabă de pe Valea Plângerii (206). Bătea mahalalele și împrejurimile până la miezul nopții, târând și pe alții, pe la Copou, pe la Socola, printre vii, pe valea Bahluiului, și-i plăcea să se-nfunde prin crâșme și dughene mărginașe, în căutare de vin bun, care nu-l îmbăta, dar îi dădea o euforie caracterizată prin lacrimi de duioșie și producțiuni muzicale lumești. Mânca chiar într-un astfel de birt mic, zis *La cerdac*, al unui neamț Leopold sau Ferdinand, om de inimă și foarte creditiv, care amintea pe departe de bunul tată Wihl de la Viena (206). Cei trei tineri necăsătoriți și literați, în frunte cu Eminescu, duceau astfel de viață sub sfintele zidiri ale Trei Ierarhilor, încât căsnicia lor căpătă numirea puțin măgulitoare de balamuc. Dar, sub un anume raport, erau toți sociabili, căci frecventau nu numai *Junimea*, dar și unele saloane minuscule, cum ar fi acela al dnei Matilda Cugler, atunci căsătorită cu Burlă, sau al dnei Micle, poete amândouă și dispensatoare de ceaiuri literare (210).

O nouă nefericire familială încețoșează în această vreme sufletul lui Eminescu și-l abate poate de la gândul unei grabnice reîntoarceri în Germania (224, V). Fratele său Șerban murise într-un spital din Berlin, bolnav de tuberculoză și către sfârșit cu manifestațiuni de alienație mintală. Întreținerea lui în ospiciu costase bani, și agentul diplomatic Krețulescu nu se cădea să-și ia asupra-și o atare cheltuială (33). O intervenție la Ministerul de Instrucție Publică rămase fără rezultat din lipsă de fonduri. Poetul însuși n-avea bani: “Știți ce va să zică a trăi într-un oraș românesc cu o sumă ca aceasta [adică cu 200 lei], unde nu există nici un mijloc social pentru confortul angajatului mic. Aicia trebuie să fii sau în rândul proletarietului orașenesc, sau în rând cu oamenii cari au și avere privată.” (192) Cu grija de a tăinui mamei sale, Raluca, această

veste dureroasă, Eminescu încearcă să convingă pe bătrân că este obligat de a plăti datoriile răposatului. Gh. Eminovici nu se afla la Botoșani, ci la Praga, în căutarea celor două fete ale sale, îmbolnăvite de tifos la întoarcerea de la băile Teplitz (Boemia), unde cheltuiseră — dovadă de firea nechibzuită a bătrânului — sume considerabile (192). Eminescu se repezise cu puțin înainte la Botoșani, pentru vreo cinci zile, fără să bănuiască vestea care-l aștepta abia la Iași. Cu acest prilej și-a văzut toate rubedeniile, a fost și la schitul Agafton, la mătușa sa Fevronia Jurașcu, unde la o șezătoare de maici ar fi auzit și însemnat de la o călugăriță tânără, Zinaida, povestea lui Călin. Asupra bătrânelor mătuși provinciale poetul n-a făcut o impresie satisfăcătoare. Fie că demnele femei s-au speriat de ocupațiunea extravagantă pentru ele a poetului, fie că acesta, din maliție, s-a dedat față de dânsle la poze stranii, impresia a fost de acelea ce se exprimă cu clătănări din cap și ridicări de ochi la cer. O mătușă surprinde pe poet plimbându-se prin casă în palton și bătându-se cu pumnii în piept. La bănuiala vreunui junghi și recomandăția unui tratament adecvat, Eminescu răspunse hamletian: “Eu am fost, sunt și voi fi”. “Ce crezi că citesc eu aici!” — se adresă el către o țăță Profiră, cu glas solemn. “Vreo carte de filozofie” — răspunse femeia. Iar Eminescu, cavernos: “*Etichetele curților împărătești*”. (159)

La Iași, poetul se afundă în treburi cu optimism, și numărul hârtiilor umplute cu povești și însemnări sporește în chip vertiginos pe masa de brad și prin colțurile odăii. Deși nu putuse merge la Berlin pentru doctorat, nu-l părăsise cu totul gândul acesta și al prelegerilor kantiene, de vreme ce prin martie 1875 mai scria câteva pagini de traducere din *Critica rațiunii pure*. Era în afară de aceasta în corespondență cu editorul Brockhaus din Leipzig, la al cărui *Conservations-Lexicon* colabora, și lucra la un *Dicționar al limbii sanscrite*, ceea ce dă de bănuie că voia să devină un indianist, spre a lua contact cu buddhismul prin textele originale (121; ms. 2255, f. 31).

Tot acum își face debutul în învățământ la Institutul academic

din Iași, unde, pe toamnă, Xenopol îl lasă să suplinească cursul de logică. Fusesse numit în noiembrie și într-o comisie examinatoare. Spiritul absolut al lui Eminescu se trădează și aci, ca și în pregătirea doctoratului, ca și la bibliotecă. Înțelegându-și datoria în chipul unei mari răspunderi, el se plânge pe de o parte de lipsa mijloacelor pedagogice, pe de altă parte face pregătiri excesive în vederea cursului, căutând să alcătuiască singur un manual de logică ce lipsea (192). De altfel, în afară de biografiile românilor iluștri, pe care le pregătea pentru enciclopedia lui Brockhaus (ms. 2255, f. 31), strângea material pentru un manual de lectură ce-i fusese cerut chiar de Maiorescu și pe care nici vorbă nu l-a făcut (ms. 2306, f. 1 urm.). Nu mult după aceea, în al doilea semestru al anului școlar 1874—75, deci către primăvară, Samson Bodnărescu, care predă limba germană la institut, fiind, se vede, prea ocupat cu altele, lăasă în locu-i pe Eminescu ca profesor de limba germană la cursul superior. Institutul, care avea școală primară, gimnaziu, liceu și internat, se afla în strada Muzelor, în casele ocupate mai târziu de Școala de fete “Oltea-doamna”, și avea un corp profesoral compus din elemente distinse, în majoritate universitari și junimiști, ca N.Culiano, P. Poni, Gr. Cobălcescu, St. Vârgolici, A. D. Xenopol, în frunte cu I. M. Melik, directorul poreclit în *Junimea* și Mirmilic. Eminescu, așa de exigent față de el însuși încât își surpa fundațiunea lucrării pentru a voi s-o sape prea adânc, păși în clasă cu planul prestabilit de a scoate din elevii săi germaniști desăvârșiți. El nu era, cu toate pletele sale date pe spate, un bard declamatoriu și vanitos, care se lasă lingușit de tineri și alunecă repede la recitarea propriei opere, la cererea unanimă a clasei. Școlarii au simțit aceasta numaidecât. Meticulos, sânguitor, naiv de nepedagogic în credința că tinerii ciraci urmăreau în chip sincer să învețe limba germană, cu încăpățânarea în lucrurile practice pe care o arătase și cu prilejul serbării de la Putna, poetul se dovedește, spre uimirea băieților, un profesor de-o pedanterie barbară. El își făcuse într-un caiet un catalog propriu

și urmărirea mișcarea cursurilor în dublă contabilitate. În caiet își însemna lecțiile pe care avea să le facă în cutare zi (d. p.: “Pentru marți conjugarea verbului auxiliar *haben*; pentru vineri *sein*”), lecția din care examinase pe fiecare elev, și nu numai că distribuise materia în diferite zile ale cursului după un anume program, dar împărțise pe școlari în serii, după aptitudini, dând la fiecare serie sau chiar individ altceva de pregătit. Astfel, în clasa I superioară, unde avea ca elevi pe numiții Albu, Alevra, Antoniadă, Apostoleanu, Apostolide, Buicliu, Cernătescu, Cerne, Cincu, Condopolu, Criste, Desila, Dimitriu, Fotino, Frigator, Ionescu, Lambrino, Miclescu, Milicescu, Mitache, Nanu, Petrovan, Pilat, Pipi, Schabner, Stamate, Stamatiu, Străjescu, Stroici, Tatovici, Tăutu, Tulbure, Vincler, Vidrașcu, Voinescu, făcea *marți*: gramatică și exerciții de traducere; *joi*: citire cu îndeletniciri asupra citirii, iar *sâmbătă*: gramatică și exerciții din ămanualul lui Ahn. Puținii elevi din clasă erau urmăriți cu strășnicie și, ca să nu uite cumva, Eminescu își nota în carnet că într-o joi — de pildă — avea să pretindă: I. Citirea curentă a § 8 întreg; II. Traducerea curentă a §-ului II și III. Învățarea pe de rost a patru strofe din § 2. În clasa a II-a superioară, unde preda luni și sâmbătă, avea vreo 25 de băieți, pe Păcleanu, Nanu, Istrati, Theodor, Frey, Stati, Novleanu, Sigmund, Orleanu, Vârgolici, Milicescu, Negel, Melidonovici, Costinescu, Borisof, Stroici, Moțoc, D. Matasaru, Moțoc, Vasiliu, Naum, Cincu, Mănescu, Pruncu, Emanoil. Aici îi împărțise în *slabi*, *mai înaintați*, și *mai înaintați*, dându-le la cei slabi și mai înaintați partea I din Ahn, iar la ceilalți, partea a II-a din Ahn și traduceri din Schiller. Păcleanu, bunăoară, traducerea din Schiller, Istrati numai din Ahn, I § 93, Emanoil din Ahn, p. II. Anul acesta a tradus pe cât se pare și actul II din *Wilhelm Tell*. Eminescu preda și la cursul inferior în clasa a III-a, în care se aflau printre elevi și viitorii gazetari și oameni politici C. Mille și V. G. Morțun. Cu puținii școlari de aci se purta foarte energic și era nemulțumit de ei. *Marți* și *vineri* făcea cu ei gramatică și traducere, iar *miercuri*, citire și exerciții.

Îi examina des, ținând socoteală de lecțiile la care îi ascultase și notându-i după o scară prudentă cu slab, mijlociu, bine (ms. 2269, f. 71-73). După câțeva vreme de astfel de muncă și notații, școlarii, în special cei din curs superior, mai toți de familii bogate, începură să murmure. Eminescu era și nervos, pedepsea și dădea note rele, și acest fapt poate fi pus în legătură cu starea sănătății sale. Suferea de o aprindere la încheietura genunchiului, ce-l stânjenea în mișcări. Dacă legăm acest accident de paralizia reumatică a mâinii drepte, de care, cu un an mai înainte, la Berlin, zicea că suferă, de boala suspectă de la Viena, de manifestațiunile morbide de aceeași natură ce-l vor cuprinde în curând și care presupun o cauză veche, ne vine să credem că unul din motivele inavuabile ce împiedicau de la o muncă statornică pe poet este infecția luetică, întâmplată în cursul acestor ani, poate chiar la Viena. Scânteia revoltei o formă pedepsirea lui V. Dimitriu din clasa a II-a superioară, viitor profesor universitar. După o scurtă conjurație, insurgenții din cursul superior se hotărâră să se pună în grevă. Și când, într-o dimineață, la orele 8, Eminescu intră în clasă, nu găsi pe nimeni, deoarece toți elevii, în chip demonstrativ, se baricadase în sala de gimnastică, refuzând cu hotărâre parlamentările. Ei reveniră însă la ora următoare a lui Culianu, spre a arăta direcția protestului lor. Imitând pe cei de la cursul superior, elevii din clasa a III-a inferioară făcură și ei demonstrații ostile, ieșind unul câte unul din clasă la intrarea lui Eminescu, care, livid, uluit, privi defectiunea cu liniște ironică, totdeauna și amară. Mirmilic, directorul și șeful pedagogilor, Hurjui, umblară să înăbușe cu asprime revoluția, dar elevii s-au ținut dârzi trei zile. O încercare de a-i decima prin foamete a rămas infructuoasă, pentru că insurgenții au luat cu asalt mâncarea din mâinile oamenilor de serviciu. Au urmat apoi eliminări, amenințări, dar totul s-a potolit, cum era și firesc. Institutul avea nevoie de băieți-clienți care să plătească, și ispășitorul fu Eminescu. În semestrul următor el fu înlocuit cu P. Paicu, scutind astfel școala de prezența sa primejdioasă (231). Totuși, la 18 iunie poetul nu întrevezea acest

deznodământ, fiindcă lui Maiorescu, care-i propunea funcția de revizor școlar, îi răspundea că e satisfăcut cu câștigul de l.n. 367, cât lua de la Institutul academic și de la Școala normală, unde prin urmare, de asemeni predă lecțiuni (224, V).

Nu trecu mult, și o nouă vicisitudine amări sufletul poetului. De curînd se pripășise la Iași D. Petrino, poet pe atât de considerat în unele cercuri pe cât de lipsit de talent, făcând parte însă din înalta noblețe bucovineană și primit din această pricină cu multă atenție în societatea bună ieșeană. Era un tânăr dezechilibrat, alcoolic, desfrânat, care risipise o avere întreagă în petreceri și țâra prin saloane doliul — poate chiar sincer — al morții soției sale, cântat apoi în versuri lugubre și fade. De curînd familia sa primise de la împărat baronatul, dar tânărul, într-un elan de naționalism ce acoperea însă și o disperare economică, hotărî să emigreze în țară. În acel an, 1875, împlinindu-se o sută de ani de la convenția ce dădea Austriei Bucovina, stabilirea lui Petrino în țară luă proporțiile simbolice ale unui protest al nobleței locale. Discursul vehement ținut de el la serbarea comemorativă organizată la Iași, reputația de poet, manierele lui teatrale și afectate de tânăr blazat, dar mai ales relațiunile în lumea de sus, la care trebuie să adăogăm și o mare doză de adulație, evidentă în dedicarea poeziilor, făcură din Petrino nu numai un personaj la modă în saloanele moldovene, dar și un obiect al atențiunilor oficiale. Pentru a i se da o sinecură, îi fu oferită direcția Bibliotecii centrale, deținută de Eminescu, pe care o ceru — zice-se — îndemnat de Andrei Vizanti, liberal îngust și pătimăș, suplinitor al catedrei de istorie și literatură română de la Universitatea ieșeană și dușman înverșunat al lui Titu Maiorescu, din cauza unei notițe ironice cu prilejul unei dedicațiuni compuse într-o latinească fantezistă (121). Titu Maiorescu a acceptat această machinațiune ce trebuia să izbească în “Junimea” și a numit, drept compensație, pe Eminescu, pe ziua de 1 iulie 1875, revizor școlar pe două județe, Iași și Vaslui, în locul lui Naum, scoțându-l dintr-o funcțiune tihnită și propice studiilor și dându-l drumurilor de țară și incertitudinilor

luptei de partide. Petrino se bucura însă de simpatii largi în cercurile ieșene, și Maiorescu n-a putut face altfel sau a socotit că nu face rău. Petrino nu avea motive să simpatizeze pe Eminescu și pentru că acesta scrisese cunoscutul articol cu privire la broșura sa *Puține cuvinte...*, și fiindcă reputația crescândă a acestuia i-o primejduia pe a sa. De aceea, în chip insidios, își luă concediu pentru două luni și rugă pe Eminescu să-l suplinească în acest timp, pentru ca să pregătească — după cum vom vedea — un motiv de acuzație împotriva lui. Această întâmplare a umplut de bună seamă de amărăciune pe Eminescu, și așa, prin concepție și boală, deschis tuturor deprimărilor. Neputând să-și manifeste față de lume supărarea, el își vărsă focul în odaia lui neorânduită, la masa de brad, unde începu să injurieze cu vehemență sterilă pe Petrino, într-o sumă de diatribe versificate, ca (ms. 2261, f. 282):

*Petri-Notae*

*Impresurat de creditor, se vede,  
Și neputând plăti cu rele rime,  
Te-ai strecurat pe la Cordon, sublime,  
Să ne-amăgești cu versuri centipede.*

*Presupunând că nu te știe nime,  
Că ești martir ai vrut să faci a crede.  
Mai bine masca de paiazzo-ți șede,  
Căci ne-am convins de mult de-a ta mărire...*

sau acestea în care se face aluzie la baronatul lui Petrino (Demetrius baron de Trei-Sarmale, Le baron de Trois-Etoiles) și la înrudirea lui cu bogătașul Petrovici-Armis, care-i lăsase averea pierdută în petreceri (ms. 2289, f. 16, 24):

*De vreți să știți, lectori, întreagă spița  
Din care a ieșit poetul jalnic:  
N-a fost scăldat în floare de năvalnic,  
Nici lângă tronuri nu-i sădită vița.*



*Poemul legendar nu-i falnic,  
Bacalul Petcu s-au numit mlădița,  
Bulgar armeano-grec din Podgorița,  
Pe care rușii l-au făcut nacialnic.*

*Din Chișinău trecând în Bucovina,  
C-un von austrieci-l suduiră  
Și de l-au mazilit a lui nu-i vina.*

. . . . .  
*Vestite Armis! faci în lume larmă,  
Căci Armis ești, născut cu spadă-n mână...*

ori, în sfârșit (ms. 2268, f. 18):

*Cunoaștem noi mai bine cum vin astfel de poame:  
Tu te-ai fugit din țară de creditor și foame.  
În vremea cea din urmă nu știu de-ai fost sătul,  
Pe când trăiai cerșindu-ți parale pe Raul.  
Și toată ziua-n colțuri pândeai pe la Pardini  
Să vezi de nu e nimeni să-ți dea doi fiorini etc.*

Cu tot scepticismul în privința trăinicieii noii slujbe, Eminescu se așează la lucru cu o strășnicie așa de lipsită de orice diletantism, cu atâta clarviziune pedagogică și socială și spirit administrativ, încât acest an reprezintă pe o suprafață mică, în istoria învățământului rural înainte de Haret, cel mai ridicat nivel al conștiinței culturale naționale. Noul revizor avea atribuțiuni îndoite, administrative și pedagogice, trebuia, într-un cuvânt, să conducă cancelaria revizoratului și să facă inspecțiuni la școlile dependente de circumscripțiile sale din județele Iași și Vaslui. Pentru această muncă extinsă, dar nicidecum odioasă unui intelectual, Eminescu era retribuit cu salariul îndoit de c. 500 l.n. (212, 50 de fiecare județ), sumă considerabilă pe acele vremuri. Orice aluzie, așadar, la mizeria poetului în această epocă, trebuie explicată prin alte pricini, cum ar fi incertitudinea, decât prin insuficiența teoretică a mijloacelor de trai (117, 60).

Chiar în vara aceea — credem — s-au ținut sub supravegherea lui Eminescu o serie de conferințe pentru învățătorii din județul Iași, conferințe la care n-au luat parte decât 24 de inși din 54, ceea ce noul revizor, spirit absolut și neconcesiv, consemnă cu asprime într-un raport oficial. Încă din august el porni pe drumurile de țară, în trăsură sau căruță, cum i-a fost la îndemână, să viziteze școlile din județul Vaslui, în vederea reorganizării învățământului primar ce se pregătea. Impresia generală pe care i-o făcuseră aceste școli fu rea. Frecvența mică a copiilor, abuzurile primarilor, sărăcia și mortalitatea țăranului, silit să presteze munci în natură spre a acoperi vechile datorii, toate acestea îl făcuseră să creadă că școala devenise un lucru de prisos. Filozoful social, pregătit între Viena, Berlin și Putna, avea naivitatea să ridice raportul pe care îl înaintă peste vreo lună ministerului la nivelul unei adevărate soluții sociale, preconizând schimbarea sistemului de dări și organizarea unui regim mai liber al muncii. Ceea ce te izbește aproape dureros în activitatea de funcționar public a lui Eminescu este imensa lui bună-credință și destoinicie administrativă, capacitatea lui de muncă inteligentă și practică totdeauna, bunul-simț desăvârșit în toate acțiunile, care ar fi făcut în alte împrejurări din el un mare organizator și care totuși ne apar ca și ridicule de optimism, într-o vreme obscură, ipocrită, împătimită de politicianism. Dureros de ridicul este, deci, raportul revizorului sociolog, care deplânge în el mortalitatea copiilor de vărsat negru, anghină difterică și alte boli, după ce însemnase în carnet și unele leacuri împotriva lor, pe care le-a recomandat probabil țăranilor, împotriva cămătăriei la țară și a proastei economii sătești, dând soluții practice pe care n-avea cine să le citească. Ca un adevărat Pestalozzi rătăcitor, Eminescu străbătu furtunos drumurile județene, aspru și nemulțumit, asemănător într-aceasta mult lui Gh. Eminovici, cu deosebire că acela era domn absolut pe moșiile sale, în vreme ce el comanda călare pe un cal de zăpadă. La Mânjești se indignă, găsind un singur știutor de carte, care deci costase pe stat 7.737 lei n. Învățătorul epileptic de la Dumești, fiind asuprit de primar,

e propus spre mutare în comuna Lazu. În Scheia găsește școala închisă, la Zăpodeni, o școală neîncăpătoare. La Florești admiră frumoasa biserică-mănăstire neisprăvită. Cu trăsura a mers mai departe în Rediul, Brodoc, Bălteni, Rafaila, Delești și altele, dând instrucțiuni și muștrări, recomandând sau permutând pe învățători, nemulțumit că găsea bănci numai de formă, școli fără orologiu și fără clopoțel, copii puțini, lefuri neplătite, avertismente neexecutate (ms. 2306, f. 45 v; 60).

După un scurt popas administrativ în Iași, Eminescu porni iarăși în inspecțiuni, de astă dată în județul Iași, cu aceleași mijloace de locomoțiune și poposiri în sate, care-i atrăgeau glumele *Junimii* (152):

*Eminescule, poete,  
Umblai în cabriolet  
Luni întregi, din sat în sat,  
Școlile de inspectat.*

*Ca nalt revizor școlar,  
Stai în gazdă la primar  
Și cu primărițele  
Îți încurcai itele.*

Idilele cu primărițele sunt, desigur, bârfeli din partea “caracudei”, dar adevărul este totuși că revizorul rumina în clătinarea brișcei amorurile sale inestinguibile pentru Veronica sau o oricare altă femeie, căci între un raport de inspecție și o statistică comparativă de cheltuieli cu întreținerea școlilor, apar în caietul său de însemnări fugitive versuri de dragoste pentru o femeie cu ochi limpezi:

*Să mai pun încă o dată  
Mânuța ta la piept —  
Și-n ochii tăi cei limpezi  
Să mă uit lung și drept.*

*Apoi pe a ta gură  
Să te sărut cu foc  
Ș-apoi să plec în lume,  
Copil fără de noroc...*

pentru una cu ochi verzi:

*Ușor este a-ți spune  
Că mult frumoasă ești  
Cu fața ta de ceară,  
Regină din povești.*

*Că cu a ta zâmbire  
Mă farmeci și mă pierzi,  
Că-nveninat de-amoru-ți  
Mă uit în ochii verzi...*

sau, în sfârșit, pentru o femeie față de care, ca un nou Arvers, își tănuise cu voluptate amară iubirea (ms. 2288, f. 2, 4, 6):

*Iubind în taină mi-am impus tăcere,  
Gândind tăcerea că îți place ție.*

Inspecțiile la școlile de țară l-au făcut pe Eminescu să cunoască mai de aproape starea socială a țăranului, abuzurile arendașilor și funcționarilor administrativi, infiltrarea micilor capitaliști în chip de cârciumari și cămătari, să strângă, prin urmare, un material sociologic, care, în alte condițiuni de viață, ar fi fost punctul de plecare al unei întinse opere de sociologie națională, iar așa a fost numai informația unor admirabile articole de gazetă și a unei conferințe. Ca și Caragiale, Eminescu a trebuit să vadă că singura cale la îndemâna sa, greoaie, dar sigură, de a corecta răul era propaganda satirică prin teatru. Pe imprimare de ale prefecturii jud. Vaslui, din vremea deci a inspecțiilor, sunt aruncate ideile unei comedii, *Gogu-tatii* (ms. 2254, f. 262 urm.), care vrea să înfățișeze mediul de țară cu eroii săi tipici: marele proprietar d-nul Subpapuc, tânărul proprietar Barbu Vultureanu, vătaful hrăpăreț al celui din urmă, Pavel Intentionem, boieria veche în persoana lui Stratomir Frige-linte, față de noua generație reprezentată prin *Gogu-tatii*, Napoleon Pătărlăgică, subprefectul plășii Dezbrăcătoreni, negustorul Leizer Solzangezind, stăpânul birtului "La Birlicul de aur" și alții asemenea. Un alt proiect de proză ironiza pe micii noi tirani ai satelor (ms. 2255, f. 188-194): pe popa Ermolachie Chisăliță, zis și Melesteu, fiu de porcar, bețiv și prost, pe dascălul Pintilie Buchilat și pe palamarul Nicodim Parpalac. Față de această lume monstruoasă, produs al unui liberalism nesincer și pripit, se ridică în închipuirea utopică a revizorului vechea boierime patriarhală, asemeni aceleia în apropierea căreia copilărise la Ipotești. Într-un sat de pe valea Siretului, avea să ne descrie – într-o nuvelă – viața rurală a bătrânilor boieri Vasile Creangă, Drăgan Ciufă și a familiilor lor sănătoase, cu moșii

întinse, vite, slugi, prisăcar, dădăcă-țigancă, doctor de casă, scriitoras, vechil, sufragiu, întocmai ca la curtea lui Balș, viață înapoiată, dar după credința lui pe potriua moravurilor țării, mai prielnică pentru țăran decât democrația hrăpăreață și neocrotitoare a statului burghez (ms. 2255, f. 162-167).

În vreme ce dragostea și meditațiile sociale ocupau, în trapul cailor, mintea fanatică a lui Eminescu, satul se apropia și revizorul se afla cu brișca în fața realităților. În comuna Șipotele, plasa Bahlui, școlile erau închise de șase luni sub pretext de lipsă de lemne sau boală a învățătorului. În localul școlii, notarul își făcuse locuința, zidind ușa tindei și spărgând pentru băieți o alta, de-a dreptul în zidul clasei, în care revizorul găsi, puse la păstrare, varza și nutrețul pentru vite ale domnului notar. În vreme ce tot bugetul școlii era de 1.500 lei, salariul primarului se ridica la 2.400 lei anual. Eminescu propunea cu inocență ministerului darea în judecată a învățătorului și a primarului. La Ierbiceni (19 noiembrie 1875), era satisfăcut de progresele școlarilor, la Totoiești însă răspunsurile i se părură mecanice, fără viață. Copiii învățau pe de rost, fără să priceapă, și memorau definiții gramaticale înainte de a face exerciții de compunere. Și-ntr-o parte și-ntr-alta recomandă cărțile de lectură ale lui Creangă, cu care făcuse nu demult cunoștință (ms. 2288, f. 1-1v). Chiar dacă uneltiri politice de sfere mai înalte n-ar fi zdruncinat pe Eminescu din postul său, în cele din urmă nemulțumirile micilor potentăți județeni l-ar fi prăbușit. El își îngăduie să respingă numirile de învățători ce i se par nepotrivite, ridicule, ca aceea a unui copilandru, recomandat ca unul ce fusese *energic* în funcția de monitor, să se plângă prefectilor că plătesc un salariu prea mic învățătorilor sau că nu-l plătesc deloc, că au îndrăzneala să mute o școală fără învoirea sa (60).

În această toamnă, Eminescu făcu o călătorie la Cernăuți, cu prilejul serbării inaugurării Universității germane și al aniversării de o sută de ani de la “încorporarea” provinciei. Dincoace, la Iași, se făcuse o contraserbare la Beilic, la care vorbise dl Petrino. Pe

la sfârșitul lui septembrie, Stefanelli se trezi cu Eminescu în orașul lui Aron Pumnul. Poetul adusese într-o ladă, sub un vraf de psaltiri, ceasloave și biblîi, un număr însemnat de exemplare dintr-o broșură antiaustriacă, alcătuită pe bază de documente de Mihail Kogălniceanu, cu scopul de a o răspândi clandestin, ceea ce și izbuti să facă, trimițând-o chiar la căpeteniile serbării. Orașul era trist. Pe la două după miezul nopții, Stefanelli și poetul auziră înfiorați, în stradă, un cor de voci bărbătești cântând lent și jalnic *Un răsunet* al lui A. Mureșanu, pe muzica lui A. Pann. Eminescu îndeosebi fu impresionat: “Niciodată – zise – nu mi-a plăcut cântecul acesta așa de mult ca acuma”. Patriotismul ca și în genere filozofia socială a poetului căpătase o notă de violență dureroasă, fanatică. La hotelul “Pajura neagră”, unde merseră să mănânce și unde luau masa în chip obișnuit mulți români, imperialii se aflau în haine de gală, în vreme ce românii cu hainele de toate zilele evitau orice fraternizare. Când un avocat vru să invite pe tinerii judecători români de la masa lui Eminescu la petrecerea comună, acesta dădu semne de iritație și se prefăcu că ia pe numitul avocat, din cauza fracului, drept chelner.

“Eminescu începuse a-și mușca mustața, semn că era iritat. Deodată vedem că ia paharul său golit de bere și, ridicându-l îndărăt după spate spre fața avocatului, îi zise fără să se întoarcă la dânsul:

— Kelner! un pahar de bere!”

Înainte de a pleca din localitate, poetul dădu o ultimă privire casei lui Pumnul și odăiței în care petrecuse o vreme ca bibliotecar (214).

E posibil ca tot acum să se fi repezit la Suceava, la cumnatul său Drogli, pe atunci inspector școlar districtual pentru județele Suceava și Câmpulung (82). Eminescu se simțea aci, ca și la Putna, printre mormintele trecutului. Pe zidurile groase ale cetății i se păru că vede umbrele muștrătoare ale falnicilor domni ai țării, pe Dragoș-vodă:

*Dragoș-vodă cel bătrân  
Pe Moldova e stăpân  
Și domnind cu toată slava  
Șade-n scaun la Suceava.  
La Suceava lăudată,  
Cea cu zid înconjurată,  
Zid de piatră nalt și gros,*

*Că pe el merg cinci pe jos  
Și au loc cu de prisos,  
Că merg trei călări alături  
Și mai au loc pe de lături,  
Caii mândri să și-i joace  
Când încolo, când încoace...*  
(ms. 2256, f. 20)

sau pe Istrate Dabija-voievod:

*Suisem noaptea la Suceava  
Pe ziduri vechi cetatea unde-i,  
Cum trece-n lume toată slava,  
Trecuși. Sic transit gloria mundi.*

*Și printre ziduri înnegrite  
Suspină șoaptele încete,  
Încord simțirile uimite  
Și-aud un glas zicând: — Mi-e sete.*  
(ms. 2261, f. 95)

La reîntoarcerea în Iași, poetul, contaminat de xenofobia unor junimiști, spumegă de indignare față de răirirea elementului românesc în Moldova de sus:

“ — Auzi, orașul Suceava, oraș boieresc, cetate a sfântului Ștefan cel Mare, cetate care a rezistat, la asalturile leșilor și ungurilor, cuibul zmeilor și al vulturilor, în prada verminei...! Iar Ieșul, scaunul lui Lăpușneanu și atâtor domni români, de batjocura tuturor străinilor de limbă și de neam!” (164)

În primăvară (1876), Eminescu face noi inspecțiuni. La 26 martie era la Roman, unde inspecta Școala de fete nr.1, asistând la lecțiunile mecanice și moarte ale unei d-ne Z. Livescu, care, în realitate — descoperă ironic și, de fapt, nedrept în această privință revizorul — se numea Lewici și aparținea “unei generații bine determinate, bogate în cuvinte și sterpe de idei”. La 26 aprilie inspecta școlile urbane din Vaslui. La școala de fete, directoarea ocupase cu propria locuință 6 camere din 8 și în clasa a III-a nu era decât o bancă. La 29 aprilie se afla iarăși pornit spre sate, la Lipova, unde se aflau școlari puțini din cauza ploilor, iar învățătorul nu era destul de “strict” la note. Inspecțiunea s-a urmat negreșit și în alte comune, cu obișnuitele observări serioase, dispozițiuni și rapoarte.

Un prim fulger al furtunii ce avea să întunece în curând cerul apăru sub forma unei întrebări viclene din partea autorității superioare: de ce revizorul nu inspectase școlile rurale din județul Iași în intervalul de la 15-31 martie. Eminescu răspunde cu o violență, cu un sarcasm, admirabile într-un pamflet, primejdioase într-un raport:

“Am fost cu drept cuvânt surprins de ordinul d-voastră nr. 3.483, prin care sunt invitat de-a arăta: de ce în intervalul de la 15-31 martie a. c. n-am inspectat nici una din școalele rurale ale județului Iași și ce m-a împiedicat de a-mi îndeplini *această datorie*? Mai întâi am căutat a justifica acest ordin prin vreo greșeală de adresă a organelor de control din acel onorat ministeriu, căci nu știu din care articol al legii instrucțiunii s-ar putea deduce regula că revizorul, care împreunează toate activitățile unei cancelarii într-o singură persoană, fiind curier, copist, registrotor, administrator, examinator etc., trebuie să fie cu toate acestea și vecinic în călătorie, încât la fiecare 15 zile să facă și revizie, și toate aceste în marginile a cei  $212\frac{1}{2}$  l. n. pentru fiecare județ. Dacă există un asemenea revizor în țară, rog a mă informa unde-i acel prețios individ, ca să apelez la vasta sa experiență și să aflu în care mod — mai mult sau mai puțin apostolic — își îndeplinește sus-menționata datorie. Eu, din contra, știu că norma de pân-acuma este ca revizorul să inspecteze de două ori pe an fiecare școală. Considerând acum numărul de 152 școli publice și private din circumscripția subsemnatului, împrăștiate pe o suprafață de mai multe sute de kilometri pătrați (1.143.570 m), considerând minunatele căi de comunicație dintre comună și comună, că amândouă județele nu sunt șese, ci pline de dealuri și păduri, că pentru inspectarea lor sunt abia șese luni lucrătoare, dacă substragem sărbătorile și vacanțele de peste an, considerând în urmă că într-o zi nu se pot inspecta conștiincios decât două școli, de vreme ce ziua școlară are numai 5 ore (ba joia numai 3), veți vedea, domnule ministru, că sarcina subsemnatului este de a in-



specta de două ori 152 școli în timpul de 180 de zile, iar pentru lucrarea administrativă și de cancelarie i-ar rămâne în acest timp 28 de zile. Și care este lucrul său administrativ? 500-600 de hârtii intrate, care trebuiesc rezolvate, apoi o mulțime de plângeri verbale, toate aceste îngreuiate încă prin lipsa de autoritate față cu primăriile și subprefecturile și prefecturile.

Fiindcă legile timpului și aalei spațiului sunt apriorice și nu sufăr nici o discuțiune, de aceea vă veți convinge că îndatorirea de a inspecta școlile din 15 în 15 zile este o imposibilitate, asupra căreia n-a insistat nici chiar ministrul, care-a emis ordinul respectiv.” (60)

O asemenea izbucnire — ce dovedește alterarea crescândă a temperamentului poetului, devenit din ce în ce mai sarcastic și mai violent — putea fi îngăduită sub un guvern din care făcea parte și Maiorescu, afectat atunci de reformarea și întinerirea învățământului și învățat la muncă la limitele înțelegerii lui istorice până acolo încât să inspecteze cu Eminescu școlile din Iași (7). Însă Maiorescu fu silit de împrejurări să demisioneze, și însuși guvernul Catargi căzu în curând. Nu se topise încă zăpada, și junimiștii în funcțiuni publice tremurau și cereau informațiuni.

“Domnule Negruzzi — scrie Eminescu — în oraș circulează zgomotul că ministerul ar fi căzut. Acest zgomot ne neliniștește atât pe mine, cât și pe Bodnărescu. Dacă știți ceva pozitiv, vă rog să ne spuneți și nouă, cât și despre vreo nouă combinație de care s-ar fi vorbind.

Pompiliu s-a pregătit geamantanele și vrea să fugă la Magyar-Orszag. Panu se plimbă cu neliniște prin Copou, deși omătul e pân' la brâu. Lambrior șede tăcut în cafenea la Max, și pe câți intră în cafenea îi întreabă ce s-aude.” (188)

Guvernul într-adevăr căzu și, la 1 iunie 1876, noul ministru de instrucție G. Chițu, pregătit prin intrigile lui Vizanti, destituit pe Eminescu. Lucrul produse asupra lui o disperare sumbră și-i iscă o ură cruntă împotriva liberalilor (123\*):

“Canalia liberală a nimicit ideile ce mi le făurisem despre viață!

Rămas fără o poziție materială asigurată și purtând lovitura morală ca o rană care nu se mai poate vindeca, voi fi nevoit să reiau toiaagul pribegiei, neavând nici un scop, nici un ideal.

Crede-mă... că de azi sunt om pierdut pentru societate.

O singură fericire ar renaște în sufletul meu, dacă aș putea să ascund nedreptatea.

Posteritatea nu vreau să afle că am suferit de foame din cauza fraților mei.

Sunt prea mândru în sărăcia mea. I-am disprețuit, și acest gest e prea mult pentru un suflet care nu s-a coborât în mocirla vremurilor de azi.”

Dar această lovitură nu fu singura. Cu o ură josnică, vrednică de un om care avea să se expatrieze din cauza necinstei, Vizanti, în înțelegere cu nu mai puțin odiosul Petrino, puse la cale un proces împotriva lui Eminescu pentru pretinse sustrageri de cărți și mobilier. Într-un raport către ministru, veninosul și desfrânatul poet se plânse că dl Eminescu se servise fără justificare de mobilele bibliotecii pentru a-și mobila “apartamentul d-sale particular”, lăsând instituțiunea într-o stare deplorabilă, că își însușise din acea bibliotecă 50 de volume și că, din restituirea lor, mai rămâneau neintrate în bibliotecă un număr însemnat de volume împrumutate la diferite persoane fără cauțiune și forme în regulă. La parchet Petrino repetă cu mai multă răutate aceleași acuzațiuni. La interogatoriile ce i se luară la 13 septembrie și la 9 noiembrie, Eminescu răspunse cu sânge rece și cu o moderațiune desăvârșită, redactând cu propria-i mână procesul-verbal. Înscenarea era evidentă. Lista cărților sustrase fusese alcătuită după însemnări făcute cu creion roșu de poet în catalog, cărțile însă fură găsite în rafturile lor. Neputindu-se dovedi nici o vinovăție, dosarul fu închis (121\*). În timp ce poetul era hărțuit în acest chip la Iași, în Parlamentul țării numele lui devenea cap de acuzație împotriva fostului guvern. O comisiune de dare în judecată, din care făcea

parte în primul rând Andrei Vizanti, “membrul academiei madritense”, acuza pe prevenitul Maiorescu de risipă în visteria statului, prin faptul că dăduse cu împrumut bani favoriților săi, adică lui Eminescu și Slavici, și numise pe același Eminescu revizor pe două județe, pe acel primejdios Eminescu care, muritor de foame, cerea în septembrie Veronicăi Micle să-i găsească un loc de pedagog, spre a-și agonisi acea pâine pe care “o dorea de două zile și n-avea cu ce s-o cumpere” (121\*). Toată amărăciunea omului onest și activ, care este împiedicat, în virtutea aproape a unei legi naturale, în elanul său de muncă, de perfidia și răutatea semenilor săi, se cuprinde în aceste rânduri scrise de poet ca o replică la o adresă a noului prefect liberal de Vaslui, care se plângea că la prefectură nu este nici un tablou de școlile din județ; rânduri ce rezumau și experiența pedagogică a lui Eminescu (60):

“Un om nu poate face nimic într-o țară rău întocmită și, măcar să tot poruncească, rămâne la vorba aceea: A poruncit câinelui și câinele pisicii și pisica șoarecelui, iar șoarecele și-a atârnat porunca de coadă.

Cât despre tablouri, ce vor fi lipsind la prefectură, chestiunea în sine nu mă privește, mă oblig eu ca astăzi, când nu mai sunt revizor și nici am la dispoziție asemenea tablouri, să-i comunic pe de rost dlui prefect școlile, învățătorii, învățătura câtă o au aceștia, numărul copiilor, prevederile bugetelor comunale etc. Toate acestea ca un semn cât de fără grijă și nepăsătoare a fost administrația trecută față de școlile rurale. Tot atunci-i voi împărtăși de ce multe școli sunt neocupate, care desigur astăzi se vor ocupa — după același sistem și cu același soi de oameni cu care se ocupă mai toate funcțiile la noi.

Iar la fângăduințele dlui prefect, vom spune și noi vorba veche de baștină a moșului Terinte-Barbă-lată, rezeș și el la Funduri în ținutul Vasluiului: Tânărul spune câte face, bătrânul câte a făcut, nebunul câte are de gând să facă.

În împrejurările äcesteaî școlile din județul Vaslui sunt cele mai bune posibile, precum lumea lui Leibniz, cu toată mizeria și

nimicnicia ei vădită, este cea mai bună lume posibilă, căci posibilitate și existență sunt identice, și ceea ce e posibil există. Precum soarele stă locului de milioane de ani, oricare ar fi fost părerile omenеști, fie geocentriste, fie heliocentriste, tot părerile oamenilor nu schimbă nimic din mersul firesc, material al lucrului. Părinți mizeri și vițioși, copii goi și bolnavi, învățători ignoranți și rău plătiți, administratori superficiali, toate acestea îngreuiate de creșterea impozitelor, menite a hrăni această stare de lucruri, nu sunt condițiunile normale pentru școli bune, precum lemn de brad putregai, gealău de plumb și meșter prost nu-mi dă o masă bună. Școala va fi bună când popa va fi bun, darea mică, subprefecții oameni ca să știe administrație, finanțe și economie politică, învățătorii pedagogi, pe când adică va fi și școala școală, statul stat și omul om...”

CUPRINS

## EMINESCU ȘI *JUNIMEA*

Mărginașele și umbritele cimitire dețin acum pe toți contemporanii junimiști ai lui Eminescu. Dacă, prin urmare, ne este într-o măsură greu să definim adevăratele simțăminte ale poetului față de *Junimea*, suntem pe de alta scutiți de dușmăniile postume, care se îndărătnicesc să ne preschimbe opiniile prestabilite. Pentru evocarea acestei atmosfere trebuie să citim hârtiile printre rânduri, să trăim puțin viața de cenaclu a literaților, să nu socotim o înțepătură amicală drept o repulsie principială, nici o bârfeală de răspântie drept ură inestinguibilă. Viața de grup a scriitorilor este stăpânită de maliție, de amor propriu, dar acestea sunt, în acea lume, sentimente labile și superficiale, care nu rareori sunt o reacțiune a personalității împotriva unei prea mari afinități. *Junimea* n-a fost decât o reuniune întâmplătoare de oameni — ce e drept — cu multe aspirațiuni comune, dar despărțiți printr-o infinitate de atitudini personale, așa încât a subordona cu totul

pe Eminescu grupului sau a-l dezbină de el, cum fac unii, este o lucrare zadarnică și pătimășă.

Ceea ce a trebuit să atragă de la început pe poet la *Junimea* este cultura serioasă a celor mai mulți dintre junimiști (Măiorescu, Negruzzi, Pogor, P. P. Carp, Lambrior, Vârgolici etc.), precum și nuanța germanistă a studiilor acestora. Dar ligamentul central între poet și cerc îl formează Titu Măiorescu. Oricâte repulsii și revolte s-ar surprinde la Eminescu împotriva glacialului autor al *Logicii*, Măiorescu, lăsând la o parte orice considerație asupra ideologiei lui politice, filozofice și estetice, era singurul intelectual de pe atunci, înrudit cu poetul nu numai prin covârșitoarea superioritate culturală asupra contemporanilor, dar și prin direcția nu fără erori a spiritului lor. Și Măiorescu și Eminescu erau “metafizicieni” (ziceau adversarii), în fond filozofi întemeiați pe speculațiune în scopul de a ajunge la o teorie generală asupra universului fenomenal, din care tindeau să derive un sistem practic omogen: o etică, o estetică, o politică; gânditori preocupați atât de forma gândirii, cât și de conținutul ei, cu atât mai rari într-o vreme când proaspătul cărturar român era atras de aparențe, de un dor enciclopedic. Spiritul filozofic face din Măiorescu și mai puțin din Eminescu doi conservatori “progresiști”, unul ataraxic, celălalt polemic; căci raționalismul idealist pune adevărul în conformitatea lui formală cu legile gândirii, care sunt finite, iar filozofiile materialiste pun adevărul în funcțiune de obiectul infinit al gândirii, adică de perceperea în veșnică mișcare a universului. Sistemele “metafizice” descoperind o schemă statornică în lume, fiind într-un cuvânt absolute, dau spirite prudente, etice, primejduite de incomprehensiune față de nou; dimpotrivă, sistemele materialiste, constatând multiplicitatea infinită a naturii, trezind ideea de progres, conduc la democratism, dar rău înțelese la liberalism și socialism utopic. Oameni care, asemeni lui C. A. Rossetti, visau, cu atâta bună-credință, prefacerea pământului românesc, peste noapte, într-un leagăn al civilizației europene, aveau

o pospăială de cultură enciclopedică ce-i făcea aproape mistici. Ei credeau în progres, fiindcă își închipuiau că civilizația și cultura unei țări sunt o valoare cantitativă, pe care ar fi putut-o spori prin instituțiuni și legi noi, fără prefaceri în structura economică. Nici Maiorescu, nici Eminescu nu erau boieri sau moșieri, ca să-și apere prin conservatorism privilegiile clasei lor. Pe căi deosebite, ei au fost aduși la această doctrină politică prin natura speculativă a spiritului lor, care îi făcea să vadă un ritm rațional în evoluția materiei, un paralelism între etapele gândirii și acele ale naturii și, mai la urmă — fără nici o apropiere de hegelianism — o lege generală, o filozofie a progresului, ce li se părea evidentă, acolo unde simplitatea empirică a liberalului nu vede decât un fenomen simplu și incondiționat al progresului. Din păcate, progresul rațional, adică în fond fără sărituri, al lui Maiorescu, e o poliție impusă naturii, a cărei dialectică concretă se exprimă tocmai prin salturi. Oricum ar fi, Maiorescu, din simpla analiză a formei gândirii, adică din domeniul abstract al logicii, scoate imperativul concordanței între idee și cuvânt, cultură și expresie, fond și formă, stare socială și instituțiuni; de aceea Eminescu caută pe cale strict teoretică motivarea unui conservatorism politic și cultural.

“Interesul practic pentru patria noastră — scria el lui Maiorescu încă de la Berlin — ar sta acum în înlăturarea teoretică a oricărei îndreptățiri pentru importarea nechibzuită a unor instituțiuni streine, care sunt altceva decât organizări speciale ale societății omenеști în lupta pentru existență, ce pot fi de bună seamă primite în principiile lor generale, a căror cazuistică însă trebuie să rezulte în mod empiric din împrejurările particulare ale fiecărui popor și ale fiecărei țări. Nu e locul să mă explic aici mai amănunțit asupra acestui subiect, el însă mi-a ocupat cea mai mare parte din studiile și din propria mea cugetare.”

Această dispozițiune spirituală comună a celor doi intelectuali îi alătură și în domeniul cultural printr-o vădită tendință clasicistă, în înțelesul larg al acestui cuvânt, care este preferință pentru forma

cea mai desăvârșită a culturii umane. Societatea contemporană era bântuită de setea instrucției extensive accelerate, lumea voia să știe multe, citea mult și fără discernământ, cita abundent și amesteca ideile, căuta, în sfârșit, în lectură un stadiu inferior al culturii: informația. Cu o pregătire superioară, căpătată din fragedă tinerețe în mijlocul unei lumi înaintate, Eminescu la Cernăuți, Maiorescu la Viena, cei doi junimiști urmăresc în aspectele multiple ale artei, literaturii și științei un principiu unic, forma estetică sau logică, frumosul sau adevărul, sunt dar capabili de judecăți de valoare, care-i aduc la selecțiune și la aprofundare și, bineînțeles, la erori și incompreensiuni mai ales întrucât privește pe cel de-al doilea.

“Direcția noastră — zice tot Eminescu — se caracterizează printr-o conștiințiozitate căreia nu-i ajung numai condițiunile externe a ceea ce vrei să reprezinți.” (60) Și într-adevăr, Eminescu, cu toată extensiunea planului său de lucru, a arătat toată viața o astfel de îndărătnicie în a aprofunda, încât atât în domeniul practic, cât și în cel teoretic el nu a putut să săvârșească multe pentru a fi ținut cu orice chip să desăvârșească, și de la început și-a ruinat o carieră spre a nu face un doctorat *pro forma*. “Un titlu de doctor — gândea el — m-ar aranja cu lumea și cu ordinea ei legală, nu însă cu mine însumi, care, deocamdată, nu mă satisfac pe mine. Tocmai această împrejurare concretă mi-a arătat limpede seriozitatea sarcinii, iar motivul foloaselor ce mi s-ar oferi pe această cale nu biruie gândul datoriei.” (177) Mai destoinic să realizeze un plan de acțiune, Maiorescu nu e mai puțin stăpânit de ideea profunzimii, și două din semnele acestei dispozițiuni spirituale, ce-l apropie pe altă cale de Eminescu, sunt avara selecțiune a lecturilor și sterilitatea.

Amândoi admiratori ai lui Schopenhauer, Maiorescu și Eminescu sunt nu propriu-zis pesimiști, dar — în forme aparent atât de îndepărtate — oameni cu crize de mizantropie. Întunericul lumii schopenhaueriene îl alcătuiește voința oarbă de a trăi, bestialitatea,

iar lumina, anularea acestei voințe prin contemplarea adevărului și frumosului. Mizantropia, sau mai bine zis dezamăgirea de contemporani a celor doi oameni consta într-o nobilă oroare de patimi mărunte, într-un refugiu în domeniul abstractului și al esteticului, Maiorescu în chip de răceală academică, Eminescu prin înaltul dispreț față de vulgul burghez, al geniului eliberat prin contemplație de orice durere umană, reintrat, asemeni Luceafărului, disprețuit de filistini, în insensibilitatea față de temporal a intemporalului:

*Trăind în cercul vostru strâmt,  
Norocul vă petrece,*

*Ci eu în lumea mea mă simt  
Nemuritor și rece.*

Loviți amândoi în modul cel mai crunt de ura contemporanilor, ei au simțit, fără îndoială, indiferent de putința de apropiere afectivă a sufletelor, afinitățile spirituale ce-i legau, și Maiorescu își va găsi tainic în *Luceafărul* o expresie a sufletului său de ghețar, iar Eminescu se va fi mângâiat cu iluzia că vreodată discordiile dintre oameni pot fi conciliate “în marginile adevărului”.

În sfârșit, dovada istorică a acordului sufletesc dintre dânzii o formează, din partea lui Maiorescu, prezentarea așa de categorică a operei poetului în cadrul însuși al intenției ei: ascensiunea spre lumea ideilor și prefacerea limbii, iar din partea lui Eminescu, formularea cu atâta claritate și căldură, la Viena, a direcției maioresciene și apărarea vehementă a autorului *Logicii* împotriva atacurilor unui ins obscur.

Este, așadar, principal absurd să ne închipuim că Eminescu a putut să privească cu antipatie și silă pe singurul om care l-a înțeles cât putea să-l înțeleagă de la început, pe unul din puținii oameni cu care putea avea un dialog pe toată întinderea vieții sale spirituale, și de aceea credem că Eminescu, om cu deosebire superior, va fi fost în stare de porniri de iritație și ură împotriva criticului său, de dispreț însă niciodată.

Când va să zică Eminescu a descins la Iași și a pășit pentru întâia oară în salonul *Junimii*, el era pe de-a-ntregul junimist, adică



maiorescian, nu însă familiar cu felul de a fi al fiecăruia în parte. Maiorescu-omul avea purtări și instincte fundamental opuse celor ale lui Eminescu, așa încât dacă sfera contemplativă a ființei lor îi pune de acord, cea activă dădea naștere unei discordii acute. Maiorescu era aulic, ceremonios și glacial, lăsând chiar în ținutele sale cele mai familiare, spații enorme între solitudinea sa inexpugnabilă și nevoia de familiaritate a convorbitorului, întocmai ca un Escorial trist, apăsător de solemnitate. El era în chip firesc protector, iscând prin chiar bunăvoința sa ideea dependenței de sine a celorlalți și jignind temperamentele susceptibile prin superioritatea ce se desprindea din prețuirea și discreta sa ocrotire. În afară de aceasta, Maiorescu, fie noroc, fie recunoaștere timpurie a meritelor sale, face de tânăr o carieră strălucită, care-l pune nu numai în afară de nevoi, dar într-o sferă de existență aristocratică, dominatoare. Eminescu, intelectualicește maiorescian convins, n-a fost omeneste prietenul lui Maiorescu. El era un spirit afectiv, căutător de prietenii strânse, un temperament recalcitrant regulilor sociale și, în sfârșit, un om pătruns de valoarea sa și doritor, deci, să capete o stare și o considerație adecvate meritului său. Fără să producă dușmănie adevărată, aceste împrejurări au dat naștere la repulsii și porniri de mânie. Fiecare act de protecție din partea lui Maiorescu, pornit din chiar starea de mizerie socială a lui Eminescu, trebuia să-l umple de amărăciune. În vreme ce Maiorescu și cei mai mulți de la *Junimea* trăiau în opulență, el era protejat cu o amabilitate jignitoare, ca un "poet" hotărât prin destine să sufere martiriul din care aveau să iasă genialele cânturi, și Maiorescu ar fi mers până acolo încât ar fi intervenit în chiar viața afectivă a poetului, împiedicându-l, dacă lucrul este adevărat, de a lua în căsătorie pe Veronica Micle, pentru că cele două talente literare nu ar mai fi plâns așa de frumos în versuri! (123\*) Noblețea dovedită de Maiorescu, atât cu privire la Eminescu, cât și față de alți poeți, nu mai lasă nici o îndoială asupra bunelor sale intenții, dar tocmai acestea erau de natură să adumbrească

pe poet, pentru că din ele ieșea obligativitatea mizeriei poetului și a milosteniei patronului literar. O dovadă izbitoră de naivitatea aristocratică a lui Maiorescu o formează aceste rânduri: “A vorbi de mizeria materială a lui Eminescu însemnează a întrebuița o expresie nepotrivită cu individualitatea lui și pe care el cel dintâi ar fi respins-o. Cât i-a trebuit lui Eminescu ca să trăiască în accepțiunea materială a cuvântului, a avut el totdeauna. Grijile existenței nu l-au cuprins niciodată în vremea puterii lui intelectuale; când nu câștiga singur, îl susținea tatăl său și-l ajutau amicii.” (114) Câtă lipsă de înțelegere! Un om cu aspirații active ca Eminescu, care se dovedise cu atâta râvnă pentru funcțiile de răspundere ca acelea de bibliotecar și revizor, nu se mulțumea “să trăiască în accepțiunea materială a cuvântului”, iar nevoia de a apela la prieteni sau la tată-său i-a fost, cum este oricărui om cu demnitate, cu deosebire dureroasă. Iată de ce, oferindu-i-se în plină maturitate o cameră și întreținere la Maiorescu, Eminescu a fugit. La vârsta aceea el se credea să facă o muncă utilă, lucrativă, nu să fie ospitalizat ca într-un azil de infirmi. Firește că nu putem învinovați nici pe Maiorescu, nici pe cei de la *Junimea* de niște întorsături ale soartei de care nu erau vinovați. Cheia bunei stări sociale era chiar în mâinile lui Eminescu, și nu se poate spune că Maiorescu nu l-a ajutat s-o mânuiască. Prejudicata infirmității sociale a poetului l-a împiedicat însă pe critic de a cerceta de aproape sufletul lui Eminescu, în care s-a înmulțit încetul cu încetul buruiiana veninoasă a mizantropiei și a neîncrederii în sine. Ne vine să credem chiar că atât Maiorescu, cât și ceilalți junimiști au lăsat să se întrevadă scepticismul lor în ceea ce privește capacitatea de lucru practic a lui Eminescu și că, atunci când poetul venea cu hainele pulberificate și ghețele înnorioiate, cu fața țepoasă și pleoapele violacee de oboseală, ei exultau în taină de dulcea nădejde că o nouă floare de durere se născuse în lirica poetului. Din nefericire, însă, prietenii aveau dreptate. Boala și o atrofiere lentă a energiei de a voi l-au făcut pe Eminescu inapt pentru cucerirea

posturilor înaintate ale vieții, și el, văzându-se osândit să fie un veșnic ocrotit, s-a lăsat invadat de amărăciune și ură.

Privind lucrurile în această lumină, unele rânduri, adevărate sau apocrife, atribuite lui Eminescu, din care unii vor să tragă o concluzie defavorabilă lui Maiorescu, și anume că nu el a descoperit și călăuzit geniul lui Eminescu, ne apar sau ca un efect al unei supărări trecătoare, sau ca o intrigă deșănțată. Frazе ca acestea, luate în cuprinsul lor direct, ne-ar umple de uimire:

“Tot acum pricep de ce Jaques Negruzzi îmi da a-nțelege că d. Maiorescu m-a ajutat mult, făcând să fiu cunoscut, adică un fel de celebritate, pe care eu n-am râvnit-o nicicând, dar mai ales din partea dlui Maiorescu, care s-o fi lăudând cu talentul meu, fără să știe că mie nu-mi prea place lauda d-sale lipsită de sinceritate, având tot interesul să câștige cu numele meu un credit moral revistei *Convorbiri literare*... Am fost condus, cu toate că aveam dreptul să conduc, fiind superior multor din acel cerc literar... D. Maiorescu a căutat să-mi impună modul său de a vedea, dar eu îl priveam în ochi fix, așa ca să creadă că-l înțeleg, pe când de fapt zburam cu gândul în alte părți... Din îndemnul lor n-am scris nici un rând, nici n-am fost inspirat... Acum, când sunt departe, îmi sună în urechi sfaturile spuse pe un ton dulce, ademenitor, cu scopul de a mă atrage, ca păianjenul prada; apoi satisfăcut, dacă se poate, prin umilire, iată cine e chemat să stăpânească. Mărire, cât se poate; prin ce mijloace nu-ntreba, sunt mai murdare și mai negre decât glodul...” (120\*)

Dacă Eminescu le-a scris într-adevăr, el era prada unei furii spumegânde, unei fobii maladive, scuză poate a unor atari violențe și ingratitudini. Și într-adevăr, pe măsură ce boala poetului înaintează, caracterul omului se face tot mai bănuielnic și mai violent, sfârșind cu mania persecuției. Această împrejurare, cât și intervenția *Junimii* în legăturile poetului cu Veronica Micle explică, așadar, unele ieșiri pătimașe, dar în stările sale potolite suntem încredințați că Eminescu vedea în Maiorescu nu un “păianjen”

prădalnic, ci pe strălucitul intelectual pe care îl apăraseră la Viena de “scuipatul” lui I. Bumbac.

Și totuși, în această atitudine se ascunde un aspect al poetului nebanuit de mulți. Maiorescu și alții ne-au învățat să vedem un Eminescu naiv ca un copil, nepăsător la laudă, ca și la injurie, lipsit de orice vanitate de autor, până într-atât încât să trebuiască a i se smulge manuscrisul din mână spre a fi publicat, senin, într-un cuvânt, și abstract. Imaginea este strâmbă. Eminescu nu era un vanitos mărunț, de felul celor care abundă în lumea literelor, avea însă un sentiment înaintat despre sine și nu mai este îndoială că se socotea cel mai mare poet al vremii. Părerea lui despre toată lumea literară înconjurătoare era detestabilă, iar critica îl irita. Și dacă el, din sentimentul superiorității, rămânea aparent rece la ironii sau atacuri, în hârtiile sale își vărsa necazul în chip de epigrame:

*Critici voi, cu flori deșerte,  
Care roade n-ați adus —*

*E ușor a scrie versuri  
Când nimic nu ai de spus.*

Maiorescu cădea, se înțelege, în primul rând, victimă răutății sale oculte (ms. 2262, f. 102 v.):

*Pe tine astăzi, geniu! cu liră-mi te serbez,  
Coroana nemuririi pe frunte ți-o așez,  
Pornind cu tine-n lume, te duc pe la icoane.*

Poetul se înăsprea în liniștea odăii sale împotriva grozavei dominații culturale a lui Maiorescu, ce i se părea că absoarbe și deviază atenția opiniei publice de la opera sa creatoare la sterilitatea plină de recompense a criticului și, poate în rătăcirea premergătoare morții morale, gândea serios că strălucirea aceluia și a *Convorbirilor* se construise pe bazamentul poeziei sale. El înșiră în deriziune titlurile lui Maiorescu (ms. 2256, f. 74 v.);

“Excelența Sa D. Titu Liviu de Maiorescu, Ministru secretar de Stat la Departamentul Cultelor și Instrucției publice, Ministru plenipotențiar al Maiestății [sale] regelui României pe lângă Curtea

Maiestății Sale Imperatorului Germaniei și Regelui Prusiei, Comandor și al Marelui Cordon al Stelei României, *in spe*, Cavaler al Ordinului Benemerenti, clasa I, *de facto*, Dr. în filozofie și magistru al artelor liberale, *De utriusque iuris*, Membru al Academiei Române, Rector magnificus al Universității din Iași, membru al Societății geografice din Paris, președinte al ilustrei societăți *Junimea* și al multor alte ilustre și învățate Societăți membru, membru al Societății filosofice din Berlin, Redactor en-chef al jurnalului *Timpul*, Director al Institutului pentru înalte învățături al Regelui Moldav Vasile Lupu, șef al Partidului Conservator din România, Director al răspânditului organ european *Convorbiri literare*, profesor universitar de metafizică, estetică, logică, morală, psihologie și istoria filosofiei, profesor de alt fel de istorii la școala centrală de fete etc., etc., etc.”

Despre P. P. Carp n-avea o părere mai bună (ibid.). Pe Iacob Negruzzi, om întrepid și autor copios, îl privea cu închideri ironice din ochi și, într-o vreme, chiar cu oarecare dușmănie. Puțina prețuire ce-i dă ca scriitor se vedește din chiar rezerva îndrăzneță pe care o face asupra operei acestuia în corespondența sa cu el. Iar în câte o înțepătură încredințată hârtiei ironiza plagiarea din spaniolește făptuită de Negruzzi în *Amor și viclenie*, punând pe “Donna Diana”, eroina piesei spaniole plagiate, să se plângă (107):

—Nici n-aș plânge, caro mio,  
De ar fi traducțiune —  
Rea ori bună, ea nu schimbă  
Comedie-originală:  
Viclenie și amor.  
Din valoarea mea internă.  
Dar Negruzii, mio caro,  
El a scris o comedie,

Acolo mă văd pe mine  
Figurând sub nume — Elena,  
Iar pe Manuel îl caro  
Văd că mi-l numesc Costică  
Dară cum c-a imitat-o  
Nici n-o spune, nici n-o scrie,  
Ci pe mine mă silește  
Să recit la versuri rele.

Dar, culme a spiritului de frondă, Eminescu disprețuiește până și *Convorbirile literare*, care-i publicau poeziile (ms. 2262, f. 102 v.):

*Tu, revistă agiamie, Convorbiri mult lăudate,  
O, tu, moară de palavre, ce lucrezi atât de harnic,  
Contra oamenilor vrednici al tău glas este zadarnic;  
Sumușind a tale javre, tu la capăt n-o vei scoate.*

*Vânt și pleav-a ta știință, visul tău e o nălucă,  
Rătăcești pe părții veche vrând să scoți din rătăcire,  
Dar menit îți este capul, tonții sunt meniți din fire  
Flori să poarte la ureche, șarlatani de nas să-i ducă.*

Câtă vreme a stat la Iași, poetul a fost totuși nelipsit de la reuniunile societății, devenind stâlpul ei central. În vara anului 1872, Panu, călcând pentru prima oară pragul *Junimii*, găsea pe Eminescu familiar și considerat. Ședința se ținea atunci în casele lui Vasile Pogor — case mari boierești, pierdute într-o grădină fără fund. Ferestrele toate luminate și ușile deschise dădeau locuinței un aer de înaltă recepție. La intrare, Panu fu prezentat la doi tineri absorbiți într-o discuție latentă: unul din ei, frumos, bine făcut, era Eminescu. Celălalt, Bodnărescu, era înalt, costeliv, puțin adus din spate și cu ochii stinși. Pe cât Eminescu era de ardent în anume împrejurări, pe atât celălalt se pierdea în sfieli și ceremonii, dovădind un temperament pașnic și pasiv. Bodnărescu arăta și el înclinațiuni către meditație, și acestea, adăogate la blândețea firii sale, i-au atras de la început prietenia lui Eminescu. În seara de care vorbim, poetul căuta să convingă pe blândul bucovinean de o filozofie proprie a istoriei, bazată pe o serie de antinomii, cu miros de Kant și Hegel. Atât Eminescu cât și Bodnărescu, fie imitând stilul academic-maiorescian al unei părți din *Junimea*, fie pătrunși de vechimea și importanța lor în cerc, răspunseră la salutul lui Panu cu multă și rece demnitate (164). Pogor, în schimb, era un om jovial și lipsit de orice pedanterie, ba chiar de jenă, gata de a da o întorsătură bufonă chestiunii celei mai grave, de a bombarda pe musafiri cu perne și a se întinde cu picioarele pe canapele. Era un diletant, plin întotdeauna de ultima carte, cam zeflemist și pironian, incapabil de fanatism și chiar de încredere în puterile

nației, sclav prin cultura sa enciclopedică culturilor străine, din care se mulțumea să traducă. Eminescu însă, apropiat prin construcția intelectuală de Maiorescu, se simțea mai bine lângă Pogor, pentru că acesta era și un om blând și săritor, și în diletantismul său se ascundea o mare doză de boemă și de dezordine amabilă. Eminescu, asiduu la ședințele *Junimii*, nu este un ins paralizat de modestii și avid de priviri elogioase, ci, fără agresivitate, el arăta mereu o rezervă mândră, nu fără ostentație, o plictiseală critică de om conștient de superioritatea sa. Așa după cum opera sa poetică cuprinde sublimarea până la a cincea esență a mâniilor și dezgusturilor sale de ordin personal, fizionomia sa transformă în indiferență și moliciune un dispreț acut. Invitat de Pogor să citească ceva, Eminescu răspunde cu un semn silnic al capului că n-are nimic, ceea ce nu e fără semnificație. *Junimea* era o societate care cultiva ironia și admitea calamburul și anecdota, și asta dispăcea lui Eminescu, temperament atrabiliar și predispus la gravitate. În afară de aceasta, se formase în sânul ei un grup alimentat mai ales din *caracudă*, zis grupul celor opt, prezidat de N. Gane, și care lua poziție regulat împotriva obscurităților filozofice din poezia lui Eminescu și a lui Bodnărescu, profesând deci claritatea. Cine cunoaște literatura mediocră și leșinată a lui Nicu Gane, zis Drăgănescu, nu se mai îndoiește de disprețul cu care Eminescu trebuie să-l fi privit. Maiorescu conducea dezbaterile parlamentare, nu lăsa pe poet să-și citească singur poeziile și nu îngăduia alunecarea discuției pe drumuri mărginașe criteriului estetic, ferind astfel pe lector de ironiile și săgețile *celor opt*, ale *caracudei* și ale lui Pogor. Cel care se adăpostea mai des sub aripa ocrotitoare a lui Maiorescu era Samson Bodnărescu, ale cărui epigrame chinuite și obscure sunt proverbiale. Eminescu, deși prieten cât de cât cu el, nu-l prețuia ca poet și nu se sfia să-și arate opinia. Când, odată, se citi *Ce poate fi va fi*, în indignarea *caracudei* și mai cu seamă a lui Pogor, care nu înțelegea rostul bătrânului dispărut după mii de ani de viață contemplativă,

Eminescu ar fi ripostat (ceea ce nu concordă cu estetica lui exprimată în *Criticilor mei*) în numele gratuității poeziei și a sensului ei strict plastic:

“— Bătrânul este indiferent, rolul lui este indiferent, poetul a găsit ocazie prin acest bătrân să facă niște versuri și să pună într-însele o parte a imaginației sale. Ce voiți mai mult?... O poezie nu trebuie înțeleasă cu totul... căci dacă toți bucherii de la școală o înțeleg, atunci nu mai este poezie.”

Această apărare printr-o definiție a poeziei, discutabilă, dar curentă atunci și mai târziu, nu-l împiedica să desconsidere pe Bodnărescu ca poet: “... pe mine — zicea el lui Xenopol, despre aceeași compunere — nu mă preocupă înțelesul, nu poți să ceri aceasta de la toată lumea — eu-s nemulțumit fiindcă versurile sunt proaste”. Cu Pogor, Eminescu avea și alt măr de discordie. Pogor, cosmopolit și zeflemist, lua în râs istoria românilor, gândindu-se că, atunci când Franța dădea pe Molière și pe Racine, românii erau într-o stare de barbarie completă. La o astfel de afirmație ușuratică, Eminescu se sculă odată, vânat de indignare, și spuse cu glasul grav cu care salutase Blajul:

“— Ceea ce numești, d-ta barbarie, eu numesc așezarea și cuminența unui popor care se dezvoltă conform propriului său geniu, ferindu-se de amestecul străinului. După d-voastră, atunci, Statele Unite sunt idealul unui popor, iar epoca cea mai glorioasă a poporului nostru este a fanarioților?” (164)

Cu toate că această deosebire de opinii îl despărțea de Pogor — numai în aparență, desigur, căci jovialul junimist era doar un copil teribil, doritor de a face sânge rău prietenilor — Eminescu îl simpatiza totuși, dar își căuta prietenii printre junimiștii cu idei patriotice ca el și cu o doză de fanatism. De aceea îl vedem în curând legându-se cu filologul Lambrior, cu fugosul și materialistul Conta și în cele din urmă cu primitivul Creangă, evitând însă pe Panu, care, deși alcătuind cu Lambrior și Tassu fracțiunea celor *trei români* iubitori de trecutul țării, aparținea în același timp



grupului celor care nu înțeleg poezia filozofică și era, pe deasupra, un spirit satiric, hipercriticist. Eminescu îl cam evita sau se mira de indiferența lui filozofică, cu comizerație (164):

—Bine, omule,... pe tine nu te interesează marea problemă cum a ieșit lumea din haos, ce a fost înaintea ei și ce va deveni? Această idee nu te preocupă, nu te muncește?

— Nu mă muncește deloc.

— Apoi atunci — răspundea Eminescu — înseamnă că nu ai capul tăiat pentru asemenea probleme.”

Negruzzi, care cumula în *Juminea* o mulțime de activități — redactor, poet, nuvelist, organizator al banchetelor, umorist de ocazie, agent electoral și depozitar al scriptelor cercului — schiță într-o poezie glumeață portretul lui Panu (152):

*În timp ce Eminescu poezii ne citește,  
Invidiosul Panu prin colțuri se muncește  
Să iscodească intrigi; cu mâna lui în taină  
Pe Tassu, pe Verussi îi trage încet de haină,  
Lui Lambrior, de-alături, din cap îi face semne,  
Vroind la aprigi critici cu sila să-l îndemne.  
Și când din ei vreunul începe-a critica,  
Cu fața strălucită abia poate-aștepta  
Momentul când cuvântul îl ia, și prăpădește  
Pe junimistul timid ce lucrul său cetește.  
Iar când a lui îndemnuri zadarnice rămân  
Și-n undiță nu poate să prind-un alt român,  
Plin de venin își trage obrazul ce asudă,  
Și în dulceți și apă îneacă a sa ciudă.*

Eminescu era un admirabil cititor și, după stabilirea lui Maiorescu la București (1874), el devenise lectorul oficial al *Junimii*. Glasul său vibrant și melodios (152), cadența ce dădea versurilor, elevațiunea inspirată a ochilor, pe care în răstimpurile cezurilor îi pironea în grinzile tavanului, creau o atmosferă lirică poeziilor celor mai slabe și biruiau prin melancolia lor profundă veselie răutăcioasă a asistenților, ce sta să izbucnească, încurajată de

strengăriile lui Pogor. În aceste împrejurări, poetul aştepta placid şi cu semne de plictiseală momentul când putea începe lectura, pentru a se pierde apoi cu totul în ritmul de cantilenă al lecturii, în desconsiderarea totală a *proştilor* şi a *ignoranţilor*, care alcătuiau după el *Junimea*. Lectura nuvelei *Sărmanul Dionis* este memorabilă:

“Într-o seară — îşi aminteşte Panu — mă duc la *Junimea*. Dl Pogor ne spune:

— Astă-seară avem *lectură*. Eminescu citeşte o nuvelă. Maiorescu, care a citit-o, spuse că-i o capodoperă.

Eminescu, răsturnat într-un fotoliu, şedea plictisit şi indiferent la ce se petrece în juru-i. Dl Maiorescu soseşte:

— Ei, Eminescule, zice dl Iacob Negruzzi, haide, vino şi începe.

Eminescu îşi trage un scaun lângă masă, scoate manuscrisul din buzunar şi începe a citi:

“... şi tot astfel, dacă închid un ochi, văd mâna mea mai mică decât cu amândoi. De-aş avea trei ochi, aş vedea-o şi mai mare, şi cu cât mai mulţi ochi aş avea, cu atâta lucrurile dimprejurul meu ar părea mai mari. Cu toate astea, născut cu mii de ochi în mijlocul unor arătări colosale, ele toate, în raport cu mine, păstrându-şi proporţiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne închipuim lumea...”

Şi pe această temă, Eminescu continuă, continuă a citi.

Noi ne uităm unii la alţii, *cei opt* deveniseră treizeci, neştiind ce este aceasta şi unde are să ajungă. Tocmai târziu, Eminescu începe a ne da explicaţia acestei metafizice, citind că eroul lui, Dionis, era un copil orfan, îmbuibat de teorii metafizico-astrologice, locuind într-o casă ruinată şi având de la părinţi o singură suveniră, un portret al unei figuri semibărbătească, semifemeiască, dar mai mult bărbat decât femeie, de vreme ce era portretul tatălui său mort tânăr.

Am respirat cu toţii. “Iată-ne, ne zicem noi, readuşi pe pământ, de acum nuvela are să fie nuvelă, să ne aşteptăm la intriga ei, căci pe erou îl cunoaştem.”

Aceste observațiuni stupide pe care Panu le face asupra lui Eminescu evocă admirabil atmosfera în care poetul își făcea lectura și nu constituie o pată pentru *Junimea*, deoarece oriunde se strâng laolaltă 100 de filistini, 90 reprezintă cu autoritate îngustimea de vederi și prostia. De altminteri, Panu nici nu e trecut ca prezent în procesul-verbal al ședinței de la 1 sept. 1872, deși aceasta n-ar fi numaidecât o dovadă că a lipsit, mai ales că nici un contemporan n-a contestat prezența lui la lectura nuvelei. Dar de a fost sau nu de față, Panu dezvăluie, prin părerile lui, atitudinea unui membru de seamă al *Junimii* (224, VI). *Caracuda, cei opt*, cu președintele lor Nicu Gane, n-aveau nici cultura filozofică trebuitoare, nici educația estetică evoluată cu puțin peste concepția nuvelei ca narațiune pură. Cu cea mai mare sinceritate, dar, ei tușeau cu înțeles, își mutau scaunele, comunicau ironic cu coatele și cu coada ochilor, întărindu-se reciproc în convingerea că nuvela lui Eminescu era o elucubrație. Iar aceia care aveau oarecare cunoștințe de specialitate căutau să verifice din punctul lor de vedere trăinicia compunerii, depășind astfel criteriul estetic și intrând în domeniul interminabil al discuțiilor de principii. Spiritul critic degenera astfel în manie critică, auditorii se făceau numai urechi pentru a prinde pe autor cu o eroare de documentație sau cu o obscuritate, închipuindu-și că punctul de vedere al artei este nu viața, ci informația și adevărul abstract, dar alimentați din fundul conștiinței și de secrețiunea vânată a invidiei. Eminescu citea, prin urmare, mai pentru o singură persoană, pentru Titu Maiorescu, singurul capabil în acel cerc de a-și da măcar seama de profunzimea cugetării poetului și de a remarca numaidecât că migrațiunea sufletului eroului de-a lungul epocilor istorice era o aplicare, cum pretinde poetul, a kantianei teorii a subiectivității noțiunilor de timp și spațiu. Este drept că, filozoficește vorbind, Eminescu făcea o eroare gravă. Apriorismul formelor sensibilității nu pune universul în dependență de conștiința individului, ci numai explică valoarea obiectivă a percepției. Epoca lui Alexandru cel Mare nu

putea fi creată printr-o operație magică de Dionis, pentru că acea epocă nu este un simplu efect al imaginației temporale a individului, ci un lucru în sine devenit percepție, după Kant, cu ajutorul formelor apriorice. Și nici măcar ordinea de timp a epocii suspomenite nu o putea schimba Dionis, pentru că, odată înfățișată într-anume determinație temporală pentru un individ, epoca lui Alexandru cel Bun devine în chip necesar același lucru hotărât și ireversibil, adică obiectiv, pentru toată lumea. Imaginația lui Eminescu era posibilă numai în sistemele platonico-kabalistice de tip umanist, reluate de Fichte și Schopenhauer. Dar asistența *Junimii* nu-și bătea capul cu asta, căci pe ea o supăra tocmai problema filozofică. Pe dată ce Eminescu venea la un punct simbolic, cum ar fi deschiderea de către Dionis a cărții de astrologie, Nicu Gane sărea ars: “Na, iarăși filozofie” — filozofie fiind pentru el sinonim cu efort cerebral. Autorul *Privighetoarei Socolei* fu mai potolit când crezu că între Dionis și frumoasa fată, de care se vorbește la o vreme, se iscase o legătură amoroasă. Dar nuvela își continua, cum știm, planul metafizic prin transportarea eroului în epoca lui Alexandru cel Bun. Încurajați de strâmbătura lui Pogor, asistenții dădură drumul, în pauză, observațiilor și râsetelor disprețuitoare. Pogor însuși, a cărui aciditate era mai mult malițioasă decât pătimașă, nu înțelegea:

— Bine, — întreabă el pe Eminescu — ia să ne lămurim... Cele ce se petrec cu Dionis, desigur, le visează?”

— Da și nu — răspunse Eminescu, cu o lipsă de ironie indulgentă, ce dovedește cât de ignoranți i se păreau cei de față. — Asta-i o teorie care-i greu de înțeles.”

Când Eminescu începu să descrie casele, costumele, mediul de pe vremea lui Alexandru cel Bun, critica alunecă pe o pantă nouă. Nuvelistul descria un târg al vremii: “El își grăbi pașii până intră în târg, pe o uliță strâmtă, cu case vechi și hârbuite, a căror cate de sus erau mai înguste decât cele de jos, așa încât jumătatea catului de sus se răzima pe stâlpi de lemn și numai jumătate pe

cea de jos. Cerdacuri înalte, înaintate sub șandra-male lungi, iar în ceardacuri șed bătrâni” etc., etc.

“ — Apoi, stai, că nu-i așa — întrerupse Lambrior — dumnea-ta descrii un oraș turcesc, arhitectura din veacul trecut. Sub Alexandru cel Bun, românii nici nu veniseră în contact cu turcii.

Eminescu dădu din umeri și-și continuă citirea. Ce-i păsa lui de adevărurile istorice!” (164)

În această atmosferă de hipercritică, de plictiseală adevărată la unii, simulată la alții, a durat toată lectura, după care Titu Maiorescu, rectificând și unificând opiniile, își dădu sentința, cu oarecare observări, favorabilă (“Bizar... Dar...” (224, II), ceea ce nu împiedică pe ceilalți să discute cu aprindere până după miezul nopții, ducând pe ulițele tăcute ale Iașului ecoul opiniilor lor. Iacob Negruzzi se arăta înfiorat la ideea că va trebui să publice nuvela în *Convorbiri* și se văita:

“Ce fac eu cu cetitorii *Convorbirilor* când voi publica nuvela aceasta? Au să-mi întoarcă toți înapoi revista.” (164)

Glumea însă și se grăbi să smulgă foile din mâinile lui Eminescu. Libertatea aceasta de a glumi și de a critica cu orice preț, atitudinea de permanentă frondă caracteristică *Junimii*, și susținută îndeosebi de Vasile Pogor, nu conveneau poetului. Când era bine dispus, el se lăsa luat de valul veseliei și se alătura și el corului obștesc, care, în glumă, intona poeziile sale mai scurte, poreclite, pentru înfățișarea lor de română, *cantabili* (152). Dar în dispozițiuni sumbre, ilaritatea îl agasa, și vedem, dintr-o scrisoare trimisă lui Negruzzi de la București, că o vreme asta l-a împiedicat de a mai publica versuri la *Convorbiri literare*.

“Spun drept — zice acolo — că n-aveam de gând de a mai tipări versuri. Această cură radicală de lirism o datoream *Junimii* din Iași, căci desigur că pentru convulsiuni lirice râsul e mijlocul cel mai bun și cel mai rău. Atârnă adică totdeauna de valoarea ce este-n ele și de valoarea ce le-o dă autorul. Acest din urmă punct e mai cu samă important, nu pentru deșertăciunea personală

(departe de mine aceste), dar pentru convingerea că lucrezi sau nu în zadar. Eu sunt scriitor de ocazie și, dacă am crezut de cuviință a statornici pe hârtie puține momente ale unei vieți destul de deșerte și de neînsemnate, e un semn că le-am crezut vrednice de aceasta. Dacă forma pe care ele a-mbrăcat-o e vrednică de răs, vei concede că nu aceasta a fost intenția mea și c-atunci e mult mai bine ca să nu se publice niciodată. În orice caz, eu n-am vrut să le dau o formă ridicolă și, dacă sunt greșeli, eu din parte-mi am cântărit orice cuvânt.” (Ms. 2255, f. 312—14.)

Umoarea neagră împotriva spiritului zeflemist al *Junimii* se străvede și în unele versificații satirice, cărora e cu putință să le fi dat o circulație restrânsă printre prieteni, dacă nu le-a pregătit în vederea “bencheturilor” (ms. 2260, f. 25):

*Și tot mai bună soarta, decât la Convorbiri,  
Ca nimeni să citească a tale izvodiri.  
La ce să dai hârtia cu șiruri numărate  
Pe-a caracudei labe, păroase, nespălate,  
Să pierzi a ta viață și creierul să-l storci  
Zvârlind mărgăritare în troaca unor porci...*

sau o alta, în care ironiza incontestabilitatea junimiștilor (ms. 2260, f. 23):

*[Mult ați răs de-a mele versuri]  
Nici nu știu cum să vă-mpac,  
Orice-ncerc în urma urmei  
Tot nu e pe-al vostru plac.*

*Pentru azi o noapte-ntreagă  
Mi-am muncit sărmanii crieri,*

*Doar să pot să vă iau ochii  
Cu icoane și descrieri.*

*Ci-n sfârșit gândii în mine  
Că ce-i simplu-i și frumos —  
Deci vă dau în versuri simple  
Un tablou cuviincios.*

Tabloul cuviincios este însă de așa natură, că decența ne obligă să-l tăcem.

Ca de obicei în asemenea reuniuni, bârfeala era reciprocă și, până la un punct, însuși agentul activității cercului. Prin stabilirea lui Maiorescu la București, ședințele începură a se ține la Pogor

și câteodată la Iacob Negruzzi acasă, ceea ce junimiștii socoteau ca fiind o degradare. Indignarea lui Eminescu fu la culme când ședința trebui să se țină la N. Gane (164):

“ — Credeam — strigă Eminescu — că am scoborât ultima treaptă când ne-am adunat la Negruzzi. Iată că din cauza mizerabilei politici suntem nevoiți ca să ajungem la Nicu, mâine-poimâine poate vom fi obligați să ne adunăm la Burlă sau la Gheorghiu.”

Raporturile țepoase dintre membri, păstrate îndeobște la un nivel amical, explodară odată într-o insurgență subită, urmată de defecțiune. La citirea satirei a III-a, pe care Maiorescu o adusese din București, Panu, care se orientase politicește în afară de junimiști, se ridică furios din colțul în care ședea și, strigând: “Aceasta nu mai e satiră, este o murdărie!”, amenință cu retragerea din cerc, dacă poezia se publică în *Convorbiri*. Junimiștii se bârfeau între ei în șoaptă, dar sub ochii de oțel ai lui Maiorescu ei se arătau disciplinați și solidari, și Eminescu însuși, așa de recalcitrant, n-a părăsit niciodată *Junimea* și n-a publicat versuri aiurea fără autorizațiunea lui Maiorescu. Eminescu era acum stimat la *Junimea* și consolidat chiar în conștiința celor care mai înainte făceau rezerve în taină. După o tăcere de moarte, prefăcându-se dar că n-au auzit protestul lui Panu, junimiștii cerură din nou să li se citească *Scrisoarea* și, în discuțiunea violentă ce a urmat, luară apărarea lui Eminescu. Din seara aceea Panu n-a mai călcat la ședințele *Junimii*. Într-o singură împrejurare, bârfeala, agitațiunea și harța critică încetau la *Junimea*, și anume când venea Alecsandri. Intrarea pe neașteptate în sală a plinului de sine bătrân, în vreme ce Eminescu citea, ne apare azi ca o ironie a destinelor literare. Turburarea respectuoasă a tuturor, tăcerea mormântală, supusa ascultare a glumelor și compunerilor lui Alecsandri, satisfacția lui Maiorescu de a-l avea în sânul *Junimii*, toate acestea pun într-o lumină și mai fulgerătoare izbânda astrului cu plete lungi, a hipersensibilului Luceafăr (152, 164).

Eminescu a suportat, firește, ca junimist, și vicisitudinile cercului, le-a primit cu mai multă sau mai puțină supărare, a

încercat pe ici, pe colo câte un proiect de răspuns, dar n-a ripostat niciodată, căpătând astfel reputația unei insensibilități la critică ce nu corespunde adevărului, decât dacă socotim tăcerea ca o dovadă de superioritate și convertirea injuriei în indignări abstracte, ca un fel de învingere de sine. Farsa lui Hasdeu *Eu și ea* fu citită în *Junimea* chiar de Eminescu, care dădu din umeri la terminarea lecturii, cu indiferență, fără să poată înlătura publicarea ajutată de patosul citirii sale. De Mihail Zamfirescu, care-l atacase în *Muza de la Borta-Rece*, nici nu voia să audă, luând în râs orice producție a acestuia. Cu toate acestea, acea compunere trivială trebuie să fi făcut deliciile multora și să fi răcorit multe invidii inflamate. În afară de faptul că toți junimiștii erau caricaturizați în frecventatori turmentați de băutură ai unei cunoscute crâșme din Iași, la care, ce e dreptul, unii se cam duceau, Eminescu era prezentat ca un stricător al limbii literare și pus să cânte împreună cu Năut, adică Naum (164, 239):

*Noi suntem poeți, măi frate,  
Ce gramatică nu știm*

*Și-orice reguli consacrate  
Le călcăm, le nimicim.*

Versurile din *Sărmanul Dionis* sunt debitate ca niște aiurări, adăugându-se după ele comentarii umoristice ca acestea:

*Lovește-mă, lene, -n spate cu un bulgăre de iască  
Să știe toată lumea din Țara Românească*

O umbră de reacțiune aflăm la Eminescu într-un sonet satiric, rămas ofilit printre hârtii, în care Ureche (Popovici-Alexandrescu) și Pantazi, cel crescut “sub poalele Fanelii”, o cântăreață franceză de la o cafenea de peste drum de prefectura de poliție (211), erau împunși cu destulă, dar secretă violență (ms. 2260, f. 26):

*Pișcată-ți este mâna ta de streche,  
De miști în veci condeiu pe hârtie  
Compune-un șir, nu, fabrică o mie —  
Că ești un cap de prost e veste veche.*

*Dac-ai avea de spus ceva, ai scrie.  
Nimic nu poți tu să ne zici, Ureche,  
Cu Pantazi rămâi în veci pereche —  
Tu iscodești cel mult ce dânsul știe.*



*Ți-asemăn fruntea unei vii paragini,  
Gândiri nu ai defel 'n-a tale scrieri:  
De zei lipsite sunt a tale pagini.*

*Zadarnic paiul sec al minții trieri,  
În loc d-idei drapându-l cu imagini —  
Deșert e-n suflet și izlaz în crieri.*

Eminescu, de obicei sumbru și solitar, evita cafenelele frecventate de junimiști, și numai arareori, în clipe de bună dispoziție, se abătea cu vreunul la un astfel de local, de pildă, la “Château-aux-Fleurs”, unde își făceau partida de șah A. D. Xenopol, Burlă, Bodnărescu, Panu. Societatea celor cu care nu era prieten de aproape îl stânjenea și preferințele sale mergeau într-altă parte decât spre localurile pretențioase și boierești. La “benchetul” *Junimii*, însă, lua parte ca la ceva oarecum obligator. Petrecerea era foarte veselă, se începea cu o ședință ordinară, însă cu lecturi glumețe, pline de aluzii la toate aspectele *Junimii*, în care excela Iacob Negruzzi, și se termina cu o masă copioasă. Spre a ne da seama de tonul “benchetului” e de ajuns să spunem că Vasile Pogor cumpărase odată o talancă de boi pentru conducerea dezbaterilor și că însuși Maiorescu, temperament grav și fără umor, se simțea obligat să scrie câte o compunere glumeață (152, 164). Pentru asemenea împrejurare, e posibil ca Eminescu să fi compus cupletele vesele, de tip goliardic, de cântat în cor, ce urmează (ms. 2260, f. 58):

*Iar Bodnarachi disperat  
Luat-a traista-n spete  
Și-n lumea larg-a alergat  
Pân-a dat de Sirete.*

*Dar pentru el loc de popas  
În lumea asta n-a rămas,  
O, Jesu!*

La un pahar de vin, Eminescu se făcea deodată limbut și țănoș, fraterniza cu oricine și devenea sentimental. La un “benchet” fu surprins de Panu îmbrățișându-se și pactizând cu un junimist proaspăt și obscur (164):

“ — Eminescule dragă — zicea necunoscutul — în sănătatea *Venerei și Madonei*.

— Lasă deoparte *Madona*, să închinăm pentru *Venere*.

— Și pentru *poet* și pentru *proletar*.

— Bravo! Scumpe amice, știi că-mi placi! Apropo, cine ești și cum te cheamă, dragă prietene?

— Mă cheamă Ionescu.

— Poate să te cheme și Bandraburgă, poți chiar să n-ai nici nume, tot prieten îmi ești, să bem!”

Ca junimist, poetul a ținut la 16 martie 1876, pe când era încă revizor, și o conferință, *Influența austriacă*, ultima dintr-un ciclu de conferințe organizat de *Junimea*, ce avea ca scop arătarea diferitelor înrâuriri străine pe care le-a suferit poporul român. Panu, care nu ascultase conferința și care era o gură rea, pretinde că impresia produsă a fost deplorabilă, iar o gazetă locală răstălmăcea ideile lui Eminescu și-l acuza de propagandă politică. Cine citește însă conferința, redactată și publicată în *Convorbiri literare*, își dă numaidecât seama de profunditatea compunerii poetului, care era totdeodată excurs istoric, istorie socială și filozofie politică și, în sfârșit, temeiul întregii sale activități politice de mai târziu. Cu cât un ins este mai profund, cu atât scrupulozitatea sa formală este mai mare, ceea ce produce nu rareori o inaptitudine pentru manifestările exterioare, care cer îndrăzneală, ținută intelectuală mediocră și mai ales o ignorare totală a răspunderii cuvântului spus. Cuvântarea lui Eminescu fiind un adevărat studiu de politică și economie națională, ce avea nevoie de respirații lente ale gândirii, nici nu putea fi o conferință atrăgătoare. Debutant într-ale oratoriei, din fire sfios, intimidat și de solemnitatea rigidă pe care *Junimea* ținea s-o dea prelegerilor, cu sosiri neobservate în trăsură, cu intrări brusce la oră fixă, cu debitări fără text înainte, Eminescu, împins pe la spate pe ușa rezervată conferențiarilor, s-a pomenit deodată în fața unui public pretențios, compus în special din doamne, printre care trebuie să fi fost și Veronica Micle. Ținuta de duminică forțată îi dădea un aer ușor ridicul. Redingota — poate de împrumut — era cam înverzită de eroziuni, iar pălăria tare, neagră, demi-țilindru, ce-i va plăcea să poarte, tremura stânjenită în mâini. Junimiștii în frunte cu Negruzzi trăiră

probabil clipe de cataclism până ce Eminescu, așezându-și pălăria cu îngrijire pe măsută, cu fundul în jos, concentrându-și privirile rătăcite asupra cărții de vizită pe care-și avea notate punctele esențiale, începu cu o voce plăpândă, sugrumată, leșinată. Dar apoi conferențiarul, încurajat și de câteva aplauze puse la cale de clică sau de oareșicare doamne duioase, o porni neted la drum, izbutind să capteze atenția auditoriului și să-l scoată din sudorile neliniștii. Un ultim moment de panică mai avură prietenii către sfârșit. Epuizându-și ideile înainte de ora academică, Eminescu trăgea de fraze impacientat, căutând să umple prăpastia de timp arătată de ceasul pe care îl muta nervos din buzunarul jilectii pe masă și viceversa. Dar, în sfârșit, limba se opri la liman și sala clocoti de aplauze. Poetul fu înconjurat de lume cu acte de simpatie, iar seara prietenii îl duseră la Bolta-Rece, să strophească cu vin laurii de peste zi (13).

Aceasta a fost însă prima și cea din urmă producție oratorică a poetului.

La Bolta-Rece, pare-se, a făcut cunoștință cu Ion Creangă, într-un moment de euforie dărâmbitoare de graniți sufletești, cam spre toamna anului 1875, înainte în orice caz de 1 octombrie 1875, când apare în *Convorbiri literare* întâia poveste a lui Ion Creangă: *Soacra cu trei nurori* (132). Bolta-Rece era o crâsmă de mahala, în dealul Sărăriei, așezată în pivnițele și hrubele nesfârșite și adânci ale unor case boierești dărâmate de mult, din care nu mai rămăsese decât boltele subterane. Un grec, Amiras, făcuse în ele depozite mari de vinuri și prefăcuse ruinătura într-un loc de băutură, devenit curând faimos. Elemente comune sufletești împinseră aci și pe Eminescu, și pe Creangă. Erau amândoi moldoveni dintr-o țară cu podgorii, atrași care va să zică de izul masiv al vinurilor curate din poloboace, vinuri pe care le beau mai bucuroși dintr-o ulcea de pământ păstrătoare de aromă, în răcoarea spirtoasă a unei bolți, decât din paharele boierești inodore ale locurilor de lux. La acest simț direct al vinului se adăoga din partea

amândurora o voluptate a priveliștilor și purtărilor primitive, rurale, la Creangă, fiindcă era țăran obișnuit să șază pe o laviță, să dea pe gât o bărdacă de vin după o prealabilă adulmecare cu nasul și să șteargă apoi în mânecă cu un geamăt de mulțumire totodată și gura, și nasul; la Eminescu, fiindcă acesta trăise pe drumuri de țară și alături de aceeași lume aspră și pentru că un romantism social îl cutremura de simțire la ideea că în asemenea hrube strămoșii moldoveni băuseră vin, trăind țăărănește, dar sănătos, câtă vreme cerevizia străină și moravurile ei nu-i atinsese. Pentru a se folosi mai bine de aroma vinului, Eminescu își adusese la Bolta-Rece o cană anume, de sticlă roz riglată, cu capac de zinc, ca nu cumva aburul rece al băuturii să se piardă în văzduh (149). În aromirea lirică pricinuită de golirea repede a câtorva căni din vinul lui Amiras, cei doi oameni de aceeași rasă sufletească s-au înțeles, țăărănește, din ochi. Și după ce s-au îmbrățișat desigur și s-au sărutat plescăit peste masă, într-o mimică patetică din cele mai expresive, după ce Creangă și-a dezlegat basmaua diaconească cu snoave și zicători populare, spre deliciale cu lacrimi ale poetului, s-au hotărât într-o uitare totală de sine să meargă la *Junimea*. Într-o sâmbătă seara junimiștii se pomeniră cu Eminescu ținând de braț un om gras, îmbrăcat în haine aspre de șiac mănăstiresc, având înfățișare fumurie și vicleană de popă de țară, mai mult ironic în stânjeneala sa de țăran sastisit decât realmente rușinat. Amândoi erau aprinși la față și zâmbeau extatici din colțul ochilor împăienjeniți și duhul lor mirosea cale de-o poștă a vin de la Bolta-Rece. Din seara aceea, în care intuiția ni-l înfățișează pe Creangă clătinând respectuos din cap la lecturi și pe junimiștii iubitori de anecdotă, în frunte cu nebunatecul Pogor, chicotind de haz, spre mulțumirea calmă demonstrativă a lui Eminescu, soarta literară a lui Creangă era pecetluită și, odată cu ea, și prietenia dintre cei doi băutori de vin (152).

Pentru a înțelege slăbiciunea lui Eminescu pentru Ion Creangă, trebuie să privim de aproape omul. Ca și Eminescu și spre deose-

bire de Titu Maiorescu, Creangă, ridicându-se prin relativa sa cultură și prin puterea de expresie deasupra indivizilor din clasa sa, nu devine prin aceasta un burghez intelectual, ci rămâne mai departe un țaran, însă un țaran fabulos, mărink în persoana sa elementele speței până la monstruozitate. Deosebirea între Creangă și un țaran din Humulești, între Eminescu și un oarecare om trăind în mizerie, este că în vreme ce aceștia din urmă își trăiesc viața lor pe atunci fatal descurajată, cei doi junimiști își fac din ea, ridicându-se unul instinctual, al doilea ca filozof, și un principiu estetic. Nu numai că existența rudimentară se potrivește firii lor fiziologice și morale, dar, exaltată prin conștiință, ființa lor toată aspiră, pe versantul Ceahlăului, întoarcerea la măreția vieții în plină geologie. Priviți în cuprinsul clasei lor, amândoi sunt niște esteți rafinați, căci ei caută pretutindeni puritatea stilului, ceea ce dovedește pe deasupra funcționarea unui instinct sigur tradițional. Țăranul care își pune peste cămașă un ilic tăiat în chipul surtucului orașenesc este un vulgar transfug spre mahalalele orașelor, dar cine elimină din interiorul său orice element orașenesc, adaptându-se numai tehnicii moderne, printr-o priză electrică în vatră și un bec în opaiț, este un fin colecționar de artă rurală. Creangă și Eminescu sunt niște rafinați ai voluptăților aspre, animalice chiar, dar grosolănia lor n-are nimic comun cu rusticitatea grobă. Dacă Creangă fuge înspre mahalale să stea într-un bordei, care ar constitui pentru unii o protoistorie, o face aceasta nu din mizerie sau din neghiobie, ci din sentimentul intim al reconstrucției peisajului alpestru. Bojdeuca sa din mahalaua Țicăului, zisă și Valea Plângerii, sub o ulicioară prăvăloasă, dosnică, anume strada Scăricica, hazna de noroaie pe vremea ploilor și dună de colburi vara, era o cocioabă de sat sărac, cu pălmar de scânduri în față și alt cerdac de lemn în chip de uluci pe din dos. Ograda era năpădită de buruieni și flori de țară, cum ar fi busioc și rozmarin și, privind totul laolaltă, aveai sentimentul unui mușuroi de pământ, în care zăplazurile de scânduri putrede și fumul de la

coș sunt, ca pe șesurile triste de țară, străbătute în goana trenului, singurele semne de așezare omenească. Era, dealtfel, o casă de țară depărtată de orice zarvă orășenească. Din cerdacul de din dos se vedeau dealurile Ciric și Aroneanu, pe care coborau din când în când turme de oi, și noaptea liniștea desăvârșită a marginii de oraș nu era turburată decât de lătratul sătesc al câinilor. Înăuntru nu se aflau decât două odăițe despărțite printr-o mică tindă și (pe atunci) lipite pe jos cu lut. Asta trebuie să fi plăcut cu deosebire lui Creangă și, ca să încerce fiorul pământului galben, credem că pășea prin casă cu piciorul desculț, asemeni oricărui om de țară pentru care clisa, iarba și răceala minerală constituie delicii ale membrelor inferioare. Epiderma lui Creangă se simțea bătută de vânt și neînvelită în hainele ușoare orășenești. El își făcea haine aspre de postav de casă greu și păros, de noaten, pe care și-l aducea de la Humulești și care, singur, izbutea să-i apese pielea indurată și să-i dea sentimentul îmbrăcării. Pielea acestui bivol nămolos nu se cutremura de fioruri și mâncărimi decât de la un prag înaintat al senzației. Vara, când era cald, prietenii îl găseau tăvălit pe o saltea în cerdacul cu uluci dinapoia casei ce da spre dealul Ciricului, în cămașă și cu o prostire în jurul gâtului, ca să-și șteargă diluvialele-i sudori, iar pentru locurile de pe groasa-i spinare, unde unghia sa lată nu biruia, avea o lopățiță de lemn cu creștături pentru un scărpinat ce lua proporțiile frecării cu muget a unei vite de cumpăna fântânii. Organele enorme cu țesuturi mari ale lui Creangă cereau, de asemenea, o alimentație compactă, așa după cum vietatea sănătoasă așteaptă nerăbdătoare să-și cufunde capul și nările într-un nutreț adânc. “La masă, Creangă nu mânca mai mult decât o oală de găluște făcute cu păsat de mei și cu bucăți de slănină, o găină friptă pe țigla de lemn și undită cu mujdei de usturoi, iar pe deasupra șindilea cu o strachină de plăcinte moldovenești, zise “cu poale-n brâu”, însă ca băutură el se mulțumea cu o cofiță de vin amestecat cu apă.” (90) Acest Gargantua moldav era mai mult un fabulos Flămânzilă,

și boul întreg în frigare, văzut de Eminescu la serbarea de la Putna, îi constituie o alimentație posibilă în închipuire. El avea înclinări pentru mâncările care aprind cerul gurii și-l îmbibă cu mirosuri tari, *verbi gratia* sarmale moldovenești, cu care îmbia într-o scrisoare pe Eminescu, pastramă de capră friptă pe spuză, vin crud dat de dușcă din oală, totul în cantități mari pentru ca simțul intern să prindă de veste. Cu o ceată de prieteni, Ienăchescu, Răceanu, Mișu, Nicșoi, Eminescu, colinda adesea crâșmele, ieșind spre ziuă afară din oraș, cu săniile iarna, și ducând mai departe petrecerea, când nu dospea lângă vatră sau în cerdac frecat de un număr incalculabil de pisici (40).

Cu Eminescu însă apropierea nu era numai de ordin alimentar. Creangă era un om plin de umor țărănesc, nu prea deștept, dar viclean și mușcător, respectuos de cărturari, dar gata să învâluie pe convorbitor cu un potop de locuțiuni populare, fie dintr-un spirit critic obișnuit unor țărani, fie din instinctul de a-și dezvălui astfel deșteptăciunea sa naturală în fața celor învățați. Iar Eminescu, mare iubitor de expresii neaoșe, adunător de producții populare și totodată sociolog al autenticității și sănătății ruralului față de pătura superspusă, nu putea fi decât răpit de acest geniu al bordeiului.

Creangă vorbea lui Eminescu așa: “Te-am așteptat la Crăciun să vii, dar... beșteleu, feșteleu, că nu pot striga valeu, și cuvântul s-a dus, ca fumul în sus”, sau, arzând scrisorile trimise poetului de admiratoarele sale: “Muiere, deschide ferestrele ca să iasă fum din parfum, căci mă cred în rai — fără mălai — în iad — fără de Vlad — în casă fără nevastă” — și asta încânta pe Eminescu (123) și-l trăgea spre mahalaua Țicăului, spre casa lui Creangă, unde a și locuit o vreme când a fost destituit din postul de revizor școlar. El îl îndemna pe fostul diacon să pună pe hârtie poveștile (12), pe care le asculta lângă vatră, bând vin fiert cu scortişoară și mărdomnesc, și-i deschidea capul asupra meritului scrierilor sale. Cu Creangă, Eminescu era întors din nou în lumea moșilor sfătoși

din vremea copilăriei și a rătăcirilor prin pădurile și satele din jurul Ipoteștilor. Creangă și fratele său Zahei, cu care rătăcea deseori, erau pentru el țărănimea naivă, dar plină de tradiție fantastică, societatea lor nu-l supăra, căci cei doi țărani șugubeți nu zeflemiseau pe poet ca junimiștii, ci-l socoteau cu stângăcie “*eminentul scriitor și cel mai mare poet al românilor*”, iar Eminescu tăcea numai și sorbea umorul verbal al povestitorului. Rătăcirile lui Eminescu cu Creangă sunt nu numai o înfățișare a legăturii lor, dar și o necesitate de natură psihologică, pentru că numai afară, la câmp, la pădure sau la crâșma cu mese de lemn prost, duhul lui Creangă înfățișa realitatea unei clase sociale. Ei se mistuiau ceasuri și chiar zile întregi, cutreierând mahalalele, urcându-se mai pe aproape pe dealul Ciricului, până la vremea mesei, sau prin Tătărași, Păcurari, Nicolina, Copou, Aroneanu sau Galata, înconjurând orașul, ori luând drumul Sculenilor pe malul Prutului, spre a se scălda sau a se înfunda prin pădure. Popasul îl făceau întotdeauna la o crâșmă, de pildă la aceea a lui Țăru, dincolo de barieră, în Târgușor sau la Costache crâșmarul, la Nicolina. Pe laviță sau întinși pe iarbă, după împrejurări, ei beau vin și mâncau pastramă cu mămligă rece, pastramă pe care Creangă, apucând-o cu degetele lui groase, o pârjolea singur într-un ciob de strachină cu câțiva tăciuni, și Eminescu era — poate — convins că așa își duceau viața țărănimea și boierimea veche, a căror necesitate istorică o contesta Pogor. Ei se întorceau în oraș plini pe haine și pe ciubote de colb și de necurățenii, obosiți și trași la față, dar veseli și mai cu seamă tainici la gânduri (75, 164).

“ — Ce vorbești tu tot timpul cu Creangă? — întreba câte un junimist pe Eminescu. Poetul zâmbea cu satisfacții retrospective și ocolea răspunsul:

— Vorbim și noi ce ne trece prin minte!” (164)

Când Eminescu a plecat la București, Creangă rămase trist și desperecheat, cu singura mângâiere a întoarcerilor din când în când ale lui Eminescu. El îl chema din toată ființa la Iași: “*Bădie Mihai, ce-i cu Bucureștiul de ai uitat cu totul Eșul nostru cel*



oropsit... De Crăciun te așteptăm să vii. Tînca a pregătit de toate și mai ales “sarmalele” cari ție îți plăceau foarte mult... La Eșî ninge frumos de ast-noapte, încât s-a făcut drum de sanie. Cîricul parcă e mai frumos acum. Vîno, frate Mihai, vină, căci fără tine sunt străin.” (40)

Oricât de hibridă ar părea imaginea, în sufletul lui Eminescu rudimentarul Creangă se întregește cu aulicul Maiorescu, spiritul de exactitate logică cu acela de coloare locală, basmul cu silogismul. Și Creangă nu reprezenta pentru Eminescu o minune a expresiei populare decât pentru că era “în marginile adevărului”, adică întemeiat în timp și spațiu ca un stejar bătrîn.

Epoca șederii la Iași, în apropierea *Junimii*, a fost cea mai rodnică din viața poetului din punctul de vedere al creației artistice, și este aproape sigur, pentru cine a răsfoit manuscrisele poetului, că aproape toată opera sa a fost parte scrisă, parte gândită la 1877, compunerile după această dată până la 1883 fiind reluări și desăvârșiri a ideii mai vechi. Singurătatea sa în mijlocul neînțelegerii junimiștilor și vicisitudinile deselor sale iubiri i-au trezit, fără îndoială, încă de pe acum, ideea *Luceafărului*, călătoria în orașul pumnulean l-a indignat prin penetrația germanică, și de aci a răsărit *Doina*, ura împotriva facțiunii liberale, care îl destituise, s-a transformat în satiră directă, personală la început, sublimată abia peste câțiva ani, de aluziile prea străvezii și brutale la elemente alogene (ms. 2276 bis, f. 66 v.):

*Costacopol, Zevzecopol, Zaharia-Antoniade,  
Soutzos, Manos, Stavri, Kelos, Polichroniade.*

Acum (1875-77) îl frământa gândul unui poem dacic, *Sarmis* sau *Gemenii*, unde avea să ne înfățișeze nunta regelui dac Brig-Belu, în sunetele cimpoaielor scitice și danțul tinerilor, sub ochii zeului getic Zamolxe, precum și pe nebunul frate al craiului, Boerebist, și se încerca să prefacă în dramă proiectul poemului *Decebal*. Teatrul l-a ispitit îndeosebi pe Eminescu în această vreme,

și multe însemnări dovedesc că plănuia înfăptuirea vechilor proiecte și realizarea altora nouă. Dacă însuși Creangă mergea la teatru, e firesc să credem că Eminescu, trăit în colbul culiselor, nu ocolea în acești ani reprezentațiile Teatrului Național de sub direcția lui Th. Aslan și grupa de operete a d-rei Keller sau spectacolele de vară din grădina "Château-aux-Fleurs". După destituirea din revizorat, Eminescu începe să facă la *Curierul de Iași* chiar cronică dramatică, ceea ce ne încredințează pentru această vreme de contactul său cu teatrul. Câte o piesă originală slabă ca *Moartea lui Constantin Brâncoveanu* de Antonin Roques, vodeviluri de Alecsandri, melodrame ca *Bastardul din Castelul Montluvier*, operete ca *La fille de madame Angot* și rar câte o piesă bună ca *Revizorul* de Gogol, acestea sunt piesele pe care a putut să le vadă Eminescu, cu o silă și un spirit ce ne sunt evidente din cronicile sale (60). Pe Eminescu îl bântuia mai cu seamă ideea unei drame istorice. Aci îl vedem încercând a dialoga basmul împăratului și împărătesei care n-au copii, sau unind fabulosul cu istoricul în *Cenușotcă*, ori introducând un conflict sentimental într-un proiect de dramă istorică cu acțiunea pe vremea lui Alexandru Lăpușneanu, din care crezuse odată să facă un Macbeth românesc. Figura *Ringalei* l-a atras, de asemeni. Diferite proiecte de piese ca *Grue-Sânger*, *Cel din urmă Mușatin*, *Nunta lui Dragoș* s-au contopit într-o singură intenție, aceea a dramei istorice *Bogdan-Dragoș*. La Viena — credem — premeditase o operetă, *Arpad — regele ungarilor*.

Acum însă îl surprindem cu intenții chiar de dramă ori comedie antică, cum ar fi *Văduva din Ephes*, după o temă antică (Apuleius, Petroniu), tratată și de Brantôme și de La Fontaine, dar pe care a împrumutat-o cu siguranță din Lessing, sau traducând câteva scene din întâiul act al piesei lui Shakespeare, *Timon Atenianul*. E de notat că amândouă aceste teme au o notă de mizantropie și misoginism. Și figura mai modernă a lui Mirabeau îl oprișe într-un proiect de piesă în 4 acte, *Junețea lui Mirabeau* (*Opera lui M. E.*, II—III).

Oricât de obtuză i se va fi părut lui Eminescu atmosfera de la *Junimea*, oricâte nemulțumiri și amărăciuni răsuflă din hârțile sale, seara de sâmbătă a societății îl atrăgea către ea ca un loc de relativă potolire a zbuciumelor vieții și de năzuinți contemplative. Lui Eminescu îi plăcea, cu tot zâmbetul dulce-amar din colțul gurii, să citească la *Junimea*, și când se așează la București el continuă să frecventeze colonia junimistă din casa lui Maiorescu. Pentru un spirit creator, lauda, ca și ironia invidioasă sunt îmboldiri deopotrivă de eficace la faptă, și numai spiritele mediocre evită societatea umană, rănite nu numai de râsete, dar chiar de prețuirile măsurate.

CUPRINS

## EMINESCU ȘI DRAGOSTEA

Poet popular prin romanțele sale de dragoste, intrate pe coarda viorilor în conștiința celor mai umile fete suburbane, Eminescu a fost adoptat de sufletul mulțimii în ființa lui istorică, transfigurat și idealizat după chipul liricii sale. Foarte curând, dar, s-a născut imaginea unui îndrăgostit nefericit de o femeie meduză, care, nepăsătoare, îl lasă să “degere” la geamurile sale și-i împietrește inima cu gheața ochilor. Astfel privită, dragostea eminesciană este însăși erotica populară, compusă din ahturi și suspine, din chemări sentimentale și imprecățiuni. Biograful se găsește încurcat în fața a două tonuri deosebite de dat acestui capitol din viața poetului. După unii, înrâuriți de versiunea *Junimii*, Veronica era o femeie ușuratică, nestatornică și indiferentă la dragostea poetului, după alții, alimentați la sursa familiei, era un crin de zăpezi albe ofilit din cauza intrigii în paharul de cristal al virtuților casnice. Orice așezare a istoricului de o parte sau de alta, sau chiar la mijloc, este o neîndemânare biografică, pentru că nu numai ne lipsește orice element de judecată, dar niciodată faptele unei femei nu pot fi măsurate altfel decât prin logica mișcătoare a sensibilității

sale, care însă mai întotdeauna ne scapă printre degete. Dacă cei care au trăit în preajma femeii exaltate sau hulite au putut avea impresiuni așa de potrivnice, cu cât mai greu ne este nouă să judecăm o ființă și o dragoste cu o fotografie înainte și câteva scrisori banale. Pentru a dovedi absurditatea unei întreprinderi, ce depășește puterea de obiectivitate a istoriei literare și intră în oglinzile cu mii de fețe ale idiosincraziei, vom da o mică pildă.

Dna Virginia Gruber, fiica Veronicăi Micle, scrie într-un memoriu: "Mama a fost plină de viață, plină de farmec, frumoasă, dansa perfect și avea o voce superbă. În societatea aleasă pe care o vizita, din cauza acestor calități superioare, făcea umbră întotdeauna în jurul celorlalte femei." (123)

Privim fotografiile poetei și ne aflăm în fața unei femei aci grațioase, aci uscățive în tinerețe, cu proeminențele feței acute, îngroșate mai apoi și trivializate, cu o oțărare în toate liniile feței, cu buze lungi, subțiri și supte, cu un vâl de lividitate și melancolie, ce urâtește fizionomia și o face antipatică. Iată dar femeia, plină de farmec, văzută într-o simplă fotografie poate rău executată, cu subiectivitatea de neînlăturat a privitorului.

Bizuindu-se pe scrisorile sale, un altul vedea în Veronica o femeie cuprinsă de fiorii dragostei mistice, "care s-a jertfit lui Eminescu", în vreme ce noi citim cu nedumerire aceste rânduri (123\*):

"Nu găsești tu cuminte, din partea mea, ca după ce mi-am jertfit copilăria pentru această căsătorie s-o susțin până la sfârșit ca să pot la o ocazie să am o viață liniștită, având venitul meu?", rânduri foarte cuminti, de bună seamă, dar care revelă o femeie chibzuită, terestră, așteptând răbdătoare să rămână văduvă, pentru ca cu pensia să-și dea apoi sufletului niște satisfacțiuni pe care vârsta cu treizeci de ani mai înaintată a soțului ei nu i le îngăduia, nicidecum însă o Beatrice, o Laură, o eroină pasională dintr-un roman de ciclu breton.

Căutând deci cu tot dinadinsul să facem portretul Veronicăi, osândind-o sau reabilitând-o, facem sau o mare nedreptate, sau

născocim o ființă de fum menită să învăluie în legendă viața simplă a lui Eminescu. Făptura reală a poetei nu are ce căuta în ițele existenței lui Eminescu, fiindcă femeia nu trăiește prin viața ei proprie, ci prin procesul de transfigurare pasională al iubirii. Veronica este numai o cristalizare a modului erotic al lui Eminescu, fără să fie singura, și ceea ce interesează pe biograf este tocmai și numai aspectul pasional al vieții acestuia.

Încă din fragedă copilărie, din epoca Ipoteștilor, înainte de 16 ani, Eminescu întreținea — cum am văzut — legături de dragoste cu o fată de la Ipotești, cu care se întâlnea noaptea sub un salcâm și bătea drumurile sentimentalizând ca Paul cu Virginia. Sosit în București de la Blaj, urmărea în Cișmigiu o fată, iar din cușca sufleurului de la Teatrul Național sorbea cu ochii și diviniza o frumusețe din lojă (152). Dragostea regelui asirian pentru marmura rece, care se crede a fi tânăra actriță Eufrosina Popescu, ne este cunoscută. În vremea studenției a avut, fără îndoială, legături cu tinere femei facile, cum este acea Milly, care apare într-o glumă versificată de la Berlin. Stabilît la Iași, Eminescu se arăta în ochii tuturor prins, ca un fluture de lampă, în orbita blondei Veronica Micle. S-ar părea că de aici încolo toate versurile poetului cântă dragostea pentru tânăra femeie și că numele lui Eminescu îndrăgostit este indisolubil legat de acela al Veronicăi, cum e Francesca da Rimini de Paolo Malatesta. Cu toate acestea, lucrul nu poate fi, principal, așa.

“Cu toată inegalitatea temperamentului său — zice Caragiale — Eminescu avea două coarde totdeauna egal de întinse; veșnic înamorat și veșnic având nevoie de bani — se putea altfel? și poet și sărac... Veșnic visa niște “mâini subțiri și reci”, veșnic vâna un cămătar, care să-i cumpere pe nimica leafa-nainte cu câteva luni.” (42)

Opiniunea, așadar, că Veronica Micle formează obiectul aproape unic al pasiunii lui Eminescu este cu totul greșită. Eminescu căuta dragostea, nu femeia, victimă mereu a improvizațiunii și a absurdului. El este străfulgerat principal de orice femeie, pentru o

actriță de varieteu sau pentru o tânără burgheză de periferie, între-văzută la un geam, o urmărește cu frenezia întâiei iubiri, compune declarațiuni focoase sau versuri imploratoare și rămâne mereu în aceeași neliniște creatoare, nesatisfăcută. Eminescu nu are mistica transfigurătoare a marilor romantici, care-și creează o femeie fictivă pe datele imperfecte ale realității și absorb în contemplație orice nevroză sexuală, el nu vede îngeri suavi cu ochi incandescentți, ca misticii medievali, care să-l umple de turburare și căință și să-l împingă spre o claustralitate a spiritului, deși accentele platonice sub forma tiraniei eternului în dragoste nu-i lipsesc. Pentru Eminescu iubirea este un leagăn de gingășii erotice, o necesitate spirituală și afectivă, bineînțeles, dar și fiziologică, o nevoie naturală de a trăi viața speței cu toate deliciile de ordin sufletesc superior, pe care conștiința le suprapune mecanismului reflex, dar în sfârșit un instinct

*Ce le-abate și la paseri de vreo două ori pe an.*

El este un idealist, nici vorbă, un om cu mâini întinse spre fantasma femeii desăvârșite, pe care n-o va găsi niciodată, pentru că dragostea este căutare, însă idealitatea lui nu e simbol cu aripi, ci o apariție concretă și tangibilă, un minimum de cerinți vitale, adică

*Nu e mică, nu e mare, nu-i subțire, ci-mplinită,  
Încât ai ce strânge-n brațe — numai bună de iubită.*

În vreme ce eroticii mistici dau pildă de constanță metafizică pentru femeile lor ideale, lucru explicabil prin transcendența obiectului iubirii lor, Eminescu este ca om stăpânit de o insatisfacție erotică, obișnuită la indivizii normali și invers proporțională cu puterea de abstracție pasională. “Să citesc — își propunea el, dar poate în timpul bolii — din nou pe Casanova și să duc viața lui.” (M. E., I,3; ms. 2292, f. 50 v.)

“În ce mă privește pe mine — ar fi zis chiar poetul — apoi deși am fost de multe ori îndrăgostit, dar să vă spun drept eu n-am iubit

niciodată. Eu mă înșelam pe mine însumi luând drept dragoste dorința de dragoste, adică dorința aceea de a îngenunchea înaintea unei femei frumoase, pe care mi-o zugrăveau imaginația și simțurile mele. Dar odată și odată pare-mi-se că tot am iubit, căci de data asta am suferit mult, probabil din cauză că aceea pe care o iubeam nici n-a vrut să știe de iubirea și de speranțele născute în sufletul meu. Ce am găsit eu în acea ființă — nu știu, nici nu vreau să mă gândesc la asta. Nu analizez, știu una și bună, că întreaga mea viață aș fi dat-o bucuros pentru dânsa, și, vezi, asta îmi este îndeajuns.” (3)

Fără îndoială că dacă femeia adorată ar fi răspuns dragostei poetului, acesta ar fi încetat de a o mai iubi, smuls cu sufletul din pozițiile idealului. Este evident însă că această “unică dragoste” nu fusese inspirată de Veronica Micle, fiindcă aceea nu numai a răsplătit pe poet cu iubirea, dar l-a urmărit cu excesul ei. Unele versuri chiar înlătură această exclusivitate. Așa, de pildă, putem să ne îndoim că:

*Iubind în taină am păstrat tăcere,  
Gândind că astfel o să-ți placă ție,*

sonetul compus probabil la Iași, în vremea revizoratului, a fost scris pentru Veronica Micle, deoarece pentru aceasta iubirea lui Eminescu nu era de mult o taină. *Scrisoarea a IV-a* pomeniște de idile zădărnice de către rude, de dificultatea unei intimități prelungite. Nemulțumirea data din 28 august 1876 noaptea, când Eminescu, iritat de vreun incident recent, aruncă pe hârtie indignarea sa, exprimând-o prin gura iubitei (ms. 2278, f. 27, 28):

*Nu am chip în toată voia/ În privirea-ți să mă pierd,  
Cum îmi vine, cum îmi place,/ Drag copil să te desmierd.*

*Să te-ntreb în toată tihna,/ Gură-n gură, piept la piept;  
“Tu pricepi ce-ntreb acum:/ Îți sunt dragă? Spune drept!”*

*Dar abia-mi întind eu botul,/ Iaca sare cleampa-n broască.  
De mătușe și rudenii/ Dumnezeu să te păzească.*

*Haide tata, haide mama,/ Dur la deal și dur la vale,  
Ba că vremea e frumoasă,/ Ba că ploaie e pe cale.*

*Iară tu sucești țigară,/ Smulgi la fire din musteți,  
Și-n vorbirea-nteressantă/ Torni câte-un cuvânt isteț.*

Tată și mamă care să împiedice intimitatea îndrăgostiților nu erau în cazul Veronicăi Micle, iar soțul era un om neprihănit și moral, care se indigna ca Trahanache de “plastografii”. “Mai mulți răutăcioși mi-au trimis scrisori anonime, în care povestesc lucruri fantastice, doar ar putea să-mi doboare încrederea ce am în sinceritatea ei... Invidioșii sunt cei mai scârboși oameni.” (123\*)

Maiorescu auzise de niște relațiuni ale lui Eminescu cu dna Burlă, care umbla să se despartă de soț, dar, chipurile, poetul le dezmințe (224, V).

Toată lumea știe că Eminescu se îndrăgostise mortal, la București, de o doamnă Cleopatra Poenaru, fiică a pictorului Lecca, cu vreo zece ani mai în vârstă decât poetul (115<sup>78</sup>), femeie lipsită de grațiile fizice, dar înzestrată cu acelea ale spiritului (167). Idolul locuia într-o stradă cu un nume vrednic de Luceafăr, adică în strada Cometei, în apropierea unor plopî ce se clătinau:

*Pe lângă plopîi fără soț                      Mă cunoșteau vecinii toți —  
Adesea am trecut;                                  Tu nu m-ai cunoscut.*

Adorația lui Eminescu începea, de obicei, printr-un asediu al locuinței, deambulatoriu și expectativ. El se plimba agitat prin fața casei, concentrându-și tăria privirilor către fereastră, bineînțeles seara, iar în cazul Cleopatrei se zice că ar fi pătruns în dependențe, unde a stat ascuns o noapte întreagă pentru a se bucura “o oară, și să mor” de priveliștea suavă a iubitei (152):



La geamul tău ce strălucea  
Privii atât de des;  
O lume toată-nțelegea —  
Tu nu m-ai înțeles.

De câte ori am așteptat  
O șoaptă de răspuns!  
O zi din viață să-mi fi dat —  
O zi mi-era de-ajuns.

Că aceasta era tactica preliminară în ofensivă a lui Eminescu și că a practicat-o chiar pe vremuri grele de iarnă, fără armistiții, o dovedesc, nu numai cutare amintire a unui prieten, că la Iași făcea același lucru cu Veronica, trecând des prin fața casei sale, dar chiar versurile poetului:

*Căci nu mai am de obicei  
Ca-n zilele acele,  
Să mă îmbăt și de scânteii  
Din stele.*

*Când degerând atâtea dăți  
Eu mă uitam prin ramuri  
Și așteptam să te arăți  
La geamuri.*

O altă legendă așează plopul fără soț pe o ulicioară dosnică din Tătărași, în fața unei case cu cerdac, și denunță ca adorată pe o obscură burgheză blondă (184). Celebrele versuri:

*Pe aceeași ulicioară  
Bate luna la ferești,*

*Numai tu de după gratii  
Vecinic nu te mai ivești*

nu par, dealtfel, nici ele scrise pentru Veronica. În vremea când au fost compuse (înainte de 1 febr. 1879), nu putea fi vorba de o trădare a Veronicăi, nici de o ruptură veșnică, deoarece legăturile dintre ei încep cu profit abia în această epocă.

*Vântul tremură-n perdele  
Astăzi ca și alte dăți,*

*Numai tu de după ele  
Vecinic nu te mai arăți*

e, așadar, o strofă inspirată de alte geamuri decât ale Veronicăi. Nici unele elemente fizice frecvente nu trebuie să ne înșele. Atributul mâinilor reci, care pare un amănunt privind temperatura membrelor superioare ale poetei, este de fapt un factor tactil comun și mental, fiindcă îl găsim și în versuri compuse neîndoielnic pentru altcineva, ca *Pe lângă plopul fără soț*:

*Ai fi trăit în veci de veci  
Și rânduri de vieți,*

*Cu ale tale brațe reci  
Înmărmureai măreț...*

Cleopatra Poenaru a fost, într-adevăr, idolul de o clipă al lui Eminescu, căci printre hârtiile poetului aflăm niște rânduri fugare în chip de scrisoare către o Cleopatră. E o declarațiune violentă și chiar brutală, inspirată de o concupiscentă atroce. Poetul cerșește o zi, o oră numai de dragoste. Pentru amorul lui nu există decât o singură femeie, Cleopatra, care Cleopatră “nu mai este fată mare — zice — să aibă aaî-și pierde reputația, nu mai este măritată”, ci liberă și, dacă nu e în stare să iubească, ar putea avea cel puțin milă (ms. 2277, f. 17).

Din păcate, nu numai Cleopatra era unica femeie a amorului său. În primăvara anului 1880 s-a produs o ruptură între Eminescu și Veronica Micle, care și ea era “viața” poetului cu care “s-a început și s-a încheiat” (123). Explicația răcelii o găsim într-altă însemnare. O stea străină congelase inima lui Eminescu. La 6 mai constata-se că are o bărbie admirabilă, la 9 mai descoperise adresa și era gata să-i aplice cunoscuta tactică a asediului casei, când “un dobitoc” îi ieși în cale. “Abia o văz, abia-mi închipuiesc cu focul unei neînțelese patimi cum să-ntreb unde șade, vine dobitocul, în acel moment chiar, în care îmi bag adresa în buzunar.” O explorație prin fața casei fu zădărnicită de un alt cunoscut supărător. “Cum o să iasă nu știu”, se-ntreba acum îndrăgostitul îngrijorat (ms. 2276, f. 69).

Zvonul dragostei lui Eminescu pentru Mite Kremnitz, cunoscuta publicistă germană și cumnată a lui Maiorescu, deși dezmințit de unii din cauza absurdității lui, este tocmai prin aceasta foarte credibil. Toată viața Eminescu a alergat după un meteor feminin, chiar în vremea bolii, adorând fie o cântăreață suedeză la București, fie o enigmatică englezoaică la Florența (167).

De altminteri, scriitoarea însăși în niște amintiri fugare întărește această presupunere, nu până într-atât încât să nu fim obligați să interpretăm o memorie vădit șovăielnică și un suflet de femeie

vanitos. La început, Eminescu face asupra dnei Kremnitz, pe care avea dese prilejuri s-o vadă în casa lui Maiorescu, unde ea locuia, o impresie defavorabilă. Nebărbierit, prea cărnos la față, cu dinții mari galbeni, cu hainele murdare și mirosind a vechitură, Eminescu o speria prin râsul prea plin, “brutal”. Mai pe urmă însă se simți atrasă spre el și începu să-i traducă versurile în nemțește. Dna Kremnitz, știind că Eminescu e poet mare, voia să se afle amestecată în creația lui, să devină o prietenă celebră. De aceea este așa de veselă când poetul îi dedică versuri și plânge de emoție și mândrie atunci când Eminescu îi aduce poezia:

Atât de fragedă, te-asameni  
Cu floarea albă de cireș,

Și ca un înger dintre oameni  
În calea vieții mele ieși...

faptă ce îndispune pe de altă parte pe Veronica (“... simt că o figură, *souverènement supérieure*, m-a alungat afară din sufletul tău...”) (123). Nici Veronica, nici Mite, ca poete — și aci stă nefericirea lui Eminescu — nu iubeau omul, ci gloria posibilă. Dna Kremnitz s-a purtat în așa chip, încât Eminescu s-a simțit autorizat să îndrăznească. Lucrau amândoi la un dicționar etimologic al limbii române, împărțind materialul în douăzeci și patru casete de lemn; “... ședeam într-o zi la masa mea, unul lângă altul — zice Mite — eu cu tocul în mână, și citeam în *Convorbiri*; copiam cuvintele, și el, cu finul său simț al limbii, îmi dădea echivalentul german. Atunci, pe neașteptate, nu însă într-o pasiune de moment, ci pe când eu, întoarsă spre el, vorbeam cu vioiciune, el mă sărută, și eu îl lăsaî fără să mă opun. În odaia de alături, spre care ușa era deschisă, copilul se juca cu dădaca, așa că nici măcar nu fuseserăm singuri, ca de obicei. Nu știu ce i-am spus după acest moment surprinzător, știu numai că el mă întrebă dacă am un *Dante*, apoi se ridică, îl căută și-mi citi foarte vesel celebrul pasaj din *Infern*.”

Celebrul pasaj este scena sărutării lui Paolo cu Francesca din cântul V:

*Quando legemmo il disiato riso  
Esser baciato da cotanto amante,  
Questi, che mai da me non fia diviso,*

*La bocca mi baciò tutto tremante.*

Românțioasa Mite nu numai că nu s-a supărat, dar continuă a “stimula” pe poet, căruia îi permite odată s-o ridice în brațe.

“Când ne revăzurăm, în tăcere hotărâram să ne iubim unul pe altul ca doi copii, el îmi spunea cum c-ar vrea să mă răpească și să mă ducă departe și ce frumos ar fi dacă amândoi am fi fost copii de țigan, liberi pe câmpia înnegrită...” (100)

După cum însă această dulcegărie platonicească era pentru Mite un capriciu experimental în vederea unei potențe mai mari de creație a poetului, de care de altfel era dezamăgită, socotindu-l mai puțin inteligent, cu mai puțin talent și mai redusă cultură generală decât se așteptase, dezamăgire pe care o exprimă într-o nuvelă, tot astfel platonismul și cochetăria nu erau în vederile lui Eminescu, îndrăgostit în fond de Vronica. Și dacă poate fi adevărat că versurile:

*Cu mâine zilele-ți adaogi,      Și ai cu toate astea-n față  
Cu ieri viața ta o scazi,      De-a pururi ziua cea de azi...*

sunt scrise pentru Mite, cu prilejul aniversării zilei de naștere, e problematică că poezia

*Te duci, și ani de suferință  
N-or să te vadă ochii-mi triști,*

pe care i-a citit-o acesteia, lăsând-o să înțeleagă că i-o dedicase, e compusă pentru ea. Tocmai atunci se despărțise de Veronica, și versurile se potrivesc împrejurării. Mite însăși se convinge în curând de direcția afecțiunii poetului, care prezenta la toată lumea pe dna Micle drept logodnică. Sfătuită și de Maioreescu, supărată că cumnata sa poate să înlocuiască pe ușurateca Veronică,

și mai degrabă gelos, fiind el însuși îndrăgostit de ea (115), Mite Kremnitz se închise în sine, jignită, și rămase toată viața cu încredințarea că poetul o iubise odată și o cântase în versurile lui.

Pentru a ne da seama de structura eroticii lui Eminescu și a înțelege astfel mai bine raporturile ce au putut să existe între el și Veronica, versurile, mai mult decât scrisorile, sunt un document prețios. Aspirațiunile lui Eminescu sunt mai toate, am putea spune, la modul grec, și consistă în voluptăți pe care le deține și le simbolizează Cupidon:

*Gât și umere frumoase,  
Sânuri albe și rotunde*

*El le ține-mbrățișate  
Și cu mâinile le-ascunde.*

Lipsa uneori desăvârșită a castității — dacă nu luăm ca atare tristețea și contemplația lirică — este aci caracteristică, femeia fiind un obiect de onestă concupiscentă,

*...o veșnicie  
De-ucigătoare visuri de plăcere.*

Eminescu nu se speria în poezie de viziunile carnale și de apropierea “sânilor”:

*Brațul ei atârnă leneș peste marginea de pat,  
De a vârștii ei căldură fragii sânelui se coc...*

\*

*Îndură-te și lasă privirea-mi s-o consol  
La alba strălucire a gâtului tău gol,  
La dulcea rotunjire a sânilor ce cresc...*

\*

*O, vino iar în al meu braț,  
Să te privesc cu mult nesăț,*

*Să razim dulce capul meu  
De sânul tău, de sânul tău!*

Visa în iubire — cu fondul liric al poporului îndeobște — voluptăți robuste și îngăduite. Ar fi vrut, de pildă, ca iubita să stea pe genunchii săi:

*Pe genunchii mei ședea-vei,  
Vom fi singuri-singurei...,*

să i se anine de gât:

*Cu brațele-amândouă de gâtul meu te-anini...*

și să-l strângă cu energie la piept:

*Mai aproape, mai aproape  
Noi ne-om strânge piept la piept.*

Nesatisfăcut cu situațiile obișnuite, Eminescu combina savante poziții șăgalnice, de natură să facă mai suavă apropierea iubitei:

*Când prin crengi s-a fi ivit                      Mi-i ținea de subsuoară,  
Luna-n noaptea cea de vară,                      Te-oi ținea de după gât.*

\*

*Și pe umărul lui cade  
Al ei cap cu fața-n sus.*

\*

*Ți-aduci aminte cum pe-atunci,                      Te ridicam de subsuori  
Când ne primblam prin văi și lunci,                      De-atâtea ori, de-atâtea ori?*

În “amorul” lui Eminescu sărutarea intra drept element esențial și era așa de frenetică și avidă, încât alcătuia o copulație vinovată ca o însoțire:

*Și gândind că dorm, șireato, apeși gura ta de foc  
Pe-ai mei ochi închiși;*

\*

*Lăsând pradă gurii mele  
Ale tale buze dulci;*

\*

*Mână-n mână, gură-n gură;*

\*

*Sărutări erau răspunsul  
La-ntrebări îndeosebi;*

\*

*Cu sărutări aprinse suflarea să ți-o-nec.*

\*

*N-auzi cum frunzele-n poiană  
Șoptesc cu zgomotul de guri*

*Ce se sărută, se hârjoană  
În umbr-adâncă de păduri.*

Ardența fiziologică a lui Eminescu, care ar fi voit ca într-o “lungă, lungă sărutare” “să bea” tot sufletul iubitei, este transpusă asupra eroilor săi, căci iată de ce cupiditate de păianjen față de muscă este cuprins Dionis: “Sub alba haină de noapte de la gât în jos se trădau boureii sânilor, și mânuțele și brațele ei albe și goale până la umeri se-ntinseră spre dânsul și le inundă cu sărutări. Un moment, și el sări prin fereastră, îi cuprinse gâtul ei gol, apoi îi luă fața în mâini și o sărută cu atâta ardoare, o strânse cu atâta foc, încât i se părea c-o să-i beie viața toată din gura ei.”

Prietenul lui Ion Creangă, fire zdravănă și țărănească, vrednic fecior într-asta al lui Gh. Eminovici, deși hrănit cu lecturi romantice, nu era — în afară de câteva poze patetic romanțioase și unele evocări ale vieții mondene, senzuale și ele, dar nu lipsite de percepția luxului vestimentar — un cazuist al intimității erotice. Deliciul analizelor sentimentale, cultivarea eului pasional în sine, prin probleme și experiențe afective, fetișismul obișnuit îndrăgostitului de tradiție medievală, savoarea solitudinii și a misticii sunt atitudini aproape necunoscute lui Eminescu, pentru care dragostea este exclusiv posesie și amplexiune. Dar în acest mod el aduce o notă deosebită, grandios rustică. Trupul său vânjos și împăroșat, pe care îl culcase pe pământ și în fân, prin poduri și în paturi tari de gazde, n-avea acuități pentru senzațiile fine, și nu căuta pentru iubire interioruri fragile și intime. El cheamă — în poezia sa — femeia, în păduri de fagi sau pe marginea apei, lângă trestii și

răchite, pentru îmbrățișări și sărutări bucolice sub copacii în desfrunzire, atras de o evidentă voluptate ferină către natură, deoarece somnul definește și instinctul sexual, și cine doarme pe pământ și calcă cu piciorul gol în iarbă își duce iubirile prin fânețe și păduri. De aceea, Eminescu — păgân prin aceasta — creează un număr de corespondențe între femeie și natură, confundându-le, asociind, de pildă, teiul cu femeia, într-o necesitate fizică unică:

*Și dacă se întâmplă pe tine să te văz,  
Desigur că la noapte un tei o să visez;  
Iar dacă se întâmplă să întâlnesc un tei,  
Desigur toată noaptea visez la ochii tăi.*

În aceste împrejurări, dragostea pentru Veronica Micle ni se pare un accident relativ discordant. Lui Eminescu — spirit erotic, dealtfel mereu insatisfăcut — îi trebuia o femeie care să împerecheze inteligența cu sălbăticiunea și cu fabulosul, adică ceea ce și căuta — “o suedeză”, “o englezoaică”, o amazoană și carnală, și obișnuită să calce cu piciorul gol în ierburi, dar lucidă și înțeleghătoare a aspirațiunilor intelectuale. Iată de ce Eminescu se îndrăgostește aprig de femeii chiar fără grații fizice, dar intelectuale, ca Cleopatra Poenaru sau Mite Kremnitz, și chiar dna Micle îndeplinea această condiție, fiindcă era poetă.

Veronica Micle, născută Ana Câmpeanu la 22 aprilie 1850, fata unei moașe din Năsăud, cunoscuse îndeletnicirile lui Eros de la o vârstă foarte fragedă, pentru că la 14 ani se căsătorise cu profesorul universitar Ștefan Micle, mai bătrân decât ea cu 30 de ani și care o luase de pe băncile școlii. Căsătoria fusese, așadar, aproape un incest, însă Veronica nu pare să fi fost nepregătită pentru hymen, judecând după spiritul de intrigă sentimentală pe care-l dovedește într-un proces al lui Maiorescu. Tânăra soție de 14 ani declară cu foarte multă dezinvoltură, pusă la cale poate și de Micle, dușman al lui Maiorescu, că, fiind elevă în pensionatul Școlii centrale din Iași, văzuse pe Titu Maiorescu, profesor acolo, intrând



în odaia unei d-re guvernante Rückert. Pe măsură ce cu ajutorul funcțiunii căsătoriei se deșteaptă la viața simțurilor, Veronica trebuie să fi simțit lipsa adevăratei dragoste, pe care nu i-o putea da bătrânul Micle. Când poetul era la Viena, tânăra femeie blondă avea douăzeci de ani, cam tot atât cât și el. Aspirațiile vagi, relativa cultură și elevațiune socială a mediului în care trăia o făcuseră romanțioasă. Ea citise *Venere și Madonă* și văzuse, cu un fior, portretul lui Eminescu (123\*):

*Și-acum mă-ntreb eu: simțire adâncă  
Cum de se naște printr-un portret?*

*Căci nu văzusem ochii tăi încă,  
Știam atâta, că ești poet!*

Compararea între tânărul și falnicul poet și bătrânul soț astmatic se traduse în predispoziții către idilă și preumblări romantice prin Viena, Veronica fiind atunci tot atât de nesatisfăcută sufletește ca și în ziua căsătoriei. Eminescu era, în mod romantic, un bun tovarăș de intimitate, prin înfățișarea sa tipică de poet și prin însușirea de a declama versuri cu multă simțire. Văzută prin perdeaua groasă a rezervei pe care o impunea starea civilă, Veronica a trebuit să apară, ca de obicei lui Eminescu, un astru de aur fără raza căruia nu e decât moarte, și așa a continuat probabil să fie visată câtă vreme decența a ținut-o la oarecare depărtare. Când Eminescu s-a stabilit la Iași nu avea, se pare, vreo familiaritate deosebită cu Veronica și întrebuința în scrisori termeni foarte ceremonioși, ca aceștia (123\*):

*“1874, noiembrie 8*

Stimată doamnă,

Aseară v-am zărit într-o lojă, pe care o ocupați la reprezentăția de binefacere dată în folosul săracilor, în sala societății dramatice.

Atunci mi-am amintit de invitația primită, de a veni într-o joi la serata dv. literară.

Nu merit laudele aduse pentru poezia *Epigonii*. E o concepție pe care o făurisem încă la Viena, într-un elan de patriotism.

Trecutul m-a fascinat întotdeauna. Cronicile și cântecele populare formează în clipa de față un material din care culeg fondul inspirațiunilor.

Cred că voi putea citi în salonul dv. o poezie, având un subiect cules din acest material. Primiți respectul meu.

Mihai Eminescu”

Poetul frecventa într-adevăr “salonul” dnei Micle, dealtfel împreună cu Miron Pompiliu, Samson Bodnărescu, Slavici și alții, și în afară de o îngrijire de exterior, excesivă pentru el, nimic nu trăda o turburare sufletească deosebită. Din epistole scrise între 5 noiembrie 1875 și 28 mai 1876, într-o franțuzească grațioasă, dar cu greșeli de ortografie, către Eugenia Frangolea, viitoarea soție a lui Simion Bodnărescu, elevă a Institutului pedagogic din Gotha, apoi la Berlin, vedem că Veronica oscila între snobism și decepție. Evenimentele din Iași erau de soiul acesta: *“le colonel Dabija a épousé M-elle Cozadini, Mr. le Dr. Peridi une autre M-elle Cozadini, Mr. Etienne Mandrea, M-elle Gheuca”, “un des Mrs Draghici épouse M-elle Predidici”, o “charmante maîtresse” a căpitanului Pruncu s-a otrăvit aflând că ofițerul vrea să se însoare cu alta. Domnul Leon Ghica, “un beau jeune homme de l’aristocratie c’est (sic) donné un coup de revolveré (sic) dans la poitrine”, fără a se ști pricina. Veronica ședea în casă câte 15—20 de zile în șir și, în decembrie 1875, citea “les tragédies de Paris, un roman d’ailleurs assez fade”, dar “en vogue”. Invitată la balurile clubului, ezita a se duce. Îi trebuiau 40 de galbeni pentru toalete și se temea de acea lume “dont l’élégance vous éblouit et qui regarde d’un oeil piteux la grenouille prolétaire qui se fourré dans son sein”.*

Tinerii scriitori mergeau, de asemeni, și la doamna pe atunci Burlă, mai târziu Cugler-Poni (123). Eminescu începea, dar, să fie un poet cunoscut și pare-se în curând chiar adorat tainic de unele femei romanțioase, care-i trimiteau până și scrisori. Ștefan Micle privea liniștit, ca un patron al muzelor, aceste reuniuni literare, nu găsea nimic ciudat în vizitele poetului și socotea

scrisorile anonime drept calomnii. Este evident însă că poetul iubea pe Veronica Micle și căuta a-i arăta aceasta prin diferite mijloace, ca poezii și preumblări dese prin fața casei. Numele femeii iubite îl urmărea neconținut, și el căuta la masa lui să-i descompună sunetele și să le refacă într-un cuvânt mai exotic și mai tainic, precum urmează: “Verona, Vreona, Voerna, Vnoera, Vanoer, Anoero, Arnoev, Aernov, Aornev, Anerov, Aronique, Enorvica, Viconora, Acivrone, Civranco, Neòciovra, Vranceoi, Narvice, Narviocè” (ms. 2283, f. 1). Mijlocul esențial prin care tinerii îndrăgostiți s-au pus în legătură este — credem — poezia. Multe versuri de dragoste compuse de poet pot să-și aibă originea în această vreme, când într-o plimbare ca din întâmplare la Copou și o convorbire ascunsă în răsunetul pianului, Eminescu ar fi dorit să se afle cu Veronica în pădure, departe de lume și se-nțelege... de Ștefan Micle:

*Pe genunchii mei ședea-vei,  
Vom fi singuri-singurei,*

*Iar în păr, înfiorate,  
Or să-ți cadă flori de tei.*

(10 martie 1876)

*Luceafărul* trebuie să fi fost conceput și obiect de convorbire chiar din acești ani în momente de gelozie, deoarece Veronica Micle publica, în *Convorbiri literare* din decembrie 1875, versuri spirituale în stil de *petite poésie*, în care se arăta franc plictisită de *luceafăr* și atrasă de un alt ins, care i se părea soare:

*Darg mi-ai fost, mi-ai fost odată!  
Dar ce-a fost n-a să mai fie.  
Am văzut c-această lume  
Făr' de tine nu-i pustie.*

*Și luceafărul pe ceruri  
Place mult cum strălucește...*

*Dar apune și dispare  
Soarele când se ivește...*

*Tu luceafăr mi-ai fost mie  
Ce în zori de ziuă luce  
Și-ai apus; acum la soare  
Eu privesc cu mai mult dulce.*

Poetul n-a publicat însă mai nici o poezie de dragoste, pentru același motiv care îl făcea să păstreze în corespondență o desăvârșită oficialitate: discreția. Veronica se pare că a împins această

discreție — din socoteli practice — așa de departe, încât a răpit poetului o speranță pe care pe altă cale i-o dăduse. La plecarea din Iași, Eminescu nu putea deci vedea pe Veronica Micle, din pricini pe care i le explică aceasta într-o scrisoare (123\*):

“Nu e așa că indiferența mea ți-a zdrobit inima, inima plină de ființa mea?

Dar iau pe Dumnezeu de martur dacă această indiferență era adevărată; această răceală prefăcută nu era decât o contrabalansare a dragostei tale nemărginite, ce o arătai fără încetare.

Privirea ta, în fine întreaga ta ființă, față de mine nu dovedea decât iubire.

Erai așa de puțin stăpân pe tine, încât cel mai prost om își dădea seama că ești îndrăgostit de mine; de aceea, nu trebuia oare ca să dau o dezmințire și să ascund ochilor scrutători reciprocitatea unei dragoste tot așa de mari?”

În curând aceste măsuri chibzuite nu mai fură necesare. La 6 august 1879, bătrânul Micle răposă, lăsând o văduvă consolată și îngrijată doar de pensie. De la plecarea lui Eminescu la București, relațiile dintre cei doi îndrăgostiți fuseseră epistolare și strict platonice, relativ ceremonioase din partea lui Eminescu, mai îndrăznețe și cu elanuri de intimitate din partea Veronicăi. Și pentru unul și pentru celălalt, această corespondență era un exercițiu sufletesc necesar. Eminescu condensa în Veronica toate aspirațiunile sale afective, nerealizabile în viața de toate zilele, pregătindu-și astfel și sublimându-și materia poeziilor sale erotice; pentru tânăra d-nă Micle scrisorile întocmite pe furiș, în spaima de a fi spionată, constituiau un ce romanțios și, în afară de aceasta, ca poetă, ea simțea negreșit o vanitate ascunsă a se lăsa cântată și de a sta în corespondență cu un poet pe care-l bănuia mare. De aceea, moartea lui Micle nu fu primită de Eminescu cu acea jubilație pe care am aștepta-o după o dragoste platonice de aproape un deceniu. În scrisoarea ce-o trimitea Veronicăi în această împrejurare și în care, pentru întâia oară, o chema pe nume, căuta

să păstreze încă spațiul de cețuri între el și femeia iubită, evitând apropierea care dezvăluie și dezamăgește.

“Tu știi — îi scria el — dulce și nobilă amică, că aînî sentimentul de care-ți vorbesc nu e nimic banal, care să aibă ceva comun nici cu teoria plăcerii, nici cu platitudinile unei tinereți neconrupte.

Nici tinerețea, nici frumusețea ta, nici virtuți sufletești, nici grații fizice nu au fost cauza acelei simțiri care a aruncat o umbră adâncă asupra vieții mele întregi.

Adesea, există enigme matematice, pentru a căror dezlegare îți trebuie o cifră cunoscută; adesea, un complex de cazuri se dezleagă prin o singură cauză necunoscută.

Astfel, viața mea ciudată și azi și neexplicabilă pentru toți cunoscuții mei, nu are un înțeles fără tine.

Nu știu de ce ești o parte întregitoare a tuturor gândurilor mele, nici mă preocup s-o știu, căci nu mi-ar folosi nimic.

Dar este o legătură cu tine neexplicabilă, de nu între viața ta și a mea, dar desigur, între a mea și tot ceea ce te atinge pe tine, între a mea și răsuflarea ta pe pământ.

Veronica — e întâia dată că-ți scriu pe nume și cutez a-l pune pe hârtie — nu voi să-ți spun, dar tu nu știi, nici poți ști cât te-am iubit, cât te iubesc.

Atât de mult, încât mai bine aș înțelege o lume fără soare decât pe mine fără ca să nu te iubesc.” (123\*)

Tonul eteric al acestor rânduri, comparat cu purtarea lui Eminescu, dovedește tocmai contrariul de ce a crezut că înțelege Veronica Micle. Veronica nu exista pentru poet decât ca un mit erotic, ca o necesitate sufletească în clipele de inacțiune sentimentală. Veronica era o creațiune a idealismului său pasional, și el ar fi putut pune foarte bine scrisorile la cutie, fără adresă, câtă vreme tumultul său afectiv era exprimat. Iată pentru ce Eminescu, alergând mereu înflăcărat după o “suedeză” sau “englezoaică”, revenea totuși în clipe de abatere la conversația cu prietena îndepărtată, fără s-o dorească pe aproape. Pentru dna Micle, însă,

Eminescu reprezenta un liman de delicii sentimentale, după o lungă iarnă casnică. Nici două săptămâni nu trecuse de la moartea lui Micle, și aștepta cu nerăbdare să alerge la București, în care scop ruga pe Eminescu să-i găsească o locuință “care să aibă aparențele unei încăperi visate”. În curând (prin septembrie sau octombrie), vâlul depărtării fu sfâșiat, și Veronica cunoscă “beția divină și nebuniile fericite” — cum zice ea însăși — ale dragostei vinovate. Asupra legăturilor dintre cei doi amănți plutește o bănuială penibilă. Abia întoarsă la Iași, Veronica era înfricoșată de unele turburări — poate închipuite — ale sănătății sale, ca și de ciudatele scrisori ale lui Eminescu (dacă sunt autentice):

“La informațiile care mi le ceri prin scrisoarea ta din urmă, nu pot să-ți răspund mai nimic, sunt lucruri care cu greu le-aș putea confia unei scrisori; dacă răul n-a existat la tine, atunci e o închipuire a mea și o frică, care m-a făcut să-mi imaginez cine știe ce, dacă însă vreun rău a existat, apoi pozitiv că s-a transmis; în tot cazul nu-i nimic, îți voi explica când vom fi împreună ce-i și cum. Însă, ca o afirmațiune a presupunerii mele și a temerilor mele, primesc scrisoarea ta din 31 octombrie, care, iartă-mă, e o mărturie tainică a multor lucruri: viața ta compusă din *suferinți fizice și rele morale*, dorești ca amorul unui nenorocit ca tine să nu fi *aruncat o umbră* în viața mea senină, iubește-mă și-mi *iartă păcatele*, ce înseamnă toate acestea? Și eu, care descoperisem ceva, nu aveam dreptul să cred că, deși târziu, dar totuși voiești a-mi destăinui lucruri pe care din cine știe ce cauze mi le-ai negat înainte?” (123\*)

Cu toate aceste sumbre auspicii, Veronica dorea cu ardență pe Eminescu, îl îmbia să vină la Iași, “să ne mai îmbătăm unul de altul”, și ea însăși a mai vizitat la București pe Eminescu, către sfârșitul anului. Amândoi își îngrijeau sănătatea, tratându-se cu fier iodat — Eminescu cel puțin având în chip sigur trebuință de aceasta (123\*). Boala, dezamăgirea, intriga junimiștilor sau, în sfârșit, o nouă dragoste la orizont, ce se întrevede în acest an, fac pe Eminescu să încerce a rupe legăturile cu Veronica. După inutile

apeluri directe și intervenții prin Caragiale, dna Micle se hotărăște în sfârșit să-l abandoneze.

“*Monsieur* — îi scria ea cu prefăcută bruschetă la 27 iunie 1880 — *Vos lettres seront détruites d’aujourd’hui en un mois. Je trouve parmi mes paperasses de vos poésies. Je me fais un devoir à vous les rendre. Agréez etc., Veronica.*” (Ms. 2255, f. 315.)

Se pare că afară de o incompatibilitate cu viața și dragostea organizată, Eminescu începe să fie adumbrat și de gelozie. Zvonul legăturilor dnei Micle și cu alți muritori nu este dezmințit de nimic, și vedem din chiar scrisorile celor doi eroi că Eminescu avusese sau era pe cale să aibă un conflict de onoare cu un ins care se lăuda la toată lumea că deține pe Veronica, oprindu-i și corespondența. A merge mai departe pe calea insinuațiilor biografice este un lucru inutil, cert fiind numai că prietenii lui Eminescu — adică junimiștii — au socotit-o pe dna Micle drept o femeie ușuratică, iar Eminescu s-a arătat către sfârșitul vieții din ce în ce mai misogin:

*Când vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici mila —  
Dac-un demon ai în suflet, feri în lături, e Dalila!*

Relațiunile dintre îndrăgostiți au fost reluate din nou, cu intimități triste și obosite din partea lui Eminescu, ardente și oareșicum comune din partea Veronicăi, care numea pe Eminescu “Mițicule iubit și dragălaș”, “Titi al meu”, “Micul meu, Mițiculică”, “Bebé”, “Bebeluş” și cu alte asemenea apelative încercate de dorinți (123\*). Ideea căsătoriei s-a născut nu știm cum în mintea lor, și Eminescu umbla chiar să-și găsească un cămin potrivit și, pentru a-și pune căsnicia pe baze mai trainice, plănuia să treacă la catolicism spre a face divorțul cu neputință (152, 167). Visuri naive! Cât de bine citise în fond Maiorescu în sufletul poetului, când într-un chip autoritar îl sfătuisese să renunțe la acest proiect nebun! Eminescu era pe atunci un om bolnav și inapt funcționii căsătoriei, având în vedere mijloacele rudimentare de pe vremea aceea de

combatare a infecției luetice. Veronica Micle nu i-ar fi dat nicidecum liniștea necesară activității cerebrale, ci l-ar fi sugrumat ceva mai curând cu grijuri și contrarietăți, pe care poetul nu le-ar fi putut suporta. Nimic nu împiedica pe Eminescu să devină un pașnic burghez, căsătorindu-se atunci când avea o situație relativ sigură, și nu e de crezut că aștepta moartea problematică a lui Micle pentru a se căsători cu o femeie pe care o iubea la început tot așa de problematic. Eminescu nu era un individ nubil și-și dădea seama foarte bine de aceasta. În 1882, prin februarie, Veronica șezu câțva timp la București în str. Buzești nr. 5, împreună cu Eminescu. Acesta rămase puțin înspăimântat de urmările dragostei lui. Veronica voia să se căsătorească numaidecât și să se stabilească la Iași. Se săturase de a mai aștepta, zicând că e tânără și viața i-e deschisă și că vrea să meargă la Viena să petreacă. La multele scrisori cu muștrări, pe care Veronica le trimise poetului din Iași, acesta răspunse în sfârșit, plictisit (123\*):

“Bolnav, neavând nici o poziție socială sigură prin care să-ți pot pregăti un trai modest și poate fericit alături de mine; sărac precum bine știi că sunt și având pururea grija zilei de mâni, tu crezi că eu aș putea fi atât de nelegiuit să pot veni lângă tine și să nu vreau să viu; crezi că, în starea în care mă aflu, îmi abate a-ți face infidelități, mă crezi, în sfârșit, de o sută de ori mai mizerabil de cum sunt în stare a fi... te-am rugat, femeie dulce și fermecătoare, să ierți că am îndrăznit a te iubi, să ierți că am aruncat această umbră de mizerie asupra vieții tale, care după caracterul tău trebuie să fie veselă și luminoasă... Nu văd nici o perspectivă deocamdată de-a trăi împreună, pentru că nu mi s-a oferit până acum nimic în Iași cu care aș duce o viață convenabilă cu tine, și în mizerie nu voi să trăiești... Te sărut dulce, femeia mea iubită și dragă, și dacă, după toate cele zise, tot poți să mă mai iubești, iubește-mă, dacă nu, dă-mă uitării, dar nu crede că vreodată te voi uita sau voi înceta de a te iubi.”

Cu toate că prietenii binevoitori sau răutăcioși îi deschideau ochii asupra unor “purtări nedemne” ale dnei Micle, Eminescu se



hotărî să-și caute o locuință și s-o aducă pe Veronica la București. Deoarece ședea într-o casă umedă și mică pe lângă biserica Sf. Constantin, se învoiește în 1881 cu dna Slavici să ia două camere într-un apartament care aceasta îl luase cu chirie pe Podul Mogoșoaiei. Veronica a venit într-adevăr la București în 1882, dar căsătoria nu s-a făcut și, după câteva zile, cei doi se despărteau supărați. Văzând-o plecată, Eminescu ar fi respirat ușurat, făcându-și semnul crucii. “Îți mulțumesc, Doamne — am scăpat în sfârșit, pentru totdeauna.” (210) Nu scăpase însă. Gelozia îl frământa încă la zvonurile infidelității Veronicăi, augmentată și de faptul că aceasta din urmă nu voia să vină să stea la București, adică “să împartă soarta rea... oricum... și oriunde”. Aci, luându-și “adio” în versuri, se arăta atins (ed. Botez, note):

*Cu ochii umezi și fierbinți  
De văduvă vicleană,*

*Credeai c-o să mă scoți din minți,  
Sărmană...*

aci simula o nepăsare, în care se simțea regretul:

*De astăzi dar tu fă ce vrei,  
De astăzi nu-mi mai pasă*

*Că cea mai dulce-ntre femei  
Mă lasă.*

Iritat de boală, de munca extenuantă de la gazeta *Timpul*, de caprițiile dnei Micle, Eminescu izbucnește cu o violență amară, care curmă pentru totdeauna relațiile pasionale cu poeta (M. E., III, 8; 24):

“Doamnă, de mult joc un rol nevrednic de mine însumi și vrednic de simțămintele care le-am avut pentru d-ta, căci sper că nu le mai am. Cât ai fost dusă, am avut vreme să reflectez asupra stării mele și s-o găsesc nesuferită.

Doi ani de zile, doamnă, n-am mai putut lucra nimic și am urmărit ca un idiot o speranță — nu numai deșartă — nedemnă. Căci într-adevăr, ce am putut spera? Acum pentru întâia dată ai vorbit limpede cu mine, aceasta tocmai nezeicând nici un cuvânt, nescriindu-mi nici o literă, căci se vede că la mânăstire nu-ți mai trebuie o manta, cum

Îți trebuia un om despre care unii-alții să presupună că-l iubești, pe când în realitate iubești pe cine știe cine. Știu multe de d-ta, eu care pân-a veni în această țară afurisită aveam inima curată și minte deșteaptă. Nu i-ar putrezi oasele cui au dat ființă acestor țări în care cuvântul nu-i cuvânt, amorul nu-i amor.”

Nu mult după aceea, Eminescu înnebuni. Reîntâlnirea lui cu Veronica are acum caracterul melancolic al rememorării trecutului, al unei reidealizări a iubirii.

Privită favorabil de unii, cu antipatie de alții, purtarea Veronicăi scapă oricărei judecăți. Soarta a voit ca ea să moară puțin timp după Eminescu, dând astfel legăturii dintre dânsa și poet o trăinicie simbolică (77).

În această lume plină de greșeli, la ce bun am răscoli intrigile moarte spre a osândi un om amărât sau o femeie mai mult însetată de viață decât nechibzuită? Dacă Eminescu a iubit sau nu pe Veronica, dacă aceasta a meritat sau nu dragostea sa, rămâne un lucru deșert față de legenda care a unit pe cei doi poeți în viață și în moarte. Nevoia de unificare a vulgului burghez face ca poeziile de dragoste ale poetului să aibă mai multă semnificație, iscate de iubirea și necredința unei singure femei. Chiar prietenii, puțin informați asupra celorlalte iubiri ale lui Eminescu, vedeau în dna Micle iubita legală a poetului și, când îl zăreau îmbrăcat cu multă îngrijire și țilindru pe cap, îi strigau de departe: “A venit Veronica !” (159). Sub unghiul acestor considerații simbolice, fața prelungă cu buze subțiri și supte a Veronicăi, așa cum ne-o arată unele fotografii, se luminează de un zâmbet interior, și lividitatea ce-i urăște fizionomia aduce un vâl de suferință care o face simpatică.

## EMINESCU GAZETAR

(1876 — 1883)

CUPRINS

Rămas pe drumuri, hărțuit de răutatea oamenilor și cu o neîncredere în viitor, pe care împrejurările păreau c-o îndreptățesc, poetul aleargă să se adăpostească pe la prieteni. Bojdeuca țărănească a lui Creangă din mahalaua Țicăului, unde noaptea lătrau câinii ca la sate, îl primi cu o voie bună care alină rana lăuntrică a lui Eminescu, răscolită de curând și de moartea Ralucăi Eminovici (15 august 1876). În cerdacul de din dos al bojdeucii, Creangă și Eminescu dormeau — era vară — sau vegheau, vorbind de strâmbătățile lumii, de “canalia liberală” și sfârșind cu snoave și recitări de versuri (123\*). Eminescu suferea însă când era vorba să cadă pe spinarea altuia, oricât de bun prieten i-ar fi fost, și aspra mândrie că în această țară merita să-și câștige onest existența îl umplea de turbare ori de câte ori se vedea constrâns să recurgă la serviciile cuiva. Junimiștii îi găsiră, cu multă greutate, o îndeletnicire umilă, și prost retribuită, aceea de redactor-administrator și corector al unei gazete intitulate *Curierul de Iași*, care era, împreună cu Tipografia Națională, proprietatea unei tovărășii alcătuite din Nicolae Gane, Alexandru Stoianovici, Iacob Negruzzi, Eugeniu Filipescu, Ștefan Vârgolici, Teodor Balaiș și Anton Naum. Pentru 100 și mai târziu 150 de lei pe lună, redactorul coordona materia oficială a gazetei, ce nu era decât un buletin al publicațiilor Curții de Apel din Iași, și alcătuia și pagina politico-literară, făcând cronică politică, economică, teatrală și celelalte (14). Deși munca la această gazetă, pe care poetul o numea în dispreț “foaia vitelor de pripas” (M. E., 1, 2), era lipsită de orice satisfacțiuni morale și materiale, Eminescu a scris articole așa de pline de conștiinciozitate și de doctrină, încât ne este penibil să ne gândim că o activitate atât de remarcabilă s-a irosit în coloanele unei foi obscure. La o masă simplă de redacție, cu foarfecele alături,

Eminescu compila acum, abstras de orice zgomote ale străzii, informațiuni, cronici și articole, lipea fragmentele tăiate din alte publicațiuni și făcea corecturi, stând în legături strânse cu duhul de cerneluri al Tipografiei Naționale. Și, culme a modestiei, nici acum și nici mai târziu el nu-și semnează articolele, văzând în ele o îndatorire, iar nu o satisfacțiune. El a scris aci la cronica externă și internă o mulțime de considerații politice asupra problemei românilor de pretutindeni, în legătură cu probabilitatea trecerii armatelor rusești prin țară, diferite articole privitoare la chestiunea evreilor pământeni, admirabile și lucide articole de politică externă, în care raportul României cu statele înconjurătoare era intuit cu agerime la momentul istoric respectiv (*Planul unei confederațiuni balcanice, Românii și Austro-Ungaria, Turcii și Europa, Dualismul și federalismul în Austro-Ungaria*), comemorări naționale depășind prin impetuozitate efemeritatea unui articol de gazetă (*Grigore Ghica-voievod*), însemnări economice, pe cât de competente, pe atât de organizate în chipul unei doctrine încheiate (*Industria națională românească, Buna gospodărie bătrânească, Înstrăinarea industriei românești*). Aci a publicat și niște observațiuni critice împotriva d-rului Zotu, care recenzase aspru *Logica* lui Titu Maiorescu. În afară de aceasta, Eminescu scria și cronica teatrală (60). În vara anului 1876, juca în grădina “*Château-aux-Fleurs*” o trupă românească cu Grigore Manolescu, Petre Ionescu, Mihail Arceleanu și P. S. Alexandrescu, care și-a urmat reprezentațiile și în anul următor (34). Începând de la 1 iulie, cronicile teatrale, deși nesemnate, poartă întipărirea spiritului eminescian, prin stil și vocabular, dar mai ales prin elevațiunea punctului de vedere și răceală tehnică a prețuirii actorilor. În general, stilul articolelor lui Eminescu n-avea nimic din banalitatea și improvizatia gazetărească, pentru că poetul, om cu principii politico-economice și cu cultură filozofică, pune pe hârtie, în prilejurile pe care i le oferea gazeta, o doctrină organică ce s-a dovedit statornică. În afară de exercițiul diurn al condeiului, Eminescu n-a folosit nimic

de pe urma acestei activități obscure. Celebritatea de o zi a articolului despre rusul sinucigaș Kuzminski se datorește, fără îndoială, nu meritelor dramatice ale remarcabilei notițe, care a atras sporirea tirajului, ci interesului publicului ieșean pentru întâmplarea în sine (60,90).

Cum Eminescu nu avea la această epocă decât vreo 27 de ani, vârsta la care omul creator privește viitorul, legenda vieții proletare a lui Eminescu devine o problemă psihologică și biografică de oarecare curiozitate. Mai toate amintirile contemporanilor sunt născute din dorința de a explica nebunia poetului prin dezordinea vieții sau din muștrarea adusă societății de a fi lăsat pe marele ei exponent intelectual să moară de foame. Dar deși nu mai poate fi îndoială că mijloacele de existență ale poetului erau foarte modeste, și că societatea de atunci era nepăsătoare față de omul de cultură, nici o schimbare esențială nu se făcuse în viața sa, care continua să-și urmeze legile ei proprii, expresie și ele, ce-i drept, a condițiilor sociale. Atunci când nu lucra la redacție, poetul sta închis în casă, compunându-și operele literare într-o absență desăvârșită din lumea înconjurătoare. În odăița de fund de ogradă, din care-l dădeau afară proprietarii, zic unii, din pricina neplății la vreme a chiriei, el își făcuse o peșteră îndepărtată de oameni pentru gândurile sale lăuntrice. Un pat de fier cu vergi, o masă de brad și două scaune așijderea, o doniță cu capac și o cană de apă, adică obiectele unui interior primitiv, cu care era obișnuit din copilărie, acestea erau elementele nu ale mizeriei, ci ale rusticității sale (13, 90). Eminescu — spre deosebire de Slavici — era dintre acei oameni incapabili de cea mai mică îndemânare și ordine în treburile casnice, și care, uitați de vigilența blândă a unei femei sau a unui prieten, rămân cu zilele în impuritate, ca un copil în scutecele ude. În afară de aceasta, mâhnirea și încordarea în munca intelectuală scoteau pe poet din orice interes pentru igiena lumii de toate zilele, înstrăinându-l sau sălbăticiindu-l. Numai bucuria cu sora ei dragostea puteau

da lui Eminescu acea voință de reconciliere cu societatea, prin îmbrăcarea unei redingote, prin așezarea cu precauțiune pe cap a unui joben și, în sfârșit, prin reabilitarea rufelor la spălătoreasă. Căci, oricât ar părea de ciudat, poetul chema destul de des pe această purificatoare a vieții noastre corporale, însemnând piesele consemnate printre încercări de versificație și de erudiție, probabil cu acea senzație, ultim reziduu al patriarhalității de la Ipotești, de a preda spălătoresei gunoi și a primi un braț de crini. El devenise așa de străin de aceste voluptăți, încât din faptul că printre rufele însemnate, de pildă batistele, unele aparțin altor persoane, ca Bodnărescu sau dna Burlă (ms. 2269, f. 74 v.), trebuie să deducem că adesea prietenii găseau că e oportun să-i ofere ceea ce-i lipsea. Când însă neîncrederea în viitorul său ori demonul inspirației îl atrăgeau în bârlog, el redevenea ca întotdeauna omul vegetativ, cu atât mai nesimțitor de sine cu cât nici o atribuție oficială nu-l silea să aibă o ținută supravegheată. Acum, ca întotdeauna, baba care-i deretica prin casă întâmpina o rezistență dâră când voia să intre în odaie, iar prietenii care-l călcau din când în când rămâneau o clipă în prag, asfixiați de fermentația unui interior ermetic. Cărți risipite pe jos, albituri murdare aruncate după sobă, pat nefăcut cu rufărie fetidă, apă mlăstinoasă în cofă, iar în mijlocul acestei descompuneri continui a elementelor, Eminescu, la masă sau pe marginea patului, sta absorbit, defunct în gândurile sale. În jurul lui, coji de nuci și ghemotoace de hârtie aruncate revelau febrila ocupație intelectuală și natura frugală a alimentației (13, 90). În această epocă de mizerie și îndoială, Eminescu a apărut mai mult ca oricând, contemporanilor, proletar și boem. În grija religioasă de a-și face la vreme articolele, Eminescu se ivea pe străzi sau în redacție cu fața țeptoasă și absentă, ascunsă în gulerul ridicat al surtucului, sub care zăreai, exagerau cunoscuții, un guler soios. Hainele, albe de făina colbului sau înturțurate de glod vechi, erau lipsite de o parte din nasturi, și încălțăminte, pe care o păstra uneori în pat,

mustea, mucedă de noroaie. Pentru ca să acopere neajunsul pricinuit de lipsa nasturilor la pantalonii prea strâmți, el își trăgea din când în când dinainte poalele redingotei vechi, de culoarea mucegaiului. Imaginea mizeriei e, desigur, mult dilatată de micul burghez cu oroare de fantazia oricât de minimă a dezordinii. Urmând un îndemn de rusticitate, el își făcu în cele din urmă, stimulat și de Creangă, haine groase de șiac moldovenesc, care îl arătau, cu un trup din fire încheiat, masiv și pietros. Astfel trecea în zâmbete pierdute spre Copou sau spre Sărărie, cu părul cavalin dat pe spate și mușcându-și sfârcul musteții. Că asemenea fel de viață își avea obârșia și în subconștient, fiind fără îndoială efectul unei îndelungi austerități de ordin economic, o dovedește faptul că Eminescu continua să doarmă înțeleștat și să mănânce cu poftă mare ce se întâmpla, nuci cu pâine sau mere, ca un mistreț, care scurmă cu nasul prin frunzele putrede ale pădurii (90).

Deși cu atât de reduse nevoi materiale, această viață nu era pe placul poetului, pe care îl nefericea nesiguranța ei, răpirea timpului de studiu printr-o muncă searbădă și lipsa mijloacelor de a-și procura instrumentele activității intelectuale. Nevoia de independență economică și morală este poate ceea ce a apăsât mai mult pe Eminescu, nerăbdător de a fulgera moravurile de atunci, de pe urma cărora își pierduse pentru totdeauna nădejdea unei sinecure ce ar fi fost totuși așa de fructuoasă pentru cultura țării. Această fire fu cauza unui conflict ce se ivi în curând între Eminescu și dl Mircea, directorul Tipografiei Naționale, unde se imprima *Curierul*. Dl Mircea, fiind legat prin interese profesionale de dl Pastia, primarul orașului, care era atacat într-o foaie locală, *Steaua României*, rugă pe poet, om cu condei, să scrie câteva rânduri de apărare pentru primar. Toți redactorii din lume au făcut asemenea servicii inofensive prietenilor și cunoscuților. Eminescu, care era nevoit să se hrănească cu nuci, nu voi totuși să facă aceasta și răspunse demn precum că nici nu cunoaște pe dl Pastia, nici nu e cunoscut de dânsul, și fiind de puțină vreme

în țară, iar acela nu demult primar, nu poate emite nici o opinie nici bună, nici rea asupra-i, sub proprie semnătură. Dl Mircea propuse atunci să facă singur articolul în chestiune, dar să-l semneze poetul, propunere la care acesta răspunse, și mai indignat, că nu înțelege ca stilul unui om care nu știe să scrie să treacă drept stilul său, că nu vrea să fie amestecat într-o troacă cu oricine, adică cu dl Mircea, care este o nulitate, și că mai ales nu ține să-și însușească greșelile oricărui avocat de mâna a treia, sau ale oricărui ins ce de ieri, de alaltăieri ține pana-n mână pentru a înnodea două vorbe românești (60).

În urma acestui conflict, Eminescu fu constrâns să se retragă din redacția gazetei, după un an de muncă stearpă. Încă dinainte prietenii junimiști îi propuseră să vină la București, spre a i se da un loc de redactor la tânăra gazetă conservatoare *Timpul*, dar Eminescu n-avea bani de drum.

“...n-am cu ce veni — scria lui Slavici. Asta m-a făcut să-mi țin gura până acuma — 100 de fr. am pe lună; din ce dracu să plec? Am și bagaje: cărți, manuscrise, cioboate vechi, lăzi cu șoareci și molii, populate la-ncheieturi cu deosebite naționalități de ploșnițe. Cu ce să transport aceste roiuri de avere mobilă în sens larg al cuvântului?” (210)

Așa scria la 12 octombrie 1877. Foarte curând își urca în tren hârtoagele și moliile și pornea la București, unde-l așteptau mizeria, boala și, mai la o parte, moartea.

La București, după ce poetul se adăposti în noiembrie în curtea Mănăstirii Caimata, Slavici îi căută pe dată o locuință. Într-o uliță aproape de centru, dar totuși dosnică, strada Speraneți, găsiră o căsuță cu pridvor de lemn, cu două odăi, tindă și bucătărie, un fel de bordei răsărit, foarte asemănător cu bojdeuca lui Creangă. Casa era prevăzută cu o babă care să aibă grijă de poet, în rarele sale accese de igienă. Totodată poetul fu prezentat redacțiunii, instalată în două saloane mari și o anticameră pentru servitori, în fundul de curte al catului întâi din palatul Dacia, aflător pe



Podul Mogoșoaiei (mai apoi Calea Victoriei), colț cu strada Lipscani. Îndărătul meselor lungi pline cu jurnale și hârtii, poetul făcu cunoștință cu Grandea, redactor până atunci la *Timpul*, cu Scipione Bădescu, Ronetti-Roman și Caragiale (210).

*Timpul* fusese fondat la 15 martie 1876, ca organ al partidului conservator de sub prezidenția lui Lascăr Catargiu, puține zile înainte de căderea acestuia de la guvern. Câtăva vreme gazeta fu redactată de Gr. H. Grandea, care însă nemulțumea pe junimiști fiindcă nu făcea destulă publicitate *Convorbirilor literare*, iar cu puțin înainte de venirea lui Eminescu ea căzuse cu totul pe brațele lui Slavici. Evenimentele de la 1877, grava inimiciție, mai mult la suprafață, între liberali și conservatori cereau o gazetă cu vâsle bune și schelet doctrinar solid. Junimiștii au chemat așadar pe Eminescu, care n-avea nevoie să-și însușească o doctrină politică străină de sine, ca gazetarii de profesiune, numai spre a-și câștiga existența. Eminescu părea junimist și conservator prin structură, prin cultură, prin cercul literar căruia îi aparținea și prin ura împotriva liberalilor, care îl lăsaseră pe drumuri. Spuma de indignare ce se strânsese la gura sa își găsi expresie în chipul cel mai firesc cu putință în polemica de gazetă, și cu așa violență încât depășea limitele politicii conservatoare. La drept vorbind, în curând sub latura aceasta *Timpul* deveni de fapt un organ de expresie al poetului, după cum, din punct de vedere redacțional, ședea, după un an numai, pe umerii săi. Învinuirea, așadar, că societatea conservatoare cumpărase conștiința poetului pentru o bucatică de pâine este exagerată, și dovadă de aceasta este că își crease inimiciții pentru libertatea sa de opinie chiar printre conservatori. Eminescu dezvolta acum cu violență și aplicațiuni la contingente vechea sa filozofie politică, schițată în conferința de la Iași, și care se înrudea formal cu ideile maioreștiene asupra raportului dintre fond și formă. Ideea fundamentală a redactorului era crearea unei vieți de Stat naturale, ieșite din năzuința lentă către progres, prin contact cu civilizația apuseană, adică un progresism moderat și

fără soluție cu trecutul, care să îngăduie coordonarea noilor instituțiuni cu sufletul națiunii. Pentru acest conservatorism, liberalismul înfățișa o politică și revoluționară, și demagogică, fiindcă voia să îmbrace, într-o noapte, România în haine ce nu i se potriveau. Partidul conservator pretindea a nu fi nicidecum reacționar, și însuși Eminescu respingea o atare insinuație. “Să nu se înșele nimeni — zicea; nu voim a ne întoarce îndărăt către privilegiurile sfărâmate de noi cu însăși mâna noastră, nu cerem o reacțiune spre trecut, cerem însă stabilirea echilibrului care nu mai există pentru susținerea intereselor vitale ale țării. Dacă nu voim atingerea libertăților noastre cetățenești prin reacțiune, nu voim deopotrivă paralizarea lor prin licența demagogiei.” Adevăratul conflict dintre cele două partide nu era atât teoretic, cât economic, pentru că liberalismul înfățișa interesele noii burghezii industriale pe cale de formațiune, în vreme ce conservatorismul apăra interesele marilor proprietari de pământ. De fapt, nici aceasta nu constituia o deosebire radicală, amândouă partidele fiind burgheze și urmărind rotația la guvern, fără atingerea intereselor partizanilor unuia sau celuilalt. Eminescu însă, ca de altfel și Maiorescu, pare a nu vedea decât un contrast de metode, derivând din două sociologii deosebite. Vede însă și o chestiune patriotică, și prin aceasta trece peste cadrul programului conservator al gazetei *Timpul*. Când Eminescu susținea că liberalismul, introducând aparatul complicat al vieții de stat industrial, a aruncat o povară pe umerii țaranului, în vreme ce vechea așezare boieri-țărani-bresle era mai spornică pentru puterile unei țări agricole săracă în bani, asta făcea plăcere boierilor. De aceea cei mai bătrâni din partid, latifundiarii, protejau pe poet și susțineau că combate bine. Ei, care trăiau din exploatare, dar nu din profesioni, trebuiau să se bucure când Eminescu ataca pe noul burghez, slujbaș al Statului în urma reformelor liberale, spre sleirea inutilă a visteriei. “Ce caută — striga Eminescu — aceste elemente nesănătoase în viața publică a Statului? Ce caută acești oameni care pe calea Statului

voiesc să câștige averi și onori, pe când, Statul nu este nicăieri altceva, decât organizarea cea mai simplă posibilă a nevoilor omenestii? Ce sunt aceste păpuși, care doresc a trăi fără muncă, fără știință, fără avere moștenită, cumulând câte trei, patru însărcinări publice, dintre care n-ar putea să împlinească nici pe una în deplină conștiință?” Se schimbă însă chestiunea când, enunțând faimoasa teorie a păturii superpuse, poetul susținea, punându-se pe terenul hazardat și nedrept al originii etnice, că noua burghezie română este de fapt de obârșie străină. Foarte mulți dintre conservatori purtau nume de o autohtonitate foarte îndoielnică, și închiuie-și oricine cu ce ochi vor fi citit aceste rânduri:

“Dar în București și în orașele de pe marginea Dunării s-a ivit un element etnic cu totul nou și hibrid, care ne-a furnizat generația actuală de guvernanți. Acestea sunt rămășițele haimanalelor de sub steagurile lui Pasvantoglu și Ypsilant și resturile numeroase ale cavalerilor de industrie din Fanar. Din această seminție nouă fac parte oameni ca Giani, Carada, C. A. Rosetti, Pherekydis, Serurie ș. al. Toată spuma asta de fanarioți novisimi, cari s-au pripășit în țară de 50-60 de ani încoace, formează naturalmente elementul de disoluțiune, demagogia României.”

În fond, Eminescu nu făcea proces de origine, ci explica în aprinderea polemică nesinceritatea “democratică” și parvenitismul politicianilor, “fanariot” fiind sinonim, pentru el, cu aventurier neproductiv, trăind din vorbărie sterilă.

Articolele lui Eminescu, păstrând ordinea de totdeauna a gândirii în stilul impecabil, se distingeau acum printr-o vehemență spumegătoare. Violența este de altfel, pe zi ce trece, culoarea sufletului eminescian, și proza politică, poeziile, scrisorile și elocuția orală sunt întretăiate de furie și invectivă împinsă până la mizantropie.

“Ca un fel de refugiu — scria Eminescu dezgustat de contemporani — de multele inconveniente ale vieții, Dumnezeu, în înalta sa bunăvoință, a dat omului râsul cu toată scara, de la zâmbetul ironic până la clocotirea homerică. Când vezi capete atât de vitreg

înzestrate de la natură încât nu sunt în stare a înțelege cel mai simplu adevăr, capete în care, ca în niște oglinzi rele, totul se reflectă strâmb și în proporții pocite, făcându-și complimente unul altuia și numindu-se sarea pământului, ai avea cauză de a te întrista și de a despera de viitorul omenirii, dacă n-ai ști că după o sută de ani, de pildă, peste amândouă despărțămintele geniilor *contemporani*, peste balamuc și pușcărie, va crește iarbă și că, în amintirea generației viitoare, toate fizionomiile acestea vor fi pierit fără de nici o urmă, ca cercurile din fața unei ape stătătoare.”

Eminescu atacă înverșunat pe liberali chiar în chestiunea războiului, învinovățindu-i că trimisese pe câmpul de luptă soldați goi și flămânzi, dintr-o nepăsare pentru pătura țărănească:

“Și pe când acești cumularzi netrebnci (adică liberalii), această neagră masă de grecotei ignoranți, această plebe franțuzită, aceste lepădături ale pământului, această lepră a lumii și culme a tot ce e mai rău, mai mincinos și mai laș pe fața întregului univers, face politică și fanfaronadă prin gazete și se greează de reprezentanții unei nații ai cărei fii aceste stârpituri nu sunt și nu pot fi, tot pe atuncea soldatul nostru umblă gol și desculț, flămând și bolnav pe câmpiile Bulgariei, îi degeră mâini și picioare, de cad putrede de pe trupul viu al omului și, veniți înapoi în țară, cad pe drumuri în țara lor proprie de frig și de hrană rea.” (42)

În sfârșit, în 1878, când fu să se acorde evreilor, sub presiunea Congresului de la Berlin, un anume îndreptățit regim de drepturi cetățenești, Eminescu, contrariat, ar fi declarat vociferând că se va expatria în Asia sau în America (123, 206). Și totuși, poetul nu era antisemit, scria limpede că era departe “de-a urî pe evrei”, osândind violențele împotriva lor, ci aplica doar o teorie *sui-generis* a muncii, rezultată dintr-o confuzie paradoxală de marxism și conservatorism utopic, prin care osândeau păturile ce speculau capitalul fără a produce sau exploatau munca altora. “Că sunt și evrei ce merită egala îndreptățire — cine o contestă?” Această combativitate făcu dușmani poetului și, cum se întâmplă, cei mai

aprigi nu fură dintre cei mai de seamă, ci acei scribi fără talent care priveau cu ochi răi ascensiunea lui poetică. C. A. Rosetti, “pocitura” cu “bulbucății ochi de broască...”, prețuia talentul lui Eminescu, citea — zice-se — cum îi picau gazetele, în primul rând articolele lui și, om cu experiență, încercă să atragă pe poet de partea sa cu propuneri discrete, pe care acesta le respinse, cerând în deriziune legațiunea de la Roma. În schimb, îl atacară literați ca Macedonski și N. Xenopol, care, mai mult sau mai puțin, politicește, în tabăra roșilor, se simțeau atinși de invectivele împotriva păturii superpuse. La început criticile fură numai literare. În *Literatorul* din 24 febr. 1880, poetul era ținta unor ironii și sfaturi cu totul josnice. Comentându-se poemul *Călin*, se făceau sub semnătura *Rienzi* observațiuni triviale de soiul acesta (179):

*El s-așează lângă dânsa, fruntea ei o netezește*

. . . . .

*Drept în creștet o sărută!*

“Curat parcă i-ar fi turnat o cofă cu apă rece în cap. Cum dracu-și poate închipui cineva că ținând la piept o femeie atât de frumoasă ca amanta lui Călin, cu niște ochi atât de galeși, cu o gură atât de rumenă, atât de zâmbitoare — să-i vie chef s-o sărute *drept în creștet*. Oricât de excentric ar fi gustul cuiva, oricât de vagabondă i-ar fi imaginația, astfel de dușuri nu sunt permise nici chiar metafizicului d-nu Eminescu. S-o sărute în creștet! Puțin dacă mai scobora spre părțile dorsale, te pomeneai că-i venea gust s-o sărute în ceafă...”

Mai apoi adversarii găsiră o armă bună de a răspunde poetului, care le contesta calitatea de români neaoși; Eminescu însuși era venetic, și anume bulgar. Al Macedonski strecură în revista sa *Literatorul* (1882, p. 533) o notiță perfidă, în care relatea, după *Războiul român*, un pretins scandal pricinuit de locotenentul Matei Eminovici, fratele poetului: “Abateri grave s-au constatat contra numitului. El singur n-a putut nega că a intimidat, insultat și bătut

pe locuitorii care nu se învoiau cu armenii arendași în casa cărora șade și mănâncă. A se pune un ofițer în serviciul străinului pentru împilarea țăranului este a nu fi român. D-nul Al. A. Macedonsky afirmă că este bulgar acest domn.” (150) Nicolae Xenopol, poreclit de Eminescu Xenopulos și cricicul literar al *Românului*, făcând și el pe poet bulgar, îl înfățișează cu cea mai murdară ură: “Acest individ poartă pantaloni vineți, un ghieroc negru de împrumut și o pălărie mare neagră, întocmai ca aceea a nemților cari umblă cu flașnete în spate; e pururea plin de noroi, și fața și mâinile sale poartă nenumărate urme de negreală violetă. Cizmele le înlocuiește adeseori prin papuci, și în acest hal i se întâmplă uneori să intre la Hugues, spre a căuta vreun stăpân din ai săi, care nu știe sărmanul unde să se ascundă mai curând, spre a nu fi văzut de fostul grădinar. Dăm aici signalmentul exact al acestui bizar personagiu, căci pe la ora mesei de-l întâlnim pe stradă e bine să te ferești de dânsul.” După alte câteva spirite neroade, autorul acestor rânduri încheia, punând la îndoială sănătatea mintală a poetului: “...Aveam până acum pe omul care se crede cocoș, pe acel care-și închipuie că-i umbrelă și stă toată ziua într-un ungher pentru a se usca... dar pe omul care se crede român și vorbește de sângele strămoșilor, fiindcă și-a schimbat terminația numelui din *ovici* în *escu*, aceasta nu s-a mai văzut. Desigur că doctorul Maudsley, în vreo nouă ediție a cărții sale *Pathology of Mind*, va trage toate foloasele din exemplul ce-i aducem aici. Ne e teamă însă că Maudsley va rândui dlui Eminovici o cură îndelungată în vreun stabiliment, bunăoară la Mărcuța...” (224)

Aceste atacuri, oricât de execrabile, nu înnegurau spiritul poetului și, dacă le răspundea uneori, o făcea numai pentru că găsea prilej bun de a ilustra teoria păturii superpuse. În ce privește tăgăduirea meritelor sale literare, Eminescu rămânea rece, mulțumindu-se să înăbușe în sine un dispreț desăvârșit pentru scribii contemporani. Ceea ce stărnea amărăciunea lui era munca istovitoare de redacție, ce-i răpea deopotrivă zilele și nopțile pentru

un salariu neîndestulător și nu la vreme plătit. Eminescu a luptat ani de zile aproape singur cu greutățile redacționale, scriind articole de fond, reportaje parlamentare, compilând informațiuni, corectând și paginând. Așezat la o masă lungă, plină cu jurnale, el lucra absorbit ceasuri întregi, vara numai în cămașă și pantaloni, cu mâinile pline de cerneală violetă și fața obosită și neorânduită. Fiindcă însă nu putea alcătui articole mai de temei decât în liniște, el se închidea seara în odaia lui acasă, compunând noaptea, la lumina oscilantă a lămpii cu petrol, pentru ca a doua zi, livid, nepieptănat, să apară în tipografie cu un teanc de manuscrise. Nemâncat sau nedormit, el sosea la redacție cu mare punctualitate, pentru că, deși lipsit de grija de sine, era de o conștiinciozitate profesională inalterată. Din păcate partidul se afla în opoziție, latifundiarii erau avari cu averea proprie, fondurile erau puține și se strângeau greu, și astfel redactorii rămâneau neplătiți cu luni-le. Eminescu se împrumuta ca să poată trăi și suferea de umilințe și strâmtorare (210). În iulie 1879, de pildă, ia cu împrumut de la un C. Marcopol din Iași 300 lei, fie chiar la Iași, unde se va fi repezit, fie la București, unde va fi prins pe împrumutător (229). În cele din urmă, salariile tot se plăteau și, cu oarecare chibzuință, un om ar fi putut duce pe acele vremuri o existență mulțumitoare, ca aceea de pildă a lui Slavici sau a lui Caragiale, gazetari și ei. Dar Eminescu era om cu o logică economică particulară, trăia din nimic o vreme și apoi, deodată, se împrumuta cu sume mari, spre a putea să se înfățișeze în condițiuni satisfăcătoare în fața ultimei femei care-i incendiasse inima (42).

În cei șase ani cât a stat la București, Eminescu și-a purtat în repetate rânduri mobilele-i rudimentare și lăzile cu cărți și manuscrise pe la diferite gazde, în căutarea unor adăposturi singuratic și tăcute. El nu era un om cu gustul interiorului, dar simțea plăcere să stea acasă ca să-și frunză-rească volumele, să scrie și să transcrie. Cărțile le ținea rânduite pe nouă lungi polițe de brad, cam de patru metri lungime, iar restul hârtiilor prin cufere și pe

masa de brad (234). Deoarece, lucrând, întindea manuscrisele și cărțile pe unde găsea, spre a împiedica invazia babei, care dintr-un spirit de întustă ordine ar fi risipit hrana gândurilor, încuia ușa cu cheia la plecare, lăsând astfel totul să dospească în dezordine și necurătenie. Își plătea, dealtfel, chiria regulat și înainte, cruțând avutul său intelectual de orice popririi. Dintr-o chitanță, de pildă, din 28 noiembrie 1878, luăm cunoștință că-și plătise chiria cu două luni înainte, câte patruzeci și cinci lei noi lunar, proprietăresei din str. Speranței (ms. 2255, f. 337).

În strada Speranței își mutase “boarfele” din chilia scundă din curtea Mănăstirii Caimata, unde le lăsase nemișcate în paza păianjenilor și a moliilor, deoarece supravegherea lor pe rafturi i se păruse obositoare. Îngrijorați de existența poetului, prietenii vrură să-i vină în ajutor. Dna Mite Kremnitz îi oferî o cameră în schimbul lecțiilor de limba română ce le primea de la el, dar Eminescu se sfii să pună sub ochii intelectualei germane priveliștea boemei sale. Folosindu-se de lipsa lui din București, Maiorescu puse de i se aduseră toate terfeloagele acasă la sine, în str. Herăstrău nr. 27, într-o odaie curată și luminoasă, rezervată anume pentru poet. Eminescu n-a putut sta la Maiorescu mai mult de două săptămâni (210). Rânduiala aristocratică ce domnea în casa acestuia, mesele regulate, nevoia de a fi mereu îngrijit la înfățișare, neputința de a arunca rufe murdare după sobă și ghetele în pat, datoria, în sfârșit, de a-și supune indiscreției altora, sub pretextul curățeniei, puținele și sordidele sale efecte de îmbrăcăminte scârbiră pe poet. În afară de aceasta, mândria sa vedea o umilință în faptul de a trăi din îndurare: unui om căruia nu-i putea oferi nimic în schimb și care își arăta și în acest chip superioritatea și norocul său în viață. Se întoarse, deci, în str. Speranței, iar pe la 1879 un amic l-ar fi găsit instalat în Calea Victoriei 107, în apropierea Ministerului Finanțelor. În vara anului 1881, când bătrânul Eminovici veni la București, Eminescu ședea în strada Enei nr. 1, într-o odaie mucegoasă — pe cât spun cei care au



văzut-o — cum erau, dealtfel, în genere cele pe care le locuia, la care avea acces pe o scară de lemn și printr-un coridor (ms. 2255, ff. 342—44). Odaia reprezenta pentru el întâi de toate un depozit pentru numeroasele sale cărți, din care, prin transporturi dese în lăzi sau pachete, se pierduse un număr însemnat. Poetul își iubea cărțile și era furios când, împrumutându-le, nu i se înapoiau. Dăduse cu umprumut cărți și manuscrise lui Tiktin (ms. 2255, ff. 303) și lui Gaster, de care acesta din urmă s-a și folosit în vestita *Crestomație*. Odăile pe care le închiria erau mici, iar proprietarii, sperioși de așa calabalâc, încât Eminescu își trântea de obicei volumele pe dușumea sau le lăsa în lăzi, și numai când putea le înșira pe rafturi de lemn. Într-un rând se bătea cu gândul să-și cumpere de la hala de vechituri un dulap mare, și în acest scop măsura ușa să vadă de va putea încăpea prin ea (ms. 2255, ff. 303). Peste un an, în 1882, intrându-i în cap că trebuie să se însoare cu Veronica Micle, își luă o casă goală cu două camere și intrare separată, în str. Buzești nr. 5, pentru care ispravă consultă și pe dna Slavici, la care locuia cu chirie cam din toamna anului 1881. Casa era însă umedă, și Veronica ar fi putut să nu se simtă bine în ea. De aceea, poetul continuă să locuiască la Slavici, pe Podul Mogoșoaiei, în apropiere de Biserica Albă (210). Cu Veronica nu s-a căsătorit, și Eminescu a rămas în casa Slavici chiriaș într-o odaie mare, cu pat simplu și nelipsite rafturi de cărți și masă de brad cu scaune din același lemn. Un lighean de pământ într-un colț, un cufăr jupuit și mașina de cafea completau acest mobilier rudimentar, căruia atmosfera așa de rigidă a casei autorului *Marei* îi împrumuta un aer de ordine și de austeritate. Cineva știe că Eminescu, stătuse și în strada Segmentului nr. 9, o jumătate de an, după o ipoteză recentă în 1880, la un domn Stelian Chirițescu, într-un apartament gol, compus din două odăițe, firește tenebroase, pe care le ținea ferite de invazia eternei babe. Niște perdele de stambă galbenă acopereau mereu feres-trele pustii ale unei locuințe, care, oriunde s-ar fi aflat, era prin

firea și mobilele locatarului mereu aceeași (201). Vlahuță susținea că prin decembrie 1882 Eminescu avea domiciliul într-o “căsuță veche” din str. Știrbey-vodă. Slavici s-a mutat apoi luând și pe Eminescu, în Piața Amzei, la etaj, lângă o brutărie (210).

În odaia lui, în care se ascundea în răgazurile redacționale și nopțile, spre a-și lucra articolele și a-și pune la punct operele literare, prietenii îl găseau, în uitare de sine, îmbrăcat, de pildă, în cămașă de noapte și cu surtucul deasupra. Eminescu avea concepție agitată, rupea hârtie multă, se zvârcolea prin cameră, iar când citea, ca să se pătrundă de înțelesul și ritmul textelor, declama, însoțind lectura de gesturi expresive și zgomotoase. Deoarece meditațiile lui Eminescu se prelungeau departe în toiul nopții, Ioan Slavici, gazda, deși om de litere, arăta semne de nemulțumire și de iritație. Acrul autor al nuvelei *Popa Tanda*, auzind foșnet de hârtie și bâlbâituri în odaia alăturată, bătea nervos în perete, strigând poetului să stingă lumina și să se culce. Acesta se potolea până ce socotea că Slavici a adormit, apoi aprindea din nou lampa și continua șopocăiala. Din această pricină legăturile dintre cei doi prieteni se înăspiră, cel mai nemulțumit părând a fi morocănosul Slavici, care-și vedea tihna casnică turburată. Gazda era îngrozită de înfrângerea legilor burgheze, ce se petrecea sub chiar acoperișul casei sale. Eminescu bâlbâia noaptea și nu ieșea ziua din odaie, învins de un somn încleștat, iar prin interstițiile ușii răbufnea duhul gros de cafea și spirt denaturat. Când, în sfârșit, poetul își părăsea bârlogul, gazda găsea dușumeaua plină de cocoloașe de hârtie, iar uneori, în cutia mesei, melzuri mucedate și fetide, uitate cine știe de când (210).

Ce compunea Eminescu la lumina incertă a lămpii cu gaz? O vreme, fără îndoială, versuri. Cea mai activă epocă a poetului a fost, cum știm, aceea dintre anii 1874—1877, adică a șederii la Iași, când siguranța relativă a existenței îi îngăduia lucrul intelectual. Cele mai multe scrieri sunt desăvârșite sau meditate în acești ani. Atunci trăgea încă nădejde să-și poată da doctoratul, și de

aceea o ultimă oară, în 1877, mai continuă cu câteva rânduri începuta traducere din Kant. Cu plecarea la București și înhămarea la carul greu al unei gazete, aceste gânduri l-au părăsit cu totul. Dar poetul era încă productiv, mai cu seamă în primul an de redacție, 1877—78, când munca sa era susținută de iluzii și sănătate. O serie întreagă de poezii publicate în *Convorbiri literare* în toamna anului 1879 sunt produsul redactării definitive a proiectelor din anii imediat anteriori, străbătuți încă de aspirația unei mari iubiri. Tot cam pe atunci, într-o clipă de întoarcere înapoi a gândului, scria poezia *O, mamă*, la 1 ianuarie 1880, patru ani după moartea Ralucăi Eminovici, de imaginea căreia tumultele vieții îl îndepărtase. *Scrisorile* publicate în 1881 au fost gândite de mult, dar forma definitivă s-a încheiat acum, sub imperiul polemicii gazetărești cu care sunt înrudite. De asemeni *Luceafărul*, *Mai am un singur dor* și altele, scoase la iveală mai apoi de Titu Maiorescu, se văd, la o cercetare a manuscriselor, a fi aruncate pe hârtie în această vreme. În ultimii doi ani de colaborare la *Timbul* (1881—1883), Eminescu n-a mai publicat nimic, și ne vine să credem că nici n-a scris cu tot dinadinsul. Truda redacțională, boala care înainta cu tropot, supărările legăturilor intermitente cu Veronica îl răpiră tot mai mult de la masa sa de brad, și poetul însuși se plânse cu imputare dnei Micle că-i turburase tihna intelectuală: “De doi ani de zile, doamnă, n-am mai putut lucra nimic și am urmărit ca un idiot o speranță — nu numai deșartă — nedemnă” (24).

În afară de poezii, Eminescu dovedește acum niște preocupări ce s-ar părea curioase de n-am cunoaște firea însetată de absolut a poetului. Încă de la Viena el arătase interes pentru științe, îndeosebi pentru filozofie și chimie. Nevoia internă de unitate în explicarea universului împinsese pe acest spirit speculativ să caute abstracțiunile necesare în științe, la început în științele naturale, apoi în mecanică și astronomie. În caiete groase de școală, cumpărate de la Leon Alcalay, începuse să-și facă însemnări după

publicațiuni științifice, să copieze bunăoară noțiuni despre plante după Schleiden sau observațiuni fizice asupra calorimetriei, a căderii corpurilor, a legilor mișcării, forței centrifuge și alte asemenea probleme, după *Annale der Chemie und Pharmacie* de Wöhler și Liebig (ms. 2267). Aceste științe își exprimă legile în ecuații numerice, ceea ce determină pe poet să se inițieze în misterele calculului diferențial. Studiul matematicilor, ce-i fusese în copilărie atât de urât, i se părea acum ușor și unic instrument de formulare a legilor cosmosului. Că fantazia poetului mărea preocupări abstracte către care se simțea înclinat nu în calitate de cercetător, ci de contemplator, nu mai este îndoială. Slavici avusese prilejul să afle ce-l frământa pe poet. “Ideea lui de predilecțiune — scrie acesta — era că tot ceea ce are viață e insolățiune, ceea ce l-a adus în cele din urmă la convingerea că fără matematică diferențială nu suntem în stare să pătrundem adevărata fire a lucrurilor”. (210) Când pentru întâia oară tânărul pe atunci Vlahuță păși în odaia de pe Podul Mogoșoaiei a lui Eminescu, acesta, numai în cămașă de noapte și surtuc, vorbi absorbit cu prietenul care adusesese pe tânăr despre un nou chip de a măsura iuțeala apelor (234). Eminescu nu era însă, hotărât, un om de știință și nici măcar un cunoscător sistematic al vreunei discipline, ci numai amator vag de profunditate. Cum însă o risipire a spiritului peste hotarele ocupațiunii obișnuite este un semn de îmbolnăvire, ne temem că aceste entuziasme pentru calculul diferențial sunt un preludiu al apropiatei boli. Și într-adevăr, atunci când în vara anului 1883 Slavici găsea odaia vecină plină de fițuici cu calcule și ecuații, paharul subțire al minții poetului era de curând plesnit.

Fără cămin propriu și sărac, Eminescu era silit, când nu ședea acasă, să frecventeze birturile economice, pe Duro din strada Academiei colț cu Doamnei, sau pe Enache, lângă fostul Minister de Interne și, când n-avea ceva mai bun de făcut, cafenelele. În vechea cafenea Oteteleşanu, unde veneau scriitori și actori, Eminescu era văzut din când în când singur, la câte o masă, citind

cu răsete solitare reviste nemțești sau copiind prin frecarea unghiei câte un articol de jurnal cu o foaie de hârtie albă. Intra, de asemeni, în cafeneaua Labeș, de pe str. Lipscani, foarte căutată pe atunci de gazetari și care se afla în palatul ce a fost acum câteva decenii al Soc. Națională. Ca de obicei vorbea rar, zâmbea blând și cu gândul pierdut, și numai arareori la o discuțiune ce-l interesa izbucnea declamatoriu și aprins pentru ca să recadă în zâmbet budhist și-n tăcere (45). Lui Eminescu îi plăcea să se plimbe în tovărășia vreunui prieten, de obicei ardelean (206), pe Podul Mogoșoaiei sau la Șosea (37), cu care prilej vorbea despre ceea ce îi apăsa cugetul, de relele societății românești sau de sensul existenței. Deși Eminescu n-a avut în vremea sănătății patima băuturii, ca un adevărat moldovean ce era și prieten al lui Creangă, nu fugea de prilejurile în care putea să bea un pahar de vin bun. Cu câțiva prieteni, Teodor Nica, Dionisie Miron, Costachi, Maroneanu și alții, Eminescu petrecea ore întregi consumând *Lacrima Christi* (210) sau alte vinuri, evitând de obicei pe cele albe ca având “plumb”, acasă sau în vreo cârciumă ori grădină cu lăutari (167). În 1873, un grup de studenți români, foști colegi la Viena, înrăuriți de nuvela lui Leon Negruzii, *Vântul soartei*, hotărâseră cu jurământ să se întâlnească la o petrecere comună din cinci în cinci ani. Cu o zi înainte de 15 august 1878, sosiră într-adevăr din Moldova austriacă Th. Stefanelli și Vasile Morariu. La București se aflau Eminescu, Slavici și Chibici-Râvneanul. Cei doi moldoveni, călăuziți de Chibici, făcură o descindere la redacția *Timbului* din Palatul Dacia. Acolo, trecând printr-o odaie în care, călare pe un fel de cal de lemn, Caragiale își scria articolul, dădură de Eminescu în cămașă și fără cravată, asudând la un articol pentru ziar pe o masă mare plină de hârtii și mușcând din când în când, ca pe vremea Blajului, din câte un măr pe care-l lua dintr-un talger.

— Mizerie, băieți, vecinică mizerie — declamă Eminescu la întrebarea ce mai face — am ajuns jurnalist, adică calic.”

După ce prin sunarea unghiei degetului mare de spatele unui dinte poetul se încredință că prietenii aveau bani, se îndreptară către grădina *La idee*, local original, unde alimentele erau botezate cu nume noi, mămăliga — mândrie națională, cuțitul — Bismarck, cafeaua neagră — taifas cu cealma și așa mai departe. Într-o plimbare pe Podul Mogoșoaiei, poetul dezvălui amicilor, zâmbind, adevărata sa stare, declamând din Goethe (214):

*Arm am Beutel, krank am Herzen  
Schleppt' ich meine langen Tage.*

La ebrietate, Eminescu, înduioșat de soarta omenirii, devenea generos și ținea să îmbrace pe săraci cu veșmintele sale unice. Astfel, întorcându-se într-o zi cu Slavici, cam turmentat, de la dr. Teodor Nica, unde băuseră cam mulțisor, zăriră în colțul străzii Doamnei cu strada Colței, unde se ridica o bina, un om desculț, mergând prin lapoviță. Rezemându-se de mormanul de cărămizi, poetul dădu să se descalțe.

— Ai căpiat, omule?! ți-pă Slavici. O să-i dai tu ghetete tale, dar rămâi însuși desculț.

— Eu!? — răspunse el. De mine să nu-ți pese. Eu pot să umblu și desculț: dar el, săracul!?” (210)

Prieteni prea mulți Eminescu nu avea. Slavici era un om posac, Caragiale, coleg de redacție, îi devenise nesuferit prin spiritul său de zeflema și prin șiretenia cu care îl provoca la discuție ca apoi să se bucure de aprinderea sa (204). El se întâlnea totuși cu junimiștii bucureșteni, care făcuseră în casa lui Maiorescu o filială a Junimii, ce continua să se adune și la Iași. *Scrisoarea a III-a*, care a provocat retragerea lui Panu din *Junimea*, a fost adusă de Maiorescu însuși la Iași. Se citea și la București, ținându-se ședințe regulate în fiecare vineri. Împreună cu junimiștii, Eminescu era frecventator asiduu ale concertelor, ca de pildă ale lui Sarasate, pe care le găsea admirabile, sau al reprezentațiilor de teatru italian cu marele actor Ernesto Rossi:

“*Junimii* de aici — scria el la Iași lui Negruzzi — i s-a stricat rostul cu Rossi. Pân’ la venirea acestui genial actor, țineam regulat vinerile ședință în care s-a citit aforismele lui Schopenhauer, epistolele lui Bălcescu, o nuvelă a lui Slavici, *Gura satului*, o traducere în versuri a lui *Ruy Blas* (Olăănescu!), apoi versurile mele ce vi le trimit, c-un cuvânt, *Junimea* de aici a mers pân-acum strună. De la venirea lui Rossi, serile toate ale săptămânii sunt prinse.” (Ms. 2255, f. 312—14.)

Maiorescu mai avea obiceiul să iasă din când în când la iarbă verde, la Cernica, la Pasărea, în pădurea de la Tunari, la Căldărușani sau la Snagov ori Țigănești. Alteori mergeau mai pe aproape și pe jos la Băneasa, Herăstrău, Dudești sau Măgurele. La aceste preumblări luau parte, pe lângă Maiorescu cu soția, Th. Rosetti, de asemeni cu soția, dna Mite Kremnitz, care era cumnata lui Maiorescu, nu rareori consulul german Griesebach, în răgazurile sale poet valoros, și pe deasupra Eminescu și Slavici, care se simțeau bine în această atmosferă germanizată. La Măgurele, mic Tivoli românesc, unde se afla vestitul castel Oteteleșanu, pus pe un dâmb în fața unui lac ce colectează apa câtorva izvoare domolite în fântâni și mici cascade, excursioniștii poposeau până la miezul nopții, întorcându-se pe lună, cu trăsurile. Acolo, credea — fără temei — Slavici că s-ar fi inspirat Eminescu când a compus *Scrisoarea IV* (208):

*Stă castelul singuratic, ogîndindu-se în lacuri,  
Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri;  
Se înalță în tăcere dintre rariștea de brazi,  
Dând atâta întunerec rotitorului talaz.*

Relațiunile cu această societate i-au atras poetului oarecare neplăceri. Întâi de toate, stima pentru talentul său și deplângerea sărăciei în care trăia se prefăceau la acești oameni odihniți într-o nobilă, dar jignitoare pentru Eminescu protecțiune. Dna Mite Kremnitz, foarte simțitoare pentru soarta profesorului ei de limba română, și pentru care acesta pare să fi avut o vagă înclinațiune,

crezu că îi poate veni în ajutor oferindu-i 200 de lei drept onorariu. Eminescu, înroșindu-se până în vârful urechilor, răspunse cu un râs nervos: “Nu mi-aș fi în chipuit că o doamnă atât de inteligentă ca d-ta nu e în stare să-și dea seama că mă jignește când crede că eu în vederea unui câștig material îmi dau osteneala de a o învăța românește pentru ca să poată citi scrierile noastre, între altele și pe ale mele. Drept dovadă de sinceritate nu ai să te superi pe mine dacă rump în bucățele mici aceste hârtii.” Ceea ce și făcu sub ochii uluiți ai sus-numitei doamne (210).

Titu Maiorescu, care, ca om de cultură oficial, ținea foarte mult la buna opinie a cercurilor de sus, în urma citirii la palat a uneia din *Scrisori*, găsi cu cale să vorbească reginei Elisabeta despre Eminescu și să înlesnească acestuia o audiență. Eminescu se arătă furios și încercă în zadar să dea bir cu fugiții. Timid și ironic în sinea lui, strâns în haine adunate pentru circumstanță, poetul nu făcu impresie prea bună asupra maiestății-sale. Nemulțumirea a fost — dealtfel — reciprocă, și Eminescu a stat multă vreme supărat pe Maiorescu (167).

Într-acestea, poetul începea să fie cunoscut în public și mai ales în tinerețe. Școlarii de liceu îl citeau în bănci, trecându-și din mână în mână *Convorbiri literare*, și când poetul pășea pe drum cu priviri absente și zâmbetul uitat în colțul gurii, ținând în mâna plină de cerneală violetă un ghiozdan mare, ros la margini, unii tineri își dădeau cu coatele șoptind: “Uite Eminescu!” Epigonii începură a se strânge în jurul lui, întâiul printre ei fiind Alexandru Vlahuță, cu care poetul se întreținea din când în când la câte o cafea. În versurile lui C. Mille, fost elev al său la Iași, poetul vedea iarăși o făgăduință ce nu s-a ținut. Eminescu trebuie să fi apărut tinerilor cu atât mai tulburător cu cât aura poeziilor sale se potrivea cu viața lui elevată și abstractă, legendară, chiar în ceea ce putea fi un semn de apropiată furtună. Astfel, într-o seară, uitând pe masa din odaia lui Vlahuță, unde se urcase să aștepte



încetarea ploii, o garoafă oferită de acesta, poetul se întoarce în toiul nopții, cu veșmintele ude, spre a și-o relua (236).

Eminescu, în acești doi ani, era însă evident bolnav. Ulcere hidoase îi acopereau picioarele (210) și capul îi apăsa greu pe umeri de dureri lăuntrice. Legăturile cu Veronica îi erau apăsătoare și din pricina aceasta, deși aceea, conștientă de existența răului, nu se arăta înspăimântată. Boala cauza poetului o copleșire și o silă de sine și de viață, doborându-l în cele din urmă sub deprimatoare turburări psihice. Visa, de pildă, că l-a lovit apoplexia, care-l împiedica să se ridice din pat, într-o agitație grozavă a inimii (123). O încercare de nuvelă din această vreme dezvăluie ebulițiunea de valuri înfuriate și învinețite a sângelui. Eroul, Ioan Vestimie, impiecat monoton, circulând zilnic între căsuța sa, cancelarie, birt economic și cafeneaua cu jurnale ilustrate, simte deodată o turburare înlăuntrul său, prevestită prin pulsațiuni și bătăi ale inimii tot mai neregulate. Memoria, până atunci așa de strălucită, îl părăsi deodată, încât pentru a găsi numele unei “fetițe blonde, pe care o iubea cu credință de 16 ani”, trebui să-l caute în dicționar. Începu să creadă că fusese lovit de o afazie sau că o tumoră sub oasele craniului îi apasă creierul. Toată existența lui Vestimie, este, dealtfel, pierdută într-o învolburare a spiritului, ce-l afundă ca într-un puț adânc în visuri grele, concentrice, cu pierderea distincției între subiect și realitate (ms. 2255, f. 268—80). Suferințele lui Vestimie sunt, fără îndoială, acelea ale lui Eminescu. Versurile, corespondența, actele ne dezvăluie în acești ani un om violent și sarcastic, bănuitor de comploturi morale și mizantrop, îngrijorat și neîncrezător în viitor, misogin și urmărit totuși de o luxurie chinuitoare, ce-l pune câteodată în situația penibilă de a fi răscumpărat de prieteni din captivitatea femeilor de noapte (3). Dorința de moarte se face tot mai puternică, este înveninată de obsesia hădă a decesului, care îl ținutuește mai cu seamă în vis:

*Ce vis ciudat avui, dar visuri  
Sunt ale somnului făpturi,  
A nopții minte le scornește,  
Le spun a nopții negre guri.*  
.  
.  
.  
*Prin tristul zgomot se arată,  
Încet sub vâl, un chip ca-n somn,*

*Cu o făclie-n mâna-i slabă,  
În albă mantie de domn.*

*Și ochii mei în cap îngheață,  
Și spaima-mi seacă glasul meu,  
Eu îi rup vâlul de pe față...  
Tresar... încremenesc... sunt eu.*  
(Vis)

Boala era înrăită și de munca istovitoare de redacție, care nu-i dădea răgaz. El era nevoit să rămână în București și vara, pe călduri, spre a redacta o gazetă pe care patronii latifundiari uitau s-o subvenționeze. În vreme ce mai toți — Maiorescu îndeosebi — plecau la băi în străinătate, poetul, străbătând zilnic trotuarele încinse, se înfunda în duhul de cerneluri al redacției și uneori al tipografiei.

— Uf, nu mai pot, nu mai pot — se plângea câteodată vreunui prieten — aș vrea să mă duc undeva la țară, să mă odihnesc vro două săptămâni...

— De ce nu te duci?

— Dar unde să mă duc? Cu ce să mă duc? Pe cine să las în locul meu?..." (234)

În anul 1878, fiind văzut în starea aceea și în urma sfaturilor d-rului Kremnitz, care nu găsea — lucru curios — nimic suspect în ulcerările de care am pomenit, Eminescu fu invitat de Nicolae Mandrea, prieten conservator, să stea la moșia acestuia, Florești, din valea Gilortului. I s-a dat și un onorariu de câteva mii de lei — mai mult ca o înăbușire a susceptibilităților — spre a traduce în românește un volum din colecția de documente a lui Hurmuza-chi. La Florești poetul a stat singur în tot conacul și era foarte mulțumit. Râurile, codrii, șesurile, dealurile oltenesti, munții în depărtare, totul i se părea foarte frumos și era hotărât, de i se mai trimitea vreo sută de lei, să călătorească la Turnu-Severin și prin împrejurimi. Rânile de pe picior îi trecuse și mergea mai bine, într-atât acest om al naturii se simțea înzdrăvenit afară din orașe,

la drumul de țară. Când Slavici trecu și el pe la Florești, găsi pe poet sănătos și vesel nevoie mare (210; ms. 2262, f. 89), cum reiese, de altfel, și dintr-o scrisoare mai mult sau mai puțin indecentă către colegii de redacție (“Măi oameni buni, Caraieli și Ronetti-Roman”, unde e vorba de “fata popii cea ochșică”). (Ms. la I.I.L.F.)

Din păcate redacția îl aștepta implacabilă la București, și răul lăuntric nu se potolise prin simpla contemplare a lanțului de munți ce-l despărțea de locurile de hoinărie ale tinereții sale. În cele din urmă, fie că voiau să ușureze pe poet, fie mai ales că erau nemulțumiți de chipul răzleț cum bătea drumurile conservatoare (I. A. Cantacuzino se plânse odată lui Maiorescu că Eminescu a făcut din *Timpul* “l’organe personnel de ses antipathies”) (24, V), conservatorii de la conducere îi mai dădură un colaborator, pe care nu-l ceruse și pe care nu-l stima, N. Basarabescu, redactor la *Poporul*. Ca și la *Curierul de Iași*, Eminescu vesti, iritat și pripit, că nu poate primi solidaritatea cu scriitori “cari cred că se [pot] dispensa și de talent, și de cunoștințe, și de idei, numai dacă vor vorbi într-un mod incalificabil de persoana regelui, până în momen-tul când mâna monarhului semnează cu dispreț vreun decret de decorare sau de numire în funcție” (ms. 2255, f. 304). Demisia pe care și-o înaintă nu-i fu primită, dar gestul dezvăluie independența, până la distrugerea simțului de conservare, a lui Eminescu. Ar fi rămas desigur pe drumuri, fiindcă o catedră de limba germană, pe care o spera la Iași, se dovedise vis deșert. O deznădejde surdă și un dezgust de oameni, și mai cu seamă de junimiști — pentru care se zbatuse atâta — îl cuprinse, și cuvintele pe care le scria la Iași (1882), probabil Veronicăi Micle, sunt zguduitoare și pline de furtuna apropiată:

“Tu trebuie să-ți închipuiești astăzi sub figura mea un om foarte obosit, de vreme ce sunt singur la negustoria asta de principii și peste acest (sic) bolnav, care ar avea nevoie de cel puțin șase luni de repaus pentru a-și veni în fire. Ei bine, de șase ani aproape o

duc într-o muncă zadarnică, de șase ani mă zbat ca într-un cerc vicios în cercul acesta, care cu toate acestea e singurul adevărat; de șase ani n-am liniște, n-am repausul senin, de care aş avea atâta trebuință pentru ca să mai pot lucra și altceva decât politică...

Eu rămân cel mai amăgit în afacere, căci am lucrat din convingere și cu speranța în consolidarea ideilor mele și un mai bun viitor. Dar nu mai merge. În opt ani de când m-am întors în România, decepțiunea a urmat la decepțiune și mă simt atât de bătrân, atât de obosit, încât degeaba pun mâna pe condei să-ncerc a scrie ceva. Simt că nu mai pot, mă simt că am secat moralicește și că mi-ar trebui un lung repaus ca să-mi vin în fire. Și cu toate acestea, ca lucrătorii cei de rând din fabrici, un asemenea repaus nu-l pot avea nicăieri și la nimeni. Sunt strivit, nu mă mai regăsesc și nu mă mai recunosc.

Aștept telegramele Havas, ca să scriu, iar scriu de meserie, scrie-mi-ar numele pe mormânt, și n-aș mai fi ajuns să trăiesc.” (66)

Munca și boala îndepărtase pe Eminescu de rude, precum îl înstrăinase de iubire. La nunta fratelui său Matei, ofițerul, în aprilie 1880, nu se dusese și nici măcar nu-i scrisese câteva șiruri de prietenie. La chemarea surorii sale Henrieta, răspundea obosit că-i este peste mână, că nici măcar nu poate făgădui, lumea fiind schimbăcioasă și nădejile din pulbere, că în sfârșit se simțea bătrân, foarte bătrân și ar fi voit să moară.

“E mult de atunci, Harietă, de când eram mici detot și ne spuneau moșnegii povești. Povești sunt toate în lumea asta.” (33)

Ceva însă în legătură cu Ipoteștii se frământa în capul lui Eminescu. Își făcea socoteala că ar fi putut scăpa de povara gazetăriei cultivând pământul țărănesc, cu tată-său? Voia să salveze moșia părintească dintr-un sentiment de tradiție familială? Probabil și una și alta. De aceea poetul rumega fel de fel de planuri spre a recupera Ipoteștii: să se însoare, să ia bani cu împrumut pentru bătrân de la Știrbei (?) sau de la creditul funciar, urmând ca dobânzile să le plătească el (ms. 2266, coperta 2). Un frate al

său, Nicu, se îmbolnăvise în 1883, și Eminescu fu văzut de prieteni procurând, nu se știe de unde, suma de 2000 de lei spre a o trimite fratelui; dar se poate ca banii să fi avut și altă întrebuințare în legătură cu proiectele economice asupra Ipoteștilor (210; ms. 2255, ff. 333, 347).

În aceste dispozițiuni de silă de viață și de ură amară împotriva oamenilor suspuși, Eminescu porni în vara anului 1883, la sfârșitul lui mai sau în iunie, la Iași (unde avea să fie, în ziua de 5 iunie, serbarea dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare), în calitate de corespondent al gazetei *Timpul*. Înainte de a descinde la Iași, sau după aceea, e foarte posibil ca poetul să fi trecut, în acest an, pe la Botoșani, Ipotești și în fine la Pomârla, unde prietenul său Samson Bodnărescu îi făcu surpriza de a transporta din livada liceului privat “Anastase Bașotă”, al cărui director era, și replanta în fața locuinței sale un enorm castan complet înfrunzit și înalt de șapte metri.

În capitala Moldovei, Eminescu își regăsi prietenii, pe Creangă, Miron Pompiliu și ceilalți și colindă cu ei, în cele câteva zile cât stătu acolo, știutele crâșme. În ședința *ad-hoc* a *Junimii*, în casa lui Iacob Negruzzi, el citi cu glasul său grav și muzical, întristat acum și amar, în aplauzele zgomotoase ale celor de față, faimoasa *Doină*, concepută credem de mult, în fond îndreptată împotriva afacerii Stroussberg, potrivită pentru împrejurare:

Ștefane, măria-ta,  
Tu la Putna nu mai sta,  
Las' Arhimandritului  
Toată grija schitului

Lasă grija sfinților  
În seama părinților;  
Clopotele să le tragă  
Ziua-ntreagă, noaptea-ntreagă.

La dezvelirea monumentului însă n-a mers. În vreme ce lumea se zdrobea în învâlmășeală și piața urla de discursuri și urale, Eminescu sumbru, la Bolta-Rece, bea vin de Cotnar, zâmbindu-și singur. O presimțire surdă îl înspăimânta, și boala ce-l pândea nu-i era cu totul străină de conștiință, căci întrebat de ce nu citise

*Doina* la serbare, cum îi fusese gândul, răspunse că nu se simțea bine și era chinuit de temerea ca nu cumva să zică ori să facă ceva nepotrivit cu împrejurările, încât lumea să râdă de dânsul. Fobii, timide deocamdată, îl încolțeau, și Creangă privi cu clătănări de cap pe poet când acesta, vrând să se culce, puse pe măsută un revolver, zicând că-i era frică să nu-l ucidă cineva (75).

Întors în București, Eminescu apăru prietenilor din ce în ce mai abătut și mai ruinat sufletește. O singură dată surprindem la el, chiar în acest an, o tresărire de bucurie și de încredere în oameni, dar aceea ca un termen pentru a măsura cu mai multă amărăciune și ironie nepăsarea societății românești. Oferind lui Iosif Vulcan, directorul *Familiei*, cel care îi dăduse cei dintâi fiori ai publicității, câteva poezii spre publicare (*S-a dus amorul, Când amintirile, Ce e amorul, Pe lângă plopii fără soț, De-acum*), cu prilejul venirii lui Vulcan la București, acela îi trimise, întors acasă, un mic onorariu. Eminescu, vrăjit, luă condeiul și-i așternu o scrioare recunoscătoare, dar de o volubilitate dureroasă (187):

“Mult stimate domnule și amice,

Mulțumesc pentru onorariul trimis — *cel dintâi pentru lucrări literare pe care l-am primit vodată-n viață*. În România domnește demagogia și în politică și în literatură; precum omul onest rămâne aci necunoscut în viața publică, astfel talentul adevărat e înecat de buruiiana rea a mediocrităților, a acelei școli care crede a putea înlocui talentul prin impertinență și prin admirație reciprocă.

Iartă-mi, stimate amice, acest ton polemic, dar te asigur că *a fost pentru mine o rară mângâiere de-a mă vedea remunerat dintr-un colț atât de depărtat al României, din Oradea-Mare* — când în țara mea proprie nu voi ajunge nicicând să însemnez ceva, excepție făcând de cercul restrâns al câtorva amici. Și-apoi să nu fiu *pesimist?*” etc.

Începeau în curând căldurile verii, când lumea, în frunte cu patronii conservatori, fugea din București, iar poetul rămânea singur

să asude asupra mormanelor de corecturi și să-și alcătuiască informațiile pentru gazetă până târziu în noapte. Spiritul obosit și blazat al lui Eminescu, învrăjbit de un sânge veninos și ținut pe loc de o vârtoșie trupească înăscută, mai luptă câțeva vreme împotriva destinelor, apoi răul se dezlănțui, și coardele maestrului plesniră.

CUPRINS

## AGONIA MORALĂ ȘI MOARTEA

(1883—1889)

Întocmai ca un dig de lemn putred, care-și mai proptește pieptul dospit de acreala umidității împotriva mugetelor navalnice ale mării, lăsându-se străpuns ici și colo de mici suliți de apă, conștiința lui Eminescu, obosită, mai luptă câțeva vreme împotriva asaltului tumultuos al imaginației ce voia să rupă zăgazul rațiunii. Neliniștit de spumegarea lăuntrică și de ideea unei cabale urzite împotriva-i, acum când toți îl părăseau spre a pleca la băi, poetul se prinse cu mâinile de Slavici, care, și el bolnav, se pregătea să se ducă la Viena. Îi făcu muștrări amare că-l părăsește în împrejurări grele pentru el și încercă să-l înduplece să rămână pe loc. Spre a scăpa de el, Slavici îl rugă să se ducă la Maiorescu cu un bilet din parte-i. Maiorescu citi în scrisoare bănuiala lui Slavici că poetul ar fi greu bolnav, dar văzând pe Eminescu liniștit și zâmbitor, nu crezu nimerit să-l iscodească mai departe (210, 214, V). În fond, era încredințat că mintea lui Eminescu se clatină, căci acesta, luând masa cu el, cu câteva zile înainte, se arătase, în nepotrivire cu firea sa, țațoș, declarând că învață limba albaneză și că vrea să se facă monah (224, IV). În sufletul poetului însă ultimul zăplaz al judecății se prăbușise și închipuirea năvălea clocotitoare. Între omul din ajun și cel de acum nu era nici o deosebire. Gândurile și sentimentele erau aceleași, numai simțul compatibilității imaginației cu realitatea fusese distrus. Iată de ce

putem păși mai departe la cercetarea firii și concepției eminesciene chiar pe acest teren sumbru și aburos.

Eminescu își dădu numaidecât seama că durerile sale erau un ecou stins al suferințelor obștești, că acestea fuseseră pricinuite de deșănțarea demagogică a liberarilor, care sărăciseră țara cu reformele lor, și cum regele era simbolul noilor stări de lucruri, față de patriarhalitatea vechilor domni săraci, soluția se impunea, putem spune, de la sine: regele trebuia împușcat. Poetul se duse, așadar, la cafeneaua Capșa și încercă, vociferând din ce în ce mai tare, să convingă de acest silogism impecabil pe dna Capșa, care ședea — înspă-imântată, ca orice burgheză pașnică — la casă. Apoi scoase revolverul din buzunar, hotărât să se ție de cuvânt. Gr. Ventura, care se afla acolo, se arătă cucerit numaidecât de această idee și propuse poetului să meargă împreună cu trăsura la Cotroceni, unde, desigur, regele nu se găsea. Întorcându-se pe splaiul Dâmboviței, lui Ventura îi veni ideea că o baie ar fi prielnică lui Eminescu, și de aceea îl lăsă la baia Mitraszewski (54), în str. Poliției nr. 4. Poetul uitase acum de neajunsurile regalității și, văzându-se în apă, fu năvălit de dorința talazurilor marine și de voluptatea somnului veșnic pe țărmul mării (220):

*Mai am un singur dor:  
În liniștea serii,*

*Să mă lăsați să mor  
La marginea mării...*

Crezându-se, probabil, decedat, el continuă să stea culcat în apă, sub curgerea eternă a robinetelor, până ce, spărgându-se ușa în prezența comisarului C. N. Nicolescu de la secția 18, a lui Const. Simțion, V. Siderescu, G. Ocășianu și a altora, fu readus la suferinți. Sub impresia unei idei funebre și solemne, ceru lui Siderescu “o pereche de pantaloni negri, negri detot”. În minte îi veni acum stingerea fericită a călugărului Euthanasius și viața fără prihană a lui Ieronim din Cezara și, cum știa că aceste personaje nu sunt decât alte fețe ale persoanei sale, binecuvântă pe toată lumea, șoptind rugăciuni pentru fericirea ei (152, 224, IV).



Dna Catinca Slavici, n. Szöke, în casa căreia, din Piața Amzei nr. 6, locuia poetul, înspăimântată de turbulența lui, scrisese, în zorii zilei de marți, 28 iunie/10 iulie 1883, lui Titu Maiorescu un bilet care trădează o silă îndelung stăpânită și o oroare burgheză, lipsită de orice eufemism: “Dl Eminescu a înnebunit. Vă rog faceți ceva să mă scap de el, căci e foarte rău”. (221) Dacă Ion L. Caragiale plânse când auzi grozava știre (224, IV), ziarele vesteau pe scurt și cu cruzime un eveniment pe care foarte mulți îl socoteau inevitabil, bizuindu-se pe manifestările artistice... nesănătoase ale poetului: “Dl Mihail Eminescu, redactorul ziarului *Timpul*, a înnebunit. Dl Paleologu va lua direcțiunea sus-zisului ziar”. (73) Poate nu mai crudă fu nefericita și seaca epigramă a lui Al. Macedonski, care însă atrase autorului indignarea unanimă (112):

*Un X... pretins poet — acum  
S-a dus pe cel mai jalnic drum...  
L-aș plânge dacă-n balamuc*

*Destinul său n-ar fi mai bun,  
Căci până ieri a fost năuc  
Și nu e azi decât nebun.*

Chiar Veronica Micle, aflată de Iacob Negruzzi în societatea unui tânăr ofițer, ar fi primit știrea cu nepăsare și ironie (152).

Prietenii, în frunte cu Titu Maiorescu, care plăti 300 lei (224, IV), îl internară pe dată în Sanatoriul “Caritas” al d-rului Șuțu, din strada Plantelor, pentru ca profeția poetului să se îndeplinească:

*Unde-s șirurile clare din viața-mi să le spun?  
Ah! organele-s sfărmate și maestrul e nebun!*

În schimb, Gh. Eminovici, venit la București, declară că lasă asupra lui Maiorescu “toată îngrijirea materială și morală”, iar un frate, probabil Matei, smulse criticului ceasornicul de aur al poetului (224, IV).

La ospiciu, unde fusese transportat în chip brutal și nu în veșmintele sale, rămase în apa băii, Eminescu se părăsi tot mai mult în voia fantasmelor, conștient totuși în răstimpuri că scăpase frânele din mâini și că armăsarul logic zburase. Nu recunoștea

pe prieteni sau se prefăcea, lăsând ochii în jos, că nu-i cunoaște, manifestându-și credința că boala nu-i va trece niciodată. Dar boala lui nu era și aceea pe care și-o închipuiau prietenii. El își simțea memoria strivită de acea apăsare în jurul craniului și se plimba năvalnic în căutarea versurilor și rimelor ce-i populase mintea până atunci (221). Îndurerat că uitase să vorbească toate limbile ce crezuse a ști până atunci, adică latină, italiană, spaniolă, română, franceză, germană, engleză, albaneză, lituană, paleoslavă, rusească, polonă, bulgară, sârbă, greacă, neogreacă și turcească (ms. 2255, f. 375), își făcea un răboj al lor. Apoi, ca să-și încerce memoria, declama din Homer sau din Virgil (210, 206), bunăoară din *Odiseea*:

*Spune-ne, muză divină, de mult iscusitul bărbat ce  
Lung rătăci după ce-au dărâmat Troada cea sfântă,  
Multe cetăți de oameni văzu și daturi deprinse,  
Multe-n urma lui supărări pe mare avut-au,  
Chibzuind pentru sufletul lui, alor săi înturnare,  
Dar pe tovarăși el nu mântui cu toată a lui grijă etc.*

(ms. 2281, f. 76)

până ce, întunecându-l uitarea, alerga pe goale hexametre, în vanitatea celei mai inextricabile elucubrații.

Impulsiunile sale sufletești rămăneau nestrămutate. Un biet nebun “bulgar”, care îi scutura în neștire o cutie de chibrituri la ureche, îl aruncă în toate furiile. I se părea nemaipomenit, de neiertat ca un “bulgar” să-și îngăduie atâta familiaritate față de dânsul, care veștejise pe adversarii xenofobi în privința lui, denunțându-i ca nu mai puțin alogeni:

*Toate mutrele acestea sunt pretinse de roman,  
Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian.*

Deoarece șederea la Sanatoriul “Caritas”, unde-l tratase cu cloral, morfină, vezicătoare, băi ale membrilor inferioare, nu folosi lui Eminescu, Maiorescu puse la cale, în toamnă, când se întoarse

din străinătate, trimiterea lui la Viena, în sanatoriul d-rului Obersteiner de la Ober-Döbling, unde fusese internat și Lenau. Dându-i-se ca însoțitor cel mai bun prieten, Chibici-Râvneanul, coleg de școală și de universitate, Eminescu fu suit în tren cu întâile ploi de toamnă. La 2 noiembrie 1883 sosi, revăzând, după o trecere de 12 ani, orașul celei mai frumoase tinereți, cu mintea întunecată și chinuită de năluci (86):

*Unde-i vremea aurită,  
Oare când s-a fi înturs?*

*Când l-aceeași școală naltă  
Vizitam același curs.*

În gară, amintindu-și poate că acolo luptase pentru înfăptuirea unității morale a românilor în pregătirea știutului congres de la Putna, strigă, în clipa coborârii din tren: "România liberată! România liberată!", lăsându-se sprijinit de dr. C. Popasu, nepotul lui Titu Maiorescu (205). Viena era plină de amintirea visurilor de tinerețe, de chipul dulcii Baudius sau al necunoscutei blonde cu păr de aur, al d-rei Rezi și, poate, al Veronicăi. De aceea, în tot timpul mersului de la gară la sanatoriu, Chibici a avut de luptat cu poetul, căci acesta trimitea sărutări tuturor femeilor de pe drum, voind să sară din cupeu.

Așezat în marginea Vienei, în mijlocul unui mare parc cu flori și arbori, sanatoriul era o vilă elegantă și austeră, în stil neoclastic, cu peron central sprijinit pe șase coloane zvelte, cu aripi simetrice de o parte și de alta, terminate prin câte un mic fronton grec. Ferestrele mari, secționate în zone geometrice, un imens gazon în față și masivuri verzi de tufe, tonul cenușiu al tencuielii, toate acestea dădeau un aer de liniște desăvârșită și de părăsire. Sub peronul acestei clădiri se opri cupeul lui Eminescu, fiind primit cu multă și psihiatrică deferență de d-rii Obersteiner și Leidesdorf, care aflaseră că pacientul era socotit drept unul din cei mai de seamă poeți români (86).

La început, sub imperiul otrăvii din sânge, Eminescu, delirând, se lăsă în voia halucinațiilor minții sale, care însă sunt, precum

vedem, o reîntoarcere pe drumul vechilor deprinderi morale și intelectuale. Așa, de pildă, boteză pe cei din juru-i cu nume regale și ilustre ca regele Norvegiei, regele iudeilor, împăratul Chinei, Heinrich Heine, din interesul lăuntric pentru Nord, Extremul Orient și literatura germană ce-l arătase întotdeauna, cât și din nevoia de a trăi în mijlocul unei lumi alese. Cu un ștergar legat în jurul capului și suit pe un scaun, conjura duhurile prin formula “*Abra Kadabra*”, așa cum, într-o nuvelă senzațională din tinerețe, văzusem că face un erou al său, ori predica iritat, mergând neconținut prin odaie și trântind ușile, aprins încă de indignarea foiletoanelor și *Scrisorilor* din ultimii ani. Apoi, devenit sentimental, cânta neîntrerupt, ca în clipele de bună dispoziție, de bună seamă din repertoriul său favorit, adică *Frunză verde de piper* sau *Eu sunt Barbu Lăutarul*. Minte îi era încă apăsată, răspundea greu la întrebări și fără legământ (86). Odată, însă, preocupat mereu de ideea naționalității noastre, găsi de cuviință să demonstreze regelui Iudeii, adică lui Obersteiner, zis și H. Heine, poate dintr-o asemănare ce i se păru bătătoare la ochi, că limba română e cea mai veche, deoarece se trage din graiul dacic. Mersul neîntrerupt prin odaie, cântecul și oratoria îl extenuase, dar logica era implacabilă, căci Eminescu se socotea asemeni unui ceas întors ce nu se mai poate opri din proprie putere. Subtilitatea minții se dovedea, așadar, oricând. Căci cu ce oare poți mai nimerit compara o minte în aiurare decât cu roțițele delicate ale unui ceasornic ce aleargă până la istovire, prin ruperea piedicii basculante ce le oprește ritmic și le dă un sens? (221).

În curând, datorită îngrijirilor medicale, scripetul minții poetului își încetă rostogolirea, și bucuriile libertății inconștiente se mistuiră. Din ianuarie 1884, poetul se potoli deodată, devenind pe măsura înseninării mai tăcut și mai trist. Nu mai cânta. Știa acum că cei din jurul lui nu sunt regi și citea câte ceva ca o încercare a minții. La 12 ianuarie veni să-l viziteze Maiorescu, care însă nu stătu decât vreo câteva clipe, primit sumbru și cu

neîncredere de poet (86). P. P. Carp, de asemenea, îl văzu, apoi Th. Rosetti. Fără să-și amintească de începutul bolii, Eminescu își dădea seama acum de ceea ce se întâmplase cu sine și era totodată rușinat și îngrijorat de viitor. Nu știa cine-i plătește pensiunea și asta îl supăra, date fiind obișnuitele sale susceptibilități. Pe de altă parte, vedea viitorul înaintea sa căscat ca o prăpastie. Știindu-l nebun, nimeni nu i-ar fi dat vreo întrebuințare și el ar fi rămas pe drumuri. Totodată îi era foame, o foame năprasnică, ce micșora dimensiunile alimentelor și care poate fi o formă posibilă a bolii de care suferea, dar fără îndoială și o strigare a trupului său zdravăn și vânjos. Fiindcă se plângea de neajungerea alimentelor, d-rul Leidesdorf îl invită la masă, dar el se sfii să meargă, sub cuvânt că hainele sale nu erau curate. Primi, în sfârșit, să ia masa cu Obersteiner. Acum citea — din Hebbel — discuta cu doctorul asupra literaturii germane și făcea câte o mică plimbare în trăsura prin Viena cu nepotul lui Maiorescu. Este de reținut că poetul, cu toate atențiunile de aici, dorea să se întoarcă cât mai grabnic în țară, îmboldit de instinctul sigur de patrie al celor ce se simt pe sfârșite (221). Când se socoti îndeajuns de închegat la minte, compuse o scrisoare către prietenul Chibici, care, ca toate cele scrise în epoca aceea turbure, trădează o chibzuință îndelungă asupra tuturor punctelor, o grijă caligrafică deosebită, o șovăire și o temere ca nu cumva un fir rupt al frazei să dea de gândit asupra sănătății sale mintale.

“Iubite Chibici — scria acolo. Nu sunt deloc în stare să-mi dau seama de boala cumplită prin care am trecut, nici de modul în care am fost internat aici în ospiciul de alienați. Știu numai atât că boala intelectuală mi-a trecut, deși fizic stau destul de prost. Sunt slab, rău hrănit și plin de îngrijire asupra unui viitor care de acum înainte e fără îndoială și mai nesigur pentru mine decât oricând”.

După ce întrebă de soarta cărților sale de la București și de ceasornicul de aur dăruit de tată-său și răscumpărat de la un

anume Simțion, unde îl amanetase, se ruga de Chibici și de prieteni să-l scoată odată de acolo:

“Fii bun, iubite Chibici, și răspunde-mi cum stau lucrurile cu mine. Doctorii de aici îmi vorbesc de d. Maiorescu și de tine. Eu știu despre tine că n-ai mijloace pentru a îngriji de mine în starea în care sunt. Îmi sunt, dar, necunoscute măsurile pe care d. Maiorescu va fi binevoit să le ia în privire-mi și văd de pe altă parte că doctorii de la institut nu știu asemenea nimic, ci se mărginesc a-mi cita numele d-sale și al tău, ceea ce — în izolarea în care mă aflu — nu e de natură a mă satisface. Și în adevăr, nu-ți poți închipui starea în care un om se află într-un institut de alienați după ce și-a venit în fire. Neavând nimic de lucru, închis alături c-un alt individ, hrănit rău precum se obișnuiește la spitale și lăsat în prada celor mai omorâtoare griji în privirea viitorului, mi-e frică chiar de a-mi plânge soarta, căci și aceasta ar fi interpretat ca un semn de nebunie. Astfel, fără speranță și plin de amare îndoieli, îți scriu, iubite Chibici, și te rog să-mi lămurești poziția în care mă aflu. Eu aș vrea să scap cât se poate de curând și să mă întorc în țară, să mă satur de mămăliga strămoșească, căci aici, de când mă aflu, n-am avut niciodată fericirea de-a mânca măcar până la sațiu. Foamea și demoralizarea, iată cele două stări continue în care petrece — Nenorocitul tău amic — *M. Eminescu*”. (221)

Maiorescu, după sfatul medicilor, nu găsi nimerită întoarcerea așa de timpurie acasă, și cu o nobilă și rece sollicitudine hotărî trimiterea pentru câțva timp a poetului în Italia, pentru ca cei din urmă nouri ai furtunii trecute să se mistuie în uitare. Cu banii strânși de *Junimea* și însoțit iarăși de Chibici-Râvneanul, Eminescu porni în ziua de 26 februarie către Italia. Înainte de a părăsi sanatoriul, dăruî doctorului Obersteiner volumul său de poezii cu dedicație scrisă în litere gotice: “*Dem hochgeehrten Herrn Dr. Obersteiner zur gütigen Erinnerung an M. Eminescu*”. Volumul acesta îl alcătuisese, după cum se știe, Maiorescu, mai mult ca să justifice în fața poetului, bănuielnic și mândru, izvorul cheltuielilor făcute cu boala sa (86).

Poetul, care cântase, după Gaetano Cerri, așa de lapidar moarta Veneției, încât numele ilustrei cetăți de pe Adriatică este pentru mulți din noi strâns legat de al său:

*S-a stins viața falnicii Veneții.  
N-auzi cântări, nu vezi lumini de baluri;  
Pe scări de marmură, prin vechi portaluri  
Pătrunde luna înălbind pereții...,*

păși în reședința dogilor cu sufletul stins și obosit. Sosit noaptea și dus de la Ponte di Ferro, în gondolă, spre hotel, Eminescu, a cărui inimă ar fi trebuit să tresalte de emoție, fu cuprins de neliniște și frică la pleoscăitul surd al valurilor, la strigătul lopătarilor și la tremurarea întoarsă de lumini și umbre. Fără să vrea să vadă pe cântatul San-Marc, nici să pășească măcar de două ori printre porumbei, în fața Procurațiilor și a Campanilului, el ceru chiar din acea seară să plece dis-de-dimineață la Florența, ceea ce se și întâmplă. Nici Florența lui Dante și a lui Michelangelo, cu palatele sale de piatră grea și cu verzuia clopotniță a lui Giotto, nu pare să-l fi atras mai de aproape. Gândurile sale toate erau pentru o englezoaică de care se îndrăgostise și a cărei urmă o pierdu (167). Neaflând-o, se hotărî să se întoarcă în țară. Știind că România este la răsărit, ieși afară din Florența, rătăcind o zi întreagă. Noaptea târziu, plin de răni la picioare, se întoarse la *Pensione Pera* (221), unde locuia cu Chibici-Râvneanul. “Nu mi-ai spus tu — se scuză — că de aici țara noastră se lasă drept la răsărit? Am mers și eu spre răsărit”. (145, 149).

În țară, prietenii se sfătuiau ce rosturi să facă poetului la sosire. *Timpul* sta să-și înceteze apariția, iar Eminescu ar mai fi avut nevoie de odihnă. Bătrânul Eminovici murise de curând, murise sinucis și fratele Nicolae; Matei, ofițerul, tăcea la R. Sărat, numai sora Henrieta se mai interesa de soarta fratelui Mihai (33). Th. Rosetti oferă lui Eminescu găzduire la Sculeni, la moșia sa, alții se gândiră la Creangă sau la preotul Enăchescu din Iași, cărora *Junimea* le-ar fi dat o despăgubire (221). Oricum, Maiorescu

medita în chip foarte serios la existența poetului, pentru care agonisise, din cotizații, fondul unor ajutoare lunare, până la găsirea unui post. Eminescu nu voia să stea însă la țară, și nici la Iași nu dorea să meargă. La 17/29 martie, când porni înspre patrie, poetul era hotărât pentru București, deși n-ar fi vrut să dea acolo ochii cu Slavici. După o ședere de câteva săptămâni la București, în așteptarea găsirii unui rost (Slavici pretinde chiar că au petrecut “împreună”, adică s-au întâlnit, dacă nu cumva e vorba de găzduire, fiindcă lucrurile lui Eminescu trebuie să fi rămas la el), poetul se duse să se stabilească la Iași, unde președintele Caracudei, Miron Pompiliu, îl găzdui într-o mică odăiță în centrul orașului (210, 221, 91 b).

Prietenilor li se înfățișă un Eminescu surpat sufletește, cu ochii veșteji, părăsiți de gânduri, greoi la faptă și la cugetare, monosilabic în răspunsuri, fără nici o vlagă și de o senilitate, de o întunecare tristă a oricărei dorinți de viață, zguduitoare (167). Se socotea un om osândit, “*ein aufgegebenener Mensch*”, incapabil de a mai face ceva bun pe această lume, și când, aruncând ochii pe o carte, își simțea creierul apăsător de stânci grele, descurajarea lua chipul unui dureros oftat. De aci sumbra muțenie cu care întâmpina întrebările unor prieteni și lipsa oricărui impuls la faptă. Spre a-l scutura din inerție și a-i da încredere în puterile proprii, prietenii îi propun să facă inventarul unor documente istorice. El merse într-adevăr să le vadă, le răsfoi în silă și apoi, învins de greutatea de a le aduna, declară că manuscrisele erau lipsite de orice valoare (221).

În curând fu nevoit să se mute la Burlă, dar aici îl supăra comunitatea locuinței, deși ar fi putut foarte bine să ia cu chirie o odaie mobilată pe seama sa. Se făcuse însă zgârcit, din acea frică de viitor ce-l stăpânea de câțiva ani și pentru că, e drept, nu vedea nici o situație netedă, dându-și totodată seama că n-ar fi în stare să îndeplinească nici o muncă lucrativă. Cu greu îl înduplecară prietenii ca din cei 1.500 de franci, pe care îi ținea strânși bine,



să-și cumpere haine și cele de trebuință. Acești bani proveneau din ediția poeziilor de la Socec, din restul sumei ce i se încredințase pentru călătoria sa în Italia, cât și din ceea ce, lunar, primea prin Chibici de la *Junimea*. Ajutoarele, în loc să-l consoleze, îl împietreau de rușine și deznădejde. Să nu fii în stare să scrii sau să muncești, să vegetezi într-o liniște fără sens, învăluită în compătimire și dispreț, acestea erau gândurile ce munceau pe poet atunci când Vlahuță veni să-l vadă, prin iunie 1884. Șederea zadarnică și trândăvia minții îl îngrășaseră într-un chip penibil, înceteșându-i ochii. Cărțile sale, pe care nu se hotăra să le ceară, erau într-o ladă la București, un post de subbibliotecar prin demisia lui Philippide nu devenise încă vacant, revizoratul pe care îl dorea mai cu dragă inimă nu i se oferea, astfel încât, mâhnit de zădărniciile zilelor sale, dorea să moară cât mai curând (221).

Fie curiozitatea, fie îndemnul sincer de a aduce o rază de lumină în sufletul înnegurat al poetului, unii prieteni luară pe Eminescu și-l duseră pe la vestitele crâșme periferice cu vin bun, printre care Bolta-Rece. Prinzându-se ba cu profesorii de liceu Dogaru, Vârgolici, Ștefan Cerchez, ba cu Petre Grigoriu, poate și cu Creangă, poetul scăpa de sub supravegherea vigilantă a junimiștilor dietetici și dispărea ca-n vremurile bune prin crâșmele mărginașe, iar toamna prin vii pe la Socola, hoinărind toată ziua, dormind în fân ca la Putna. Odată Miron Pompiliu trebui să-l aducă cu birja de la Socola, unde îl răpiseră amicii. Dacă pentru sănătatea fizică aceste petreceri erau dăunătoare, în sufletul poetului se rupse deodată un nour negru, și bucuria începu să străbată. Într-adevăr, prin august 1884, Missir, raportorul către *Junimea* bucureșteană a stării poetului, îl găsi pe acesta mult mai sprinten și mai bine dispus, exprimându-și îndoielile amare de altădată în formă glumeată și resignată și respingând sfaturile igienice cu amenințarea derizorie că se va face călugăr sau se va omorî cu stricnină. Se arăta chiar dispus să lucreze dacă cineva l-ar fi îndemnat cu tot dinadinsul la aceasta. Dus la băile Repedea din apropiere, nu voi să facă hidroterapie (221). Se preumbla des prin

oraș, din centru către împrejurimi, ieșind din strada Lăpușneanu spre Păcurari, la răspântia acestei străzi, care domina Râpa Galbenă, cu strada Cișmeaua Păcurari, unde se afla o stinghie de lemn. Rezemat cu coatele de ea, privea îndelung priveliștea dealurilor înconjurătoare, Galata, Cetățuia sau Repede, într-o mută contemplație, apoi se întorcea, absorbit, spre oraș pe lângă zidul caselor, netezindu-și din când în când lungă sa coamă (169).

Poetul frecventa, dealtfel, și *Junimea* ieșeană, care a mai rămas acolo, cu *Convorbirile*, până la 1885, când s-a mutat definitiv la București, dar aici n-avea nici ce citi, nici ce spune, scufundat în obișnuita sa apatie, ce părea muta înfăptuire a *Glossei*:

*Tu rămâi la toate rece,  
De te-ndeamnă, de te cheamă;  
Ce e val, ca valul trece,  
Nu spera și nu ai teamă;*

*Te întreabă și socoate  
Ce e rău și ce e bine;  
Toate-s vechi și nouă toate:  
Vreme trece, vreme vine.*

În jurul acestui om petrificat, Creangă, om simplu, dar adânc, se învârtea cu clătinări din cap și iubire evlavioasă. În bordeiul din strada Țicăul de Sus, Eminescu mai suia și acum să stea pe patul de scânduri din cerdac, dar fără volubilitatea confesională ce făcea farmecul întâlnirilor de altădată (46). La banchetul de la Hotel Traian, cu prilejul centenarului morții lui Horia (21 oct. 1784—1884, dar amintirea ori serbarea însăși se bizuie pe o eroare, căci Horia a murit la 28 februarie 1785), la care luă parte și cei doi tovarăși, după cuvântări entuziaste și închinări de pahare în sănătatea tuturor bunilor români, și îndeosebi a celor de peste munți, în toiul petrecerii, când capetele erau mai înfierbântate, mătăhălosul fost diacon se urcă pe masă și ținu cu glas tare și apăsător această muștrare: “D-apoi bine, domnilor, s-a băut în sănătatea cutăruia... și cutăruia... Să-mi dați voie să amintesc că numai în sănătatea aceluia care a făcut poezia (și cită o cunoscută compunere în stil popular) nu s-a băut. Beau deci în sănătatea lui Mihai Eminescu”. Aplauze și urale furtunoase zguduiră deodată sala, și toți începură să strige: “Trăiască Eminescu! Eminescu...”

Eminescu să vorbească“. Dar Eminescu, nepăsător, ca și când ar fi asistat la un spectacol străin, îndepărtat, încreți de câteva ori fruntea într-un zâmbet silnic și rămase placid, cu privirea pironită în farfurie. În cele din urmă se ridică și, în ovațiile celor de față, bău pentru *țărâtimea românească* (66, 169).

Acum locuia într-un fel de pod al unei șuri de piatră, ce se afla în curtea hanului lui Bacalu (atunci *Hotel România*, mai apoi *Pastia*). Era ceva făcut parcă anume pentru autorul *Sărmanului Dionis*: o odaie de pod joasă și largă, cu o singură ușă-fereastră, la care urcai pe o scară de lemn repede și exterioară. Un pat, o masă și un scaun de brad, câteva cărți și jurnale pe jos erau uneltele casnice de totdeauna ale poetului (66). Din cauza petrecerilor tot mai dese, starea fizică se înăsprise, vermina ulcerelor reapăruse pe picioare, deși mintea îi era așa de limpede, încât el putea așterne pe hârtie rânduri clare și pline de ascuns umor ca aceste (149,221):

“Dragă Chibici, de vreme ce rezidez la [H]otel *România* (vechiul han al lui Bacalu), într-o hulubărie puțin recomandabilă din orice punct de vedere, e lesne de-nțeles că nu am unde pune lucrurile mele, încât ar fi foarte bine dac-ai păstra tu încă câtva timp așa-numita mea ladă, deși presupun că acest lucru nu e tocmai plăcut.

Sănătatea mea scârțâie întruna, ca o moară de mult stricată, ba poate ireparabilă. Săptămâna aceasta am avut friguri și dureri de cap; cât despre picioare — ele sunt într-o stare așa de plâns, precum erau în București. O tristă iarnă mă așteaptă și o tristă viață. Te rog dar să iei tu lada de la Simțion, dacă nu mai e cu puțință să stea acolo până ce starea mea se va-ndrepta, dacă e cu puțință să se-ndrepte vrodată“.

Cerând să suplinească orele vacante de istorie la școala comercială, îi fură date orele de geografie și statistică, al căror program se compunea “dintr-un dicționar de nume proprii și de cifre”. Cum n-avea cărți de specialitate și putere de muncă, însărcinarea aceasta i se părea o “belea”. A profesat totuși un an școlar, de la 1 oct. 1884 la 1 sept. 1885 (125, 221).

În această toamnă spirituală, cu ceață subțire și ploaie tristă și mărunță, petrecu Eminescu încă un an. În vara următoare, 1885, îl găsim la Andrejevsky, Liman, lângă Odesa, trimis de prieteni prin cotizații să facă băi la stabilimentul d-rului Jachimowicz. La Odesa nu fusese decât pentru medicamente și tutun, aci se plictisea de moarte. Vântul și valurile lacului îi măsurau cu freamătul lor golul zilelor, care i se scurgeau “uniforme și monotone ca bățile unui ceasornic de perete”. Aci nu cunoștea pe nimeni, toți vorbind rusește sau leșește, și singura-i lectură era o ediție a lui Heine, rătăcită prin terfeloagele doctorului secundar. Băile de nămol spălară întrucâtva de ulcere pe acest Iov al poeziei, care cerea acum, de la prieteni, spre a se întoarce acasă, vremea devenind ploioasă, *nervus rerum*, adică bani (221). La 2 septembrie scria din Odesa, unde trăsesse la un hotel de mâna a treia, “Hotel Strassbourg”.

Pe ziua de 24 septembrie 1884, i se dăduse lui Eminescu postul de subbibliotecar, părăsit de A. Philippide (M. O., nr. 142 din 30 sept. 1884), în aceeași Bibliotecă a Universității unde cu zece ani mai înainte fusese bibliotecar. Superiorul său era acum I. Caragiani. Aci ședea la biroul său din fund, în fața intrării și, după ce împărțea cele câteva cărți cerute, se cufunda, ca orice om cuminte, în lectură. Din scripte rezultă că funcționa mai ales la serviciul de înregistrare, îndeplinind și unele mărunte sarcini birocratice (R. F., VI, 2, 1939). Într-o zi de primăvară fu văzut coborând pe stradela Universității înspre strada Alecsandri, în haine curate de doc alb și cu mustățile rase. Trăsăturile masive ale feței, mai rotunde acum, buzele carnoase și pletele date pe spate îi alcătuiau atunci o fugitivă mască de înălțare severă asupra lucrurilor și de liniște lăuntrică, ce îl întinerea în ochii privitorilor. Dar nu fu decât o privire de soare în amurg, căci mustățile recăzură iarăși obosite, pe un rictus amar baudelairian.

Se pretinde iarăși că, de sărbătorile Crăciunului 1885, Eminescu ar fi fost la Cernăuți, la sora sa Aglae Drogli, și cu acest prilej ar fi fost luat de prietenii locali și la Suceava, la Ștefan Dracinski,

directorul gimnaziului, care își serba ziua onomastică. Erau de față prieteni și cunoscuți de mult: A. Daskievici, Vasile Bumbac, Ștefureac, C. Mandicevski, I. Isopescu, dar Eminescu rămase mereu întunecat și cu gura încleștată, chiar atunci când catihetul gimnaziului, Scharnagel, dădu ca etimologie a numelui Eminescu cuvântul “eminere”, “a se ridica deasupra altora”, ceea ce era adevărat și prin talent, și prin suferință (82).

Împrejurarea de a coborî zilnic pe o scară ca de coteț și cu un picior șovăielnic făcu ca, într-o bună zi — după versiunea cea mai veridică de crezare, pe vreme de iarnă — Eminescu să alunece pe ghețuș și să-și fractureze piciorul. L-au dus la Spitalul Sf. Spiridon, unde a stat câteva săptămâni, vizitat des de prieteni, de Pompiliu, Burlă și Humpel îndeosebi, și jucând șah (66). Este posibil ca această întâmplare să fi fost în noiembrie 1884, când I. Caragiani raportează că poetul era internat la Sf. Spiridon, unde ar fi trebuit să stea până la Anul Nou. Cu un șuier a pagubă popular își exprimă neîncrederea în vindecarea sa: “Hei, hei, nu mai calcă iarbă verde piciorul lui Eminescu”, dar în genere era resemnat, liniștit până la umor, de un umor care prevestea o nouă abandonare în voia spumelor dementiei. Când a ieșit de acolo, a fost dus de prieteni într-o nouă locuință, plătită din contribuțiile lor, o odăiță la etajul al III-lea din casele Lepădatu de pe str. Lăpușeanu, simplă ca toate celelalte prin care își purtase osânda (77). Se mai vorbește iarăși de o mansardă a caselor Iby-Succesori (48), unde avea ca vecină pe o bătrână pianistă engleză, ce făcea să răsună podul de ruladele ei sentimentale (159).

Poetul fusese până aci numai un om cu mintea întunecată la răstimpuri și cu chinul surd al acestei nefericiri. Dar pe încetul țesătura fină a instinctelor morale se destramă, și bolnavul alunecă pe povârnișul lung al înjosirilor. Bea fără cumpăt și, împins de un instinct erotic congenital, bântuia caféurile-chantante, pierzând nopțile și istovind ultimele energii sufletești. Lăsa biblioteca cu ușile deschise în voia întâmplării, nu însemna cărțile eliberate în registru și-și însușea garanțiile bănești pentru cărți. Ba cerea bani

— dintr-o teroare lăuntrică de lipsuri — nu numai prietenilor, ci și necunoscuților (221). Îmbrăcat într-un palton, livid, din buzunarele căruia — veche obișnuință de vagabond — scotea alune spre a le ronțai — și cu o pălărie înaltă pe cap, era văzut asediind femeile, de pildă, pe curtezanele germane de la Hotelul Vanghele, pe care le implora pe nemțește: *“Fräulein...Fräulein, machen sie auf”*, așa cum chemase odată, cu versuri de foc, femeia ideală:

*Vino! Joacă-te cu mine... cu norocul meu... mi-aruncă  
De la sânul tău cel dulce floarea veștedă de luncă.*

Dar cum femeile nu-i aruncau decât ocări și expedițiile se terminau cu intervenția poliției, vechiul misoginism al poetului se traduse în acte reale, și Eminescu alerga să pedepsească pe Dalila, apucând pe doamne de turnura învoaltelor lor rochii, convins probabil, după o logică absconsă, că rochiile lungi erau un semn al minților scurte, precum în versurile:

*Așadar, când plin de visuri urmărești vreo femeie,  
Pe când luna, scut de aur, strălucește prin alee  
Și pătează umbra verde cu fantasticile-i dungi:  
Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.*

*.....  
Când vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici mila,  
Dac-un demon ai în suflet, feri în lături, e Dalila!*

Toate gândurile și impulsunile lui de altădată gălgăiau acum în prezent, ca apa turburată a unui puț, scoasă afară de un trăsnet. Cerea vin și cânta cu sentiment *Cucuruz cu frunza-n sus*, bătea cu bastonul în zăplazuri și ziduri sau spărgea ulcelele înșirate de o bătrână pe parii unui gard (90), fără îndoială din nevoia interioară de a vedea dacă lumea pe care o trăiește e aievea sau este o proiecție a fantaziei sale somnambulice. La teatru se întindea pe bancă spre a figura efectul fireesc al unor atari spectacole și făcea zgomotos și obstinat observații critice, determinat numai de instinctul dreptății eterne (52, 77, 221). Și, cu toate acestea, gândurile lui

erau mereu limpezi, dar când voia să ia parte la discuții, roțițele minții îi sfârâiau mărunț în cap și se încurcau, împingându-i sângerile în obraji, și atunci poetul, întristat, se lăsa în voia memoriei și declama cu ochii în tavan din versurile sale (46):

*Și privind painjenișul din tavan, de pe pilaștri,  
Ascultam pe craiul Rhamses și visam la ochi albaștri.*

Mintea subțiată de cultura germană își găsea mai repede expresia în nemțește, pentru care motiv poetul intra în magazinul de muzică al lui Kaufmann-Galați, unde putea schimba câteva vorbe nemțești și asculta romane pe versurile sale (159). O tristă notorietate învăluia pe omul blând, zâmbitor, cu plete pe spate. Sergenții de stradă îl târau ca pe un Christ domol, când ordinea publică li se părea primejdută (68, 221). Lumea și copiii se țineau droaie, și poetul tindea să devină un fel de atracțiune a urbei. Câte un burghez profita atunci de această scenă — care-i răscolea vechi orori — spre a face didactic o demonstrație morală odraslei sale: “Uite așa pățesc — zicea — toți cei care fac poezii, înnebunesc ca dânsul” (52). Firea sa idilică, reîntoarsă prin acțiunea bolii, îi redobânda repede buna dispozițiune, și un somn pe canapeaua desfundată a comisariatului și o țigare îi redau zâmbetul luceferian și regatul de himere.

Într-acestea însă gloria, ajutată de nefericiri, se ridica puternică pe orizontul zilei. Poeziile poetului, așa de semnificative, profetice chiar, pentru viața sa, circulau prin băncile liceelor și nu toți tinerii priveau tragedia lui Eminescu din simplă curiozitate. Nicolae Iorga, elev în clasa a VI-a la liceul din Botoșani, citea cu colegii săi *Poeziile* (97), iar cei de la Liceul Național din Iași, unde era director Vasile Burlă, vedeau cu bucurie pe omul cu palton vechi mâncând alune de la dughenița lui Ghiță Olteanu de lângă liceu, fiindcă el căpăta pentru ei de la prietenul său Burlă învoirea de a merge la teatru (52). La școlile de fete reputația era cu atât mai mare, cu cât fetele, mai duioase, găseau în versurile sale un ali-

ment sentimental dătător de fiori. Câte una ofta în versuri naive de dorința de a-l cunoaște (77):

*Ah! unde ești, poete, să-ți spun adevăratu!  
Că tu cu-a tale versuri ești tainic adoratul!*

Odată Miron Pompiliu duse pe poet la o expoziție a Școlii centrale de fete, la care acela preda limba română, și-i prezentă pe una din adoroare, autoarea versurilor de mai sus. Înaltul poet, privind aspru și distrat fata, mirată puțin de dezordinea hainelor lui pătate și boțite, după câteva observațiuni asupra albăstrimii ochilor și a luciului de aur al părului, întrebă sever dacă avea turnură, urmărind sever și implacabil pe Dalila (77).

Peste vară, Eminescu fu dus iar de prieteni la băile Repedea de lângă Iași (224, V). Purtările sale dușmănoase față de femei dăinuiri și aici, îndreptățite în parte de teroarea admiratoarelor de felul cunoscutei Riria, care îl urmărea cu asiduitatea ei, în fraze convertite, apoi în astfel de proză ritmică:

*“Poetul: — Hai să trecem peste punte; n-auzi crângul cum te cheamă? Ca să mergem înspre dânsul inima nu te îndeamnă? În pădurea înverzită și sub coama ei cea deasă, ți se șade mult mai bine ca-n această strâmtă casă, unde stai cu toți la vorbă și te uiți pe tine toată, și lași să se irosească gând și inimă bogată.*

*Riria: — Te înșeli, zilele acestea am vorbit vorbe puține; am visat și zi și noapte, tot gândindu-mă la tine; dar izvorul și pădurea, cu toți cântăreții săi, mă ademeneau întruna să mă duc iarăși la ei. Plângeau frunzele cu dor, căci lipsea poetul lor!”*

Eminescu dovedi o luciditate deosebită, răspunzând admiratoarei inoportune cu aceste ironice incoerențe hamletiene: “Frumos glas ai. Nu cumva ești Mama-Pădurii, care ai împrumutat glasul vreunei zâne, să vii să ademenești strigoi?” (180)

În noiembrie, noile atentate împotriva doamnelor și stricarea a vreo două felinare orășenești hotărâră pe părinții urbei să interneze pe poet într-un ospiciu (61). În urma unui raport medical



semnat de d-rii Iuliano și Bogdan, poetul fu predat de un gardist din Iași, în ziua de 9 noiembrie 1886, Ospiciului de alienați de lângă Mănăstirea Neamțului. I. Caragiani se grăbi să ceară înlocuirea lui din postul de subbibliotecar (19 noiembrie). A. Vlahuță vizită spitalul patru ani mai târziu și-l găsi curat și în ordine, sub îngrijirea casierului Bontăș, așezat într-o veche zidire de vreo 20 de încăperi cu cerdac, în spatele mănăstirii, ce servise pe vremuri de tipografie. În curtea mare, verde, împrejmuită cu zăplazuri, și pe săli, se învârtteau vreo 60 de pacienți, contemplați, în lipsa îndelungă a medicului, de ochiul vigilent al unui moș Balomir, alienist improvizat și năstrușnic (234). Pacienții, români, țigani, evrei, mistici, epileptici sau furibunzi, se arătau în toată împetrișarea lor la masă, pe care, la sunarea unui clopot, o luau fie în refectoriu, fie afară, în grădină, după anotimp. O cană pentru apă și o lingură de lemn alcătuiau tacâmul fiecărui pacient (217). Aci petrecu Eminescu vreo cinci luni, îngrijit însă cu mai multă băgare de seamă, medic fiind un dr. Ursulescu. Leon Onicescu, casier administrator, în lipsa căruia intrase, îl găsi în haine ospitalicești și cu bonetă pe cap într-o cameră cu încă unsprezece alienați, unii furibunzi, și fără nici o excepție de tratament. Poetul era totuși mulțumit și vesel, nedându-și socoteală unde se află. În primele luni de iarnă fu agitat, având perioade de furie, cu lovituri de pereți și alte inconștiențe mai joase, pentru care motiv i se decretă ca diagnostic *delirium tremens*, suferință ce știm că este o urmare a alcoolismului. Din ianuarie se însenină ca prin farmec, și scrisorile sale sunt o dovadă de aceasta. Când poetul se dezmetici, ar fi fugit într-un sat din apropiere, în hainele spitalului. Fusese adus la mănăstire într-o completă lipsă, într-o “mizerie de nedescris”. Burlă îi dăduse un palton lung până peste genunchi. Casierul, spre a distra pe poet, îl puse să copieze niște tabele de nutriment, și Eminescu mărturisi disperat că a greșit, amestecând mazărea cu fasolea. Ca și când nici un vâl nu ar fi trecut asupra minții sale, Eminescu scria limpede, plin de liniștită

demnitate, lui Vlahuță, să înceteze de a-l mai umili prin subscripțiile publice (190):

“Nu te pot încredința îndestul cât de odioasă e pentru mune această specie de cerșetorie, deghizată sub titlul de subscripție publică, recompensă națională etc. E drept că n-am bani, dar aceasta e departe de a fi un motiv pentru a întinde talgerul în public. Te rog, dar, să desistezi cu desăvârșire de la planul tău, oricât de bine intenționat ar fi, de a face pentru mine apel la public. Mai sunt destule alte mijloace onorabile pentru a-mi veni în ajutor, iar cel propus de voi e desigur cel din urmă la care aş avea vreodată recurs”.

Totodată se observă la poet o redobândire a voinței de a scrie, care nu l-a mai părăsit. E adevărat că poezia *De ce nu-mi vii*, pe care o trimite de aci la *Convorbiri literare*, nu poate fi scrisă acum, prin însuși conținutul ei liniștit-erotic. Poetul pune pe hârtie versuri vechi, știute pe dinafară, spre a da lumii iluzia productivității sale, făptuind prin aceasta o înduioșătoare fraudă (188).

Pe la începutul lunii februarie îl vizitară Creangă și Morțun. Omătul era gros “de o palmă domnească”. Povestitorul văzuse, în zorii zilei, din arhondaricul mănăstirii, un curcubeu spre răsărit, ce i se păru semn de schimbare în bine (40<sup>273</sup>).

La 10 aprilie 1887, Eminescu părăsi Mănăstirea Neamțului, dar în loc să se ducă la Iași, unde postul de subbibliotecar nu-l mai aștepta, și din rușinea poate de a mai da ochii cu lumea care îl văzuse în gesturi nechibzuite, nimeri (condus de un G. Buzescu până la Pașcani) la Botoșani, la soră-sa Harieta. Acolo, într-o căsuță mică, în fund de ogradă, în strada Sf. Nicolai, nr. 8 (109, 227), acea fată bătrână, oloagă, spijinită și împiedicată totdeauna în mers de niște “mașini... în greutate de 5 oca, de fier”, trăia din venitul a 5.000 de lei, lăsați de bătrân (61). Era o femeie de o deșteptăciune naturală, deși învățase singură să scrie, cu o curiozitate de a cunoaște, ce-i da o umbră de ușoară scrinteală, pesimistă și ea în felul ei și sarcastică; cu fața dură, lăptoasă, buze groase

virile, cu un aer ambigen, într-un cuvânt, de mascul evirat. Harieta nutrea pentru Eminescu poetul un respect religios și agresiv și, când acesta păși pragul casei sale, ea crezu că fusese aleasă de providență să redea omenirii pe marele creator întunecat.

Abia ajuns la Botoșani, Eminescu fu din nou învăluit în cețurile ce se ridicau din sângele lui infectat cu lues și pe care mijloacele primitive de atunci nu ajungeau să-l limpezească. Acum demența misogină și furibundă dispăruseră dar le luase locul o abulie gravă, năucă, ce pirona pe poet cu ochi inexpressivi într-un punct mort, făcându-l să mănânce sau să se miște, mut, numai la îndemnul altora. Iov se umpluse iar de răni pe picioare, și o cunună grea de dureri pe cap îl făcea să bănuiască una și la creier. Doctorii recomandă internarea pacientului la Spitalul Sfântul Spiridon din localitate (103), însă curând trebuia să-l întoarcă acasă, fiindcă nu voia să se hrănească sau să ia medicamente decât din mâna surorii sale. De la începutul lui mai, deci, Henrieta își luă în serios funcțiunea de infirmieră — de care era foarte mândră — și începu — în conformitate cu prescripțiile medicilor — să-l adape pe bolnav cu iod, să-l scalde în băi de romaniță și să-l frece de istov cu mercur vreme de o lună de zile, în care poetul fu și în primejdie de a arde din cauza unui foc grozav ce a izbucnit atunci în oraș (61). Când A. C. Cuza și Miron Pompiliu veniră la Botoșani să vadă pe poet, asistară la o scenă și înduioșătoare, și grozavă. Sosiți la miezul nopții, meraseră de-a dreptul la casa poetului, în ușa căreia bătura. O jumătate de ceas așteptară apropierea unui zgomot surd de fierărie și de trup târât. Henrieta se trudise să-și pună fiarele la picioarele moi din pricina căroră, strigată noaptea de bolnav, se târa pe brânci până la patul lui. A doua zi Eminescu îi privi năuc, fără să-i recunoască, și n-avu decât un mic fulger în ochi atunci când Cuza îi citi una din poeziile scrise în neștire, din memorie, pe bucăți de hârtie ghemuite și apoi azvârlite pe jos (66).

În curând însă, mulțumită îngrijirilor doctorului Isac, fu mai bine și putu să scrie — așa cel puțin pretindea Henrieta, iar noi

credem să înșire pe hârtie, ca de obicei, versuri din memorie — și să iasă la plimbare, pe câmp, la braț cu soră-sa (61,97). Orășenii îl văzură din nou pășind pe stradă cu înfățișare de sănătate și veselie, pricinuită mai mult de fața netedă, rasă, îmbrăcat în haine groase de aba, deși era cald, și trăgând cu voluptate din crâmpeliul unei țigări. Când ieșea singur, bătea locurile mărginașe ori aleile din grădina Vârnăv și se oprea să asculte ciripitul păsărilor sau să culeagă cărăbuși și gândăcarii de pe jos, pe care apoi le ținea în palmă până ce-și luau zborul, vietățile acestea mărunte părăndu-se poate cunoscute de atunci de când le cântase în *Călin*:

*În veșmânt de catifele, un bondar rotund în pântec,  
Somnoros pe nas ca popii glăsuiește-ncet un cântec;  
O cojiță de alună trag locuste, podu-l scutur,  
Cu musteața răsucită șede-n ea un mire flutur;  
Fluturii mulți, de multe neamuri, vin în urma lui un lanț,  
Toți cu inime ușoare, toți șăgalnici și berbanți.  
Vin țânțarii lăutarii, gândăceii, cărăbușii,  
Iar mireasa viorică i-aștepta-ndărătul ușii.*

Deoarece Eminescu se întâlnea cu Scipione Bădescu, prieten de redacție, aflat acum la Botoșani, care putea să-l atragă la un pahar de vin, Henrieta, vigilentă, se târa adesea la brațul lui, poposind din când în când pe un scaun cerut la vreo dugheană (61).

Existența lui Eminescu ar fi fost o problemă gravă dacă prietenii și admiratorii nu s-ar fi gândit să-i trimită bani. Încă de pe când se afla la Mănăstirea Neamțului, Eminescu fu rugat de un număr de tineri din Iași, elevi ai școlii de pictură, să dea învoirea facerii unei colecte. Poetul nu răspunse nimic, simțind oprobiul unei atari ajutorări. Luând tăcerea ca o aprobare, inimoșii tineri lansară 500 de liste de subscripție, pe care fiecare era obligat să subscrie numai zece bani. Mulți au refuzat să dea și acest gologan, dar s-au strâns totuși câteva mii de lei, nu fără a se da o publicitate penibilă nefericirii poetului. Două concerte organizate la Iași, ajutoare personale din partea lui A. C. Cuza și a lui V. A. Morțun mai alcă-

tuiră o sumă de peste o mie de lei. Acești bani fură trimiși pe măsura agonisirii și contra chitanță Henrietei Eminescu, la Botoșani, care îi întrebuiță pentru nevoile poetului. Sufletul acestei inițiative era de fapt Cornelia Emilian, femeie autodidactă și ambițioasă, pe care se pare că o împingea la fapta cea bună și dorința de a face în ciudă Veronicăi Micle, pe care n-o putea suferi. Nici Henrieta nu mistuia, dealtfel, pe “bălăuca”, pe “berecheta”, astfel încât din ura a două femei se născu pentru poet o asistență strânsă și apăsătoare. Henrieta chivernisea banii și-i ascundea grijuliu pentru niște socoteli de viață împreună cu fratele-său ce și le făcea, iar pe de altă parte bănuim, după anume contradicții în confirmarea sumelor, că poetul primea câte o sumă de bani pe care o dosea. Luptă tragică între doi nefericiți în dorința de mai bine (61).

Față de interesul pe care îl arătau gazetele pentru starea lui Eminescu (*România liberă* din București a lui Laurian reproducea din când în când buletine după *Curierul român* botoșănean, redactat de Scipione Bădescu), amorul propriu al vrednicilor cetățeni ai urbei Botoșani fu zgândărit, și 60 de inși semnară către Consiliul general județean acest strigăt de iubire (27 mai 1887):

“Cetățeanul ilustru, bărbatul virtuos, poetul suav și neimitat: Mihai Eminescu, se află de câteva săptămâni în orașul nostru, în casa surorii sale d-ra Henrieta Eminescu. Multă lume aicea cunoaște suferințele extreme de care e atinsă sora poetului și puțini s-au gândit până la ce semn prezența neprețuitului oaspe apasă din această cauză existența acestei ființe. Lipsită aproape definitiv de libertatea pasului, ea vede cu durere că-i e peste putință a prodiga spre ușurarea scumpului ei frate toată îngrijirea de care l-ar înconjura dacă, pe lângă bogăția afecțiunilor ce o leagă de fratele său, s-ar simți întărită și de vigoarea sănătății. Închipuiți-vă o soră devotată și iubitoare, pironită pe niște picioare artificiale curs de 10 zile și 10 nopți înaintea unei figuri pierdute și mute, dinaintea unui frate ce refuză a mânca, ce nu articulează o singură silabă și veți avea icoana sfâșietoare a celor ce se petrec în casa bunei d-re Henrieta Eminescu.”

Petiția se încheia cu această superbă tiradă:

“Botoșanii, care după veacuri va veni cu certitudine necontestabilă să recupereze onoarea că satul Ipotești din apropierea orașului au dat naștere omului genial, are azi dreptul și datoria nemărginită de a păși în fața sa și cu lacrimile în ochi a-i zice:

*“Copil al nostru! Product din sângele acestor locuri! Nu voim ca viitorul să arunce asupra-ne vâlul rușinei și un oprobriu fără margini. Ești fala noastră și nu te-om părăsi” etc.”*

Onoratul Consiliu județean, ce se întruni peste vreo două săptămâni (14 iunie 1887), găsi lucrurile mult mai încurcate. Dl C. Leca, îngrijorat de soarta patriei, zise că Eminescu era prea mare pentru județ, căci el a servit țara, că ar fi incorect să i se dea ajutor, că s-ar crea precedent și că în sfârșit trebuie să “căzărme”. Mult mai prudent, dl Savinescu propuse a se da bani poetului “precompănit”, nu o dată cât îi trebuie, ci după mijloacele bugetare, la care dl Leca răspunse că admite în principiu a se da ajutor, “însă să nu se precipiteze”, ci să se lase pe toamnă. Prefectul, Th. Boldur-Lătescu, a sfătuit atunci pe consilieri să nu ajungă “la un diapazon străin de animațiune”, să nu rămână surzi și muți și în întuneric, pentru că Eminescu fiind “o idealitate în carne și ciolane trebuie să mănânce”. În urma acestui argument hotărâtor, se votă un ajutor de 120 lei lunar, din iulie 1887 până la 1 aprilie 1888, din care s-au ordonanțat, abia în ianuarie 1889, 1.000 de lei, restul refuzându-se sub cuvânt că poetul “product din sângele acestor locuri” căpătase pensie de la stat (159).

Pentru că sângele cel rău erumpea pretutindeni pe trup, Eminescu fu adus la Iași, acasă la Ștefan Emilian, unde un număr de medici (Otremba, Bottez, Filipescu, Negel și Riegler) consultară pe poet în ziua de 14 iulie și recomandară tratamentul antiluetic într-o localitate potrivită. În cele din urmă, rămase ca poetul să plece la Hall, pentru băi. Însoțit de doctorul Focșa, Eminescu pornește din nou spre străinătate, întovărașit până la Verești de Henrieta, și se oprește la Viena o clipă pentru un consult medical cu d-rii Neumann, Nothnagel și Meinert (57). Când pe la începutul

lui septembrie poetul se întoarce cu o năucire de hurelul trenurilor și oarecare friguri, Henrieta rămase încredințată că lipsa îngrijirilor sale îl “calicise” (61).

De acum încolo însă Eminescu era limpezit la cap și putea să scrie. Multe din scrisorile Henrietei către dna Emilian sunt compuse de poet și numai semnate de Henrieta, care se simțea mândră de secretarul ei. Iată de pildă, ce găsea cu cale să răspundă în stil într-adins naiv, pentru soră-sa, d-rei Emilian, care se afla la Paris:

“Regret că nu sunteți cu totul mulțumită în Paris, afară decât de arte. Îmi scrieți că francezii sunt superficiali și falși, în adevăr chiar eu, care n-am nici o cultură, am înțeles că francezii nu sunt născuți pentru a fi oameni de caracter, oricât de mare este, îndealmintrelea, însemnătatea lor pe terenul artelor și al științei. Că unele dame sunt bigote e după părerea mea bine, căci mai cu seamă în nenorociri aceasta este mai sigură mângâiere.

Am auzit că în Franția nu sunt sobe, ci numai căminuri; din cauza asta, se vede, dormitoarele sunt ca niște termometre. La noi în țară temperatura e foarte aspră și a ajuns în unele zile chiar la 24 grade sub zero.

Ca noutăți politice vă pot comunica că la noi în Botoșani opoziția n-a reușit defel. În Iași, majoritatea celor aleși e din opoziție, însă tot ea e puțin numeroasă.” (61)

Dorind să lucreze, Eminescu rugă pe Maiorescu să-i trimită cărțile și hârtiile ce se aflau la dânsul. Dar acesta — dintr-o înaltă prudență de arhivar — nu răspunse nimic, ceea ce supără pe poet. El plănuia să facă o a treia ediție a poeziilor, și în acest scop își cumpăraseră două caiete groase, legate în marochin și ferecate amândouă cu două broaște cu cheie (159). Ar fi lucrat la o dramă *Trei flori albe* (174) și ar fi voit, de asemeni, să sfârșească dicționarul de limbă sanscrită pe care-l lăsase la Biblioteca din Iași. Traducerea din *Lais* ar fi fost începută sau făcută aci. Că ar fi lucrat însă cu tot dinadinsul ceva e greu de crezut. Poezia *Kamadeva*, pe care o găsește A. C. Cuza pe jos, în odaia lui Eminescu,

și o dă *Convorbirilor* spre publicare, era, pe cât se pare, un lucru mai vechi. O iubire pentru vreo doamnă Elena din Botoșani, pe aceste vremuri de deznădejde, nu pare cu putință, și câteva versuri de dragoste aflate între hârtiile sale au o rezonanță tristă de demult (66):

*O dată te-am văzut  
Și-am stat încremenit,  
Și crud-a fost durerea —  
Cu care t-am iubit.*

*Te văd a doua oară,  
Și glasul tău l-ascult,  
Și știu numai atâta —  
Că te-am iubit prea mult.*

Devenise însă, fără îndoială, mai sociabil, ieșea pe stradă cu capul plecat, salutând sfios chiar pe necunoscuți (109) și lua parte la câte o petrecere în casa vreunui prieten, șezând mai tot timpul tăcut într-un colț de canapea și bucuros când putea vorbi nemțește cu cineva. Într-o asemenea împrejurare vorbi despre *Faust* al lui Marlowe, al lui Goethe și al lui Lenau, găsindu-l superior pe cel din urmă și deplângând soarta nefericitului Niembsch (174). Câte un “bonjurist” răpea din când în când pe Eminescu la un pahar de vin — spre ciuda Henrietei (61).

În vreme ce Eminescu se plictisea în glodosul Botoșani, Harieta, în corespondență deasă cu dna Emilian, plănuia să strângă bani din subscripții, spre a cumpăra o casă în Botoșani, în credința că poetul va voi să șază cu ea. În acest scop începuse chiar unele tocmeli. Stimulată de această speranță, făcuse cereri de pensie pentru frate-său către regină și către guvern și lega banii în zece noduri (61). Deși nu reiese de nicăieri din scrisorile Henrietei că Eminescu s-ar fi aflat la un moment dat fără mijloace de trai, afară poate de o stagnare temporară a colectelor, Eminescu se tânguia că de un an nu dispune “de un ban măcar”, că a ajuns într-o mizerie atât de amară și deplină, încât nu e condei care ar putea-o descrie: “părăsit de toți ca o corabie care se îneacă”. Circulau atunci liste lansate de C. Mille și alții (ceea ce rămâne în veci o pată pentru guvernele de atunci, nepăsătoare de soarta marilor



creatori), dar Eminescu declara că nu primise nimic, cel puțin “direct”. Convingerea noastră este că plângerile lui Eminescu sunt neîntemeiate și pricinuite numai de groaza de mizerie de care suferea și că Harieta dosea banii, cum mărturisește de altfel, spre a-și cumpăra casă.

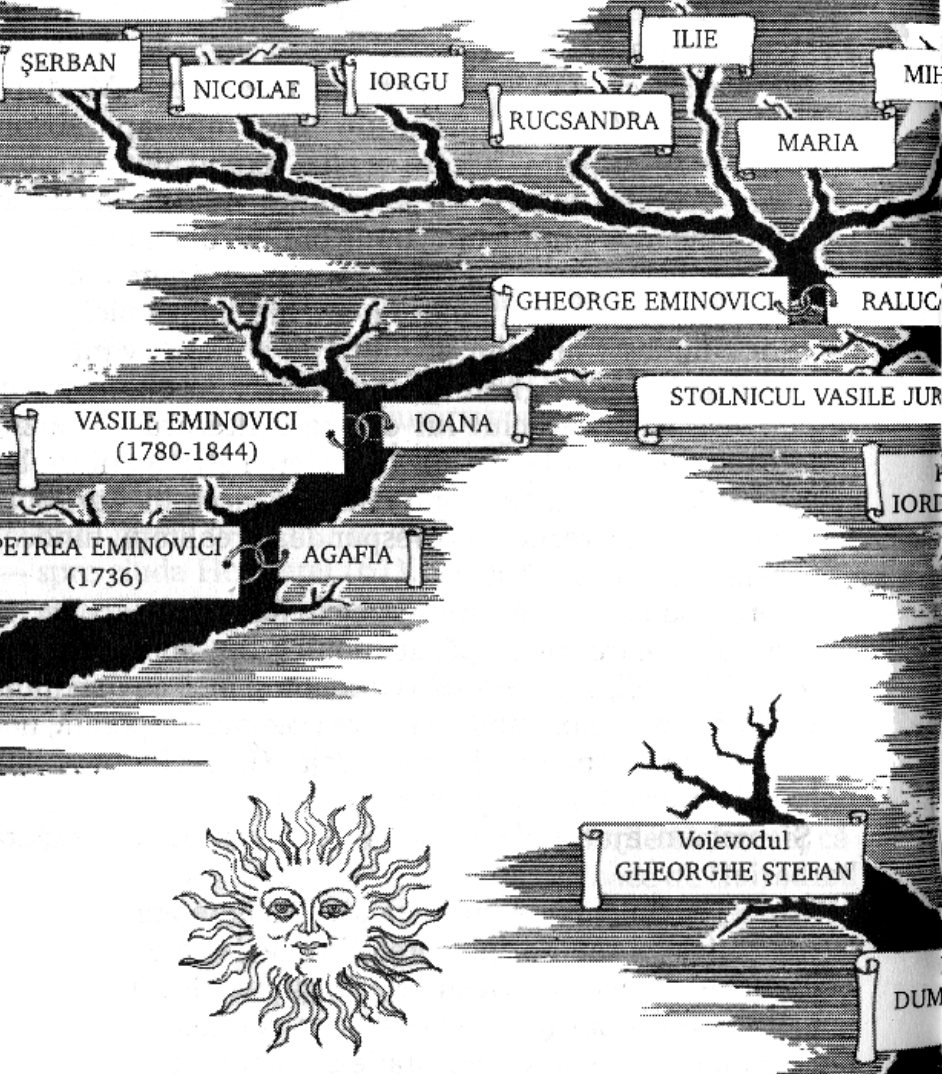
De aceea, scrisoarea alcătuită de poet către Morțun, la 10 noiembrie 1887, unde vorbea de “lipsa aproape absolută de mijloace de subsistență” în care se afla, cerând ajutor grabnic, căci “cea mai neagră mizerie” îl amenința, trebuie citită cu toată rezerva cuvenită produsului unui om zdruncinat. De asemeni rătăcită este și declarația poetului către un prieten, că merge cu palton și galoși pe arșiță, fiindcă n-are nici haine, nici ghetе (227) — care amintește obiceiul poetului de a umbla vara cu galoși... spre a nu-și curăța ghetetele. În aceste zile chiar, un comitet organizase în beneficiul lui o serată literară și muzicală ce produsese vreo 600 lei (106). În vederea strângerii de bani și a căpătării unei pensii, Scipione Bădescu făcea în *Curierul român* relații înfricoșătoare, ce nu corespundeau realității, fiindcă poetul era relativ bine (103, 106):

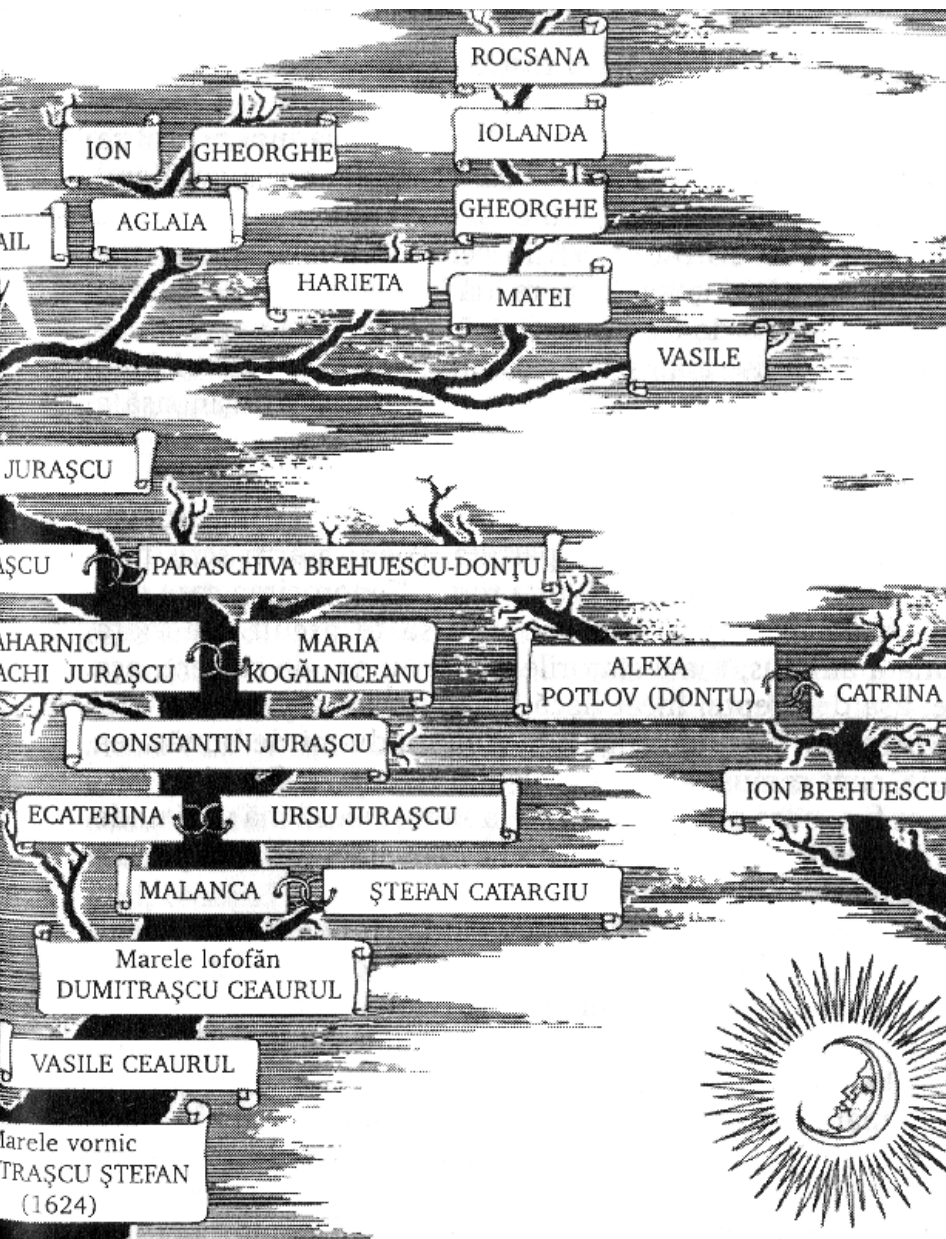
“Corpul său e un adevărat putregai. Rănile ce-i acoperiseră mai tot corpul și care au dispărut momentan, sub influența curei suportată la Hall, s-au redeschis din nou și încă cu mai multă furie ca mai înainte. Nenorocitul e la starea cea mai disperată, neputând părăsi patul de săptămâni întregi deja. (În realitate se interzicea poetului să iasă din casă pe vreme rea.)

Și nici un ajutor de nicăieri! Ce timpuri, ce societate, ce barbarie!”

În același timp, Bădescu făcea o publicitate umilitoare ofrandelor de câțiva lei sau fiorini, care picau de la câte o persoană, mai ales din provincia de origine a Eminovicilor. În urma acestor lamente s-a format și la Botoșani un comitet, care organiză în beneficiul poetului o reprezentație de teatru cu trupa de pribegie a lui Eminescu, și anume Fanny Tardini-Vlădicescu (15 dec. 1887).

Arborele genealogic al Eminovicilor.  
Versiune a lui Augustin Z. N. Pop





ROCSANA

ION

GHEORGHE

IOLANDA

AGLAIA

GHEORGHE

HARIETA

MATEI

VASILE

JURAȘCU

ȘCU

PARASCHIVA BREHUESCU-DONȚU

HARNICUL

ACHI JURAȘCU

MARIA

KOGĂLNICEANU

ALEXA

POTLOV (DONȚU)

CATRINA

CONSTANTIN JURAȘCU

ECATERINA

URSU JURAȘCU

ION BREHUESCU

MALANCA

ȘTEFAN CATARGIU

Marele lofofăn  
DUMITRAȘCU CEAURUL

VASILE CEAURUL

Marele vornic  
DUMITRAȘCU ȘTEFAN  
(1624)



Beneficiul, în sumă de lei 646, a fost consemnat poetului, parte în numerar, parte, spre a nu-i risipi, într-o chitanță a Casei de economii și împrumut din localitate (106). Câteva luni poetul se duse să-și ridice banii de la casă, și o dată fu văzut de cineva dând târcoale prin fața intrării, în ploaie, și codindu-se cu mâna pe clanță dacă să intre ori nu (159). În cele din urmă, la 2 aprilie 1888, mulțumită stăruințelor, Camera luă în considerare acordarea unei pensiuni de 250 de lei — nu fără 5 infame bile negre — pe care Senatul o admise abia la 23 noiembrie 1888, decretul fiind iscălit de rege la 12 februarie 1889, curmând epoca rușinoasă a colectărilor (61).

Revederea poeziilor sale a trebuit să readucă în sufletul lui Eminescu toată dragostea pentru Veronica, cu atât mai suavă, întotdeauna, cu cât era mai îndepărtată. Poetul i-ar fi scris fără știrea Harietei: “Dragă Veronică, uită totul. Nenorocirea care m-a lovit e destulă pedeapsă că n-am voit să te ascult. Ce viață dezordonată am dus; toate sfaturile tale erau așa de sincere, așa de bune, așa de drepte, încât dacă îndeplineam o parte din ele, azi n-aș zăcea pe patul de suferinți. Amintindu-mi de bunătatea inimii tale, simt remușcări de faptele din trecut. Ar fi o zi de sărbătoare, ar fi o mare plăcere ca să vii la Botoșani, să mă vezi unde sunt bolnav și din minut în minut îmi aștept sfârșitul, căci pentru societate sunt de mult mort.” (123\*)

Veronica veni pe neașteptate, spre ciuda Harietei, care privea cu indignare cum “îndrăcita” i-aduce în casă “o droaie de nespălați” și se închide singură cu Eminescu în odaie, șopocăind planuri de evadare. Și într-adevăr, într-o bună zi, Eminescu și cu Veronica pleacă la București, lăsând pe Harieta cu blesteme la gură. Visurile ei de a cumpăra casă și a trăi din pensia poetului zburară în vânt, și de supărare se îmbolnăvi, arătând simptome de oftică. În septembrie 1888, Harieta mai văzu o singură dată pe frate-său la București, unde îl descoperise, după ce multă vreme poetul îi ascunsese adresa, apoi rănită în suflet de prezența lângă poet a

acelei femei care venea să ridice chiar banii datorăți lui Eminescu la Botoșani, ce i s-ar fi convenit ei pentru osteneli, căzu greu bolnavă (61), și curând după moartea poetului se stinse și ea în mizerie și părăsire, dusă fiind la mormânt într-o birjă, de oameni nevoiași și străini.

La București, Eminescu veni îmbiat a-și reîncepe activitatea de gazetar, pe care o părăsise de cinci ani, colaborând la gazeta conservatoare *România liberă*, care-i oferea 200 de lei pe lună, mai mult ca ajutor. Articolele ce se bănuiesc a fi de Eminescu (de pildă *Iconarii dlui Beldiman*, semnat cu inițialele M. E.) arată multă chibzuință a judecății și o liniște, în sfârșit, a concepțiunii, încât nimic nu te-ar face să bănuiești că sunt scrise de un om care până mai deunăzi privea lumea cu ochii rătăciți. În redacția gazetei din Pasajul Român venea ca pe vremuri să se așeze la masă, dar, în loc să scrie articole, visa deștept cu foi de hârtie înainte, pe care scria caligrafic litere asiriene și chaldee — ziceau prietenii — oricum orientale, împins de acea reverie lingvistică asiatică, ce-l făcuse să se intereseze de gramatica sanscrită și de caracterele arabe (220). Locuia într-o odăiță la etajul al III-lea al unei case de raport din Piața Teatrului, dând într-un coridor întunecos, odăiță la fel cu toate cele pe care le avusese (70), și mergea în haine mistuite, cu încălțăminte desfundată și pălărie cu orificii, deși, trecând cu vederea trista condiție de a trăi din mila altora, în nici un chip nu este credibilă legenda mizeriei poetului, deoarece știm sigur că era urmărit pas cu pas de prieteni, și N. Pătrașcu era însărcinat de *Junimea* să-i ațină calea și să-i dea numai atâți bani câți îi erau de trebuință (167). Eminescu mergea la teatru și pe la cafenele și declama uneori prietenilor pasaje întregi din *Eneida* lui Virgiliu, înlocuind astfel cu învârtirea automată a memoriei procesul gândirii spontane (206). Din vechea personalitate îi rămăsese mișcări intelectuale subconștiente. Se închidea, așadar, în casă și citea mai toată ziua cronici și scrieri istorice, fiindcă avea încredințarea că trecutul nostru este

un șir neîntrerupt de martiri. Aceasta o spunea și lui Panu, care ședea în aceeași casă din Calea Victoriei, deoarece acolo se aflau redacția și tipografia gazetei *Lupta*. Însă la masa lui Panu, zgomo-toasă de prezența colaboratorilor, nu se ducea decât rar și fără bucurie, întâi pentru că împotriva lui Panu avea o rezervă de când cu întâmplarea lecturii *Scrisorii a III-a* și al doilea fiindcă masa era gălăgioasă de prea multă lume și nu-i plăcea să se expună. În afară de câte o întâmplătoare ironie sau alt asemenea semn de vioiciune, ședea mut, cufunadt în abis (164). Încetul cu încetul, se produce în Eminescu o reînviore a puterilor spirituale, pe atât de neașteptată, pe cât de iluzorie. Poetul începea să pâlpâie de ardența literară, reacționa cu mai multă impulsivitate la opiniile adverse, făcea planuri de lucrări și în cele din urmă toată lumea află că poetul scrisese o piesă de teatru. Într-o zi luminoasă de toamnă, Eminescu, îmbrăcat cu îngrijire și în ținută solemnă, se așeză la masa de lectură a *Junimii* din casa lui Maiorescu și citi cu glas vibrant și bine scandat piesa în versuri *Lais*, spre uimirea, turburarea și înduioșarea tuturor (167). Dar era o amăgire, căci piesa *Lais*, cumpărată de direcțiunea Teatrului Național cu 50 de lei (126), nu era decât o traducere după *Le joueur de flûte* a lui Émile Augier și o dovadă de confuziunea minții poetului, dacă într-adevăr a prezentat-o ca originală. Știind sau neștiind aceasta, prietenii manifestau o bucurie superlativă, chemau pe poet din toate părțile la petreceri, deși el prefera să meargă cu ardelenii la birtul Șerbănescu din Hanul Kiriazi, unde cu capul între mâini cânta doine de jele din Ardeal, în ahturile celor de față. El era dealtfel mai apropiat de cei nevoiași, și iubirea lui de proletar se revela acum ca și altădată în unele gesturi nechibzuite, dar cu înțeles, ca acela de a-și scoate paltonul slinos, lung, și a-l pune pe vreme de ninsoare pe umerii prietenului ce nu avea asemenea veșmânt, sau de a întinde unui cerșetor pleșuv propria sa pălărie (41, 159). Pentru acest motiv, poate, îl cultiva pe socialistul C. Mille, până la locuința căruia din casa Steiner în

str. Academiei urca cu paltonul său prea lung, cu pași îngreuiți de mari galoși (119).

Pe iarnă, un număr de tineri gazetari (Al. Hodoș, D. M. Marinescu-Marion, L. Gh. Nicolescu-Fix, I. Popescu, N. Procopiu, I. S. Rădulescu-Gut, N. Țincu-Tall, Cesar Colescu-Vartic, Dionisie Miron și alții), înduplecără pe poet să le patroneze o revistă de informație culturală, *Fântâna Blanduziei*, cerându-i un singur articol. Eminescu, consimțind, le făgădui colaborare regulată, și nu numai le dădu articolul de deschidere cerut, *Fond și formă*, dar învârti el însuși cu entuziasm și exces roata mașinii tipografice, în noaptea de 3 spre 4 decembrie, când apără cel dintâi număr (67, 154, 220). Pe frontispiciul gazetei, de format jurnal, este numele facsimilat al lui Eminescu, dat ca fondator, și un moto din versurile sale: "*Unde vei găsi cuvântul, Ce exprimă adevărul*". Mulți socotiră gazeta ca fiind a lui Eminescu și o primiră cu interes. Însă "meșterul", cum îl numeau ciracii, în afară de două articole de fond cu caracter teoretic de politică europeană și tendințe antidecepționiste foarte cuminiți, nu mai fu în stare să dea decât lucruri neînsemnate. De el este următoarea traducere din Mark Twain (67):

*Când începe trenul zborul  
Vine-ndată conductorul  
Și, scoțând perforatorul,  
Face-o gaură-n bilet.  
Pentru cursa care costă  
Zece bani biletu-i alb,  
Pentru cursa care costă  
Douăzeci biletu-i verde,*

*Pentru cursa care costă  
Treizeci e biletul vândt.  
Clanț, făcând perforatorul  
Face gaură în bilet.  
Chor  
Clanț! cu toții, frați iubiți,  
Faceți găuri unde știți.*

Aceste nevinovate versuri stârniră indignarea cuiva din Moldova, care, nevăzând cuvântul *bortă*, crezu că poezia este o insinuație indecentă, spre râsul, ultimul râs al lui Eminescu (154). De Crăciun se înjghebă o petrecere a colaboratorilor în casa lui C. Bărcănescu, cu care prilej poetul a mai cântat, ca o lebadă presimțitoare de moarte, un cântec jălălnic (9).

Apoi zidirea măcinată de ape și ținută în loc de câteva ori cu slabe proptele se curmă deodată de la mijloc și se năruie în pulberi pentru totdeauna. Minteia lui Eminescu se risipi din nou, și vechile porniri reveniră. Cânta din senin romane nemțești, vorbea cu suspin despre o cântăreață vieneză, “cu părul galben ca de aur și cu glasul ca clopotul” (167) și frecventa Coloseul Oppler în vederea unei cântărețe “suedeze”, pe care o salută într-o zi, urcându-se pe masă, cu un șervet oriental în jurul capului și strigând formidabil: “Suedeza!” (220). În curând fu nevoie să fie apărat de privirile vulgului și, în acest scop, prietenii, scoțându-l de la Mărcuța, unde fusese dus întâi în februarie și unde nu voiau să-l țină, îl internară din nou în Ospiciul “Caritas” al d-rului Al. Șuțu din strada Plantelor, nr. 9, în care poetul petrecu câteva luni de visare dementă euforistică și viziuni paradisiace, unice clipe de adevărată fericire în viața sa zbuciumată. În seara de 31 martie 1889, Mihai Chintescu, într-o conferință la Ateneu, populariza, cu o lipsă regretabilă de discreție, prăbușirea poetului (44):

“Doamnelor și domnilor, fie din sărăcie, fie din indiferență, fie poate din amândouă sau și din alte cauze, Eminescu e cuprins de o manie ciudată, care se termină prin o nouă nebunie, și îngrijirile deosebite din partea sorei sale nu-i servesc la nimic. Atunci a fost internat la Mănăstirea Neamțu. După ce se face mai bine, vine în București, unde trăiește mai liniștit până la sfârșitul anului trecut, când un nou atac de nebunie îl cuprinde, tocmai când traiul material îi era asigurat, căci Camera îi votase o pensie de 250 de lei pe lună. În fine, cea din urmă coardă a acestei fermecătoare lire s-a rupt, și maestrul e cu desăvârșire și poate pentru totdeauna nebun.”

La 13 aprilie 1889 se decise instituirea unei curatele, în urma cererii unui consiliu compus din Titu Maiorescu, Dem. Laurian, Șt. Mihăilescu, I. L. Caragiale, I. Gr. Valentineanu și Mihail Brăneanu, acesta spre a se putea primi, prin tutor, pensiunea de la Stat. Viața de răspundere morală a poetului încetase (182).



Eminescu păși pragul ospiciului îngândurat și sobru la vorbire. Locurile acestea le mai văzuse, după cum cunoștea chiar pe unii bolnavi (232) și, firește, pe d-rul Șuțu, “un bătrân cu o barbă mare, murdărită de tutun, putredă parcă, cu un mozelit nesuferit de gingii pustii”. El simțea că aci are o misiune mare de îndeplinit, și de aceea cerea de mâncare și băutură, ca unul ce “nu mâncase de mult”, și mesteca cu multă poftă alimentele, asemeni zidarului care e pe cale de a se urca pe schele. Cercetările sale științifice asupra mecanicii lumii trebuiau duse aici, în liniște, mai departe. Aplicând abstracțiile matematice la probleme spirituale, voia să găsească principiul vieții, fiindcă descoperise că misterul mișcării și al vieții stă în “mutarea consecutivă a punctelor de gravitație”, adică în “distanțarea consecutivă între cele două puncte”. Odată pus pe drumul cel bun, începu să născocoască diferite demonstrațiuni și aparate, cu scopul de a capta forța universului, ca, de pildă, o sferă de gumilastic, o cumpănă și mai cu seamă o țeavă metafizică (ms. 2255, ff. 386, 418):

“O țeavă cu apă atârnată drept la mijloc. Oriunde ai atinge țeava, acul se suie în partea opusă. În țeavă o mărgea de plumb pe un fir de sârmă reprezentând puterea gravitației și nițel aer. Echilibru? Amândouă una peste alta. Dezechilibru? Amândouă fug în părți opuse.”

Pe coli mari de hârtie, el așternea sânguincios ecuații și formule, ca un om de știință care știe că timpul este scump (47). Este evident că asemenea cercetări nu se pot face decât prin consultațiuni vaste, din care pricină Eminescu își însemna numele autorilor cărora le datora ceva, ca Schopenhauer, Kant, Laplace, Pythagora, Ueberweg, Goethe, Tyndall, Robert Mayer, Hartmann etc. (ms. 2255, ff. 351—433; M. E., I, 2). Toate aceste nume îi ședeau câțeva vreme liniștite în minte, apoi, ca spițele roților de locomotivă, care de prea multă rotație se transformă într-un disc incert, se amestecau febril. “Ah! — zicea atunci poetul vreunui cunoscut ce-l vizita. — Ia uite-te cum seamănă Pasteur cu Maiorescu! Și tu

semeni cu Kant! Bietul Kant! Mare om! Am învățat la el, la Heidelberg... Te rog să-mi aduci toate volumele lui... Eu semăn cu Schiller și cu Faust, al lui Goethe. Am să mă sinucid... Așa a făcut și Hamlet!... Mare om e Shakespeare! Ce tragedian!... Dar Kant!... Unde mai găsești un Kant!... A murit la 1885!... Am să vorbesc cu el!... Da, am să mă sinucid și eu ca Hamlet!... Am să-mi prefac viața în nimic și sângele în vin de Drăgășani!... Să mor!... Și apoi — cu vinul să mă vindec!... Ce mare om e Kant!” (65) Și continua astfel, cu această subtilă și voluptuoasă asociere între sugestia beției și a nimicului, a tragediei și a lucrului în sine, în care se strecurau antipatii și repulsii și erori mai vechi: C. A. Rosetti și Carada. Inepția lui Macedonski era dovedită matematic: “Dacă progresul ar fi infinit și nu numai o repartitie inegală după timpi, Homer ar fi trebuit să fie un măgar și Macedonski un geniu, și tocmai contrariul e adevărat regres – grad, progres + grad.” (Ms. 2255, f. 386; M. E., I, 2.) Interesul de odinioară pentru limbile orientale (sanscrită, arabă) și slave era mai mare ca oricând, fără ca, de altfel, să fie neglijate literaturile clasice și îndeletnicirile artistice. Declama și acuma din Homer, Horațiu și Virgil și compunea versuri originale, într-o manieră pură, lipsite de orice zgură, dialectice și sonore de un aer aurifer, ca, bunăoară:

*Atâta foc, atâta aur  
Ș-atâtea lucruri sfinte,*

*Peste-ntunericul vieței  
Ai revărsat, părinte...*

sau alte improvizațiuni luminoase pe tema *Gloriosul voievod* (235).

Mergând tot așa neîntrerupt, într-un palton lung, cu galoși mari în picioare și mâinile la spate, în preocuparea colosalei lucrări ce se cădea să facă, era, desigur, cuprins de oboseală și de dureri de cap. Dar avea clipe de odihnă și umor, când în lungul salon al ospiciului observa cu ironie de analist pe “colegi” și părea vizitatorilor săi Eminescu cel de totdeauna. La început, căuta să nu piardă contactul nici cu prezentul și, în acest scop, cerea gazete și cărți, ca, de pildă *Correspondența* lui Jules Goncourt (*Lettres*) (170, 235).

Lipsit toată viața de avuție, el visa acum o bogăție imensă, feerică. Descoperi în pietricelele, bucățelele de hârtie și de lemn de pe jos bogății mari, pe care începu să le strângă în scopul de a scoate din ele diamante. Nu-i scăpă din vedere nici valoarea incalculabilă a frunzelor din copaci, pe care le evalua la milioane și miliarde, însemnând prețul pe ele. Ținea o contabilitate strânsă de comorile sale pe ulucile și zidurile ospiciului, plănuind să-și cumpere moșii, bineînțeles și Ipoteștii, și chiar lumea întreagă împreună cu institutul, al cărui proprietar se socotea de fapt. Greutății apăsătoare din cap el îi găsi o explicațiune luminoasă și — într-aname fel figurat — adevărată: avea în cap diamante care îi atârnavă greu (232). Deoarece însă, lăsând bogățiile, el înfățișa și tradiția autohtonă, fiind Matei Basarab reîncarnat, regele puse la cale un atentat printr-un pacient, Petre Poenaru, care, jucându-se ca din întâmplare cu praștia, îl izbi în frunte cu o petricică. Eminescu consemnă aceste fapte judecătorului Brusan, care venise să încheie raportul medico-legal, în vederea curatelei, în ziua de 12 iunie (182):

“— Cum te cheamă?”

— Sunt Matei Basarab; am fost rănit la cap de către Petre Poenaru, milionar, pe care regele l-a pus să mă împuște cu pușca umplută cu pietre de diamant cât oul de mare.

— Pentru ce?

— Pentru că eu fiind moștenitorul lui Matei Basarab, regele se teme să nu-i iau moștenirea.

— Ce-ai de gând să faci când te vei face bine?

— Am să fac botanică, zoologie, mineralogie, gramatică chinezească, evreiască, italienească și sanscrită. Știi 64 de limbi.” Întrebat cine era atentatorul, declară:

“ — Un om bogat, care are 48 de moșii, 48 de râuri, 48 de garduri, 48 de case, 48 de sate și care are 48 de milioane.”

Contrariu zvonurilor melodramatice (47), Eminescu n-a suferit prea mult de pe urma așa-zisului atentat, care îi pricinuisese o simplă

zgârietură, și nu pare să fi avut stări de agitațiune așa cum scrie, cu o vulgară declamațiune, Scipione Bădescu (105):

“Îndată ce-l dezleagă, rupe tot cu o putere de fiară și strigă de produce un ecou îngrozitor.” În realitate, slăbit de marile preocupări intelectuale și de erizipelul, de altfel vindecăt, ce i se iscase pe față din cauza mânjirii cu necurățenii a locului zgârieturii, se simțea ostenit și doritor de o lungă liniște. Totodată inima îi era tumefiată mai demult de o endocardită, provocată de marile ei bătaii. În privința clipei pe care a ales-o providența spre a reîntoarce pe Eminescu în eternitate, știrile sunt destul de contradictorii, unele dând ziua de joi 15 (232), altele de vineri 16 iunie (65).

Aproape sigură este aceea de joi 15 iunie, în zorii zilei, cum arată actul de deces și cum, de altfel, s-a săpat pe piatra mormântului. Miercuri seara, Eminescu, cu o ultimă licărire de conștiință, chemă pe bătrânul doctor și i se plânse de mari dureri în trup. Rămas singur, se întinse pe pat și, când limba sortii sale ajunse pe pragul al doilea al vieții, inima se opri și poetul trecu în univers.

Dimineața, găsindu-l mort, l-au dus la Spitalul Brâncovenesc pentru autopsie, unde, cântărindu-i-se creierul, în stare de ramoliție, se găsi că are 1.400 de gr. cam atât cât al lui Schiller (157, 159). Doi servitori ai spitalului fură trimiși să declare decesul de moarte al dlui Mihail Eminescu, poet, cei doi neștiutori de carte puneau pecetea degetelor lor bătătorite:

## REGISTRU STĂRII CIVILE PENTRU MORȚI

Bellu

Ortodox-Român

Mihail  
Eminescu  
de 43 ani  
poet  
necăsătorit

No. 2935

*Din anul una mie opt sute optzeci și nouă luna iunie  
diaoă septe spre dece ora douăspredece meridiene.*

*Act de morte a D-lui Mihail Eminescu de patruzeci și  
trei de ani, poet, necasatorit, nascut în comuna Botoșani  
fiul Decedatului Mihail Eminovici alte amănunte nu sa pu-*

tut lua *decedat...* la cinci spre zece corent *ora* trei ante *meridiane*, în casa din strada Municipala No. 14 Suburbia Doamna Balasea.

*Martori au fost:* Dl. Iordache Munteanu de ani trei *zeci de profesie* servitor, din acel spital și D. Ion Stirbu de ani două *zeci și cinci de profesie* servitor *din strada* aceiași No. 14 de la acel spital *cari au subscris împreună cu noi acest act dupe ce li s-au cetit.*

Cazul morții s-a constatat de noi prin *doctoru verifcator* d-l Sutzu care a și eliberat certificatul cu No. 161.

Făcut de noi Nicolae Hagi Stoica fiu consiliar *al comunei* București și oficiar *de stare civilă*. Martori n-au știut subscri.

Martori (ss) Ș I. Munteanu

(ss) + I. Stirbu

Officiar (ss) H. Stoica fiu

(Din *Registru pentru morți pe anul 1889* [7])

Primăria Comunei București. Oficiul stărei civile.)

Gazetele *Adevărul*, *Constituționalul*, *Românul*, *Democrația* pomeniră toate de această pierdere, și revistele avură cuvinte de jale.

“Națiunea mea, îmbracă doliu! — se tânguie Vulcan în *Familia*. — Literatura noastră jelește! Poezia română plânge!

Vi s-a dărâmat o columnă, vi s-a stins un luceafăr, vi s-a răpit o podoabă...

Genialul poet Mihai Eminescu a încetat din viață.” (65)

B. P. Hasdeu, în *Revista nouă*, muștră pe contemporani în mod bombastic (88):

“El va trăi, deși a murit nebun. Și cum oare să nu înnebunească? În toate epocile au fost poeți, pe care flămânda sărăcie, uneori numai deșertăciunea, pentru o ticăloasă pomană însoțită de o mai ticăloasă laudă, îi încovoia tămâitori dinaintea celor puternici. În toate epocile s-au văzut însă și de acele firi semețe, înalte, vrednice de solia ce le-a dat-o dumnezeirea, care niciodată n-au întins o mână cerșitoare către vreo mărire pământească, către

acei ce uită că nu săracii spălau picioarele lui Isus, ci Isus a spălat picioarele săracilor. Așa poet a fost Eminescu.”

Publicul văzu sâmbătă în biserica Sf. Gheorghe-Nou chipul descompus, surpat și împăroșat al poetului, cu ochii scufundați de adâncă oboseală. Un bandaj negru în jurul capului, ce acoperea linia secționării craniului (201), fu probabil pentru unii dovada grozavă că Eminescu murise ucis, așa cum Harieta însăși, ținută departe, crezu.

În după-amiaza zilei de sâmbătă, 17 iunie, la orele 6, cortegiul însoțit de un număr mare de studenți, gazetari și prieteni, în fruntea cărora se aflau primul ministru Lascăr Catargiu, Titu Maiorescu, M. Kogălniceanu, Th. Rosetti, Aug. Laurian și alții, porni spre cimitirul Bellu, trecând pe Calea Victoriei, Calea Rahovei și câmpia Filaretului. O ploaie mărunță pica din cerul peste tot acoperit de nouri. Pe drum, în dreptul Universității, și la mormânt, se ținură cuvântări îndurerate și banale, după care, pe înserat, coșciugul fu coborât în groapă, între tei și un brad (157).

Astfel se stinse în al optulea lustru de viață cel mai mare poet pe care l-a ivit și-l va ivi vreodată, poate, pământul românesc. Ape vor seca în albie, și peste locul îngropării sale va răsări pădure sau cetate, și câte o stea va vesteji pe cer în depărtări, până când acest pământ să-și strângă toate sevele și să le ridice în țeava subțire a altui crin de tăria parfumurilor sale.

CUPRINS

## MASCA LUI EMINESCU

Privesc chipurile lui Mihai Eminescu, înșiruite dinainte-mi: acela astral și pletos din tinerețe, cel ușor subțiat de gânduri și de o înfrigurare sentimentală, de la 30 de ani, fața placidă și adipoasă, cu ochi împânziți de o ceață alburie, în ciuda unui zâmbet copilăros și somnolent, din epoca întâiei căderi, masca nietzscheeană, în sfârșit, din ultimii ani, pustiită, surpată ca un

crater stins, cu ochii înfundați și stătuți. Privindu-le, omul cel adevărat pare că răsuflă aieva.

Eminescu era un român de tip carpatin, dintre aceia care, trăind în preajma munților, mai cu seamă în Ardeal și Moldova de Sus, sub greaua coroană habsburgică, cresc mai vânjoși și mai aprigi și arată pentru încercările de smulgere a lor din pământul străbun lungi rădăcini firoase, asemeni acelora ce apele curgătoare descoperă în malurile cu copaci bătrâni. El avea ca atare un suflet etic, simțitor la toate ideile și sentimentele, care, alcătuind tradiția unei societăți, sunt ca grinzile afumate ce susțin acoperișul unei case, nefiind lipsit totdeauna de viziunea unui viitor mai drept. Nu nutrea nici o aspirație pentru sine, ci numai pentru poporul din care făcea parte, fiind prin aceasta mai mult un exponent decât un individ. Deoarece nu urmărea un folos propriu, ci unul social, n-avea însușirea de a alerga repede pe treptele vieții, spre a ieși sus în fruntea scării, dar era cu atât mai îndârjit și mai mușcător în lupta pentru idei. Răzvrătit, cu o lipsă de prefăcătorie ruinătoare pentru om, Eminescu a fost un patriot înflăcărat și un denunțator al mizeriei muncitorului rural, industrial și intelectual, îndrăzneț în numele ideii, sfios și blazat în numele său. Din această pricină, dacă avea umor, era totuși un om lipsit de ironie. Spiritul critic e o înfățișare rectilinie, care nu are nimic sfânt afară de expresia cea mai înaltă a adevărului. Patriotismul, tradiția, ideologia sunt pentru omul ironic locuri comune, bătătura aridă de atâta călcătură, vatra înnegrită de funingine, tot ce stânjenește prin vechime și respect zvâcnirea vieții noi. Acestea însă erau scumpe lui Eminescu, care nu le considera ca o crustă peste râul vital. Și când un *graeculus* ca I. L. Caragiale, cu linii subțiri și nestatornice de maliție, încerca să atragă pe poet în jocul alunecător și întortocheat al sofisticii, piciorul său sufletesc solid se împleticea iritat, obișnuit să se așeze lat și neted în hora sublimă a principiilor. Eminescu cel lipsit de ironie căuta pe Creangă sau pe ardeleni, care, cum știm, se frământau pe loc, neputincioși în fața iuțelii valahe, dar

petreceau cu lacrimi de înduioşare în duhul gândurilor grave şi religioase.

În viaţa afectivă, Eminescu nu se ridică decât prin expresie deasupra norodului, cuprinsul esenţial al sufletului său fiind un sentiment de *jеле*, fie că în iubire, departe de orice educaţie analitică, îşi chema iubita în codru verde, fie că gândul morţii i se înfăţişa cu toate mângâierile unei îngropăciuni după datini şi tristeţile unei vieţi nelumite.

Inteligenţa îi era limpede, îndreptată numaidecât la ţintă, dar mijlocie, ca o apă curgătoare fără ochiuri adânci. În schimb, puterea de a oglindi prezentul în vis, făcând din el un cer întors şi fără fund, este enormă şi împiedică paşii tereştri. Eminescu era un lunatec sublim, în sufletul căruia visele creşteau ca nalba, acoperind şi colorând priveliştea orizontală. Starea sa normală era cea vizionară şi acţiunea politică a fost, desigur, o latură care, mai la urmă, s-a dovedit alterată de vis şi utopie, rămânând nu mai puţin un protest metaforic împotriva relelor contemporane.

Trăind în universul său, Eminescu n-a fost nicicând atras de luminile marilor oraşe, de moliciunile şi estetismul claselor de sus. Hoinar din fire, nu numai a trăit, de nevoie, în haine destrămate şi sub tavane scunde şi coşcovite de apa ploilor, dar a început a simţi o plăcere nu lipsită de amărăciune în a cultiva propria mizerie, confundând voluptăţile simple ale naturii cu noroaiele şi cu bureţii vieţii.

Dar dacă n-avea mândria fizică, o avea pe cea morală. Pătruns în linişte de valoarea personală, arăta, după împrejurări, fie simplitate gravă, fie dispreţ înalt, preţuindu-se singur şi cu răceală înainte ca lumea să-l preţuiască. De aci un sentiment al răspunderii, un scrupul în toate actele, obstinat, improductiv, care îl fac inapt pentru viaţa publică, nepreţuit pentru cea intelectuală.

În sfârşit, sufletul său era alcătuit din roate enorme şi greoaie, ce, odată puse în mişcare, se învârtteau cu duduie grozav şi implacabil. Era plin de violenţă şi de statornicie în dragoste şi duşmănie, şi spumele urii sale au fost adesea nedrepte şi nemăsurate.



Eminescu a fost, într-un cuvânt, un om înzestrat să exprime sufletul jalnic sau mânios al unei mulțimi în primejdia de a fi strivită de puterile îndârjite ale lumii vechi, să o înviioreze cu vehemență și s-o împingă înainte, arătându-i viitorul în chipul unui trecut idilic, și pe care soarta l-a aruncat într-o societate părănd entuziastă de a-și lepăda veșmintele vetuste, dar hotărâtă a nu abandona nimic din privilegiile ei.

Azi, însă, când poporul românesc, după o lungă robire dinăuntru și dinafară, a luat conștiință de sine, chipul lunar și amar zâmbitor al poetului își regăsește puterea asupra sufletelor noastre, și el ne apare drept cel mai în stare să dea expresie simțirilor moderne și românești, și cu fluierul său poetic să ducă năzuințele noastre sociale pretutindeni,

*Peste ape, peste punți,  
Peste codrii de pe munți.*

## BIBLIOGRAFIE EMINESCIANĂ:

## VIAȚA

Înșirăm aci studiile și articolele cu referințe la viața lui M. E., câte am putut cunoaște la data terminării acestei ediții. Lipsesc din prezenta listă unele articole fără nici o valoare informativă, unele reeditări și lucrări cunoscute și studiile publicate prin reviste, dacă au fost apoi adunate în volum (ex.: *I. Slavici*, *I. Rădulescu-Pogoneanu*). Pentru o orientare generală bibliografică și pentru a controla materialul ce n-am găsit de cuviință a cita, cercetătorul va consulta:

N. ZAHARIA, *Mihai Eminescu*, Buc., “Socec”, 1923 (ed. a II-a mărită). B.A. R., I. 69.

GH. ADAMESCU, *Contribuțiune la bibliografia românească*, Fasc. I, Buc. “Cartea Rom.”, 1921, p. 116—119; fasc. a II-a, Buc., “Tip. Rom. Unite”, 1923, p. 153—165; fasc. a III-a, Buc., “Casa Școalelor”, 1928, p. 122—126, B.A. R. S.d. 1., XXI, f. 18, 19 și 20.

DACOROMANIA, Buletinul Muzeului limbei române condus de Sextil Pușcariu, Cluj: Revista Periodicelor pe anii 1921 [An. II, 1921-22], 1922 [An. III, 1923], 1923 și 1924 [An. IV, 1924—26], 1925 și 1926. [An. V, 1927—28], B.A. R., S. d.1, III, A, 26—27, 29 și 30.

IOACHIM CRĂCIUN, *Istoriografia română în 1925 și 1926. Repertoriu bibliografic* [Extras din *Anuarul Institutului de istorie națională*], Cluj, IV (1926—1927), Buc., “Cartea Rom.”, 1928, B.A. R., S.d.1., XXI, f. 23.

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ, Cluj, III (1924—1925) și IV (1926—1927), B.A. R., S. d. 1., XXI, A.S.

De un interes capital este publicația:

MIHAI EMINESCU, *Lămuriri pentru viața și opera lui Eminescu*, redactate cu concursul lui Gh. Bogdan-Duică și G. Ibrăileanu de Leca Morariu, Cernăuți, an I. (1930), an. II (1931), an. III (1932), an. IV (1933), an. V (1934), an. VI (1935), an. VII (1936), an. VIII (1937). Nu cităm deosebit numeroasele studii și notițe din această revistă, ci indicăm numai anul și fascicula, de pildă așa: M. E., I, 1.

În toate manuscrisele eminesciene ale Acad. R. se pot găsi orientări cu privire la viața poetului, fie și numai prin datarea unei compuneri. Ele se află sub numerele: 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2275 bis, 2276, 2276 bis, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285,

2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2306, 2307, 2308. Cf. și *Autografe Iacob Negruzzi*, passim și în special plicurile 51 (*Eminescu*), 52 (*Veronica Micle*) și ms. 3215. 45 *scrisori inedite ale lui Gh. Eminovici* la autorul acestei cărți (ms. G. E.). Achiziții 1957, nr. 95, 195, 197, 217; achiziții 1958, nr. 1 (*Veronica Micle*). Alte documente la I.I.L.F.

MONIT. OF, 29 aug. 1874; 22 aprilie 1877; 30 sept. 1884; 31 oct./12 noiembrie 1892; 5/17 noiembrie; 17/29 noiembrie; 7/19 noiembrie; 15/27 aprilie 1894; 9/21 dec. 1894; 17/29 dec. 1894; 16 febr. 1895; 27 iunie 1895; 24 martie 1898; 25 iulie 1898; 13 martie 1901; 23 noiembrie 1913.

ARHIVELE STATULUI, Buc., Minist. Instrucției, 1875—76, numeroase rapoarte ale lui Eminescu, îndeosebi dos. nr. 3063, 3188, 3220 (copii Elena Piru).

1. *Actul de botez al lui Eminescu*, în *Luceafărul*, 1904, p. 126 și, în facsimil, în Aug. Z. N. Pop, *Contribuțiuni...*, 1962, Fotografii la I.I.L.F.
2. *Almanach literar pe anul 1903*, Cernăuți, 1903, [*Patru scrisori ale lui Em.*, comunicate de Filimon Taniac, p. 43—48.]
3. ZAMFIR C. ARBURE, *Din dragostele lui Mihai Eminescu*, în *Facla*, II, nr. 41 din 8 oct. 1911, p. 293, B.A. R., EI, 2665.
4. ZAMFIR C. ARBURE, *Din amintirile mele. Câteva păreri ale lui Mihail Eminescu*, în *Dimineața* din 18 oct. 1911.
5. NIC. V. BABOEANU, *Iubire-Durere*, Scrisori..., Buc., "Biroul Universal", Ath. I. Nițescu, 1905, B.A. R., I. 14. 101.
6. E. BAICAN, *Trei duhuri sfinte la Iași*, în *Liberalul*, Iași, VIII, nr. 2 din 3 martie 1906, B.A. R., P IV. 997.
7. I. BAICAN, *Din viața lui Eminescu*, în *Conv. lit.*, 1914, p. 604—608.
8. TEODOR BĂLAN, *Serbarea de la Putna*, 1871, Cernăuți, 1932.
9. C. BĂRCĂNESCU, *O! yes, yes, yes!*, în *Fânt. Bland.*, nr. 10 (s. II-a) din 3—10 dec. 1889.
10. IERONIM G. BARIȚIU, *Mihail Eminescu, Reminiscență*, în *Rândunica*, foaie literară-beletristică, Sibiu, I, nr. 1 din 30 martie 1894, p. 5 și 22 din 10 aprilie 1894, p. 17—18, B. A. R., P II. 419.
11. IERONIM G. BARIȚIU, *Amintiri despre Eminescu: Eminescu la Viena* [reprodus după *Rândunica*, 1894], în *Sămănătorul*, Buc., II, nr. 17 din 27 aprilie 1903, p. 238—60.
12. I. A. BASSARABESCU, *Cine a îndemnat pe Creangă să scrie*, în *Conv. lit.*, febr. 1930, p. 3—5.
13. N. A. BOGDAN, *Amintiri despre Eminescu*, în *Familia*, Oradea-Mare, XXXVIII, 1902, p. 92—93.
14. N. A. BOGDAN, *Eminescu, redactor la "Curierul de Iași"*, 1876—78, în M. Eminescu, *Nuvele, Iași, "Șaraga"*, și *Familia*, 1890.
15. G. BOGDAN-DUICĂ, *Primul amor al lui Eminescu* [Conferință la Cluj, 12 febr. 1923], în *Înfrățirea*, Cluj, III, nr. 726 din 14 febr. 1923, B. A. R., P IV, 4812.

16. G. BOGDAN-DUICĂ, *Trecerile lui Eminescu prin Ardeal*, în *Tribuna*, 18 noiembrie 1924, și *Aurora*, 14 noiembrie 1924; cf. *Mișcarea literară*, 1924, nr. 2.
17. G. BOGDAN-DUICĂ, *Titu L. Maiorescu și Mihail Eminescu* [Documente din Blaj], în *Societ. de mâine*, I, 1924, p. 304—305.
18. G. BOGDAN-DUICĂ, *Multe și mărunte despre Eminescu*, I-IV, în *Viața românească*, 1924, v. LIX, p. 52—54, 153—156; v. LX, p. 383—393.
19. G. BOGDAN-DUICĂ, *Multe și mărunte despre Eminescu*, V. *De la Viena*, în *Viața rom.*, 1925, v. LXI, p. 80—83.
20. G. BOGDAN-DUICĂ, *Multe și mărunte despre Eminescu: Eminescu la Teatrul Național*, în *Mișcarea literară*, Buc., II, nr. 47 din 3 oct., 1925, B. A. R., P IV 1445.
21. G. BOGDAN-DUICĂ, *Multe și mărunte despre Eminescu: Eminescu în Societatea "Orientul"*, în *Cosinzeana*, Cluj, IX, 1925, p. 307—308; *Mihail Eminescu și întemeierea "României June"*, în *Cosinzeana*, X, nr. 29—30 din 25 iulie 1926, B. A. R., P II, 3077, III.
22. G. BOGDAN-DUICĂ, *Multe și mărunte despre Eminescu: Un amic al poetului*, în *Omagiu lui I. Bianu*, Buc., "Cult. naț.", 1927, B. A. R., II. 93.839.
23. G. BOGDAN-DUICĂ, *Și iarăși și iarăși Eminescu*, în *Societ. de mâine*, II, 1925, p. 231—232.
24. G. BOGDAN-DUICĂ, *M. Eminescu și V. Micle*, în *Societ. de mâine*, II, 1925, p. 109.
25. G. BOGDAN-DUICĂ, *Eminescu la Berlin*, în *Flamura*, Craiova, nr. 6 din iunie 1925, p. 179, B. A. R., P I. 6655, II.
26. G. BOGDAN-DUICĂ, *Eminescu (conferință)*, în *Societ. de mâine*, III, 1926, p. 84.
27. G. BOGDAN-DUICĂ, *Fragmente din Eminescu*, în *Cele trei Crișuri*, Oradea, VII, iunie-iulie 1926, p. 91, B. A. R., P II. 6156, I.
28. G. BOGDAN-DUICĂ, *Despre M. Eminescu (conferință)*, în *Cosinzeana*, X, 1926, p. 58—59.
29. CORNELIU BOTEZ, *Unde s-a născut poetul Eminescu?*, în *Mihail Eminescu — Literatură*, Iași, 1904, p. 76—78, și *Ateneul*, Botoșani, număr festiv, febr. 1904.
30. CORNELIU BOTEZ, *Pentru istoriografia vieții lui Eminescu și a Veronicăi Micle. Precizarea câtorva puncte*, în *Adev. lit. și art.*, nr. 100 din 27 oct. 1922.
31. DR. V. BRANISCE, *Izvodul de zestre al părinților lui Mihail Eminescu*, în *Conv. lit.*, LVIII, 1926, p. 44—48.
32. DR. V. BRANISCE, *Două certificate școlare ale lui Mihail Eminescu*, în *Conv. lit.*, LVIII, 1926, p. 241—248.

33. DR. V. BRANISCE, *Scrisori inedite de la și relative la Mihail Eminescu*, în *Conv. lit.*, LVIII, 1926, p. 669—677.
34. THEODOR T. BURADA, *Istoria teatrului în Moldova*, v. II, Iași, 1922, B. A. R., S. d. I., A. 17.
35. ȘTEFAN CACOVEAN, *Eminescu în Blaj*, în *Luceafărul*, 1904, p. 71—74.
36. ȘTEFAN CACOVEAN, *Eminescu la București*, în a. 1868/69, în *Luceafărul*, 1905, p. 59—64.
37. ȘTEFAN CACOVEAN, *Amintiri despre Eminescu*, în *Almanahul presei române*, Cluj, 1926, B. A. R., P. I. 7436.
38. G. CĂLINESCU, *Eminesciune*, în *Cuvântul*, iulie, 1931.
39. G. CĂLINESCU, *Un portret inedit al lui Eminescu și Adevăratul portret al lui Eminescu*, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 904 din 3 aprilie 1938 și nr. 913 din 5 iunie 1938.
40. G. CĂLINESCU, *Viața lui Ion Creangă*, Buc., Editura Fundațiilor, 1938.
41. CAN., *Paltonul lui Eminescu. O amintire*, în *Vieața*, Buc., II, 1895, nr. 8 din 2 aprilie, B. A. R., P. II. 233.
42. I. L. CARAGIALE, *În Nirvana. Ironie. Două note. Din carnetul unui sufleur; în Momente, schițe, amintiri*, Buc., “Minerva”.
43. ILARIE CHENDI, *Preludii*, Buc., “Minerva”, 1903, B. A. R., A. 27.409.
44. MIHAIL CHINTESCU, *Încercări asupra poetului Eminescu* (conferință), în *Revista olteană*, II, 1889, p. 85—100, B. A. R., P. I. 832, II.
45. AL. CIURCU, *Eminescu, Din amintirile mele*, în *Adevărul*, XXIV, nr. 7937 din 17 oct. 1911.
46. MARIA COSTĂCHESCU, *Întâlnire cu Mihail Eminescu*, în *Mihail Eminescu — Literatură*, Iași, 1903, p. 28—29.
47. *Cum a murit Eminescu. Ultimele lui ceasuri, povestire de un martor ocular*, în *Univesrul*, nr. 146 din 28 iunie 1926.
48. A. C. CUZA, *Kamadeva, Amintiri*, în *Neamul românesc literar*, 1909, p. 497—501.
49. DR. E. DĂIANU, *Eminescu și Blajul*, în *Familia*, 1902, p. 301—302.
50. DR. E. DĂIANU, *Eminescu în Blaj*, Sibiu, 1914.
51. ANGHEL DEMETRIESCU, *Mihail Eminescu*, în *Literatură și artă română*, 1903, p. 539 urm., B. A. R., P. II. 931.
52. STATE DRAGOMIR, *Amintiri despre Eminescu*, în *Mihail Eminescu — Literatură*, Iași, 1903, p. 6—7, 24—26, 41—42.
53. AUREL DUMBRĂVEANU, *Fapte și documente din trecut*, în *Adev. lit. și art.*, II, nr. 28 din 15 iunie 1921.
54. CONSTANȚA DE DUNCA-SCHIAU, *Amintiri din copilărie. Botezul lui Eminescu*, în *Telegraful român*, Sibiu, LXII, nr. 61 din 14/27 iunie 1914, B. A. R., P. IV. 556, III.
55. CONSTANȚA DE DUNCA-SCHIAU, *Răspuns la parte din răvașul calendarului “Asociațiunii”*, în *Transilvania*, III, 1921, p. 186—190.

56. MIHAIL EMINESCU, *Poezii complete*, Iași, “Șaraga”, B. A. R., I. 102.018.
57. MIHAIL EMINESCU, *Diverse*, cu o prefață de I. L. Caragiale. Iași “Șaraga”, B. A. R., I. 102.021.
58. MIHAIL EMINESCU, *Poezii*, cu o notiță biografică de Căpitanul Eminescu, fratele poetului M. E., Buc., “L. Alcalay”, [Bibl. p. toți, nr. 195—196], B. A. R., I. 101.830.
59. M. EMINESCU, *Opere complete, I. Literatură populară*, Buc., “Minerva”, 1902, Prefață de I. Chendi.
60. MIHAIL EMINESCU, *Scrisori politice și literare*, vol. I (1870—1877), Buc., “Minerva”, 1905, B. A. R., II. 101.194.
61. HENRIETTE ȘI MIHAIL EMINESCU, *Scrisori către Cornelia Emilian și fiica sa Cornelia*, Iași, “Șaraga” (1893?), B. A. R., I. 75.075.
62. [MATEI EMINESCU], *Memoriu asupra lui Eminescu*, în *Fânt. Bland.*, 1889, nr. 27. (Reprodus și în M. E., *Diverse*, Iași.)
63. MATEI EMINESCU, *Noui informații despre familia Eminescu*, în *Junimea literară*, Cernăuți, 1924, p. 4—8.
64. VICTOR EMINESCU, *Geneza primelor versuri ale lui Mihail Eminescu*, în *Mihail Eminescu — Literatură*, Iași, 1904, p. 73—75.
65. *Eminescu a murit!*, în *Familia*, nr. 26 din 25 iunie — 7 iulie 1889.
66. *Eminescu comemorativ*. Album artistic-literar, întocmit de Octav Minar, Iași (1909), B. A. R., II. 17.719.
67. *Fântâna Blanduziei*, Buc., 1888—1889. [Diferite notițe passim.]
68. I. [POP] FLORANTIN, *Amintiri despre Eminescu*, în *Universul literar*, nr. 43 din 24 oct. 1911.
69. *Fotografii ale familiei Eminovici*, în *Junimea literară*, Cernăuți, VI, 1909, p. 129.
70. TEODOR FRÂNCU, *Preumblări în București*, XXIX, în *Gazeta Transilvaniei, Brașov*, nr. 185 din 14/27 aprilie 1902, B. A. R., IV. 51.111.
71. ECON. D. FURTUNĂ, *Eminescu la Botoșani*, în *Cuget clar*, nr. 34 din 3 martie 1938; *Alte știri despre revizoratul lui Eminescu*, în *Cuget clar*, nr. 17 din 4 noiembrie 1938.
72. GALA GALACTION, *În grădina Vârnav din Botoșani*, în *Flacăra*, Buc., VII, 1921, p. 437—438.
73. GALA GALACTION, *Viața lui M. Eminescu*, Buc., Bibl. “Dimineața”, nr. 12 [1924].
74. GALA GALACTION, *Un conșcolar al lui Eminescu*, în *Adev. lit. și art.*, V, 1924, nr. 184.
75. EM. GÂRLEANU, *Ion Creangă și Mihail Eminescu*, în *Luceafărul*, 1909, p. 295—297.
76. MARIA DR. GAVRILESCU, *Poetul M. Eminescu apoeziei*, în *Mișcarea*, Iași, nr. 242 din 24 oct. 1925, B. A. R., P. IV. 2463.

77. MARIA DR. GAVRILESCU, *Amintiri despre Eminescu*, în *Mișcarea*, Iași, nr. 245 din 29 oct. 1925, nr. 246 din 30 oct. 1925, nr. 248 și 249 din 1 și 2 noiembrie 1925.
78. DR. VASILE GHERASIM, *În satul Eminovicenilor*, în *Conv. lit.*, LIV, 1922, p. 834—835.
79. VASILE GHERASIM, *Iarăși origina lui M. Eminescu*, în *Revista Moldovei*, Botoșani, III, nr. 5 din sept. 1923, p. 1-11, B. A. R., P. I. 6350.
80. VASILE GHERASIM, *Familia Eminovici* [Câteva precizări cu privire la originea lui M. Eminescu], în *Conv. lit.*, 1923, p. 185—188.
81. VASILE GHERASIM, *Eminescu la Viena*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, XII, 1923, p. 374—379.
82. VASILE GHERASIM, *George Drogli, nepotul lui Eminescu* (Sfârșitul unui calvar), în *Adev. lit. și art.*, IV, nr. 149 din 14 oct. 1923.
83. N. D. GIURESCU, *Când s-a născut Eminescu?*, în *Conv. lit.*, 1892, p. 183—185.
84. PETRU GRĂDIȘTEANU, "Convorbiri literare" și "Revista contemporană", în *Revista contemporană*, 1873, p. 384—400, B. A. R., P. I. 24.
85. I. GRĂMADĂ, *Societatea academică social-literară "România Jună" din Viena (1871—1911)*, Arad, 1912, B. A. R., II. 42.093.
86. I. GRĂMADĂ, *Mihail Eminescu, Heidelberg*, 1914. [Extras din *Mitteil, des rumän. Instituts zu Wien*], B. A. R., II. 41.390.
87. ED. GRUBER, *Discurs la inaugurarea bustului lui Eminescu*, în *Arhiva*, Iași, 1891, p. 196.
88. B. P. HASDEU, *Eminescu* (necrolog), în *Revista nouă*, Buc., II, nr. 6 din 15 iunie 1889.
89. TRAIAN ICHIM, *Copii de documente ale familiei lui Eminescu*, în *Viața rom.*, 1921, v. XLV [la Miscellanea].
90. IOAN S. IONESCU, *Povești. Anecdote. Impresii de călătorie...* Iași, 1905 [Din viața lui M. E., p. 109—113], B. A. R., II. 3072.
91. COLONEL IONESCU-DOBROGEANU: a) *Reminiscențe*, în *Analele Dobrogei*, 1921, II, p. 53—68, B. A. R., P. I. 4838; b) *Cum am cunoscut pe Mihail Eminescu*, în *Preocupări literare*, I, nr. 2 din 1 febr. 1936.
92. C. IORDĂCHESCU, *Eminescu la Botoșani*, în *Junimea Moldovei de Nord*, I, 1919, nr. 8—10, p. 11, B. A. R., P. II. 5008.
93. C. IORDĂCHESCU, *Eminescu și Macedonski până în iunie 1883*, în *Adev. lit. și art.*, IV, 1923, nr. 155.
94. C. IORDĂCHESCU, *Epigrama contra lui Eminescu*, în *Adev. lit. și art.*, nr. 158 din 16 dec. 1923.
95. C. IORDĂCHESCU, *Locul și data nașterii lui Eminescu*, în *Adev. lit. și art.*, IV, nr. 217 din 1 febr. 1925.
96. C. IORDĂCHESCU, *Eminesciense* [Locul nașterii lui Em.], în *Rev. Moldovei*, Botoșani, V, 1926, nr. 4, p. 13—15.

97. N. IORGA, *În amintirea lui Eminescu*, în *Neamul românesc literar*, 1909, p. 503—507.
98. *Încălțitura lui Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, XII, 1923, p. 232.
99. [DR. SAMUEL ISOPESCU], *Momente din viața lui M. Eminescu*, comunicate de..., în *Adev. lit. și art.*, 1923, nr. 125, p. 5.
100. MITE KREMNITZ, *Amintiri fugare despre Eminescu*, în *Conv. lit.*, ian., febr., 1933.
101. P. L., *Casa lui Aron Pumnul de vânzare*, în *Universul*, XLIII, 1925 nr. 60.
102. *La cine sunt manuscrisele lui Eminescu?*, în *Familia*, XXXV, nr. 26 din 27 iunie 1899, p. 310 și p. 333—334 și în *Mihail Eminescu*, 1889—1899, Buc., 15 iunie 1899. Număr comem. [ed. de revista *Floare albastră*, I, 1898—1899], B. A. R., P. III, 217.
103. BARBU LĂZĂREANU, *Din viața lui Eminescu*, în *Mântuirea*, III, nr. 692, din 20 aprilie 1921, B. A. R., P. IV. 4600.
104. BARBU LĂZĂREANU, *Cazul Macedonski-Eminescu*, în *Luptătorul* din 1 mai 1921.
105. BARBU LĂZĂREANU, *Agonia lui Eminescu*, în *Adevărul*, XXXIX, nr. 13.044 din 27 iunie 1926, B. A. R., P. IV. 571.
106. BARBU LĂZĂREANU, *Eminescu și Fanni Tardini*, în *Adev. lit. și art.*, 1923, nr. 133 [După *Curierul român*, Botoșani, 1 și 17 oct. 1887].
107. BARBU LĂZĂREANU, *Amor și viclenie, Polemica Eminescu—Negruzzi*, în *Excelsior*, Buc., I, nr. 20 din 18 aprilie 1931.
108. BARBU LĂZĂREANU, *Mizerie și risipă*, în *Vremea*, Buc., IV, nr. 192 din 21 iunie 1931.
109. EMMA LĂZĂRESCU, *Amintiri despre Henrieta Eminovici și Veronica Micle*, în *Conv. lit.*, LVIII, 1926, p. 49-51.
110. *Masca lui Eminescu*, în *Viața literară*, Buc., III, nr. 90 din 20 oct. 1928.
111. AL. MACEDONSKI, *Sfârșitul unei legende: Chestiunea Eminescu*, în *Literatorul* din 15 dec. 1898, p. 3.
112. AL. MACEDONSKI, *Epigramă*, în *Literatorul*, 1883, p. 413, iulie, nr. 7.
113. TITU MAIORESCU, *Notă asupra zilei și locului nașterii lui Eminescu*, în *Critice*, III, Buc., “Minerva”, 1915.
114. TITU MAIORESCU, *Eminescu și poeziile lui [1889]*, în *Critice*, III, Buc., “Minerva”, 1915.
115. TITU MAIORESCU, *Însemnări zilnice*, I (1855—1880), Buc., “Socec”, 1937.
116. RADU MANOLIU, *Locul unde s-a născut Eminescu*, în *Arhiva*, Iași, XVII, 1906, p. 315—319.
117. M. C., *Din viața lui Eminescu*, în *Adev. lit. ilustr.*, VIII, nr. 2178 din 24 aprilie 1895, B. A. R., P. III. 121.



118. C. MILLE, *Dinu Milian*, ed. a 3-a, Buc., "Adevărul", 1909.
119. C. MILLE, *Letopisiți*, II, Buc., 1908, p. 268—269.
120. OCTAV MINAR, *Veronica Micle, Dragoste și poezie*, Buc., "Socec", 1923, B. A. R., II. 82.504.
121. OCTAV MINAR, *Eminescu în fața justiției*, Buc., "C. Sfetea" [1914?], B. A. R., I. 37.885.
122. OCTAV MINAR, *Veronica Micle*, Buc., "Flacăra", 1914. [Românii celebri, nr. 3.]
123. OCTAV MINAR, *Cum a iubit Eminescu*, Buc., Bibl. "Lumina", nr. 22—23.
124. OCTAV MINAR, *Conacul de la Ipotești unde a copilărit Eminescu*, în *Adev. lit. și art.*, X, nr. 540 din 12 aprilie 1931.
125. [GH. MITRU], *Anuarul pe 1922—1923* [al Școlii com. elem. de băieți din Iași], Iași.
126. CORNELIU MOLDOVEANU, *Cel mai nefericit poet*, în *Univ. lit.* din 3 martie 1913.
127. LECA MORARIU, *Folcloristul Eminescu*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, XII, 1923, p. 53.
128. LECA MORARIU, *Eminescu și Fanni Tardini*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, XII, 1923, p. 126.
129. LECA MORARIU, *Obârșia lui Eminescu*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, XII, 1923, p. 394—395.
130. LECA MORARIU, *Sentimentalism — sau știință?*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, XII, 1923, p. 395—96.
131. LECA MORARIU, *Coincidențe*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, XII, 1923, p. 396.
132. LECA MORARIU, *Data împrietenirii lui Eminescu cu Creangă*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, XII, 1923, p. 456.
133. LECA MORARIU, *Eminescu inițiator al serbării de la Putna*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, XII, 1923, p. 456—457.
134. LECA MORARIU, *Data și locul nașterii lui Eminescu*, în *Revista Moldovei*, Botoșani, II, nr. 9 din 1 ian. 1923, p. 13—21.
135. LECA MORARIU, *Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu*, în *Glasul Bucovinei*, V, 1922, nr. 1156—57.
136. LECA MORARIU, *Eminescu copil*, în *Glasul Bucovinei*, VI, 1923, nr. 1197, 1198.
137. LECA MORARIU, *Eminescu elev*, în *Glasul Bucovinei*, 1923, VI, nr. 1210, 1212, 1213, 1214, 1215, 1216, 1218, 1219, 1220, 1221.
138. LECA MORARIU, *Frăținii Eminescu*, în *Glasul Bucovinei*, VI, 1923, nr. 1360—1363.
139. LECA MORARIU, *Iarăși obârșia Eminovicienilor*, în *Glasul Bucovinei*, VI, 1923, nr. 1252.
140. LECA MORARIU, *O contribuție uitată pentru istoriografia lui Eminescu*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, 1924, p. 64—65.

141. LECA MORARIU, *Idolul celei dintâi iubiri a lui Eminescu*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, XIII, 1924, p. 452.
142. D. MURĂRAȘU, *Eminescu ziarist și scriitor politic*, în *M. Eminescu, Scrieri politice. Clasiți rom. comentați*, Craiova, "Scrisul românesc" [1931].
143. D. MURĂRAȘU, *Mărturie în legătură cu originea lui M. Eminovici*, Buc., Colecțiunea "Prietenii istoriei literare", 1931.
144. [MURĂȘANU AUREL A.], *Mihai Eminescu și întemeierea "României June". 1868—71*, Brașov. A. Mureșianu; Branisce, 1926. Cf. și *Cosinzeana*, X, 1926, p. 290.
145. IOSIF NĂDEJDE, *Din viața lui Eminescu*, în *Dimineața* din 7 oct. 1911.
146. GRIGORE NANDRIȘ, *Familia Eminovicz în Polonia*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, XII, 1923, p. 86—90.
147. GR. NANDRIȘ, *Aspecte din Polonia contemporană*, în *Adev. lit. și art.*, 1923, nr. 121.
148. I. NANDRIȘ, *Amintiri despre Ioan Grămadă: Din tinerețea romantică a lui Eminescu și a lui P. P. Carp*, în *Adev. lit. și art.*, IV, 1923, nr. 128.
149. C. NARLY, *Un muzeu Eminescu la Seminarul pedagogic universitar din Iași*, Iași, 1925, B. A. R., II. 82. 738.
150. *Naționalitate*, în *Literatorul*, 1882, p. 533.
151. [I. NEGRUZZI], *Dicționarul Junimei*, în *Conv. lit.*, 1924, p. 862.
152. IACOB NEGRUZZI, *Amintiri din Junimea, Viața rom.*, (1921), B. A. R., I. 62. 148.
153. GH. NICOLAIASA, *Hârtii de la tatăl lui Eminescu*, în *Conv. lit.*, LVI, 1924, p. 807—810.
154. L. GH. NICOLEANU, *Eminescu și "Fântâna Blanduziei"*, în *Fântâna Blanduziei*, S. II, 1 oct. 1889, nr. 1.
155. L. GH. NICOLEANU, *Un an... de 4 dec. 1889*, în *Fânt. Bland.*, nr. 10 (s. II) din 3—10 dec. 1889.
156. *Notiță despre trupa Fanni Tardini la Brașov*, în *Telegraful român*, Sibiu, XIII, 3/15 iunie 1865, p. 170.
157. *Notiță în jurul morții lui Eminescu*, în *Adevărul*, I, 1889, nr. 252 din 18 iunie [Ultime informații] și nr. 253 din 20 iunie [Înmormântarea lui Eminescu] și în *Constituționalul*, I, 1889, nr. 3 din 17 iunie și nr. 5 din 20 iunie.
158. *Notiță despre artista Augusta Wilbrandt-Baudius*, în *Adevărul*, nr. 14. 501 din 8 aprilie 1931 (ultima pagină).
159. *Omagiu lui Mihai Eminescu*. Comitetul Comemorării. Galați, Buc., 1909, B. A. R., II. 14. 883.
160. IACOB ONEA, *Eminescu în Blaj*, în *Tribuna*, Sibiu, 1902, nr. 45, și *Epoca*, Buc., VIII, nr. 1973—71 din 15 martie 1903, B. A. R., P. IV. 667.
161. I. GR. OPRIȘAN, *Meleagurile lui Eminescu*, în *Universul*, nr. 146 din 28 iunie 1926.

162. RAMIRO ORTIZ, *Eminescu, il poeta romeno della foresta e della polla*, în *Mihail Eminescu, Poesie*, prima versione italiana a cura di R. O., Firenze, G. C. Sansoni, 1927 [Bibl. Sansoniana straniera].
163. P., *Îngroparea rămășițelor poetului Eminescu*, în *Constituționalul*, Buc., I, nr. 5 din 20 iunie 1889, B. A. R., P IV. 668.
164. GEORGE PANU, *Amintiri de la Junimea din Iași*, Buc., "Adevărul", 1908, B. A. R., S. d. I, IV. B. 52—53.
165. I. V. PĂTRĂȘCANU, *M. Eminescu student la Berlin*, Buc., Colect. "Prietenii istoriei literare", 1931.
166. H. PETRA-PETRESCU, *Din junetea lui Eminescu. Amintiri*, în *Familia*, XXXVI, 1900, p. 6—7, 13—14 și în *Anuarul III al soc. p. crearea unui fond de teatru român pe anii 1899—1900*, Brașov, 1900, B. A. R., A. 20.982.
167. N. PETRAȘCU, *Mihail Eminescu, studiu critic*, Buc., "Socec", 1892, B. A. R., I 69.408, și în *Conv. lit.*, 1890—1891.
168. EUFR. PETRESCU, *Eminescu la Crasna ăBucovinaî*, în *Făt-Frumos*, Suceava, IV, 1929, p. 11—12.
169. GH. POPA RĂDOI, *O amintire din viața lui Eminescu*, în *Arhiva*, Iași. XI, 1900, p. 283—284.
170. ION POPESCU, *Peste groapă*, în *Fânt. Bland.*, nr. 10 (s. II) din 3—10 dec. 1889.
171. MIHAIL N. POPESCU-COLIBAȘ, *Data nașterii lui Eminescu*, în *Conv. lit.*, 1904., p. 1018—1020.
172. I. POP-FLORANTIN, *Cincantenarul "României June"*, în *Adev. lit. și art.*, 27 mai 1923.
173. *Poșta redacțiunei a rev. Familia*, 1866, nr. 6, 8, 10, 17, 34.
174. O. PURSCH, *Amintiri*, în *Ramuri*, Craiova, IV, 1909, p. 509—510.
175. DR. SEXTIL PUȘCARIU, *O scrisoare inedită a lui M. Eminescu*, în *Ramuri*, Craiova, IV, 1909, nr. 11 din 1 iunie, p. 492—494.
176. SEXTIL PUȘCARIU, *Scrisorile lui Eminescu...* [la Cronică], în *Jun. lit.*, Cernăuți, VI, 1909, p. 157—158.
177. I. A. RĂDULESCU-POGONEANU, *Studii*, Buc., 1910.
178. N. RĂUTU, *Istoria liceului Laurian din Botoșani, 1859-1909*, Botoșani, 1909, B. A. R., II. 16.084 (M. E. și Gimn. din Botoșani, p. 25—27).
179. RIENZI, *Frunze găsite prin volume*, în *Literatorul*, I, nr. 6 din 24 febr. 1880, p. 82—86.
180. RIRIA, *Ultima rază din viața lui Eminescu*, în *Familia*, 1902, nr. 10—14.
181. I. N. ROMAN, *O pagină inedită din viața lui Eminescu*, în *Adev. lit. și art.*, X, nr. 535 din 8 martie 1931.
182. RADU D. ROSETTI, *Tragedia lui Eminescu. Documente inedite*, în *Adev. lit. și art.*, III, nr. 95 din 17 sept. 1922.
183. RADU D. ROSETTI, *Eri*, Buc., Universul, 1931.

184. V. SCÂNTEE, *M. Eminescu*, în *Adevărul*, XXIV, nr. 7937 din 17 oct. 1911, și *Arta*, Iași, 1 aprilie 1904.
185. DR. RADU I. SBIERA, *Aminitiri despre Eminescu*, Cernăuți, 1903, B.A. R., A. 27.801.
186. [M. E.], *Scrisoare către I. Negruzzi*, în *Conv. lit.*, XXV, 1891—1892, p. 903—906.
187. *O scrisoare inedită a lui Eminescu*, în *Familia*, XXXV, nr. 26 din 27 iunie 1899, p. 301—302.
188. *Scrisori de la Mihail Eminescu*, în *Conv. lit.*, XXIII, 1899, p. 1—10.
189. *O scrisoare a lui Eminescu către sora lui Henrieta*, în *Educatorul*, Lugoj, 1/14 martie 1914, și *Drum drept*, Buc., II, 1914, p. 111—112, B. A. R., P. I. 4028.
190. *O scrisoare autografă a lui M. Eminescu [către A. Vlahuță]*, în *Universul literar*, nr. 24 din 16 iunie 1913.
191. I.A.R., *Două scrisori de la Eminescu și Creangă*, în *Conv. lit.*, XXXIX, 1905, p. 1150.
192. I.A.R., *Două scrisori ale lui Eminescu*, în *Conv. lit.*, 1919, p. 393—398.
193. *Trei scrisori ale lui Eminescu*, în *Sămănătorul*, II, nr. 39 din 28 sept. 1903. [Reprodus după F. Taniac.]
194. *Patru scrisori inedite ale lui M. Eminescu*, în *Jun. lit.*, Cernăuți, VI, 1909, nr. 7 și 8.
195. *Scrisorile lui Creangă [2 către Eminescu]*, în *Flacăra*, Buc., IV, nr. 9—10 din 20 dec. 1914, p. 58—59.
196. *O scrisoare inedită a lui Mihail Eminescu*, în *Prietenii istoriei literare*, buletin informativ, nr. 1, București, 1933.
197. ION SCURTU, *Din copilăria lui Eminescu*, în *Sămănătorul*, II, v. III, 1903, p. 153—154.
198. ION SCURTU, *Eminescu în Banat*, în *Sămănătorul*, II. v. III, 1903, p. 524—526.
199. ION SCURTU, *Portretele lui Eminescu*, Buc., Minerva, 1903 [extr. din *Calendarul Minervei*].
200. IOAN SCURTU, *Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften*, Inaugural-dissertation, Leipzig, 1903, B. A. R., II, 50.225.
201. S. SECULA, *Aminitiri despre Eminescu*, în *Familia*, XXXV, nr. 26 din 27 iunie 1899, p. 311.
202. AL. ȘERBAN, *Eminescu despre dl. Maiorescu*, în *Flacăra*, Buc., III, nr. 31 din 17 mai 1914.
203. AL. ȘERBAN, *Dl. V. G. Morțun și Eminescu*, în *Flacăra*, Buc., III, nr. 35 din 14 iunie 1914, p. 293—294.
204. AL. ȘERBAN, *Eminescu și Creangă*, în *Flacăra*, Buc., 1914, p. 311.
205. *Serbarea României June*, în *Foaia diecezană*, Caransebeș, 1923, nr. 4, p. 6, B.A. R., P. II. 236.

206. AUG. B. SÂNCELEANU, *Amintiri despre Eminescu*, în *Neamul românesc literar*, 1909, p. 686—688.
207. ION SLAVICI, *Eminescu și ardelenii*, în *Tribuna*, Arad, XIII, nr. 129 [citată de N. Zaharia].
208. ION SLAVICI, *Castelul singuratec*, în *Adev. lit. și art.*, 1923, nr. 155.
209. IOAN SLAVICI, *Un răspuns*. [Amănunte despre înființarea României June], în *România Jună*, 1871—1921, *Cartea Semicentenarului* [1925], p. 152—156, și în *Adev. lit. și art.*, VI, nr. 244 din 22 martie 1925, p. 7.
210. IOAN SLAVICI, *Amintiri*, Buc., “Cultura națională”, 1924, B. A. R., I. 80.567.
211. IOAN SLAVICI, *Cel din urmă armaș*, Buc., “Cultura națională”.
212. SPANCIOC [V. G. MORTUN], *Mihail Eminescu*, în *Dacia viitoare*, Bruxelles, 1 aug. 1883.
213. [T. V. STEFANELLI], *Din viața lui Eminescu* [necrolog] în *Revista politică*, Suceava, IV, nr. 15 din 1 august 1889, și *Mihail Eminescu*, Buc., 15 iunie 1899 [ed. *Floare albastră*, I, 1898—1899].
214. TEODOR V. STEFANELLI, *Amintiri despre Eminescu*, Buc., [Sfetea], 1914, B. A. R., I. 35.707.
215. M. STRAJAN, *Amintiri despre Eminescu*, în *Ramuri*, Craiova, IV, 1909, p. 526.
216. DR. A. ȘUNDA, *Nevroza lui M. Eminescu* [Extras din *Spitalul*, nr. 13, 1905], Buc., 1905, B. A. R., II. 1687.
217. RUDOLF ȘUȚU, *Eminescu la M-reă Neamț*, în *Arhiva*, Iași, XVII, 1906, p. 257—259.
218. CARLO TAGLIAVINI, *Michele Eminescu*, în *L' Europa orientale*, III, 1923, nr. IX-XI, p. 745—801. (Studi sulla Romania).
219. *Teatrul național în Brașov*, în *Familia*, nr. 3 din 25 iunie, 7 iulie 1865, p. 43—44.
220. D. TELEOR, *Eminescu intim*, Buc., colecția “Lumen”, nr. 8. B. A. R., I. 12.308.
221. GH. TEODORESCU-KIRILEANU, *Câteva date asupra lui Eminescu*, în *Conv. lit.*, XV, 1906, p. 995—1016, 1089—1094.
222. P. TOMASCHEK, *Die Abstammung Eminescu's*, în *Czernowitzer Morgenblatt*, VI, nr. 1449 din 8 mai 1923.
223. P. TOMASCHEK, *Cercetări noi referitoare la originea lui Mihail Eminescu*, Siret, B. Fleischer, 1925. [Extr. din *Anuarul X al Liceului de stat din Siret*.]
224. I. E. TOROUȚIU, *Studii și documente literare*. Buc., “Bucovina” I (1931), II, III (1932), IV (1933), V (1934), [Junimea], VII (1936) [Sămănătorul].
225. *Tragedia lui Eminescu*, în *Adev. lit. și art.*, 1922, nr. 97.
226. *Trupa lui M. Pascali în Ardeal*, în *Familia*, 1868, nr. 14, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30.

227. ANDRONIC N. ȚĂRANU, *Cum l-am cunoscut pe Mihail Eminescu*, în *Revista Moldovei*, III, nr. 2-4, iunie-august 1923, p. 14—17.
228. PETRE UILACANU, *Amintiri despre Eminescu*, în *Familia*, 1902, p. 537—538.
229. DANA VASILIU-VOINA, *Un mic document eminescian*, în *Adev. lit., și art.*, nr. 904 din 3 aprilie 1938.
230. VERAX, *Eminescu judecat și condamnat*, în *Evenimentul literar*, Iași, 1, 8, 22 august 1894.
231. EUGENIU VINCLER, *Eminescu profesor*, în *Albumul serbării de revedere dintre foștii elevi ai Inst. Acad. din Iași...*, Buzău, 1914, B. A. R., III. 41.260, p. 6—7, și în *Adev. lit. și art.*, nr. 28 din 5 ianuarie 1921.
232. DR. V. VINEȘ, *Câteva date asupra ultimelor zile ale poetului Mihail Eminescu*, Extras din *România medicală*, Buc., 1931, B. A. R., I. 108.052.
233. VASILE VÂRCOL, *Amintiri despre Eminescu*, în *Viața nouă*, I, 1906, p. 58-60.
234. A. VLAHUȚĂ, *Din goana vieții*, v. III [Amintiri despre Eminescu, 1889], Buc., “Alcalay”, “Bibl. pt. toți”, nr. 59, și “Socec”, 1909.
235. A. VLAHUȚĂ, *Curentul Eminescu și o poezie nouă*, Buc., 1892, B. A. R., I. 69.811.
236. A. VLAHUȚĂ, *Amintiri despre Eminescu*, în *Luceafărul*, 1909, p. 291—292.
237. IOSIF VULCAN, *Suveniri de călătorie*, în *Familia*, 1868, nr. 30-45.
238. IOSIF VULCAN, *Mihail Eminescu*, în *Familia*, XXI, 1885, p. 14 [nr. 2 din 13/25 ian.].
239. [M. ZAMFIRESCU], *Muza de la Borta-Rece*, bufonerie literară lirică în trei acte de Henri Meilhac și Ludovic Halévy. Muzica de I. Offenbach, Buc., “Rev. contemp.”, 1873, B. A. R., A. 24.949 [Numai actul 1.]
240. P. ZARIFOPOL. *Notă la un inedit al lui Eminescu*, în *Conv. lit.*, iunie, 1933.
241. DR. ZOSIN, *Substratul patologic în pesimismul contimporan*, București, 1900 [Eminescu, p. 152—159], B. A. R., A. 21.521.
242. DR. ZOSIN, *Nebunia lui Eminescu*, în *Spitalul*, Buc., 1903, nr. 11.
243. DR. P. ZOSIN, *Nebunia lui Eminescu*, în *Convorbiri științifice și filozofice*, Buc., I, v. I, nr. 2, aprilie 1912, p. 17—19.
244. N. XENOPOL, *Portret*, în *Literatorul*, 1882, p. 240—241.
245. G. CĂLINESCU, *Istoria literaturii române*, compendiu, ed. a II-a, Buc., “Naționala Mecu”, 1946, p. VI, notă.
246. G. CĂLINESCU, *Șerban Eminovici*, în *Națiunea*, II, nr. 424 din 24 august 1947.
247. G. CĂLINESCU, *Material documentar*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, III, 1954.
248. G. CĂLINESCU, *Eminesciune*, în *Contemporanul*, nr. 3 din 24 ianuarie 1958.
249. G. CĂLINESCU, *Despre biografie*, în *Contemporanul*, nr. 4 din 31 ianuarie 1958.

250. G. CĂLINESCU, *Realistul și fantastul*, în *Contemporanul*, nr. 5 din 7 februarie 1958.
251. G. CĂLINESCU, *Baletul de la Leningrad*, în *Contemporanul*, nr. 6 din 14 februarie 1958.
252. G. CĂLINESCU, *Castanul replantat*, în *Contemporanul*, nr. 8 din 28 februarie 1958.
253. AUREL VASILIU, *Bucovina în viața și opera lui M. Eminescu*, Cernăuți, 1943.
254. GH. UNGUREANU, *Îndrumător*, în *Arbivele Statului*, Iași, I, Iași, 1947.
255. MIRCEA ȘTEFAN, *Mihai Eminescu, revizor școlar*, Buc., Ed. de stat didactică și pedagogică, 1956. [Excelent studiu, neaducând din punct de vedere biografic nimic nou peste documentația noastră.]
256. AUGUSTIN Z. N. POP, *Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, Buc., Ed. Acad. R., 1962 [necitat de noi, dar folosit în unele detalii].
257. *Postfața* la ediția a III-a a acestei cărți, Buc., 1938.  
Pentru înlesnirea cercetătorului am dat după fiecare articol sau studiu și cota Bibliotecii Academiei R. (B.A.R.), pentru ceea ce am consultat acolo. Pentru revistele [P = Periodice] mai des utilizate, dăm mai jos cota o dată pentru totdeauna:  
*Adevărul* (P. IV. 571), *Adevărul literar și artistic* (P. IV. 5517), *Arbiva*, Iași [A. D. Xenopol] (P. I. 184), *Convorbiri literare* (P. I. 20, II), *Dimineața* (P. IV. 1557), *M. Eminescu*, Iași, 1903 (P. I. 1721), *Familia*, Pesta (P. II. 155), *Fântâna Blanduziei* (P. IV. 489, III), *Flacăra* (P. II. 3053), *Glasul Bucovinei*, Cernăuți (P. IV. 4716), *Junimea literară*, Cernăuți (P. I. 1643, II), *Literaturul* (P. I. 697, II), *Luceafărul* (P. II. 1505), *Ramuri* (P. I. 1808), *Sămănătorul* (P. I. 1332), *Societatea de mâine* (P. II. 7401), *Timpul* (P. IV. 96), *Universul* (P. IV. 734), *Universul literar* (P. III. 735, IV), *Viața românească* (P. I. 1947).

## APRECIERI

L-am cunoscut îndeajuns pe dl Călinecsu pentru a-i presimți talentul, dar cu mult prea puțin pentru a-i putea măcar bănuî elasticitatea și ambiția ce se ascundeau îndărătul unor atitudini inegale, basculate între adeziune și rezervă. În ultima lui fază, *Sburătorul* a avut, așadar, ocazia de a publica numai două sau trei din poeziile sale cu rezonanțe italiene, încrustate de durități barbiene, și câteva dări de seamă cu siguranță de judecată și facilități de expresie. Tocmai când luam act de prezența unui nou talent, d. Călinescu nu se mai afla printre noi și, formal, era chiar împotriva noastră. La baza acestei atitudini am înțeles de la început că se găsea dorința legitimă a afirmării în independență. Cum însă afirmarea se putea concepe și fără reacțiuni de ostilitate, mai ales în sânul unei grupări cunoscute prin libertatea sa spirituală, graba de a realiza prin semne neîndoioase rămâne încă o problemă de temperament. Fapt este că după câțiva ani d. Călinescu și-a câștigat situația în critica noastră cuvenită nu numai independenței sale, dar chiar și susceptibilității ei. Anul trecut, cu prilejul inițiativei unei reviste de a fixa amintirea celor cincizeci de ani ai mei, domnia-sa a contribuit cu un studiu asupra fizionomiei literare și chiar asupra evoluției activității mele critice, dusă până în pragul *Istoriei civilizației române moderne*, adică până în momentul precis al condensării tuturor virtualităților dogmatice de până atunci într-o ideologie socială și literară coerentă. Oricât aș căuta să mă obiectez, să mă istoricizez, după cum se exprimă d-sa, adică să mă desprind din amplexiunea contingentului, n-aș putea tăgădui că studiul său mi-a făcut plăcere, nu numai prin intenții, ci, mai ales, prin calitatea realizării în planul creației artistice. Nu e în obligația mea de a-l discuta, întrucât, raportându-se la același obiect al formației mele spirituale, unele din paginile acestor memorii conțin de la sine și punctele de interferență și cele de îndepărtare ale atitudinilor noastre respective. Ceea ce nu pot să nu o recunosc e remarcabilul său talent, cu o flexibilitate destinsă de la o viziune de ordin pur literar,



susținută liric și amplificată cu virtuozitate, până la o acuitate de analiză care, izolând un element prim, devine din nou creatoare prin posibilitatea construcției de arborescențe ideologice, gratuite sau nu, dar consolidate în organisme independente de trunchiul ce le-a produs. Prin ușurința cu care se mișcă în dialectica ideilor d. Călinescu e un critic, dar prin mobilitatea, sensibilitatea și capacitatea fixării ei în ritm și imagine, e și un artist, fără să putem prevedea dacă aceste două ființe vor intra în conflict sau se vor armoniza într-o sinteză superioară de creație critică pe un plan în care situația de fapt a literaturii noastre îi deschide, din nefericire, posibilități restrânse și satisfacții mediocre. Cu alte cuvinte, și fără a mă feri de precizări, i se va pune și d-sale problema ce mi s-a pus în începuturile activității mele, căci nu este exclus ca pentru ochiul obiectiv, dinafară, orbitele destinului noastre literare să aibă similitudini de traiectorie, ce-l îndeamnă, succesiv, la apropieri sau respingeri dictate de însăși conștiința acestui horoscop.

Eugen LOVINESCU, *Silue de critici: 1. T. Vianu — 2. G. Călinescu*, în vol. *Memorii*. Textele alese și postfață de Nicolae Balotă, colecția "Arcade", Editura Minerva, București, 1976, p. 170—172.

Am citit cartea dlui Călinescu îndată ce a apărut și încă nu mă pot despărți de ea. O țin pe lângă mine, recitesc unele pagini ori capitole întregi, pentru faptele relatate, pentru modul în care autorul le povestește, pentru imaginea ce și-a făcut-o d. Călinescu despre poet, pentru frumusețea limbii și a stilului — și-mi spun mereu: *există*, dar nu în înțelesul pe care, cu exces de modestie, autorul îl dă acestui cuvânt în postfața sa.

Mirarea mea — căci aceasta e starea de suflet pe care mă încerc s-o exprim aici — este că biografia poetului, așa cum o merită el și care mi se părea irealizabilă în condițiile actuale ale istoriografiei noastre literare, o am aici, pe masă, dinaintea mea.

Cartea dlui Călinescu îți îmbogățește cunoștințele despre Eminescu, îți dă o imagine completă a lui și plăcerea de a încerca să o retușezi — te încântă ca o operă de artă, fiindcă, în limitele genului ei, este o operă de creație, și în sfârșit are calitatea eminentă de a te face să gândești.

Este, după umila mea părere momentul cel mai impunător ce s-a ridicat până astăzi lui Eminescu. [...]

Critica lietrară (și, cu atât mai mult, istoria literară care, în bună parte, este critica literaturii de altădată) apare târziu în cultura unui popor. Este conștiința ce se întoarce asupra ei însăși. Și când încă nu aveam genurile literare mature, ca romanul ori drama psihologică, cu atât mai puțin am fi putut avea critică literară.[...]

Acum a venit și timpul criticii literare și, dacă nu ne înșelăm, d. Călinescu e acela care marchează mai cu putere această dată în cultura noastră.

D. Călinescu e un *critic*, adică un om de gust, înzestrat cu o serioasă cultură estetică și literară, care ia contact direct cu opera de artă, liber de orice alte considerații afară de valoarea operei, un om despre care nu știi dinainte — după “școala” din care face parte scriitorul din titlul articolului său — că o să fie favorabil sau defavorabil, ori, în cazul cel mai bun, că o să precupețească laudele unui scriitor din altă tabără și o să copleșască cu elogii copioase pe scriitorul din tabăra sa.

Iar cu *Viața lui Eminescu*, d. Călinescu și-a făcut debutul în istoria literară, și l-a făcut în chip strălucit. [...]

D. Călinescu știe să utilizeze izvoarele. D-sa este stăpânul și nu sclavul lor. Cu o remarcabilă sensibilitate intelectuală, știe să aleagă esențialul și caracteristicul. Adesea, într-o singură frază, d-sa topește excelent mai multe izvoare, valorificându-le unul prin altul, și înviind faptul prin viziunea sa și prin stilul său personal. E una din reușitele cele mai impresionante ale dlui Călinescu. E, în mic, ceea ce d-sa face în mare: tot ce se știa despre Eminescu și tot ce știe numai d-sa — combinat într-o viziune unică, organică, în imaginea unui om. [...]

Dar d. Călinescu a compensat, pe cât posibil, penuria izvoarelor și nesiguranța mărturiilor prin cercetarea manuscriselor poetului. [...] D. Călinescu n-a cercetat manuscrisele numai ca bibliotecar ori ca editor, și nici numai ca istoric literar, ci și — mai cu seamă — ca psiholog. Și desigur și ca estetician și critic. [...]

D. Călinescu asediază pe eroul său din toate părțile, metodic — aș fi tentat să spun: strategic —, ca să străbată în psihologia lui, și reînvie totul, personalitatea poetului ca și atmosfera în care s-a dezvoltat. [...]

Cartea dlui Călinescu nu este o colecție de locuri comune, de idei răsuflate, ca să se poată împăca oricine cu ea pe de-a întregul. Este o operă originală, și ca atare dă de gândit. Și când începe gândirea, începe și divergența. Afară de asta, *Viața lui Eminescu* nu este o înșirare de fapte și de explicații, este realizarea concepției dlui Călinescu despre Eminescu. Și este imposibil ca doi oameni să-și facă aceeași “idee” despre un om, despre un eveniment și chiar despre un simplu obiect neînsușit. Există tot atâtea Napoleoni, tot atâtea Victori Hugo, câți istorici, biografi și romancieri au scris despre ei, și tot atâtea Veneții câți călători-artiști au zăgăvit-o. [...] Și desigur vor exista totdeauna tot atâtea Eminești câți cercetători se vor mai ivi.

Și consider ca o datorie față de o operă capitală să-i aduc unele obiecții. Și dacă nu s-ar întâmpla ca unele din ele să fie îndreptățite — întrucât

obiecțiile de concepție pot fi îndreptățite — aceasta nu ar micșora întru nimic valoarea excepțională a acestei opere, care inaugurează la noi biografia adevărată. E natural ca o asemenea operă să provoace discuții. Până acum, dacă nu mă înșel, afară de rari excepții, n-a avut parte decât de laude goale și atacuri nesăbuite — un alt aspect caracteristic al criticii și, în genere, al culturii noastre încă începătoare.

Garabet IBRĂILEANU, *G.Călinescu — Viața lui Eminescu* în vol. G. Ibrăileanu, *Eminescu*, Colecția "Eminesciana", Editura Junimea, Iași, 1974, p. 348, 349—350, 352—353, 354.

Am salutat, la timp cu binecuvinită emoție, apariția acestei magistrale lucrări, pentru ca astăzi să putem trece de-a dreptul la meritele ei, variate și multiple. Rămăsesem în chiar rândurile introducerii noastre la semnificația "biografiilor romanțate" gen hibrid, în majoritatea cazurilor, dar înălăuntrul căruia s-au scris totuși, destule evocări patetice, în care informația și spiritul critic se conjugau în cea mai desăvârșită armonie. *Viața lui Eminescu*, cu care dl G. Călinescu onorează literele românești, împlinind totodată și una din cele mai dureroase lacune ale culturii noastre actuale, este una din acele romanțate biografii critice, în care puterea de evocare și darul de a reconstitui din disiect și incert, domină toate celelalte însușiri: erudiție, critică a textelor și a ipotezelor, inițiativă interpretantă ș. a. E ca o trecere de undă electrică peste rumeșugul de fosfor al unei vieți ruminată de soartă și de oameni sau, ca să rămânem pe terenul mitologiei populare, ca o chemare la viață, grație licoarei de apă vie, a unui Făt-Frumos, răpus în una din isprăvile lui istorice.

Artă asclepiană, cu atât mai necesară cu cât imaginea autentică a lui Eminescu trebuie smulsă alterărilor succesive, unele scuzabile și dictate de o devoțiune rău înțeleasă, altele vinovate și datorite, în bună parte, acelei faune de necrofori trăind în humusul istoriilor literare. În această situație, la prima vedere inextricabilă, dl Călinescu s-a călăuzit de un miraculos fir de Ariadnă, grație căruia întreprinderea d-sale nu numai a izbutit dar, pe deasupra, păstrează și răsfrângerile subjugate ale peisagiului labirintic, străbătut. Am amintit de alterări. Să le spunem cu un cuvânt mai puțin dur, legende. Ei bine, viața lui Eminescu, dacă n-a fost până în ziua de astăzi organizată în planul biografic, a fost în schimb frământată în toate chipurile, răvășită, în toate direcțiile, ca într-o anarhică autopsie, la care nici un interes nu mai recomandă o cât de aproximativă reconstituire. A circulat atâta vreme și la majoritatea cititorilor credința că Eminescu a fost răpus de bolovanul pe care un coleg de ospiciu i l-a repezit în tâmplă, că funebra eșarvă cu care i-a fost

încins capul, după autopsie, și acoperind doar o linie de disecție, ia caracter de simbol, și de revelație pentru întreaga lui biografie. Dl G. Călinescu nu nesocotește, și pe bună dreptate, legende. Nu le lasă, însă, nici de capul lor. Le aduce corectivele necesare, le filtrează cu solitudine, dar fără prevenire și extrage, dacă e cazul, atât cât poate fi adăogat celui grânar de aproximativă autenticitate eminesciană, probabil într-o bună zi. Dacă la trecerea de veacuri, ceea ce a fost considerat, atâtea alte veacuri, legendă în epopeile homerice, se dovedește astăzi a fi susceptibil de o largă identificare istorică și geografică, grație instrumentelor de investi-gație critică ajunse la așa de mare perfecție și la un tot atât de mare dar de exegeză, n-ar fi exclus să se petreacă, la fel, lucrurile și cu miturile eminesciene. Dl Călinescu întreprinde de pe acum opera aceasta de izolare și de extragere, pe cât cu putință, a adevărului. Referindu-se la pletora acelor “eminescologi”, meșteri în confecționarea unor documente “de colecție particulară”, misterioase și pe care nimeni nu le-a văzut, d-sa scrie aceste perfect îndreptățite rânduri: “Din aceste scrisori în care nu ne puteam încrede și de autenticitatea cărora nu ne putem îndoi totuși cu suficiente argumente, grație relei credințe sau ignoranței numiților “eminescologi”, suntem siliți să extragem cu prudență adevărul. Cu câtă greutate însă?” Acestor herezi de foarte îndoielnică speță se adaogă acei fantaziști ai folclorului, așa-zicând istorico-literar, pe care un demon al colecționarului îi face să adune, orice și de oriunde. Și pentru aceștia dl Călinescu are cuvinte de justă apreciere: “Am comite o greșală dacă, bizuiți pe limbuția unui moș, stimulat cu rachiu, și mirat de interesul pe care i-l arată boierii de la oraș, am crede în toate minunățiile câte se pun pe socoteala copilului”. Mai mult chiar, minunile acestea se întâmplă să fie de cele mai multe ori niște simple întâmplări, comune mediului, privit ca fabulos, de țară, în care a trăit Eminescu: “adevărul din aceasta este că Mihai trăia țărănește”. Amicii poetului și toți cei care i-au închinat un cult în sine laudabil, n-au defavorizat mai puțin imaginea lui Eminescu. În oglinzile sufletului lor, chipul *Sărmanului Dionis* a tremurat de adieri străine și s-a strâmbat: “Prietenii care și-amintesc tinerețea lui Eminescu, sub impresia de mai târziu a operei sale cu formula pesimismului sau sub aceea a bolii care l-a răpus, sunt înclinați să ne înfățișeze viața poetului într-un ton sumbru și dezechilibrat. *Într-aceasta este și o doză de incultură și naivitate*”.

Cu aceste precauțiuni, cu acest discernământ critic, cu această atentă grijă la legendă și la câtă semnificație s-ar putea ascunde chiar în ipotezele neconfirmate — optativul este încă una din raritățile metodei critice a dlui G. Călinescu — întreprinderea d-sale nu putea să ducă altundeva decât la reușita pe care o repurtează.

Din acest proces de savantă amalgamare se alege un Eminescu vibrând de viață, de spiritualitate și de nefericire ca un gorun falnic în care s-a urcat seva adâncurilor, cu trufie, în a cărui coroană au izbit și trăsnetele dar și ciorile irevențioase și-au însemnat trecerea. Desigur, atâtea din viețile paralele ale lui Plutarch, atâtea din biografiile anecdotice ale lui Diogene Laerțianul sunt produse ale fantaziei autorilor lor — ele nu sunt totuși mai puțin autentificate la reputata grefă a istoriei. Cum foarte bine observă dl G. Călinescu, s-ar putea ca anumite puncte de biografie eminesciană să fie rezervate viitorului, iar altele să fie retușate sau de-a dreptul răsturnate, sensul vieții lui Eminescu însă, în interpretarea pe care i-o consacră magistrala d-sale lucrare, nu poate fi altul. Și pe bună dreptate. Nu numai pentru utilajul critic cu care d-sa a despărțit grăuntele de pleavă, încă de acum, dar pentru misteriosul dar de a se fi coborât în taina aparențelor și de a fi alcătuit imaginea eminesciană dinlăuntru în afară. Dl G. Călinescu a surprins resorturile sufletești ale poetului, le-a verificat în toate manifestările lor, de aceea concluziile d-sale par așa de firești încât vor încetățeni, în istoria literelor noastre, un Eminescu omenesc precât și magnific. La aceasta dl G. Călinescu a fost înlesnit de două procedee, dovedite de-a dreptul fecunde. Este, întâi și întâi, marea d-sale sinceritate biografică. Grație ei și considerării fără de scrupule dar cu prudență dubitativă, a tuturor scăderilor și măririlor eminesciene, viața *Sărmanului Dionis*, se sanctifică. Dacă ne e îngăduit a spune: dl Călinescu a întreprins beatificarea lui Eminescu și a izbutit-o. După aceea este subtilitatea cu care biograful pune în contribuție opera lui Eminescu. În ea dl G. Călinescu citește tot atâtea semne sensibile ale experiențelor de viață și psihologice ale lui Eminescu, și operația aceasta, artificială când e un simplu exercițiu literar, este una din cele mai pitorești, mai amuzante și mai documentate ale vastei d-sale biografii. Cunoașterea până la indiscreție, a manuscriselor eminesciene, i-a înlesnit dlui G. Călinescu apropieri cu opera publicată, identificări de locuri și date și chiar o nouă lumină proiectată asupra imaginii *Sărmanului Dionis*. Versurile primare și de laborator, din vremea boemei vieneze sau versurile flagelante la adresa *Convorbirilor literare* și *Junimii* sunt tot atâtea revelații nu numai de istorie literară, dar și de ordin psihologic. Și este preocuparea neîntreruptă a dlui G. Călinescu.

Preocuparea aceasta de a desprinde, de-a lungul tuturor contradicțiilor biografice, “spiritul vieții” lui Eminescu face ca viața Poetului să apară, așa cum a și fost de bună seamă, de o mare vitalitate spirituală, de o superioară independență, de o rară conștiinciozitate și de o tot atât de rară înversunare a soartei și a oamenilor. Copilărie ciudată, școlaritate mediocră, debut publicistic și peregrinări teatrale, formație artistică și intelectuală, probitate

și înaltă concepție administrativă, ziaristică de mucenic și iubire nestinsă, toate aspectele unei vieți așa de complexă și de realizată, ca a lui Eminescu, trec pe sub ochii cititorului, în suita savantă și savant orchestrată a dlui G. Călinescu. De aceea dl G. Călinescu are dreptate când, vorbind de “pesimismul incurabil” cu care Barițiu și o școală întreagă a gratificat și continuă pe Eminescu, scrie: “Ca și când aceasta ar fi fost o boală și nu o poziție speculativă a spiritului, fără consecințe practice”. Când d-sa vorbește de “mizeria metafizică” și congeneră a poetului, încă are dreptate, oricât s-ar părea de arbitrar, după cum din povestea fără de *tremolo* a neînțelegerii contemporane se desprinde netă convingerea că Eminescu a fost asasinat, parte cu preștiință, parte dintr-un absurd și neînțelegător olimpianism al prietenilor săi. Omul acesta, a cărui mare nefericire fu geniul său, omul acesta de o putere de muncă excepțională și de o tot atât de excepțională clarvedere socială și politică, a fost stors de vlagă înainte de vreme și supus celor mai groaznice chinuri morale de o societate obtuză și de patroni tot atât de obtuși — cu scuza poate că și olimpianismul este tot o mizerie metafizică. Studiul dlui G. Călinescu face să trăiască, vie și sângărândă, sub ochii noștri această crimă, cu atât mai zguduitoare, cu cât d-sa o lasă în termenii ei reci. Poetul care a imprecat așa de patetic în *Doina*, cunoștea și imprecăția pentru uzul său personal. Scrisoarea către Veronica Micle și scrisoarea prevestitoare de furtună, cum scrie dl G. Călinescu, din vremea sclavajului de la *Timpu* sunt prea elocvente pentru ca să nu justifice concepția acelor, și a dlui G. Călinescu, care văd în opera lui Eminescu cel mai prețios atestat biografic. Dl Tudor Vianu, în studiul liricii eminesciene, mergea până la identificarea autobiografică a *Luceafărului* și încercarea ni se păru cu totul îndreptățită. De aceea nu sunt pagini mai emoționate ca acelea povestind declinul lui Eminescu, din biografia dlui G. Călinescu. E un declin de soare majestuos, un declin conștient, suav, cu splendori surprinzătoare, care dă și mai mult credit credinței, că *Sărmanul Dionis* și dacă a fost din ginta damnaților baudelaïriani, n-a fost mai puțin crucificat de contemporani. Căci și dacă izvoarele de viață și artă ale lui Eminescu ar fi fost într-o măsură de la natură coclite, trecătorii și contemporanii nu s-au sfiit să le otrăvească definitiv.

Dar iată cartea cu care să vrem și nu se sfârșește așa de ușor. Informație, ecou, și perspectivă — de tot atâtea ori te vei adresa *Vieții lui Eminescu*, fie că ești diletant, fie că ții să te inițiezi mai afund. Cum alte lucrări eminesciene ne așteaptă, noi prilejuri să revenim ni se rezervă.

PERPESSICIUS, G. *Călinescu: Viața lui Mihai Eminescu* în vol. *Eminesciana*, vol. II, Ediție îngrijită de Dumitru D. Panaitescu, Colecția “B.P.T.”, Editura Minerva, București, 1989, p. 127—132.

Dintre confrății de critică literară apăruti după Mihail Dragomirescu, G. Ibrăileanu și E. Lovinescu, mai vârstnici cu trei până la zece ani decât Pompiliu Constantinescu, Șerban Cioculescu și subsemnatul, sunt la noi G. Călinescu, Tudor Vianu și Perpessicius. Tustrei erudiți propriu-zis și totodată erudiți ai impresiei artistice, ei stau bine alături, compunând împreună conștiința estetică a unei generații. Grupați din afară prin îndeletnicire și profesiune, ținuta critici îi disociază însă pe dinăuntru. Fiecare s-a manifestat după o alcătuire proprie. Nici unuia nu i-a lipsit identitatea lui, de câte ori s-a aplicat unei materii comune. O anumită gesticulație intelectuală, comportamentul personal, adică acea sumă de acte reflexe, căreia, datorită puterii de a particulariza o personalitate, îi zicem “stil”, i-a despărțit tipologic. [...]

Cu G. Călinescu spectacolul de personalitate se schimbă pe de-a întregul atât față de T. Vianu, cât și de Perpessicius. El e, în toate privințele, biografic, socialmente și psihologic, un *homo novus*. O energie primigenă, abundentă, impetuoasă, curgând în direcții multiple și chiar opuse pe spații mici, părând de aceea deseori turbure, dar păstrându-și limpezimea și direcția de curgere pe spații mari, energie decisă, prin debit și violență, să inunde regiuni oricât de cuprinzătoare și de înalte, demonstrativ și aproape răzbunător, după legea morală, s-ar zice, a unui Rastignac al culturii sau a unui ocupant, ni se impune ca forță cotropitoare. Valoarea permanentă, la care țintește și ajunge temperamentul lui critic, este monumentalul, totdeauna evident prin materia multă și aprins până la urmă atât de amănuntul scăpărător, cât și de el însuși stilul cantității. În limitele monumentalului, afirmațiile critice, intuițiile, impresiile, asociații, disociații, referința erudită, paradoxul, raționamentele, sofisme și mai cu seamă metaforele sar unele asupra altora, se încăleacă, se asupresc, se acopăr, și reapar, luptându-se încolăcit și alcătuindu-se astfel într-o impunătoare arhitectură de stil baroc. Asta fiind patria barocului, criticul acesta, care este și un poet, un romancier, un dramaturg, un moralist și un filozof, se înfățișează în condiția lui intimă, ca un Gengis Khan, un asiatic cu nostalgia cruntă a Europei. El visează adesea, compensator, câte o Acropole. Dar instinctul stilistic i se satisface de fapt pe frontoane dorice, pe care le copleşte decorativ cu salamânzrele, cu caimanii și dragonii familiari. Această imagine se poate obține asupra lui G. Călinescu, din punctul de vedere cel mai înalt. [...]

Vladimir STREINU, *Spectacolul personalității*, în vol. *Bibliografia literară română ilustrată 1944—1970*, Ediție îngrijită de Eugenia Oprescu, Colecția “Biblioteca critică”, Editura Eminescu, București, 1971, p. 339, 341—342.

G. Călinescu a început cu poezii, fără a-și fi revelat încă toată producția în această direcție, fiind mai cunoscut ca biograf și romancier. "Una din calitățile cele mai remarcabile de artist ale dlui Călinescu este adaptarea stilului la fond, cu alte cuvinte viziunea totală și clară a lucrului. D. Călinescu, rămânând în sfera limbii strict literare, scrie potolit-moldovenește când evocă imaginile copilăriei, peisagiile rurale, oamenii simpli din preajma lui Eminescu. (Limba aici e un mijloc de creație a vieții.) E neologistic, rapid, când judecă, analizează, când privește lucrurile prin prisma creatorului. Această adaptare, această supunere a formei la fond, această polimorfie a stilului îl pune alături de Caragiale și de Sadoveanu și dă operei sale un caracter de înaltă artă. De altfel, d. Călinescu stă alături de scriitorii cei mai artiști ai noștri prin toate caracterele scrisului său. Puțini oameni cunosc care să știe exprima, direct ori "figurat", cu atâta exactitate scurtă și cu atâta priză asupra inteligenței și imaginației cititorului. Și să reușască să exprime în limba tuturor observații fine justificate prin considerații teoretice subtile". (G. Ibrăileanu). Romanul *Enigma Otiliei* "este construit cu un meșteșug sigur, pe mai multe planuri, și cu o detașare epică întru totul stăpână pe materialul uman atât de divers și de încheșat în fizionomia lui. D. Călinescu se afirmă ca un excepțional creator epic, lunga sa povestire degajând clar conturat și cu subtile nuanțe, în același timp, o serie de tipuri psihologice de o reală viabilitate, în funcțiune...; impresia de realism, de experiență treptată, așa cum o imprimă viața, cu sinuozitățile, cu surprizele, cu umbrele și luminile ei, este covârșitoare. O scenă ca aceea în care, după un prim atac de congestie cerebrală, clanul rudenilor îi ocupă militărește casa, cărându-i mobilele, furându-i din tablouri, în așteptarea morții, cu liniște și satisfacție, este de un relief și de o exactitate psihologică de maestru... Cât de puerilă și de romantică, de exterioară este avariția lui Hagi Tudose, al lui Delavrancea, față de spectacolul sobru, uman, de un tragic sinistru, din romanul dlui Călinescu! Și cât de amplificată este lupta aceasta epică, în jurul moștenirii, prin participarea lui Stănică, tip jovial de escroc sentimental, de intermediar interlop și de intrigant pe mai multe fronturi, avocat fără procese și om de afaceri suspecte, arivist aprig, fără scrupule. Colportor de vești imaginare, născocite din interes și din ambiția de a fi informat, măsluitor de situații și profitor de pe urma tuturor, Stănică se așează în galeria profitorilor caragialieni și e plămădit din pasta lui Pirgu din *Crai de Curtea-Veche*... Cel mai interesant cuplu în care pasiunea erotică se desfășoară în ample evoluții este acela format de Otilia și Pascalopol... Tip de rafinat, de blazat voluptos, cu rezerve de candoare sufletească, moșierul îndrăgostit de Otilia se clasează printre operele de întâia mână ale epiceii noastre urbane" (Pompiliu Constantinescu). "G. Călinescu a scris... romane,



dându-și la iveală, cu Enigma Otiliei, un mare talent epic” (Ș. Cioculescu). *Șun sau Calea neturburată, mit mongol* (în fond piesă de teatru): “Una din calitățile ei e că nu seamănă cu nimic scris și tipărit la noi și că se deosebește de biblioteca toată ca o majolică... E un model de stil” (T. Arghezi).

G. CĂLINESCU, în *Istoria literaturii române, Compendiu*, Editura pentru Literatură, București, 1968, p. 376—377.

Autor întâi a două memorii despre propaganda catolică în țările române în secolele XVII și XVIII, G. Călinescu [...] a atras unanim atenția prin *Viața lui Mihai Eminescu* (1932), biografie literară neromanțată, în cadență de poem epic și portret intelectual, sainte-beuvian, al geniului, scriere inimitabilă, întemeiată pe documentul esențial al operei poetului căruia i se consacră și un amplu studiu privind filozofia teoretică și practică, cadrul psihic, cadrul fizic, tehnica, locul în literatura română și universală. Studiul despre operă, inițial în cinci volume, a fost refăcut ulterior în două, cu precizări sintetice privind temele romantice, tehnica interioară și tehnica exterioară, și cu întregiri în privința culturii poetului și descrierii operei. Contribuția esențială constă în revelarea operei postume, ca și necunoscute, a ineditelor eminesciene, multe scoase la iveală întâia oară. Opera a rămas până astăzi neîntrecută sub raport documentar și critic. Tot un portret sainte-beuvian este *Viața lui Ion Creangă* (1938), biografie și ea mai întinsă decât studiul operei, întrucât farmecul acesteia este după G. Călinescu inanalizabil. I se descoperă specificul în jovialitatea de tip rabelaisian, în gnonismul de sorginte folclorică, în erudiția paremiologică și în fabulosul realist. Aceste studii preced *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (1941) unde sunt strălucit compendiate. Monografiile *Nicolae Filimon* (1959) și *Gr. M. Alexandrescu* (1962), scrise după *Istoria literaturii*, uimesc și delectează în același timp prin abundența amănuntelor biografice de savoare, dar și prin amploarea analizelor și finețea interpretării, constituind modele ale genului. Principiile sistemului său artistic și metoda sa istoric-literară Călinescu și le-a definit în *Principii de estetică* (1939) și într-un eseu din 1947, *Istoria literară ca știință inefabilă și sinteză epică*. Ridicându-se împotriva scientismului pozitivist, el concepe istoria literaturii ca pe un scenariu dramatic cu intrări și ieșiri, ca pe o epopee cu eroi și forme, din succesiunea necauzală a căroră putem determina capacitatea de creație a poporului român și trăsăturile caracterului național. Surprinzătoare la Călinescu este în primul rând puterea sa de mișcare în toate perioadele literaturii române, în perioada veche, modernă și contemporană, unde cu unicul criteriu al valorii estetice întreprinde cea mai îndrăz-

neață reconsiderare a fenomenului artistic din câte s-au făcut. [...] Desigur periodizarea ca și încadrarea unor scriitori se pot discuta, nimeni însă nu mai făcuse până în 1941 caracterizări, analize și sinteze atât de strălucite scriitorilor și epocilor, nimeni nu mai oferise atât de complex imaginea literaturii române, sentimentul că avem o literatură. Opera, unică nu numai la noi, dar și în lume, n-a fost scutită cu toate acestea de atacuri furibunde, de proteste violente, de acuzații vehemente, ecourile dăinuind până astăzi. Autorul a putut totuși să-și rezume cartea într-un sclipitor compendiu publicat în 1945, pregătind până în 1964, și o ediție nouă cu numeroase adaosuri la monumentală ediție din 1941, publicată de mine postum, operă, nu mai încapă vorbă, de geniu, care nu apare decât o dată pe secol și poate că o singură dată într-o cultură. [...] Excelente sunt *Impresii asupra literaturii spaniole* (1946) [...] Fundamental este capitolul liminar despre clasicism, romantism, baroc, nu curente, ci stiluri de creație, tipuri ideale, inexistente practic în stare genuină, reperabile numai la analiza în retortă (în teorie și rezumând minimal, “clasicul este exemplar, romanticul e combătut de pasiuni și chinuit de probleme, barochistul e gratuit”). Substanțial sub aspect teoretic este și eseul *Universul poeziei* (1947), o poetică modernă în care se face un inventar al obiectelor (nu temelor) putând intra în sfera poeziei, în completarea *Cursului de poezie* din *Principii de estetică*. Remarcabilele microeseuri despre artă, opere și autori se află în *Cronicile optimistului*, publicate săptămânal în ultimii ani cu câteva reluări dintr-o mai veche cronică hebdomadară a mizantropului semnată cu numele de Aristarc (pseudonimul era și al lui Giuseppe Baretti); *Studii și conferințe* (1956) și *Estetica basmului* (1958) completează alte preocupări ale criticului și istoricului literar.

Autorul *Vieții lui Mihai Eminescu* era un romancier înăscut. [...]

Versurile lui Călinescu (*Poezii*, 1937; *Lauda lucrurilor*, 1963), privite cu neîncredere la început, suspectate de livresc, de construcție artificială, de exemple menite a ilustra un cod propriu, nu sunt lipsite nici de spontaneitate, nici de imaginație, nici de înfiorare reală în fața universului, relevând un destin inedit. Dacă în *Poezii* se puteau identifica reminiscențe eminesciene și, sub raport tehnic, recursuri barbiene, în *Lauda lucrurilor* poetul se individualizează deplin, fie că meditează asupra elementelor, fie că observă metamorfozele regnurilor, fie că întocmește catagrafia obiectelor, revelând latura lor muzicală, ascunsă, viziunea macrocosmului ca și percepția microcosmului, reveriile, visul, aventura cunoașterii, emoția vârstelor, facerea și desfacerea, pozele și trăirile autentice, resuscitățile mitice, toate sunt prilejuri de incontestabil lirism și numai prestigiul istoricului și criticului literar face ca această latură a creației lui Călinescu să stea în umbră. [...]

Nu sunt neglijabile nici piesele de teatru, îndeosebi *Șun sau calea neturburată* (1943) [...]. Nici această piesă, nici comedia *Ludovic al XIX-lea* (1964), șarjă a moravurilor feudale de curte din secolul al XVIII-lea, cu reconstruirea savuros erudită a esteticii timpului nu au fost vreodată reprezentate pe scenă. Autorul s-a distrat compunând piese scurte, parodii, scenarii pentru teatrul de păpuși, divertismente folclorice în cadrul Institutului de Istorie Literară și Folclor pe care-l conducea [...]

*Cronicile optimistului* (1964) au un conținut foarte variat, sunt mici eseuri literare despre măiestrie, idealism, suprarealism, clasicism, realist și fantast, esența realismului, pathos, fantezia naturii, perfecțiune în artă, dans, joc, chestiuni de limbă, artă și viață, metaforă (artă pură, vechi și nou, contradicție). În cea mai trainică parte a lor ele alcătuiesc un manual de estetică practică, agreabil și chiar delectabil, manual care, cam din 1955, a îndrumat săptămânal, un deceniu, intelectualitatea românească și, evident, creația literară.

Alexandru PIRU, G. Călinescu, în vol. *Istoria literaturii române*, Editura "Grai și suflet —Cultura Națională", București, 1994, p. 293, 294—295, 297, 298.

Primul nostru roman citadin, nu de tip analitic, ci clasic, balzacian, l-a dat criticul și istoricul literar G. Călinescu [...].

Vocația lui în această direcție se lasă însă ghicită chiar din lucrările de specialitate.

Cu toate că nu urmărea să facă în critica și istoriografia literară artă, ca Lovinescu (*Viața lui Mihai Eminescu*, 1932, și *Viața lui Ion Creangă*, 1938, sunt reconstituiri biografice riguroase, fără nici o intenție de romanțare, bazate pe documente incontestabile și pe un aparat critic impresionant), G. Călinescu vădea o extraordinară putere de insuflețire a oamenilor și faptelor de care se ocupa.

Orientarea adesea autonomistă sub raport estetic a lucrărilor sale [...] apărea simțitor corectată de înclinația saint-beuviană a descoperirii caracterelor îndărătul operelor și a descriției lor în complexul determinărilor social-istorice. Monumentala *Istorie a literaturii române* (1941) e scrisă cu o admirabilă intuiție epică de romancier, care știe să învie ființa scriitorilor, individualitatea lor și să urmărească destine artistice variate într-o lume concretă, neignorând jocul tuturor împrejurărilor. Despre Saint-Beuve s-a spus, nu fără dreptate, că a dat *Comedia literară* a Franței, așa cum Balzac dăduse *Comedia ei umană*. *Istoria literaturii române* a lui Călinescu face un lucru asemănător, în ceea ce ne privește. Puterea ei de "creație" e fascinantă

și-și găsește greu pereche printre lucrările similare de oriunde. Ar putea fi asemuită, fără a păli, cu *Istoria literaturii italiene* a lui De Sanctis, înzestrată cu o neobișnuită forță de reconstituire realistă a unui întreg univers cultural. [...]

Dacă romancierul se ghicește în activitatea criticului, nici acesta din urmă nu e greu de descoperit în opera primului, într-o anumită intenție programatică a ei. [...]

Scrisul lui G. Călinescu păstrează însă în structura sa intimă o organizare clasică. E bine mai întâi să știm că autorul *Enigmei Otiliei* socotește în genere marea literatură aceea de stil clasic... Ceea ce este măreț în romantism, baroc — spune el — aparține tot ținutei clasice”. [...] G. Călinescu este un autor modern. El nu repetă, ci lucrează cu sentimentul experienței făcute, pe care n-o absolutizează și a cărei sferă o cunoaște. Are patos ca romanticii, dar patosul lui e rece, supravegheat tot timpul de un puternic simț autoanalitic. [...]

Ovid S. CROHMĂLNICEANU, *Reconstituirea balzaciană și clasificarea caracterologică, G. Călinescu*. [...], în vol. *Literatura română între cele două războaie mondiale*, I, Editura pentru Literatură, București, 1967, p. 584—585, 600, 603.

Undeva Călinescu definea, spunând poeziei că ea este: “atuncea când”; de fapt magistrul nu poezia o definea, ci se definea pe sine însuși.

Poet fiind, a preferat versului lemnul catedrei.

Student fiind, întâia oară când l-am auzit, m-am speriat de dicția lui detot ciudată.

Cuvântul lui era aidoma unui glonț cu aripa de fluture.

G. Călinescu însuși a fost un obuz cu aripi de înger.

A tras cu tunul în sine însuși din dorința luptei și din absența unui dușman mai dușmănos lui, sieși.

Îl retrăim cu dragostea, unui Mărășești victorios al gustului literar.

Un mare bărbat, tată al unei săbii de neridicat.

Nichita STĂNESCU, *Călinescu în Palatul Culturii*, în vol. *Amintiri din prezent*, Editura Sport-Turism, București, 1985, p. 142—143.

[...] Dacă spiritul românesc nu s-ar bucura de o vocație critică (e o calitate de seamă, dar și un risc), istoricul de peste un veac s-ar mira, desigur, de locul atât de important pe care criticii îl ocupă în literatura română interbelică.

Mai ales că, de la Perpessicius la Vladimir Streinu, ca și de la E. Lovinescu la G. Călinescu, acești critici infirmă zicerea comună că orice critic nu e în fond decât un poet sau prozator ratat. Oricum, pleiada de critici, însumându-se în abundența epocii (fază încă eroică a literaturii noastre, fază eroic-estetică însă, spre deosebire de cea culturală, din veacul trecut) și formată fiind din șapte sau opt figuri proeminente, alcătuiesc un grup de literați de vocație, calofili angajați (ar fi putut oare Camil Petrescu să se sustragă?) ce promovează proza română, stilul, valoarea artistică a limbii noastre. Este poate cel mai compact grup de scriitori din literatura română între cele două războaie.

G. Călinescu apare, în acet sens, un enorm. Un Rabelais al criticii literare: un exemplar de Renaștere (dacă literatura română are în adevăr un destin propriu, nu suntem, oare, și noi o dată cu G. Călinescu sub un duh renascen-tist?).

După ce ai citit *Impresiile asupra literaturii spaniole*, desprinzi mai exact motivele care te pot îndemna să ai anumite rezerve cu privire la *Istoria literaturii române*: aceste *Impresii* formează, ca semnificație, veritabilul “compendiu” la istoria cea mare, căreia-i lipsește spiritul riguros al sintezelor istorice, dar în care apar, totuși, pantagruelicele calități ale criticii călinesciene, toate savorile ei, născute din gustul sublimului ca și al picantului: G. Călinescu se desfată cu același apetit voluminos în mijlocul operelor clasice ale omenirii ca și al celor de avangardă, ori în producția noastră locală, cu un irezistibil elan, ce merge de la citarea expertă a *Divinei Comedii* la critica picarescă a *Apropourilor* lui Cilibi Moise; e firesc, așadar, ca estetismul anticlasicist al lui Paul Zarifopol să fi fost denunțat de G. Călinescu. Tocmai pentru că manifestă atâta prudență față de principii, deși nu rămâne străin de lumea lor — exacerbat moralist și voluptuos livresc, insașiabil cu ingenuitate —, G. Călinescu se ocupă de clasicism, romantism și baroc, nu ca structuri obiective ale operelor artistice sau fenomenelor de cultură în general, pe care le observă la noi Blaga, ci ca atitudini umane, structuri psihologice ale timpului clasic, romantic și baroc; și se înțelege că aceste tipuri umane sunt totdeauna extrem de impure față de opere, ceea ce explică și amestecurile instabile dintre cele trei forme la care se referă autorul *Impresiilor asupra literaturii spaniole* — forme înafara perspectivei istorice. Așa se explică faptul că G. Călinescu e uneori prea rigid sau prea elastic în judecățile sale critice din *Istoria literaturii*, care se impune până la urmă ca o copleșitoare revărsare de impresii orgiaste, niagarice, atât de personale — și chiar de aceea extrem de interesante pentru cel care poate păstra distanța față de imensul material critic călinescian. Căci

dacă e drept că fără gust nu se poate face critică literară, gustul singur, ori însoțit fie de cea mai întinsă cultură artistică și umanistă, riscă la tot pasul să cadă în anarhie, atunci când lipsesc principiile estetice severe și viziunea istorică. Există însă fără îndoială, în această vastă cercetare a creațiilor beletristice românești, numeroase intuiții critice cuceritoare, neașteptate, savuros penetrante, încântătoare în senzualitatea lor, și care fac indirect din G. Călinescu un mare critic literar și din istoria sa una din cele mai importante opere ale literaturii noastre, care va fi probabil gustată în viitor cu plăcerea cu care generații întregi au parcurs pe Plutarh, pe Erasmus, pe Brantôme, pe Benvenuto Cellini, pe cardinalul de Retz.

G. Călinescu face literatură, adică stă sub o zodie estetică și în operele sale de interes istorico-monografic — de pildă monografiile închinat lui Eminescu și Creangă — așa cum au făcut cultură un Asachi, un Heliade, un Hasdeu, un Iorga: mereu aplicat estetic, având pentru cunoașterea psihologică a omului un interes extraordinar. În seria analizelor operei eminesciene, printre paginile cele mai bune sunt cele de critică psihologică, îndeosebi studiul eroticii eminesciene, de o sagacitate somptuoasă, vrăjită, pagini care din păcate nu duc la un portret liric sintetic. Dintr-un deliciu prea necenzurat, după cum se poate remarca și în cursul de poezie — întâmplător purtând titlul de *Principii de estetică* — G. Călinescu nu află răgazul de a se opri la o poetică sistematică, oricât de fine și juste ar fi atâtea din analizele sale, oricât de vivace curgerea de abstracțiuni din *Universul poeziei*. Așa se face că nu ne-a dat nici o singură pagină de viziune a Spaniei, a spiritului spaniol, ci un fermecător registru al bibliofilelor sale petreceri hispanizante.

G. Călinescu zice: “cine nu știe să nareze nu-i istoric”; pe de altă parte, el susține că adevăratul istoric literar trebuie condiționat de criticul estetic. De aici nu rămâne decât un pas până la critica literară luată ca formă a narațiunii, a vocației epice — și cu toate că G. Călinescu n-a făcut, în teoretician, acest pas decât mai târziu, practic însă l-a împins spre lungă sa călătorie prin literatura română “de la origini până în prezent”. Mai întâi s-a plecat însă asupra biografiilor lui Eminescu și Creangă și asupra operelor acestor clasici fundamentali față de care s-a simțit atras prin caracterul de elementaritate și de haos din existența lor materială și spirituală, pe care gustându-le cu măreț apetit, și-a propus să le nareze. Exemplară operă de istoric literar, prin conștiințozitatea informației, prin inteligența obiectivă a interpretării documentelor, prin echilibrul aprecierilor, care fac dintr-însa adevărată lucrare “științifică” (poate fi în liniște calificată drept “academică”, deși nu e deloc țeapănă, ci numai calmă), *Viața lui Mihai Eminescu* nu excelează totuși, creator

prin duhul narativ al autorului, desigur nu din cauză că el s-ar fi pierdut între documente, căci le stăpânește cu prisosință, însă foarte prudent s-a atașat de litera lor, ca ea să nu devină litera mănăitorului lor. [...] Critica narativă călinesciană e însă cum nu se poate mai judicios la ea acasă în *Viața lui Ion Creangă*, probabil și din cauză că între viață și operă este posibilă la acest autor o perfectă identificare. Portretizându-și magistral eroul, cu ajutorul unor elemente documentare strict materiale: “Dar mai ales începu să mănânce. După ce-și puse ca Ștefan a Petrei curechi în puțină și mușchiu afumat de porc în podul șindrilit al casei, mănca bucate humuleștene, însă mai ales sarmale și plăcinte cu poalele-n brâu făcute cu julfă. Hâlpavul care în sat făcea ochi dulci fetelor fecioare, înveselindu-se cu dinți de fasole și barbă de lână, spre a le mânca purceii fripti și alivencile, mânca asemenea unui lup flămând. Spre a se deosebi de “fârlifușii de pe la târguri, crescuți în bumbac” ca adevărat “românaș” făcu isprăvi nemaiauzite, de basm, care-i dădură o faimă de Flămânzilă. Nu-și pierde vremea cu “zămoreală”. El nu se-ncurcă asemenea boierilor sfrijiți rupând cu degetele-i groase picioarele subțiri ale racului. El trage tot castronul cu raci înainte-i, vâra mâna păroasă în el, scoate pumnul plin, ducându-l la gură, apoi ronțăie racul strivind cojile afară cum aruncă rășnița pleava. El mănâncă odată zece ouă, o strachină de prune, o oală de porumb fiert, doar pentru deschiderea poței de mâncare, cu acea plăcere de a amesteca alimente de tot felul care este a mănăcișilor și a vitelor. Ca și Flămânzilă el mistuie în cinci fripturi toată carnea birtășului înspăimântat și țipă că-i e foame. El cere toate mâncările ospătarului înghițind câte două fierturi, mai multe soiuri de fripturi, bând o carafă de vin și o cofiță de apă rece și se scoală ușurat de la masă, sglobiu. El se așează pe vine în fața unei mămăligi pântecoase și o înghite cu brânză, udând-o iarăși cu vin și apoi cu altă cofiță de apă. Slăbit de post doftoricesc el cere o pâine întreagă, o găină fiartă cu usturoiu, un castron cu sarmale, opt plăcinte cu caș și o oacă de vin. După scaldă e mai pofcios. Atunci mănâncă tot ce găsește la han, bea de la o țarancă o oală de lapte dulce, mănâncă de la un ovreu un ceaur de popușoi fierți, gronțând boabele ca mascarii, apoi se aruncă în apă și se bălăcește multumit. Unui prieten îi vine leșin de această priveliște nemaivăzută. Crapul pus de cuscri pe masă îl mănâncă tot. La Neamț, la mănăstire, strânge bureți și-i dă rudelor să-i gătească. Mănâncă lacom, nu invitând pe nici unul spre a nu i se împruina porția, apoi toți afară de el dau semne de otrăvire. Creangă chiamă doctorii de la spital cu fluierul, strângând vardiștii din târg, își duce băiatul în cârcă la spital, e desnădăjduit, dar la stomac se simte bine. Numai acasă la masa obișnuită Creangă este mai cumpătat. «La masă Creangă nu

mânca mai mult decât o oală de găluște cu păsat de meu, și cu bucăți de slănină, o găină friptă pe țișlă de lemn și undită cu mujdeiu de usturoiu, iar pe deasupra șindilea cu o strachină de plăcinte moldovenești, zise cu poalele-n brâu, însă ca băutură el se mulțumea cu o cofiță de vin amestecat cu apă», Călinescu ne trimite direct spre fizionomia morală a lui Creangă, întru mai buna înțelegere a operei lui. Operă pe care totuși, din păcate, criticul nu reușește s-o aprofundeze analitic, în ciuda faptului că observațiile sale asupra limbii lui Creangă — în raport cu cea a eroilor lui Caragiale — sunt pertinente. Grăbita analiză a operei se reduce aici la conglomerări de citate prea lungi, lipsite de un comentariu revelator. Judecăților prea constatative adăogându-li-se și o pripită încercare de a teoretiza genul nuvelistic (interesante și fructuoase rămân până azi considerațiile asupra nuvelei ale lui Paul Ernst). În fond, totul se reduce la astfel de delimitări critice: “Limbajul acesta e pitoresc de bună seamă, dar fără un substrat fantastic sau realistic n-ar însemna mare lucru. Când însă aflăm că sfântul Petre și Dumnezeu însuși vorbesc așa de colorat, atunci efectul e de o înaltă bufonerie. Amestecul acesta de fabulos și țărănie, de ireal și realism în sisteme dramatice în care toți eroii aproape nu mai vorbesc, iar partea narativă este un monolog al autorului face tot farmecul poveștilor” sau “În câmpul lui mărginit, Creangă este un erudit, un estet al filologiei. Eroii lui nu trăiesc din mișcare, ci din cuvânt, și observația nu e psihologică, ci e etnografică”. Spre deosebire așadar de *Viața lui Mihai Eminescu*, în *Viața lui Ion Creangă* analiza operei scriitorului se constituie doar în subtextul biografiei lui.[...]

Un demon al colosalului (o demonie acaparatoare, care face din el un halucinat, un delirant dar și un vizionar) pândește mereu în eul călinescian. Spre a intra în *Viața lui Ion Creangă*, el trebuie să vadă cu un ochi dilatat: “Moldova, Bistrița și Trotușul curgând pieziș înspre Siret printre pereții înalți ai munților sunt drumurile mari ale masivului format din vârfuri dințate trecând uneori de două mii de metri și asupra cărora Cheahlăul domină maiestos, fumegos de nouru ca un vulcan, văzut chiar din câmpie. În mijlocul însuși al șirei muntele e calcaros, simulând cetăți fantastice de piatră, și râul trece printre pereți de stâncă apropiați în chipul unor coridoare colosale. Jepii și ienuperii se catără până sus și se prind și de crăpăturile povârnișurilor. Păduri negre, de brazi, de fag, uneori și de stejar acoperă ca niște armii dese totul, făcând ținutul de nestrăbătut. Brazilii sunt așa de drepti și crestele așa de multe încât ceața se târăște printre periile pădurilor de aburi. Apele curg peste bolovani tăindu-și albiu înguste, la trecători, căutătoare de clocote și spume și se rostogolesc prea repede acolo unde valea se lărgeste, destăinuind prin rotocoale neregularitatea fundurilor”. Iar dacă în acest ochi vizionar



materia însăși se dilată fără control, avidă numai de a se prolifera, ca o plasmă în expansiune, structurile, care sunt arhitecturi inefabile, devin precare sau monstruoase: descrierile arhitectonice burheze din *Enigma Otiliei*, în limitele realismului lor meschin sau grotesc, stau mai bine pe picioare decât proiectele grandioase țâșnite din prostul gust euforic al lui *Ioanide*. *Viața lui Mihai Eminescu* ori *Șun* nu pot fi clintite. Dacă G. Călinescu ar fi trăit sute de ani, de sute de ori s-ar fi modificat structurile — fără a-și găsi totuși echilibrul —, în *Opera lui Mihai Eminescu* și în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Nu întâmplător Călinescu a introdus în limbă, pe contul său, italianisme, franțuzisme, creații proprii; el se complace printre cuvinte *in statu nascendi*, umede încă după ivirea lor din apa primordială, nefixate încă; informe dacă s-ar putea, ca la Heliade, având însă conștiința informului drept componentă a plăcerii. Apetența concretului fluu îi încarcă stilul de epitete: “Pentru a face să salte și mai mult candoarea zăpezoasă și aurăria părului poetului închipuie cu fastuoasă finețe decorativă veșminte grele întunecate” (comentând *Strigoii*, în *Opera lui Mihai Eminescu*). Stil care se condensează uneori asemeni lichidelor grele: “Falsa ceremonie de politețe, descărcătura de citate infamante, combinate cu o ironie strivitoare, ploaia de săgeți înveninate dintr-o singură salvă și încheierea luptei cu mișcarea militară de la început, întoarsă, massarea trupelor într-un singur punct slab, apăsător până la plesnire, fac pozițiile adversarilor intenabile și aruncă asupra lor un oprobriu injust dar cu atât mai definitiv cu cât polemica se situează la nivelul artei” (despre stilul polemic al lui Lovinescu, pe care, de altfel, lingvistic, G. Călinescu l-a preluat, ca-n marșurile forțate, de la înaintașul său, ceea ce e pe deplin dovedit dacă alăturăm acest impresionant exemplu de textele similare din *Istoria literaturii române contemporane*, unde E. Lovinescu caracterizează la rândul său stilul critic al lui Șerban Cioculescu sau cel al lui Pompiliu Constantinescu). Nu e vorba însă de o pastişă, de o imitație din cele atât de scumpe scriitorului amator de privire indirectă, noroasă, piezișă, ci de un mimetism involuntar, spontan, simbolizând tot ceea ce Călinescu a preluat și asimilat, din creația contemporanilor săi mai bătrâni sau mai tineri, de la atitudinea stilistică la concepția critică și ideologică literară, de la tabla de valori generală la cumpăna lor particulară (aceasta din urmă, dacă ținem seamă de domolirea contradicțiilor și inadvertențelor flagrante din critica foiletonistică a lui G. Călinescu, abundentă și frivolă, în considerabil mai riguroasă, mai unitară, mai constructivă sa operă *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*).

Ion NEGOIȚESCU, *Scriitorul G. Călinescu* în vol. Alte însemnări critice, Editura Cartea Românească, București, 1980, p. 87—89, 95—97, 104—106.